

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

На правах рукопису

ЗАДВОРНИЙ СЕРГІЙ ІГОРОВИЧ

УДК 911.3:008 (477.43)

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ
(НА МАТЕРІАЛАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

11.00.02 – економічна та соціальна географія

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Науковий керівник
Заставецька Ольга Володимирівна
доктор географічних наук, професор

Тернопіль – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВИНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ.....	11
1.1. Культурно-мистецька сфера як об'єкт дослідження суспільної географії.....	11
1.2. Функції та структура культурно-мистецької сфери.....	26
1.3. Методика суспільно-географічного дослідження культурно-мистецької сфери обласного регіону.....	37
Висновки до першого розділу	47
РОЗДІЛ 2. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	49
2.1. Загальні фактори.....	50
2.1.1. Нормативно-законодавчі.....	50
2.1.2. Політико-культурні.....	52
2.1.3. Зовнішні фактори: глобалізація, інтернаціоналізація, бігравітація...54	54
2.2. Регіональні фактори.....	55
2.2.1. Історико-географічні.....	55
2.2.2. Природно-географічні.....	70
2.2.3. Демографічні.....	72
2.2.4. Територіальна ідентичність населення.....	76
2.2.5. Соціально-економічні.....	81
2.2.6. Культурно-мистецький потенціал території.....	84
Висновки до другого розділу	87
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМПОНЕНТНА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКА СТРУКТУРА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	90
3.1. Культурно-мистецька освіта.....	90

3.2. Культурно-просвітницька діяльність.....	94
3.2.1. Функціонування закладів культури клубного типу.....	94
3.2.2. Бібліотечна справа.....	102
3.2.3. Архівна справа.....	107
3.2.4. Музейна справа.....	108
3.2.5. Охорона культурної спадщини.....	120
3.2.6. Народне аматорське мистецтво.....	123
3.3. Видовищно-розважальна і відпочинково-дозвіллева діяльність.....	130
3.3.1. Концертно-видовищні заклади.....	130
3.3.2. Парки культури і відпочинку, ботанічні сади та зоопарки.....	135
3.3.3. Інноваційно-комерційні заклади.....	136
3.4. Релігійні організації і національно-культурні товариства.....	137
3.5. Загальні риси організаційно-управлінської структури.....	144
Висновки до третього розділу	149
РОЗДІЛ 4. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	151
4.1. Загальні особливості функціонально-територіальної структури культурно-мистецької сфери регіону.....	151
4.2. Реорганізація і перспективи розвитку культурно-мистецької сфери в умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації державної влади.....	169
4.3. Креативний кластер як інноваційна форма територіальної організації культурно-мистецької сфери.....	176
4.4. Проблеми та основні напрямки вдосконалення територіальної організації культурно-мистецької сфери.....	182
Висновки до четвертого розділу.....	187
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	192
ДОДАТКИ.....	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГО – громадська організація

ДІКЗ – державний історико-культурний заповідник

ДМШ – дитяча музична школа

ДШМ – дитяча школа мистецтв

ЗККТ – заклад культури клубного типу

ЗОШ – загальноосвітня школа

КМС – культурно-мистецька сфера

МБ – міська бібліотека

МБК – міський будинок культури

МК – міський клуб

МПК – міський палац культури

НАФЕА – народний аматорський фольклорно-етнографічний ансамбль

НВК – навчально-виховний комплекс

ОБД – обласна бібліотека для дітей

ОБЮ – обласна бібліотека для юнацтва

Од. зб. – одиниці зберігання

ОДА – обласна державна адміністрація

ОНМЦКіМ – обласний науково-методичний центр культури і мистецтва

ОУНБ – обласна універсальна наукова бібліотека

ПСМНЗ – початковий спеціалізований мистецький навчальний заклад

РБК – районний будинок культури

СБ – сільська бібліотека

СБК – сільський будинок культури

СК – сільський клуб

ТСЛ – територіальна спільнота людей

ЦБС – централізована бібліотечна система

ЦРБ – центральна районна бібліотека

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасний період в Україні відбуваються суттєві зрушення в усіх галузях національної економіки. Особливо кардинальних змін зазнала сфера послуг у процесі роздержавлення та переорієнтації на новітні якісні потреби національного ринку. Такі процеси створили серйозні передумови становлення в Україні широкої мережі прибуткових закладів усіх форм власності із надання послуг населенню. Їх успішність активно впливає на загальний соціально-економічний розвиток територій. Серед галузей сфери послуг, які ще не зовсім переорієнтувалися на актуальні запити споживачів та не повністю подолали вплив зовнішніх і внутрішніх кризових явищ, є культурно-мистецька сфера.

Сьогодні культура і мистецтво – індикатори прогресивного поступу територіальних спільнот людей та ресурс відновлення активного економічного життя. Культура становить не тільки потужний засіб збереження єдності поколінь народу, підвищення престижу та створення інвестиційної привабливості країни чи регіону, а також є важливим інструментом національної безпеки і формування демократичного громадянського суспільства. Виходячи із цього, до культурно-мистецької сфери повинно бути особливе ставлення з боку держави. Культура і мистецтво, як складні соціальні феномени, вимагають всебічних досліджень рівня їх розвитку, структури, в тому числі й з боку суспільно-географів. Важливо системно проаналізувати актуальні проблеми функціонування галузі, особливостей її територіальної організації та на базі цього напрацювати дієві механізми максимально ефективного її розвитку.

Зазначене вище й зумовило вибір теми даної дисертаційної роботи, її мету та дослідницькі завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане із тематикою науково-дослідної роботи "Географічні дослідження територіальних систем розселення і господарських систем" (№ державної реєстрації 0113 U 003331), яка виконується

на кафедрі географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне вивчення культурно-мистецької сфери обласного регіону (на матеріалах Хмельницької області), виявлення особливостей її територіальної організації і обґрунтування перспективних напрямків її вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких **завдань**:

- розкрити суспільно-географічну сутність культурно-мистецької сфери;
- поглибити теоретико-методичні засади суспільно-географічного дослідження культурно-мистецької сфери обласного регіону;
- з'ясувати та оцінити вплив загальних і регіональних факторів на формування, функціонування та розвиток культурно-мистецької сфери Хмельницької області;
- здійснити всебічне вивчення сучасної функціонально-компонентної, функціонально-територіальної та організаційно-управлінської структур культурно-мистецької сфери Хмельницької області;
- провести типізацію адміністративних районів та населених пунктів за рівнем розвитку культурно-мистецької сфери;
- обґрунтувати утворення креативних територіальних субкластерів;
- окреслити основні проблеми функціонування культурно-мистецької сфери Хмельницької області та запропонувати шляхи оптимізації її територіальної організації.

Об'єктом дослідження є культурно-мистецька сфера Хмельницької області, а **предметом** – її територіальна організація.

Методи дослідження. Методологічною базою дослідження є Конституція України, Закон України "Про культуру", інші закони у культурно-мистецькій сфері, Укази Президента України, постанови Верховної Ради України і розпорядження Кабінету Міністрів України з питань розвитку культури і мистецтва, сучасні теорії і концепції суспільної географії щодо розвитку територіальних господарських і етнокультурних систем.

Теоретичну основу роботи становлять основні положення наукових досліджень територіальних аспектів культури і мистецтва, які висвітлені у працях українських і зарубіжних вчених-географів, культурологів, економістів – Е. Алаєва, О. Антонюк, Б. Данилишина, В. Джамана, М. Дністрянського, Я. Жупанського, І. Запотоцької, О. Заставецької, Б. Заставецького, О. Заячук, М. Кічурчак, Ю. Кисельова, Н. Кисіль, А. Корнуса, Н. Коцан, В. Круля, К. Мезенцева, О. Любіцевої, М. Мальської, Н. Маслової, Н. Моштакі, Л. Немець, Я. Олійника, Я. Остафійчука, М. Паламарчука, М. Пістуна, І. Ровенчака, С. Рудницького, О. Топчієва, В. Руденка, Н. Флінти, О. Шаблія, Л. Шевчук та інших.

У процесі дослідження культурно-мистецької сфери обласного регіону використовувались як загальнонаукові, так і конкретнонаукові методи. Серед загальнонаукових методів – системний підхід (для аналізу структури культурно-мистецької сфери), математико-статистичні методи (для формування, обробки та інтерпретації інформаційної бази даних), моделювання (для візуалізації основних параметрів досліджуваної сфери, їх динаміки та територіального розподілу), факторний аналіз (для виявлення факторів формування, функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери регіону), кластерний аналіз (для групування адміністративних районів області за подібністю розвитку культурно-мистецької сфери). Серед конкретнонаукових методів: історико-географічний (для з'ясування ретроспективних аспектів становлення регіонального геокультурного простору), порівняльно-географічний (для виявлення подібності і відмінності у функціонуванні елементів культурно-мистецької сфери різних ієрархічних територіальних рівнів), картографічний (для візуалізації результатів дослідження та їх аналізу), районування (для диференціації територіальних одиниць регіону з метою обґрунтування доцільності формування креативних субкластерів).

Інформаційну базу дисертаційної роботи становлять систематизовані дані Головного управління статистики у Хмельницькій області, Міністерства культури України, Управління культури, національностей, релігій та туризму

Хмельницької ОДА, Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва, а також літературні джерела і наукові публікації.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті дисертаційного дослідження *вперше*:

– проведено суспільно-географічне дослідження компонентно-функціональної, територіально-функціональної та організаційно-управлінської структур культурно-мистецької сфери Хмельницької області;

– здійснено групування адміністративних районів Хмельницької області за рівнем забезпечення населення закладами культури і мистецтва та запропоновано схему культурно-мистецького районування регіону;

– створено оригінальні картосхеми, на яких відображено сучасний стан функціонування культурно-мистецької сфери Хмельницької області;

– обґрунтовано перспективні напрямки розвитку культурно-мистецької сфери регіону, створення креативних субкластерів;

удосконалено:

– методику оцінювання об'єктів культурно-мистецької сфери шляхом впровадження оцінювальної шкали та новітніх методів суспільно-географічних досліджень;

– схему компонентної структури культурно-мистецької сфери відповідно до сучасних змін у суспільному розвитку;

отримали подальший розвиток:

– аналіз впливу територіальної ідентичності населення на геокультурний простір Хмельницької області;

– обґрунтування напрямків оптимізації мережі закладів культурно-мистецької сфери Хмельницької області у зв'язку із децентралізацією державної влади в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені наукові і прикладні положення щодо формування, функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери можуть бути застосовані місцевими органами державної влади і

місцевого самоврядування у процесі планування соціально-економічного розвитку регіону та реалізації заходів із вдосконалення культурної політики.

Результати дисертаційної роботи апробовані Управлінням культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької обласної державної адміністрації при розробці концепції "Програми розвитку культури і духовності на період до 2017 року" (довідка № 01-316 від 19 лютого 2016 р.).

Наукові розробки, висновки й рекомендації автора використовувались у практичній діяльності Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва при розробці науково-методичних матеріалів для закладів культури в процесі децентралізації та перетворення їх в центри громад, при розробці культурно-мистецького бренду туристично-рекреаційних районів регіону (довідка №39 від 15 лютого 2016 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка при викладанні навчальних дисциплін "Економічна і соціальна географія України", "Географія сфери послуг України", "Географія туризму в Україні", "Туристичні ресурси України", "Етнокультурологія та антропологія", "Культурний сервіс і туризм" (акт впровадження №306-33/03 від 10 березня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, в якій наведено результати власних досліджень автора щодо суспільно-географічної оцінки чинників, аналізу сучасного стану розвитку та територіальної організації культурно-мистецької сфери Хмельницької області. З наукових праць, надрукованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та розробки, які належать автору особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження, доповідалися на 12 наукових конференціях, а саме: ІХ Всеукраїнській науковій конференції "Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації" (Тернопіль, 2013); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених, аспірантів і студентів, присвяченій 200-літтю від народження

Тараса Шевченка "Україна і світ: суспільно-географічні виміри" (Львів, 2014); VII Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених "Актуальні проблеми туристичного бізнесу" (Харків, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Міжнародні відносини країн Центрально-Східної Європи в умовах бігравітаційних процесів" (Хмельницький, 2014); III Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених "Актуальні тенденції сучасної науки" (Київ, 2014); Міжнародній науково-практичній конференції "Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика" (Чернівці, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід" (Запоріжжя, 2014); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців "Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти" (Харків, 2015); Міжнародній науково-практичній конференції "Географія, Екологія, Туризм: теорія, методологія, практика", присвяченій 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, 2015); XII з'їзді Українського географічного товариства (Вінниця, 2016); науково-методичних і наукових семінарах, звітних наукових конференціях викладачів Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка у 2012-2016 рр.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 21 науковій праці загальним обсягом 8,7 друкованих аркушів. У наукових фахових виданнях України опубліковано 8 статей, у зарубіжних виданнях – 3 праці.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (239 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 246 сторінок, з них основного тексту – 158 сторінок. Робота містить 14 таблиць, 64 рисунки, в тому числі 27 картосхем.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

1.1. Культурно-мистецька сфера як об'єкт дослідження суспільної географії

Культурно-мистецькій сфері належить особливе місце в нашому суспільстві. По-перше, культура виявляє стан морального здоров'я соціуму, економічних і політичних свобод, його духовний потенціал. По-друге, завдяки культурі поєднуються традиції і досвід минулого з сьогоденням, окреслюються тенденції майбутнього розвитку. Саме культура здатна не тільки активізувати, а й гальмувати суспільні процеси, гармонізувати їх під час трансформацій. По-третє, українська культура зосереджує цінності, норми та ідеали, які відіграють конструктивну й регулятивну роль у суспільстві. По-четверте, культура сприяє формуванню цілісного способу життя, продукує спільні для націй цінності, символи й смисли, які зберігають і розвивають національну ідентичність. По-п'яте, в умовах глобалізації лише цілісна, різноманітна вітчизняна культура здатна протистояти нівеляційним, дегуманізуючим впливам глобального маскульту [7, с. 104].

Процес розвитку сучасного інформаційного суспільства актуалізував потреби населення у креативній і творчій діяльності та задоволенні естетичних запитів. Це, у свою чергу, створює позитивне підґрунтя для становлення і функціонування нових галузей третинного сектору економіки та підвищення якості надання соціокультурних послуг. Тому сьогодні культура і мистецтво набувають провідного місця у плануванні перспективних програм розвитку територіальних громад. Це впливає із того, що культура – це динамічна соціальна система соціальної творчості мас, яка розвивається на творчому засвоєнні уже здобутого і його примноженні та застосуванні на практиці. Загалом сферою виникнення, існування і розвитку культури є творча діяльність народних мас в конкретно-історичних формах матеріального і духовного виробництва [194, с.10].

Реалії культурно-мистецького життя територіальних спільнот людей у просторових взаємовідношеннях мають дуалістичний характер: з одного боку – це динамічна взаємодія в напрямку зникнення культурних меж, з іншого – процес збереження самобутності та прояву унікальності, що є світовим надбанням. Зокрема, у Всезагальній декларації ЮНЕСКО про культурну різноманітність зазначається: "Форми культури змінюються у часі і просторі. Це культурне різноманіття проявляється у неповторності та розмаїтості особливостей, які притаманні групам і спільнотам, котрі складають людство. Будучи джерелом обміну, новаторства і творчості культурне різноманіття так необхідне для людства, як і біорізноманіття для живої природи. У цьому контексті воно являє собою спільне надбання людства і повинне бути усвідомлене і закріплене в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь" [27].

У науковій літературі існує велика кількість дефініцій терміну "культура", визначення якого є до цього часу найбільш дискусійним. Культура (від лат. *cultura* – обробіток, виховання, освіта) – спочатку обробка і догляд за землею, щоб зробити її придатною для задоволення потреб людини [8, с. 93]. На національному законодавчому рівні культура – це сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого впродовж тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти [80].

Наявність понад 500 дефініцій терміну "культура", вимагала їх класифікації, що було вперше зроблено американськими вченими-культурологами А. Кребером і К. Клакхоном. Усі дефініції вони розбили на десять груп. Так, до першої включено описові визначення культури (культура – сума всіх видів діяльності, звичаїв, вірувань); до другої – визначення культури, пов'язані з традиціями, соціальною спадщиною суспільства (культура – соціально успадкований комплекс практики і вірувань, що визначає основи нашого життя); до третьої – визначення, які підкреслюють значення для культури правил, котрі організовують

спосіб життя. До четвертої групи занесені ті, згідно з якими культура – спосіб пристосування суспільства до природного середовища й екологічних проблем. До окремої групи належать визначення, які звертають увагу на те, що культура – це продукт діяльності людей [8, с. 93].

Культура – поняття суто антропологічне, сутнісно пов'язане з феноменом людини. З огляду на це виділяють такі поширені групи визначень:

– *соціологічні* визначення зосереджують увагу на факторах організації й формування певного суспільства. Для соціологічного підходу характерне таке бачення культури: "культура – це стійкі вірування, цінності і норми поведінки, які організують соціальні зв'язки і роблять можливою спільну інтерпретацію життєвого досвіду" (В. Бекет);

– *аксіологічні* підкреслюють, що культура є сукупністю матеріальних та духовних цінностей, які створюються людиною в процесі її життєдіяльності;

– *онтологічні* розглядають культуру як форму самореалізації людини у всій її багатоманітності. При цьому культура постає не перспективою людського життя, а формою існування, реальністю, за якою настає межа людської присутності у світі. Культура – це спосіб буття людини [164, с. 18].

Найбільш цитованим визначенням поняття "культура" є формулювання ЮНЕСКО (2001), де вона розглядається як "цілісний комплекс унікальних духовних, матеріальних, інтелектуальних і емоційних характеристик спільноти або соціальної групи, які охоплюють не тільки мистецтво і писемність, а й спосіб життя, уклад спільного проживання, системи цінностей, традиції і вірування" [27].

Унікальною формою культури є мистецтво, яке виступає особливим способом духовно-практичного освоєння світу крізь призму людських цінностей, життєвих смислів та значень. Його соціальна сутність полягає в тому, що художній розвиток суспільства являє собою природно-історичний процес, відображаючи специфічні особливості певних історичних етапів суспільної еволюції [7, с. 75]. Згідно Закону України "Про культуру", мистецтво – це творча художня діяльність у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інші

види діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах [80]. Особлива роль мистецтва як частини культури полягає у виконанні соціокультурних функцій таких як: суспільно-перетворювальна, пізнавально-евристична, прогностична, інформаційно-комунікативна, виховна, сугестивна, естетична, гедоністична, компенсаторна [164, с. 77-78].

Структуруючи "поле мистецтва", виділяють у ньому: художні стилі і напрямки, розглядаючи їх у контексті соціальних явищ, суспільної думки; сприйняття творів мистецтва; художньої праці. Простір мистецтва представляє багатоструктурну модель, яка формується із конфігурації центру і периферії. "Наділений ідеальною основою" простір мистецтва володіє матеріальним носієм, в якості якого виступають напрацьовані у процесі історичного розвитку людства феномени культури, що втілюють "ідеальне". Таким матеріальним виступає твір мистецтва. Це усталене уявлення є підґрунтям концепції "простір мистецтва" [220, с.327]. У культурі і мистецтві проблема простору і часу розглядається на різних рівнях. Перший – це мистецтвознавчий, адже відношення мистецтва до простору доволі специфічне, так як у художніх явищах просторово-часові відношення реального часу перетворюються у художні простір і час. Другий рівень усвідомлення – це естетичний, який передбачає процес оперування простором і часом митцями [12, с. 36-37].

Культура є багатовимірним явищем (Додаток А). Згідно з "Порядком денним культури на ХХІ століття" культура сприймається принципово широко – як спосіб життя людини, що дає право зробити культуру четвертою та інтегруючою опорою у трикутнику стійкого розвитку території. Культура володіє *нематеріальним виміром*: простір взаємовідношень; простір спогадів, що спільно переживаються та життєвого досвіду; простір ідентичності і символів; простір різноманітних культурних, релігійних, історичних умов для територіального розвитку; простір спільних цінностей і норм сумісного проживання; простір сильних ідей (проектів) майбутнього розвитку території; простір усього, що територіальна спільнота визнає важливим і цінним для прийдешніх поколінь. *Матеріальний вимір культури* виступає сьогодні частиною т.зв. "креативної

економіки", що включає творчі товари, послуги, культурні активи, ресурси території (інфраструктура, суб'єкти, інструментарій). *Процесуальний вимір* характеризується можливістю створення матеріальної культури, яка пронизана нашими цінностями та орієнтирами. Але потреба у динамічності, життєздатності культури певної території вимагає прийняття концепції "безперервної освіти", високої географічної мобільності і міжкультурної толерантності [128].

Культурно-мистецька сфера є об'єктом вивчення багатьох наук, насамперед, культурології, мистецтвознавства, філософії, історії (культури), соціології, економіки, туризмознавства. Специфіка цих наук диктує формування підходів до вивчення системи культури. Із активізацією антропоцентричних досліджень просторового характеру до переліку цих наук на провідних позиціях долучилася й соціально-економічна географія, зокрема її напрямок – географія культури. За найпоширенішим науково-географічним визначенням *географія культури* – це наука (напрямок суспільної географії), що займається вивченням територіальних закономірностей поширення матеріальних та духовних елементів культури.

Вперше елементи геокультурних досліджень почали з'являтися у працях античних вчених, які у комплексних країнознавчих описах висвітлювали також етнографічні матеріали. Серед них праці Гекатея (бл. 546-380 рр. д.н.е.) "Періоди", Геродота (490-424 рр. д.н.е.) "Історія в дев'яти книгах", Страбона (63-23 рр. д.н.е.) "Географія в 17 книгах". У епоху Середньовіччя культура, побут і звичаї країн і народів частково описані у довідкових матеріалах арабськими (Ібн Хардадбек, Ібн Гаукаль, Ібн Батута, Ібн Гальдун та ін.) і європейськими мандрівниками (Козьма Індікоплов, Марко Поло, Афанасій Нікітін). Підсумок тогочасних географічних напрацювань викладений у праці Б. Вареніуса "Всезагальна географія" (1650 р.), де вперше на регіональному рівні були наведені детальні демографічні дані, рід заняття, особливості культури і побуту жителів, відомості політичного устрою.

Становлення наукових культурно-географічних ідей у Новий період відбувалося у руслі досліджень О. Гумбольда, К. Ріттера, І. Канта. Ґрунтовні суспільно-географічні дослідження сфери культури і мистецтва були

започатковані наприкінці XIX – початку XX ст. у Німеччині, Франції та США в рамках географії культури (або культурної географії). Становлення та розвиток світової географії культури відбувались в межах антропогеографічного напрямку, викладеного в працях німецького географа Фрідріха Ратцеля "Антропогеографія" (1882-1891 рр.), "Народознавство" (1885-1888 рр.), продовжений українським вченим С. Рудницьким. Основний принцип розроблений Ф. Ратцелем у антропогеографії – це нерозривний зв'язок між культурою, природним середовищем і людиною. Основоположник географії культури є Карл Зауер (1889-1975 рр.), засновник Каліфорнійської культурно-географічної школи (школи Берклі). У своїй праці "Морфологія ландшафту" (1925 р.), він вперше вжив поняття "культурний ландшафт", визначивши його як просторове відображення накопиченої еволюції культур у певній місцевості, своєрідну проекцію культур на природний ландшафт. Його учень Вільбур Зелінскі (1921-2013 рр.) займався вивченням питань вернакулярних районів, формуванням територіальних спільнот людей, культурно-географічним районуванням. Значний вклад у розвиток географії культури зробив також Річард Гартшорн (1899-1992 рр.) досліджуючи питання культурного ландшафту, традиції та звичаї населення різноманітних територій. Із 1980-х років зароджується "нова культурна географія" – напрямок, що базується на критичних теоріях Мішеля де Серто і Жіля Делеза, які спростовують традиційні уявлення про статичність простору.

Початки геокультурних досліджень в Україні пов'язані із історико-етнографічними працями В. Рубана, Я. Марковича, П. Чубинського, М. Грушевського. Повноцінний старт культурної географії пов'язаний із фундатором національної модерної суспільної географії – академіком С. Рудницьким. Досліджуючи територію України, він звернув увагу на невід'ємність духовного життя від природних процесів, в умовах яких воно формується. У 1926 р. уперше виділив новий науковий напрямок – географію культури як частину антропогеографії. Вчений розрізняв географію культури у "широкому" та "вужькому" значенні. Першу він ототожнював з усією

антропогеографією, тобто в сучасному розумінні з суспільною географією. А про другу писав так: "Культурною географією в тісному значенні треба назвати тільки цю частину антропогеографії, яка досліджує розміщення й географічну суть культури різних країв і народів землі". Геокультура України С. Рудницьким найповніше розкрита у творах "Чому ми хочемо самостійної України?" (1916) та "До основ українського націоналізму" (1923). У першій навіть виділено окремий розділ – "Українська культура". Регіональні ж особливості геокультури українських етнічних земель описані ним у циклі нарисів "Галичина та Соборна Україна" (1921) [190, с. 52-53]. Продовжувачем антропогеографічної школи С. Рудницького був В. Кубійович, який з позиції україноцентризму вивчав історико-єтнографічні регіони України, проблеми географії міст, процеси міграції та діаспори. Привертають увагу його дослідження Східних Карпат, зокрема географічні аспекти розвитку пастушого життя ("Антропогеографія Східних Горган" (1922) [225, с. 126-127]. Тоді ж, у праці О. Степанів "Сучасний Львів" (1943), вперше з'являються елементи наукової характеристики мистецтва у міському просторі [201].

Розвиток і становлення культурно-географічних досліджень характерний і для колишнього СРСР. Вперше поняття "культурний ландшафт" у географії поряд із поняттям "природний ландшафт" увів Л. Берг (1922), його він активно використовував до початку 1930-х років. Ним були закладені теоретико-методологічні основи регіональної культурної географії в рамках антропогеографії. Згодом В. Семенов-Тян-Шанський у праці "Район и страна" (1928) застосував поняття "культурний пейзаж" і торкнувся проблеми взаємозв'язку географії та мистецтва. М. Баранський, розглядаючи перспективу комплексних географічних досліджень районів СРСР, вказував на можливість нового напрямку – культурної географії, об'єктом якої повинні стати "особливості побуту і культури національних меншин і успіху у сфері національно-культурного будівництва". Р. Кабо, оперуючи поняттям "культурний ландшафт" та вводячи в обіг такі нові сентенції як "пояс людської культури" і "пояс людського впливу", у 1947 р. висловив необхідність у створенні нової субдисципліни (підгалузі) – соціально-

культурної географії населення, яка б "вивчала обумовлені трудовою діяльністю типи розселення людей, їх спосіб життя і соціально-культурні особливості у просторових відмінностях, а також складні поєднання цих елементів, якими характеризується кожна окрема суспільно-територіальна група людей" [147, с. 20].

У 1984 р. В. Гохман у структурі суспільної географії одним із генеральних напрямків називає культурну географію, що характеризується через дослідницьку орієнтацію на "культурологічні дисципліни, де безпосереднім предметом вивчення виступають різноманітні надбіологічні засоби і механізми діяльності і адаптації до середовища". Тоді ж С. Лавров наполягав на вивченні культурно-географічних аспектів у рамках соціальної географії. Формування новітніх поглядів на географію культури відбулося наприкінці 1980-х років, що в першу чергу пов'язано із роботами О. Дружиніна [51, 52]. На засадах методологічної концепції ноосфери вчений визначив географію культури як науку (науковий напрямок) про просторові особливості, фактори та закономірності розвитку й функціонування культури, про процеси культурно-територіального системоутворення, його передумови та наслідки. Найбільш загальним об'єктом науки дослідник називає територіальну організацію культури, а предметом – просторові закономірності територіальної організації культури, "включаючи усе різноманіття та ієрархічність її географічно детермінованих і диференційованих форм". Тепер активно розвивають геокультурні дослідження в Росії М. Шаригін [231], В. Стрелецький [203], І. Мітін [147, 148], Р. Туровський [216], М. Рагуліна [188] та ін. Привертають увагу праці Ю. Веденіна [20, 21] із географії культурної спадщини та географії мистецтва, яка досліджує територіальну спільність видів, стилів та форм мистецтва. Суспільно-географічні аспекти культури територіальних спільнот людей при дослідженні територіальної (регіональної) ідентичності населення представлені у працях М. Крилова, А. Манакова [139], Д. Замятіна [83] та ін.

Відродження та активізація геокультурних досліджень в Україні розпочалися на початку 1990-х рр. Проф. О. Шаблій виділяє географію науки і культури як компонентну (галузеву) дисципліну у складі блоку соціальної географії, яка відноситься до основних дисциплін суспільної географії поряд із

географією населення, економічною і політичною географією [226, с. 20]. У працях із соціально-економічної географії України автор виділяє "культурно-освітній комплекс", частиною якого є "комплекс культури". До цього комплексу входять підприємства, що виробляють товари культурного та інформаційного призначення, самі об'єкти культури і мистецтва, установи й організації засобів масової інформації [227, с. 421].

О. Топчієв, розглядаючи особливості цивілізаційних та регіональних геокультур, відзначає: "Суспільство і особистість завжди були полюсами цивілізації, і культура була посередником між ними: перехід від індивідуальності до людини як соціального об'єкта і далі – до суспільства. ...Культура зароджується в точках перетину особистості й суспільства, індивіда і соціальних груп" [208, с. 332].

Суспільно-географ проф. О. Заставецька, досліджуючи комплексний економічний і соціальний розвиток території, який передбачає взаємопов'язаний розвиток господарства, демографічної та економічної сфер, підкреслює, що для задоволення місцевих потреб (матеріальних і духовних благ), так і ефективної зовнішньоекономічної функції та інтеграції території у цілісну загальнодержавну систему необхідне найбільш доцільне використання природного, економічного і соціального потенціалів. Відносно об'єктів соціальної бази (закладів) культурно-мистецької сфери, які повинні сприяти повноцінному розвитку продуктивних сил регіону, особливо у сільській місцевості, то сюди в обов'язковому порядку повинні бути включені клубні заклади, бібліотеки та музеї [90, с. 20-21, 51, 113]. Саме регіональна мережа цих закладів становитиме зрештою й основу комплексного розвитку гуманітарної складової територіальних спільнот людей.

Якісно новий напрям у контексті розвитку теоретико-методологічних проблем дослідження багатогранного феномену культури, зокрема на межі суспільної географії і філософії, знайшов відображення у працях проф. Ю. Кисельова в рамках нового нетрадиційного напрямку суспільно-географічних досліджень – геософії. Об'єктом геософії, на думку автора, є планета Земля або географічний регіон, а предметом – взаємозв'язки і взаємодія

між природно-географічними, історико-географічними, сакрально-географічними, геополітичними, економіко-географічними та іншими чинниками, що визначають духовну суть геопростору або його фрагменту. У даних дослідженнях розвивається ідея геософічного підходу, який можна застосовувати й при дослідженнях геокультурної сфери. Регіональні ж геософічні дослідження передбачають застосування не лише досягнень географічних наук та філософської думки, але й даних етнології, філологічних, сакральних наук, історії, культурології [111].

Географічні трактування концепції культури, а також особливості формування, розвитку та структури етнокультурних ландшафтів містечок Поділля, їх культурні особливості і шляхи удосконалення та раціонального використання й охорони представлено у монографії В. Воловика [24].

Представники харківської суспільно-географічної школи К. і Л. Немець пропонують розглядати сферу культури у складі соціогеосистеми. Власне, у цьому руслі виконано дисертаційне дослідження Н. Моштакової "Територіальна організація сфери культури регіональної соціогеосистеми (на прикладі Луганської області)" (2011), де сфера культури регіону розглядається як відкрита, динамічна, складна підсистема регіональної соціогеосистеми [150]. Розвиток цих наукових ідей простежується у працях О. Яновської, зокрема на матеріалах Харківського обласного регіону [232].

Об'єктом вивчення географії культури М. Пістун визначає територіальні комплекси (системи), а предметом є територіальна організація культури й її окремих компонентів – матеріальних і духовних [180, с. 77]. Виходячи із сутності культури як об'єкта дослідження, О. Любіцева сформулювала таке визначення: географія культури – це галузь географічних знань про просторові аспекти буття культури. Предметом її дослідження є форми просторової організації культури, сформовані в процесі трансформації традиційної культури на сучасну. Структурування географії культури має наступний вигляд: географія релігії, географія мистецтва (мелогографія, географія художньої культури, естетична географія), географія способу життя [136, с. 49, 51]. Л. Шевчук предметом

географії культури називає територіальну організацію сфери культури світу та її вплив на територіальну організацію суспільства загалом в умовах інтегрального суспільного простору й інтегрального суспільного часу, що накладаються на конкретні геопросторово-часові координати [232, с. 231].

Виходячи із визначення територіальної (геопросторової) організації суспільства проф. О.Шаблієм, вважаємо, що *предметом суспільно-географічного дослідження культури і мистецтва є взаєморозташування їх елементів, просторових зв'язків та територіальних суспільних утворень (формувань, поєднань, систем, структур) та їх функціонування* [226, с. 10].

Комплексне наукове бачення географії культури представлено у монографічному дослідженні І. Ровенчака "Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження" (2008). Автор із суспільно-географічної позиції висвітлив зміст категорії "культура"; розкрив історичні особливості розвитку вітчизняних і зарубіжних геокультурних досліджень; охарактеризував геокультурні концепції, парадигми, гіпотези, закони; провів структурування географії культури, виділивши етнокультурну географію, сакральну географію, історичну географію культури та неголовні галузі географії культури (культурно-географічна топоніміка, антропологічна географія культури, інкультураційна географія); запропонував систему методів та методику геокультурних досліджень. Географію культури визначив як одну із самостійних ділянок (галузей) суспільної географії, що досліджує геопросторову (територіальну) організацію сфери культури загалом або її найважливіших окремих форм прояву (підсистем): етнологічних, релігійних, історичних [190, с. 221].

Загалом в останньому десятиріччі опубліковано цілу низку наукових праць, де висвітлюються повністю або частково аспекти територіальної організації культури і мистецтва. Привертає увагу ряд напрацювань у галузі економічних наук. Зокрема, проф. М. Мальська у монографії "Просторові системи послуг (теорія, методологія, практика)" (2009) робить акцент на регіональних особливостях територіальної організації системи послуг. Вона зауважує, що найважливішими ознаками розвитку культури і мистецтва є розширення

асортименту платних послуг, комерціалізація культури, зниження рівня споживання послуг сфери культури. Зменшення ж попиту на послуги культури зумовлені зuboжінням населенням в умовах кризи, відсталістю мережі культурних закладів [138, с. 188].

Окрім того, Н. Кисіль у дисертації "Соціально-культурна сфера: територіальна організація та особливості розвитку (на матеріалах Львівської області)" (2002) [112], обґрунтувала роль соціально-культурної сфери у формуванні людського капіталу суспільства, а також визначила пріоритети розвитку культури на перспективу в світлі адміністративної реформи в Україні. Розвиток підприємництва у сфері мистецтва в умовах трансформації ринкової економіки України та її територіальну диференціацію представила М. Кічурчак (2001) [113]. Наступні напрацювання автора пов'язані із особливостями розвитку мережі закладів культури та оцінкою рівня забезпечення закладами культури і мистецтва в економіці України. Я. Остафійчук (2001) розкриває територіальну структуру культурно-освітнього комплексу, характеризує розміщення його елементів, форми їх зосередження, взаємозв'язки між ними, що проявляється у формуванні різних поєднань культурно-освітніх закладів, підприємств, органів управління, залежно від чисельності населення, центру обслуговування та величини території, що до нього тяжіє [166]. Стратегічні орієнтири і напрямки розвитку інфраструктури сфери культури за результатами оцінки ступеня рівномірності розміщення на території держави об'єктів сфери культури були напрацьовані Л. Ситар (2012) [192].

Аналіз стану культурно-мистецької сфери України під час становлення державної незалежності розглянуто у історіографічному дослідженні Г. Скрипчук (2011) [193]. З філософських позицій досліджено культурну політику як чинник конструювання національної ідентичності Л. Саракун (2014) [191].

Особливості менеджменту культурно-мистецької сфери, а також формування нової парадигми культурно-мистецької політики розкрито у публікаціях О. Антонюк і О. Рожко [6, 7]. Основні принципи формування і реалізації державної культурної політики в сучасних умовах викладено

Т. Дорош [49]. Розглянули проблеми удосконалення (інноватизації) процесів і процедур управління соціокультурного розвитку сучасного українського суспільства та запропонували механізм державного управління розвитком і діяльністю суб'єктів українського мистецько-культурного середовища Д. Дзвінчук і О. Немчук [40].

Традиційно культуру і мистецтво на рівні обласного регіону як об'єкт дослідження економічної та соціальної географії було прийнято розглядати у межах сфери послуг (або сфери обслуговування), що яскраво простежується у працях О. Корнуса [121] та ін.

До розкриття поняття "культурно-освітній комплекс регіону" і виявлення основних форм його територіальної організації звертаються Н. Флінта (2005) [217] і О. Заячук (2011) [97]. Автори на основі пріоритетних чинників створили географо-математичну модель регіонального культурно-освітнього комплексу та розробили основні напрямки його вдосконалення відповідно до потреб населення із створенням освітньо-виховних округів як добровільних об'єднань навчальних закладів і закладів культури.

У роботі Н. Маслової "Сучасні соціокультурні процеси в Кіровоградській області: територіальні аспекти" (2014) виявлені особливості сучасних трансформацій демографічних, етнічних, мовних, конфесійних і політичних компонентів соціокультурних процесів в регіоні [142]. Різноманітні аспекти культурної сфери Волинської області, зокрема міжнародної співпраці закладів культури регіону, висвітлено у працях Н. Миронюк [146]. Особливості розвитку культурно-географічних досліджень і аналіз поглядів українських вчених на географію культури розкрив О. Федюк [216]. Вивченням змістом регіональних геокультурних процесів займається О. Ріпка [189].

Важливим напрямком поглиблення суспільно-географічних досліджень у геокультурному напрямку є вивчення історико-культурної спадщини, з метою її залучення у комплексний територіальний розвиток. На сьогодні привертають увагу праці із цього питання К. Поливач "Культурна спадщина і її вплив на розвиток регіонів України (суспільно-географічне дослідження)" (2007) [184] та

К. Дударчук "Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання" (2012) [53].

Загальносвітові наукові тенденції у культурній географії сприяли актуалізації вивчення соціокультурних аспектів територіальної ідентичності населення (Я. Олійник і О. Гнатюк [163], О. Заставецька і Л. Заставецька [92]) та вернакулярних районів (В. Мірошніченко [149]).

Проведений огляд наукових досліджень і публікацій відносно суспільно-географічних досліджень культури і мистецтва дає змогу визначити три основні концептуальні підходи: 1) загальнокультурологічний – розглядає культуру комплексно, як складний багатогранний суспільний феномен; 2) культурного регіоналізму – характеризується вивченням духовної і матеріальної культури на рівні регіонів, як прояву їх ідентичності і самобутності розвитку; 3) соціокультурного обслуговування – розглядає виробництво культурних благ як мету щодо забезпечення естетико-креативних потреб населення певної території. Також аналіз науково-географічних джерел з питань особливостей територіальної організації культурно-мистецької сфери вказує на те, що розглядаються не лише питання її сутності, сучасного стану, теорії і практики, але й вдосконалення, оптимізації елементів та управління геопросторовим розвитком. Розглянуті напрацювання вітчизняних і зарубіжних авторів дають можливість сформулювати пріоритетні напрямки дослідження культурно-мистецької сфери обласного регіону.

Розглядаючи сутність культурно-мистецької сфери регіону (рис. 1.1), ми виходимо із того положення, що базовою основою її формування, видозмін і розвитку є територіальна спільнота людей із властивими їй кількісними і якісними характеристиками, рівнем суспільно-історичного розвитку, внутрішніми геопросторовими вимірами, естетичними потребами. *Територіальна спільнота людей (ТСЛ)* – це група людей, пов'язаних між собою спільною територією проживання, спорідненою соціально-економічною діяльністю, стійкими соціокультурними відносинами. Ці спільноти формуються у процесі територіальної ідентифікації населення. Одночасно ТСЛ є провідною

підсистемою більш складних соціально-просторових утворень – територіальних суспільних систем.

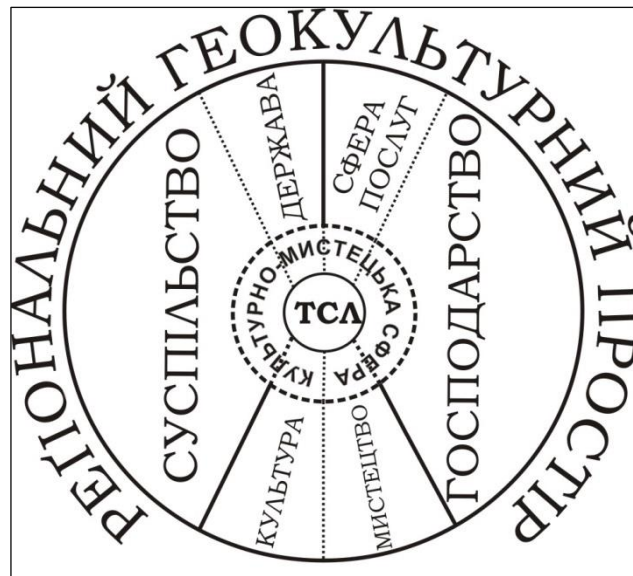

Рис. 1.1. Місце культурно-мистецької сфери у геокультурному просторі

Власне культурно-мистецька сфера, як особлива форма діяльності населення формується на перетині трьох секторів: 1) суспільства, де провідну роль відіграє держава як організаційно-правове утворення, що визначає і регулює культурну політику; 2) господарства, де у даному випадку провідну утворюючу роль відіграє сфера послуг, як її компонент із забезпечення соціокультурними благами населення; 3) культура і мистецтво як непересічні соціальні феномени, що є водночас як результатом, потребою, виявом і фактором існування територіальної спільноти людей.

Функціональна діяльність культурно-мистецької сфери регіону відбувається в рамках *регіонального геокультурного простору*, під яким розуміється динамічна система елементів духовної і матеріальної культури, сформованої внаслідок культурогенезу на відповідній території, результатом якої є культурний ландшафт і геокультурні образи та установки місцевих мешканців. Щодо вищих рівнів просторової організації культури і мистецтва, то виділяють макрорегіональний, національний, цивілізаційний і світовий геокультурні простори.

Культурно-мистецьку сферу з точки зору її економічної інтерпретації можна розглядати у двох аспектах: 1) діяльність, спрямована на створення певного продукту – картин, музики, вистав, фільмів тощо, який може виступати в якості

товару; 2) вплив споживання продуктів культурного призначення на моральний і духовний стан людини, на формування у нього позитивного ставлення до навколишнього світу, позитивної поведінки в суспільстві в цілому і в процесі господарської діяльності, зокрема. При цьому реальне втілення впливу продуктів сфери культури і мистецтва на матеріальне виробництво проявляється у формуванні людського капіталу, який включає в себе вроджені здібності і таланти, набуту кваліфікацію, а також освіту, духовний і моральний образ людини, що сприяють розвитку якостей, які переважають її природні задатки. За визначенням Г. Беккера, "людський капітал є міра втіленої в людині, як об'єкті інвестицій, здатності приносити дохід у процесі творчої економічної діяльності" [15, с. 330].

У цьому науковому дослідженні під сферою культури і мистецтва регіону ми розуміємо систему взаємопов'язаних закладів, установ, організацій і підприємств різних форм власності, їх структурних підрозділів, художніх колективів, окремих митців, творчих спілок та громадських організацій, які діють у відповідному регіональному геокультурному просторі та безпосередньо задіяні у виробництві, розподілі, збереженні, розповсюдженні, організації споживання товарів і послуг культурного, інформаційного та художньо-декоративного призначення.

Визначення досліджуваної сфери саме як "культурно-мистецької" із акцентом на мистецтві є сьогодні найбільш доцільним, актуальним і відповідає новітнім трендам розвитку суспільства. Адже мистецтво є на сьогодні індикатором суспільних зрушень та виконує конкретні соціокультурні функції, впливаючи на систему відповідного соціокультурного обслуговування населення.

1.2. Функції та структура культурно-мистецької сфери

Культурно-мистецька сфера як частина господарського комплексу та рушій формування цілісного, повноцінного соціуму, виконує функціональні завдання суспільного змісту. Вони продиктовані сутнісними характеристиками культури і мистецтва й особливостями духовно-практичного освоєння геопростору людським індивідом, де територіальна

спільність у контексті ідентичності населення є підґрунтям розбудови громадянського суспільства.

Основними функціональними завданнями культурно-мистецької сфери є:

- ♦ історико-генетичне – забезпечення передачі прийдешнім поколінням стійких соціально-культурних установок автохтонного населення;
- ♦ суспільно-географічне – поширення у геопросторі культурно-мистецьких об'єктів і явищ та формування геокультурного простору;
- ♦ духовно-просвітницьке – створення умов для відродження і розбудови релігійного життя територіальних громад;
- ♦ освітньо-виховне – формування всебічно-розвиненої особистості із якісно виробленими естетичними потребами, художніми якостями;
- ♦ пізнавально-туристичне – розвиток туристичного сектору економіки на базі культурно-мистецьких ресурсів території;
- ♦ наукове – поглиблення культурологічних знань та їх праксеологічна інтерпретація;
- ♦ безпекове – формування ціннісних національно-культурних орієнтацій як інструменту єдності і мобілізації суспільства у галузі безпеки і оборони;
- ♦ соціально-економічне пов'язане із формуванням кадрового, інфраструктурного, фінансово-інвестиційного, виробничого потенціалу регіону.

Розглядаючи культуру і мистецтво як галузь суспільного виробництва, слід відзначити, що вона багатогранна. Це тому, що й сам процес створення культурних благ для задоволення художніх (творчо-креативних) потреб населення є складним і довготривалим. У зв'язку з цим виникають певні труднощі при віднесенні суб'єктів господарювання до культурно-мистецької сфери, яке відбувається на основі спорідненості їх функціональної сутності, перередусім надання послуг культурного, інформаційного та художнього призначення.

Первинними структурними елементами (суб'єктами культурно-мистецької діяльності), що утворюють функціонально-компонентну структуру, є заклади, підприємства, установи, організації, творчі колективи та окремі митці. Об'єднання у підгалузі структурних елементів базується на таких класифікаційних ознаках: характер і призначення продукції (послуг); організація і технологія виробництва послуг; однорідність ресурсів виробництва; наявність внутрішньогалузевих зв'язків; єдиний профільний орган управління. Підгалузі формують т.зв. структурне "ядро" сфери – *внутрішню структуру*, яка об'єднує усі потужності, що зосереджені на виробництві культурних благ. У свою чергу, *зовнішню структуру* складають допоміжні обслуговуючі види економічної діяльності, що забезпечують неперервне повноцінне функціонування культурно-мистецької сфери.

На змістовну насиченість, внутрішній поділ і динаміку розвитку функціонально-компонентної структури впливають такі чинники: 1) суспільно-географічне положення території, зокрема геопросторові взаємовідношення "центр ↔ периферія"; 2) історико-культурні умови розвитку територіальних спільнот людей; 3) рівень потреб населення у культурних благах; 4) національна (місцева) політика у сфері культури й мистецтва; 5) господарська спеціалізація території; 6) рівень впровадження інновацій; 7) творчо-кадровий потенціал та рівень самоорганізації населення.

У КВЕД 009:2010 [115] більшість видів економічної діяльності, що пов'язані із культурою і мистецтвом, віднесені до секції "R" – Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок. Вона охоплює два розділи:

♦ 90 – *Діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг* (управління установами та надання послуг для задоволення культурних і розважальних потреб клієнтів. Виробництво та сприяння проведенню, участь у сценічних виступах, виставах, призначених для публічного огляду, надання художнього, творчого й технічного персоналу для створення художньої продукції та організації сценічних виступів);

♦ 91 – *Функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури* (діяльність бібліотек і архівів, робота музеїв будь-якого типу, ботанічних і зоологічних садів, робота історичних місць і природних заповідників. Збереження та показ об'єктів, місць і природних чудес історичного, культурного та освітнього характеру).

З огляду на недостатню розгорнутість галузевого поділу культурно-мистецької сфери нами запропоновано альтернативну логіко-ієрархічну схему її функціонально-компонентної структури (рис.1.2). Вона включає зовнішню обслуговуючу і внутрішню структури сфери. До складу останньої входять 5 підгалузевих блоків, що об'єднують 45 видів економічної діяльності.

Отже, ***функціонально-компонентна структура культурно-мистецької сфери*** – це сукупність взаємопов'язаних суб'єктів культурно-мистецької діяльності (заклади, підприємства, установи, організації, творчі колективи, окремі митці), що займаються виробництвом культурних благ.

Культура і мистецтво як складні суспільні феномени вимагають особливих специфічних підходів до управління ними. Монополія на власність із організації регулювання соціокультурним розвитком належить державі. У той же час, важливим залишається необхідність збалансованого поєднання у рамках державної культурної політики двох аспектів: 1) дотримання пріоритетів і головної ідеї напрямку поступу національної культури; 2) всебічне сприяння свободи креативної діяльності й задоволення естетичних потреб. Поряд із цим важливою метою діяльності органів управління є робота із збереження і пропаганди народної творчості, реалізації і підтримки культурно-мистецьких проєктів, розбудови відповідної інфраструктури тощо.

У нашому розумінні ***організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери*** – це ієрархічно упорядкована система профільно-галузевих органів державної влади із управління національною культурною політикою.

Рис. 1.2. Функціонально-компонентна структура культурно-мистецької сфери

Характерною рисою організаційно-управлінської структури є наявність суб'єкта і об'єкта управління. Об'єктом виступає держава в особі уповноважених органів виконавчої влади, територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування, підприємства, установи організації наділені владними повноваженнями (рис.1.3). Головні функції управління: територіальне прогнозування, програмування, проектування, планування.

Вужчою формою управління є менеджмент культурно-мистецької сфери, що являє собою процес планування, організації, мотивації, контролю та координації, спрямований на досягнення певної мети у соціокультурній діяльності за допомогою професійно підготовлених фахівців [7, с. 104].

Культурно-мистецька сфера як одна із галузей надання послуг населенню є органічною частиною особливих територіальних утворень – геоетнокультурних систем. Компонентами таких систем є: 1) носії культури – населення території із його менталітетом, культурними традиціями (релігійними, національними, регіональними відмінностями в рамках одного етносу); 2) сукупність діячів культури, кадри закладів культури; 3) матеріальні об'єкти соціально-культурної інфраструктури – видовищні заклади, музеї, бібліотеки тощо; 4) речові елементи культурного середовища, які знаходяться поза інфраструктурою. Це також особливості планування поселень, житлової забудови, пам'ятки архітектури, зелене будівництво, окультурені ландшафти, а також одяг, домашній побут, інтер'єр житлових приміщень [32, с. 311].

Територіальна організація культурно-мистецької сфери являє собою закономірний процес взаєморозташування суб'єктів культурно-мистецької діяльності, які функціонують на певній території і пов'язані геопросторовим зв'язками, створюючи сприятливі умови для надання соціокультурних послуг населенню. Первинною формою територіальної організації культурно-мистецької сфери регіону є заклад культури (зазвичай це заклад культури клубного типу). Заклад культури – це юридична особа, основною діяльністю якої є діяльність у сфері культури, або структурний підрозділ юридичної особи, функції якого полягають у провадженні діяльності у сфері культури [80].

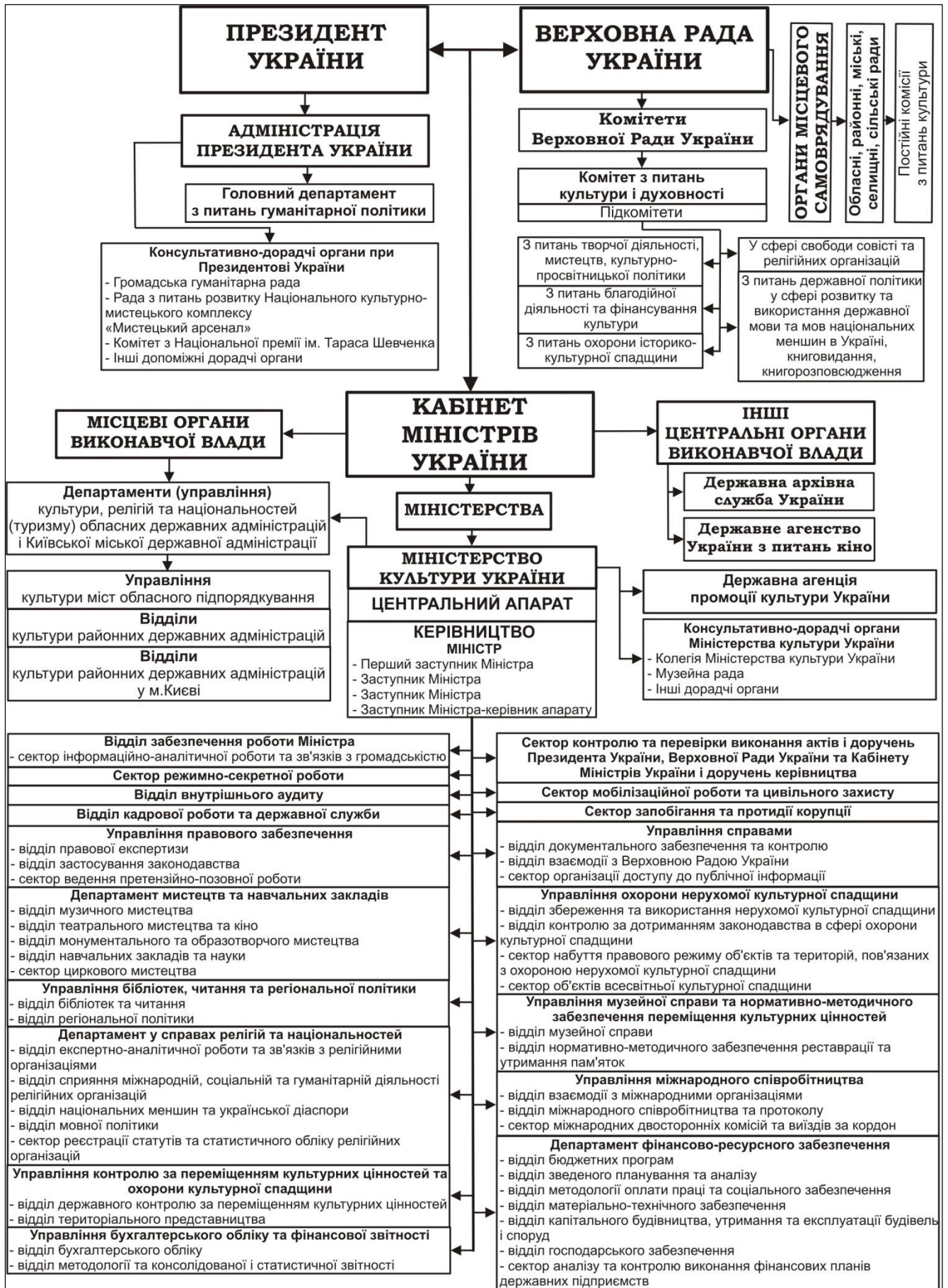

Рис. 1.3. Організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери України

Поєднання на порівняно невеликій території закладів, установ, організацій, структурних підрозділів культури і мистецтва спричиняє виникнення первинних форм територіальної організації: *культурно-мистецькі центри I-го рангу* – зосередження в певній точці земної поверхні окремого закладу культури; *центри II-го рангу* – зосередження в одному місці декількох закладів культури, незалежно від того, пов'язані вони між собою чи ні; *центри III-го рангу* – зосередження у кількох близьких поселеннях закладів, установ і організацій різних підгалузей сфери; *центри IV-го рангу* – зосередження на компактній території великої кількості, зокрема великих за розмірами, закладів і підприємств, що має яскраво виражене функціональне ядро. Поєднання зазначених вище первинних форм утворюють територіальні системи культурно-мистецької сфери регіону (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Територіальні системи культурно-мистецької сфери регіону

Територіальна система	Заклади, установи організацій, структурні підрозділи сфери	Ядро (поселення і його статус)	Система розселення населення	Охоплення населення, осіб
1	2	3	4	5
Обласна	Управління культури ОДА і міськради, культурно-мистецький ВНЗ, науково-методичний і навчально-методичний центри, палац культури, театр, філармонія, краєзнавчий музей, художній музей, цирк, архів, школа мистецтв, інспекція охорони пам'яток культури, обласні творчі спілки та об'єднання, парки культури і відпочинку.	Місто (місто обласного підпорядкування, обласний центр)	Регіональна	Понад 1000000
Окружна міжрайонна	Культурно-мистецький ВНЗ, відділ культури РДА, міський відділ культури, районний будинок культури, міський будинок культури, кінотеатр, централізована бібліотечна система, міська бібліотека, краєзнавчий музей, школа мистецтв, районні творчі спілки та об'єднання, парк культури і відпочинку.	Місто (районний центр/місто обласного підпорядкування)	Окружна	150000-300000

Продовження Таблиці 1.1.

1	2	3	4	5
Міська внутрішньо- обласна	Відділ культури міськради, музична школа, бібліотека, кінотеатр, музей, парк культури і відпочинку.	Місто (районний центр/місто обласного підпорядку- вання)	Міська	25000- 300000
Міська внутрішньо- районна	Будинок культури, бібліотека, музична школа, парк культури і відпочинку.	Місто районного підпорядку- вання		3000-25000
Районна	Відділ культури РДА, районний будинок культури, міський будинок культури, кінотеатр, централізована бібліотечна система, міська бібліотека, краєзнавчий музей, школа мистецтв, районні творчі спілки та об'єднання, парк культури і відпочинку.	Місто/сmt. (районний центр)	Районна	30000- 70000
Кущова внутрішньо- районна	Будинок культури, бібліотека, музична школа, музей.	Село/сmt., (центр сільської/ селищної ради)	Кущова	10000- 15000
Базова	Будинок культури (клуб), бібліотека.	Село/сmt., (центр сільської/ селищної ради)	Елементарна	200-3000
Первинна	Клуб, бібліотека-філіал.	Село		50-200

Характерною особливістю територіальних систем культурно-мистецької сфери обласного регіону є наявність просторових зв'язків між ними – управлінських, організаційних, транспортних, інформаційних, освітніх, наукових, творчих, торгівельних (рис.1.4.). Важливе значення серед цього переліку відводиться творчим зв'язкам, які сприяють швидкому поширенню обміну досвідом між працівниками культури щодо надання соціокультурних послуг населенню, підвищенню виконавської майстерності аматорів народного мистецтва та професійних творчих працівників, інтеграції місцевої традиційної культури у загальноукраїнський та світовий геокультурний простір тощо.

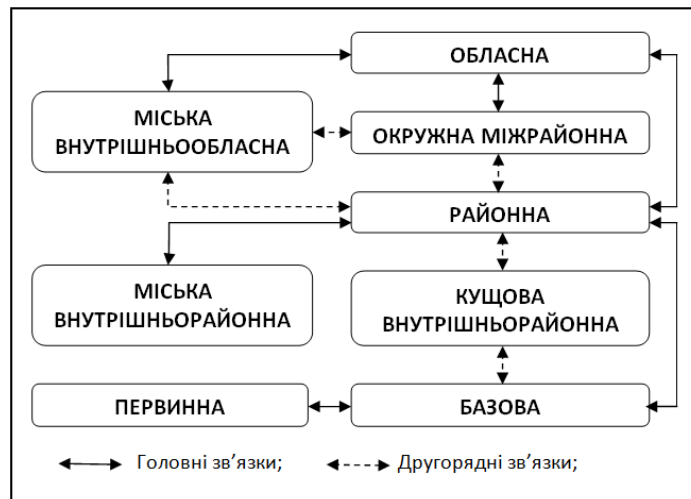

Рис. 1.4. Схема просторових зв'язків між територіальними системами культурно-мистецької сфери регіону

Культурно-мистецька сфера, як динамічна система, що в результаті поступового вдосконалення розвивається у просторі і часі, повинна перейти у нову якісну організаційну форму – креативний кластер (*Creative Closter*), який являє собою географічну концентрацію (часто регіонального масштабу) взаємопов'язаних індивідуумів, організацій та інституцій, залучених у сферу креативної економіки: мистецтва, нових медіа, дизайну, галузей креативних та культурних індустрій. У геопросторовому відношенні це веде до формування креативних центрів – комплексів, що складаються із мережі різноманітних організацій, різних форм власності і приналежності, і які фокусують в собі культурну і підприємницьку активність даної ТСЛ. Такий центр повинен бути інноваційною основою для одночасного поєднання об'єктів інфраструктури, яке забезпечувало би просторове розташування і потреби підсекторів креативної економіки [128].

Процес трансформації геопросторових аспектів культурно-мистецької сфери регіонального масштабу повинен базуватися на наукових теоріях, концепціях та парадигмах, зокрема тих, які сформувалися у контексті сучасних процесів інформатизації суспільства.

Найбільш актуальною в умовах комерціалізації сфери культури і мистецтва та територіальної реорганізації управління нею є *концепція гнучкої територіальної організації виробництва*. Ідею даної концепції було

запропоновано проф. О. Шаблієм. Із підвищенням ступеня інформатизації суспільства ця концепція може бути інтерпретована й на культурно-мистецьку сферу. Концепція передбачає наступні положення: 1) швидке й ефективне "налаштування" територіальної системи на вирішення проблем і завдань, що ставить суперсистема у різних напрямках та геопросторових рівнях; 2) швидке й ефективне усунення невідповідностей між окремими елементами і компонентами територіальної системи; 3) швидке й ефективне пристосування до змінних за відомими траєкторіями демографічної, соціальної і економічної ситуацій; 4) швидкий вибір оптимального шляху до "виживання" у випадку виникнення непередбачених проблемних ситуацій [226, с. 304].

Розвиток інформатизації сприяє підвищенню значення у суспільно-географічних дослідженнях інновацій. *Теорію дифузії інновацій* розробив у післявоєнний період шведський культурно-географ Т. Гегерstrand. Основні положення вченого щодо територіальної дифузії інновацій полягають у тому, що вона має певні закони поширення (тому може бути змодельована) і є вирішальним фактором у визначенні соціального ефекту для центр-периферійних відносин, а її швидкість залежить не від геометричної відстані, а від трансляційної спроможності окремих міст, через які вона здійснюється, від того, наскільки інтенсивні й ефективні там контакти між людьми.

В рамках цієї теорії, а також *теорії життєвого регіонального циклу* набирає актуальності ідея "*поляризованого розвитку*", яка має на увазі також виділення центрів, "полюсів зростання". При цьому полюсом зростання може виступати як одиничний центр, так і декілька центрів одночасно. В останні роки сформоване уявлення про креативні кластери як джерела модернізації території будь-якого рівня і збільшення її конкурентоспроможності. При цьому дифузія нововведень виступає в якості однієї з умов успішного поширення культурних інновацій і впливу їх на розвиток території. Культурні інновації – це процес формування нових геокультурних утворень (в першу чергу, мислення, географічних образів і геопростору) і територіальних структур (регіонів, центрів, інфраструктури

культури), який відображає ступінь доручення територіальної суспільної системи у глобальні і міжрегіональні системи культури.

1.3. Методика суспільно-географічного дослідження культурно-мистецької сфери обласного регіону

Модерні суспільно-географічні дослідження сфери культури і мистецтва обласного регіону є комплексними, що, насамперед, включає й методичний аспект, метою якого є дієва організація теоретичної і практичної складових наукового пошуку. На разі ж актуальними проблемами у даному контексті є поглиблення і узагальнення понятійно-термінологічного апарату; обґрунтування вихідних принципів постановки дослідження; визначення сукупності факторів формування, функціонування і розвитку сфери; впровадження новітніх методів, їх форм та засобів у процес наукового пізнання територіальної організації культурно-мистецької сфери.

Для підвищення ефективності дослідницької діяльності весь процес дослідження територіальної організації культурно-мистецької сфери розбивається на етапи, кожен з яких включає стадії і конкретні операції. Методичні засади геокультурних досліджень базуються на методологічних і методичних напрацюваннях суспільно-географів (З. Дзеніс [40], Я. Олійник [161], М. Пістун [180], О. Топчієв [208], М. Шаригін [231], О. Шаблій [226], та ін. Найповніше їх висвітлив проф. І. Ровенчак. Він розкрив, зокрема, методику геокультурно-картографічного аналізу та геокультурну методику дослідження просторово-часових аспектів заселення території [190].

Українські суспільно-географи виділяють різну кількість етапів дослідження сфери культури і мистецтва регіону: Н. Флінта [218] – чотири, О. Заячук [96] називає шість, Н. Моштаківа [149] – п'ять етапів, а вивчати регіональні геокультурні процеси О. Ріпка [189] пропонує у дев'ять етапів.

Відштовхуючись від розглянутих методик суспільно-географічних досліджень, нами виділено і охарактеризовано сім етапів дослідження культурно-мистецької сфери регіону (рис.1.6.).

Рис.1.6. Етапи суспільно-географічного дослідження культурно-мистецької сфери регіону

У даному випадку ми розглядаємо культурно-мистецьку сферу з позицій системного підходу. З огляду на це, досліджувана нами сфера являється цілісною організованою множинною системою елементів із функціональними властивостями, зв'язками і відношеннями.

Передусім потрібно виявити та проаналізувати фактори формування, функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери регіону. Вихідним чинником, який впливає на досліджувану сферу, є географічне положення території. Характеристику розміщення регіону у просторі варто провести із трьох позицій: природно-географічної, соціально-економічної та геокультурної. Ретроспективний огляд культурно-мистецького розвитку території регіону із здійсненням відповідної періодизації дасть змогу виявити вплив історико-географічного фактору. До групи демосоціальних чинників необхідно віднести чисельність та динаміку населення, природний і механічний рух, статево-вікову структуру, розселення населення, етнічний, мовний та конфесійний склад. Група економічних факторів включає зайнятість населення у галузях господарства (спеціалізацію регіону), рівень і якість життя населення, фінансові надходження в культуру, транспортну доступність населення до культурно-мистецьких об'єктів тощо. Політико-культурні фактори передбачають особливості адміністративно-територіального поділу області, державної і регіональної культурної політики, електоральних вподобань населення.

Сучасні процеси регіоналізації диктують важливість концептуального геокультурного фактору – територіальної ідентичності населення, який формується на основі етнічної, лінгвістичної, конфесійної, електоральної та ментальної складових. На основі аналізу територіальної ідентичності населення складаються ментальні карти регіону. Поміж тим, нагальним залишається розгляд впливу чинника глобалізації, зокрема у світлі сучасних цивілізаційних процесів, в тому числі й бігравітаційних.

Визначальним фактором, який впливає на розвиток досліджуваної сфери є культурно-мистецький потенціал території. У нашому розумінні *культурно-мистецький потенціал території* – це сукупність ресурсів матеріальної та духовної культурної спадщини, а також носіїв культури (людський інтелектуальний і творчий

ресурс), які можуть бути безпосередньо задіяні у розвитку культурно-мистецької сфери відповідної території. Для визначення відповідного потенціалу території регіону необхідна комплексна методика його оцінки, яка повинна бути точною, гнучкою, зрозумілою та повинна давати порівняльну інтегральну характеристику різних адміністративно-територіальних одиниць. Культурно-мистецький потенціал поділяється на: історико-культурний, природно-культурний, інфраструктурний, управлінський, освітньо-науковий, творчий, духовно-культурний, національно-культурний, подієвий, біосоціальний, інноваційно-інвестиційний (табл. 1.2). Бальна градація складників потенціалу проведена із врахуванням ступеня можливості залучення до процесу розвитку культурно-мистецької сфери обласного регіону. Для об'єктів культурно-мистецького потенціалу, які мають різні статус і значення необхідно враховувати поправку: для об'єктів історико-культурної спадщини і природно-заповідного фонду: національного значення – +3, місцевого – +1, всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – +6; для об'єктів інфраструктури, освітніх закладів, осередків діяльності національно-культурних товариств: із статусом національний – +8, обласний – +5, районний – +3, міський – +1. Загальна сума балів кожного адміністративного району визначається як сума балів усіх видів ресурсів у районі.

Таблиця 1.2.

Показники для інтегральної оцінки ресурсів культурно-мистецького потенціалу регіону

Характеристика виду ресурсу	Вид ресурсу та його склад	Бали
1. Історико-культурний		
Сукупність об'єктів нерухомої культурної спадщини, які внесені до реєстру пам'яток історії і культури місцевого, національного та всесвітнього значення, а також нововиявлені пам'ятки	Археологічні	2
	Історичні	5
	Монументального мистецтва	4
	Архітектури та містобудування	8
	Садово-паркового мистецтва	6
	Науки і техніки	4
2. Природно-культурний		
Природні або змінені, окультурені території з метою їх збереження та відпочинку, розваг, рекреації населення	Парк культури і відпочинку	5
	Дендропарк	2
	Ботанічний сад	3

Продовження Таблиці 1.2.

3. Інфраструктурний		
Заклади соціокультурного обслуговування населення різноманітних за функціональним призначенням, статусом, організаційно-правовою формою господарювання. Включає споруди, персонал, об'єкти рухомої культурної спадщини, основні фонди, матеріально-технічне забезпечення тощо	Клуб, бібліотека-філія (філіал)	2
	Будинок культури, бібліотека	5
	Науково-методичний центр	9
	Центральна бібліотека (ЦБС)	6
	Універсальна наукова бібліотека, архів	10
	Історико-культурний заповідник	8
	Музей	6
	Народний музей	2
	Театр, філармонія	10
	Кінотеатр	8
Демонстратор фільмів	3	
4. Управлінський		
Керівники, фахові працівники установ, інші особи структурних підрозділів, що здійснюють організаційно-управлінську діяльність у сфері культури і мистецтва	Профільна комісія органу місцевого самоврядування	1
	Відділ культури РДА, міськвиконкому	3
	Департамент культури, релігій, національностей і туризму ОДА	6
5. Освітньо-науковий		
Заклади освіти, діяльність яких спрямована на естетичне виховання учнів та підготовку спеціалістів у галузях знань "Культура" і "Мистецтво"	Школа естетичного виховання	5
	Професійно-художнє училище	6
	Коледж культури, вище училище культури (музичне)	9
	Інші ВНЗ (непрофільні III-IV рівнів акредитації)	8
6. Творчий		
Сукупність унікальних креативних художніх якостей людей, груп людей, що визначають межі їх професійної і аматорської діяльності	Академічний колектив	4
	Колектив із званням "народний"	3
	Колектив із званням "вразковий"	2
	Майстер образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва	1
7. Духовно-культурний		
Особливості форм і виявів релігійної свідомості територіальних спільнот людей	Релігійна громада	3
	Духовний центр управління	1
	Місце паломництва	4
	Монастир	4

Продовження Таблиці 1.2.

8. Національно-культурний		
Діяльність національних меншин із збереження і популяризації культурної самобутності	Осередок діяльності національно-культурних товариств і спілок	2
9. Подієвий		
Різноманітні події культурно-мистецького життя регіону із регулярною періодичністю проведення	Фестиваль	5
	Свято, виставка	2
	Інший культурно-масовий захід (1бал =100 заходів)	1
10. Біосоціальний		
Культурно-історичні та інші об'єкти, пов'язані з певним життєвим циклом тієї чи іншої видатної особи (народження, діяльність, перебування, смерть, поховання) [14, с. 18]	Місця народження, перебування, творчої діяльності видатних культурно-мистецьких персоналій	2
11. Інноваційно-інвестиційний		
Особливості впровадження інновацій та інвестиційної підтримки розвитку геокультурного простору	Новітня шоу-програма	2
	Цільова державна програма	4
	Інвестиційний проект	7

Порівняння ступенів однорідності диференціації різних видів ресурсів здійснюємо на основі показників їх ентропійної міри концентрації, розрахований за формулою Шеннона:

$$H = - \sum_{i=1}^n \log_2 p_i, \quad (1.1)$$

де: H = показник ентропії, p_i – ймовірність i -го стану системи, n – кількість станів системи.

Для виявлення тісноти взаємозв'язків між окремими параметрами розвитку культурно-мистецької сфери доцільно застосовувати показники кореляції, зокрема рангової (параметричної) за формулою Спірмена:

$$r = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n (D^2)}{n(n^2-1)}, \quad (1.2)$$

де: n – кількість параметрів, які ранжуються, D – різниця між рангами.

Підсумком даного етапу є проведення SWOT-аналізу, який передбачає категоризацію факторів на чотири групи: сильні, слабкі, загрози, можливості.

Важливим етапом дослідження культурно-мистецької сфери регіону є комплексний аналіз функціонально-компонентної та організаційно-управлінської структур. Функціонально-компонентна структура являє собою складну упорядковану систему, складовими якої виступають суб'єкти культурно-мистецької діяльності (заклади, підприємства, установи, організації). Ці структурні елементи за спільністю функціонально-типологічних особливостей діяльності та надання послуг населенню об'єднуються у підгалузі культурно-мистецької сфери. Аналізуючи динаміку розвитку і сучасний стан кожної з підгалузей, використовується низка показників (відносних і абсолютних). Вони подаються загалом по регіону, у порівнянні із загальноукраїнськими показниками та у розрізі адміністративних районів. Основними характеристиками для підгалузей культурно-мистецької сфери є такі: кількість закладів різних типів, територіальна доступність, потужність закладів (кількість місць), відвідуваність (кількість глядачів та учнів (студентів) у навчальних закладах), кількість та характер культурно-масових подій, якісний склад персоналу, обсяг основних фондів та особливості матеріально-технічного забезпечення, обсяги фінансування; інші показники.

Аналіз організаційно-управлінської структури сфери культури і мистецтва регіону включає детальний розгляд особливостей територіальних і галузевих органів управління, їх структурних підрозділів. Важливим є визначення функціональних призначень, взаємовідношення структурних елементів та їх геопросторових рис.

Одним із провідних методів суспільно-географічного дослідження є статистичний, який включає такі послідовні етапи: статистичне спостереження, статистичне зведення та групування, пошук та встановлення закономірностей і залежностей, інтерпретація отриманих результатів. Статистичний та математичний методи є основними для визначення територіальної диференціації культурно-мистецької сфери регіону.

Метод картографічного моделювання застосовується у тісному взаємозв'язку з усіма іншими методами та підходами суспільно-географічних досліджень. Він дає змогу картографувати елементи культурно-мистецької сфери та допомагає визначити особливості її структури та територіальної диференціації. Картографічні матеріали

відображають регіональні особливості розвитку сфери культури і мистецтва. Зображення тих чи інших об'єктів на карті фіксує їх розміщення та якісні характеристики, що вже є новою типологічною інформацією, яка дає можливість аналізувати взаємне розміщення об'єктів чи явищ, їх сусідство чи накладання [96].

На наступному етапі проводиться вивчення функціонально-територіальної структури, що передбачає виявлення первинних форм геопросторової організації культурно-мистецької сфери та сформованих ними територіальних систем.

Для комплексного бачення забезпечення адміністративних районів та міст обласного підпорядкування різними видами закладів нами визначено відповідний показник за такою формулою:

$$I = \sum_{j=1}^n \frac{L_{ij}}{L_{\max j}}; j = \overline{1, n}; i = \overline{1, m} \quad , \quad (1.3)$$

де L_{ij} – кількість закладів культури j -ого виду в розрахунку на 1000 осіб постійного населення в i -ому районі; $L_{\max j}$ – найбільша кількість закладів культури j -ого виду в розрахунку на 1000 осіб постійного населення серед усіх районів; i – номер району ($i = 1, 20$); j – вид закладу культури ($j = 1, 7$). Значення показників перебувають в межах від 0 до n ; при цьому, чим ближчим є значення показника рівня забезпеченості закладами культури і мистецтва до нуля, тим гіршою можна вважати ситуацію і навпаки [114, с. 75-76].

Охоплення території районів закладами досліджуваної сфери визначається розрахувавши коефіцієнт територіальної концентрації закладів культури і мистецтва за формулою:

$$K_k = \frac{p \times N}{p \times n}, \quad (1.4)$$

де K_k – коефіцієнт територіальної концентрації культурно-мистецьких закладів, p – кількість закладів у районі; P – кількість закладів в області; s – площа району, S – площа області. Коли $K_k < 1$, то можна зробити висновок про низьку концентрацію закладів культури і мистецтва; $K_k = 1$ – оптимальна концентрація закладів на досліджуваній території; якщо $K_k > 1$ – висока концентрація культурно-мистецьких закладів.

Для уникнення псевдокомпенсації окремих компонентів сфери за рахунок високих показників територіальної концентрації закладів інших підгалузей району розраховується інтегральний коефіцієнт територіальної концентрації закладів культури і мистецтва:

$$IK_k = (K_1 + K_2 + K_3 + K_4 + K_5 + K_6 + K_7)/20, \quad (1.5)$$

де IK_k – інтегральний коефіцієнт територіальної концентрації закладів культурно-мистецької сфери, K_1 – коефіцієнт концентрації закладів культури клубного типу, K_2 – коефіцієнт концентрації бібліотечних закладів, K_3 – коефіцієнт концентрації музейних закладів, K_4 – коефіцієнт концентрації концертно-видовищних закладів, K_5 – коефіцієнт концентрації демонстраторів фільмів, K_6 – коефіцієнт концентрації початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, K_7 – коефіцієнт концентрації вищих навчальних закладів культури і мистецтва.

Аналізуючи функціонально-територіальну структуру важливим є вивчення її диференціації щодо рівня розвитку. Це можливо здійснити за допомогою коефіцієнта локалізації культурно-мистецьких закладів у адміністративних районах, який розраховується за формулою:

$$K_1 = \frac{p \times N}{P \times n}, \quad (1.6)$$

де K_1 – коефіцієнт локалізації культурно-мистецьких закладів, p – кількість закладів у районі; P – кількість закладів в області; n – чисельність населення району, N – чисельність населення області. Якщо $K_1 < 1$, то можна стверджувати про низький рівень локалізації закладів культури і мистецтва; наближений, або $K_1 = 1$ – середній рівень; якщо $K_1 > 1$ – високий рівень локалізації закладів.

Для отримання підсумкового показника рівня розвитку мережі закладів для потреб обслуговування населення у кожному із 20-ти районів області розраховується інтегральний коефіцієнт локалізації (IK_1).

Аналіз подібностей та відмінностей у рівнях розвитку культурно-мистецької сфери окремих адміністративних районів здійснюємо з використанням порівняльно-географічного методу. Це дасть змогу виявити місце і значення кожного адміністративного району (разом із містом обласного підпорядкування) в регіональній

культурно-мистецькій системі. На основі інтегрального коефіцієнта локалізації закладів проводиться групування адміністративних районів обласного регіону за рівнем розвитку культурно-мистецької сфери.

З допомогою кластерного аналізу райони групуються за подібністю певної сукупності показників. Критерієм їх об'єднання є мінімум відстані (зазвичай евклідової) у багатовимірному просторі обраних індикаторів. Для її визначення базисні показники нормалізуються. Результати кластеризації візуалізуються у вигляді дендрограми кластеризації (tree diagram), на одній осі якої позначаються певним чином упорядковані райони, на другій – відстані об'єднання (linkage distance) [145,с. 171-172].

Особливо важливим є аналіз трансформації галузі у зв'язку з перебігом реформи місцевого самоврядування і територіальної організації державної влади в Україні. Розглядаючи децентралізаційні процеси, а також викликані цим зміни якості і форм впливу уже сформованих і нових культурних центрів на навколишню територію є доцільним розгляд поширення дифузії культурних інновацій. Особливості, ступінь та інтенсивність поширення культурно-мистецьких інновацій залежить від поля демографічної напруги культурно-мистецького центру – адміністративного центру об'єднаної територіальної громади, навколо якого формуються відповідні системи розселення і зона соціокультурного обслуговування. Напруга поля демографічного впливу адміністративного центру визначається за формулою:

$$E_B = \frac{H_A}{R_{AB}^2}, \quad (1.7)$$

E_B – поле демографічної напруги, яке створюється населеним пунктом (культурно-мистецьким центром) A , H_A – людність населеного пункту, R_{AB}^2 – радіус зони впливу демографічної напруги населеного пункту.

Доведено, що чим більший показник демографічної напруги у радіусі обслуговування, тим вищий ступінь поширення культурно-мистецьких інновацій та відповідно прогресивний суспільний поступ територіальної громади.

Районування – метод суспільної географії, що допомагає виділити на території регіону мережу культурно-мистецьких районів та їх ядер. В основі районування –

об'єктивні фактори, серед яких головним є опорний каркас розселення, забезпеченість районів об'єктами культурно-мистецької сфери, рівень її розвитку, що дозволяють виявити ступінь інтенсивності внутрішньорайонних зв'язків та взаємодії. У напрямку впровадження інноваційних форм територіальної організації культурно-мистецької сфери розглядаються особливості формування в межах регіону – креативного кластеру. Його креативні субкластери повинні базуватися на основі виділених культурно-мистецьких районів, а креативні центри – їх ядер. Необхідно в першу чергу виділити перспективні креативні центри і пункти, охарактеризувати наявний ресурсний потенціал цих поселень та їх культурно-мистецьку інноваційну спеціалізацію.

Наступний етап дослідження передбачає виявлення проблем і перспектив розвитку сфери та розробку основних рекомендацій щодо її вдосконалення. Також актуальним є розгляд залучення ресурсів культурно-мистецької сфери для потреб розвитку туризму в регіоні.

Висновки до першого розділу

Культурно-мистецька система є об'єктом вивчення культурології, мистецтвознавства, філософії, історії (культури), соціології, економіки, туризмознавства, суспільної географії. Наука (напрямок суспільної географії), що займається вивченням територіальних закономірностей поширення матеріальних та духовних елементів культури – це географія культури.

Об'єктом суспільно-географічного дослідження культури і мистецтва є взаєморозташування її елементів, просторових зв'язків та територіальних суспільних утворень (формувань, поєднань, систем, структур), їх функціонування.

Функціональна діяльність культурно-мистецької сфери регіону відбувається в рамках регіонального геокультурного простору – системи стійких культурних реалій і уявлень на певній території. Базовою основою формування, видозмін і розвитку культурно-мистецької сфери є ТСЛ із властивими їй кількісними і якісними характеристиками, рівнем суспільно-історичного розвитку, внутрішніми геопросторовими вимірами, естетичними потребами населення.

Культурно-мистецька сфера регіону – це система взаємопов'язаних закладів, установ, організацій і підприємств різних форм власності, художніх колективів, окремих митців, творчих спілок та громадських організацій, які діють у відповідному регіональному геокультурному просторі та безпосередньо задіяні у виробництві, розподілі, збереженні, розповсюдженні, організації споживання товарів і послуг культурного, інформаційного та художньо-декоративного призначення.

На формування, функціонування і розвиток культурно-мистецької сфери впливають такі фактори: географічне положення території, історико-географічні, демосоціальні, економічні, політико-правові та ін. Важливе місце тут посідає концептуальний геокультурний фактор – територіальна ідентичність населення.

З позиції системного підходу її структуру можна розглядати у таких аспектах: функціонально-компонентному, функціонально-територіальному, організаційно-управлінському. Функціонально-компонентна структура культурно-мистецької сфери – це сукупність взаємопов'язаних суб'єктів культурно-мистецької діяльності (заклади, підприємства, установи, організації, творчі колективи, окремі митці), що займаються виробництвом культурних благ. Організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери – це ієрархічно упорядкована система профільно-галузевих органів державної влади із управління національною культурною політикою.

Поєднання на порівняно невеликій території закладів, установ, організацій, структурних підрозділів культури і мистецтва спричиняє виникнення первинних форм територіальної організації: культурно-мистецьких центрів різних рангів. Навколо них утворюються територіальні системи культурно-мистецької сфери регіону: обласна, окружна міжрайонна, міська внутрішньообласна, міська внутрішньорайонна, районна, кушова внутрішньорайонна, базова, первинна.

Дослідження КМС регіону доцільно проводити з використанням системного підходу, теорій дифузії інновацій, життєвого регіонального циклу та концепції гнучкої територіальної організації виробництва. Методами науково-географічного дослідження культурно-мистецької сфери обласного регіону є контент-аналіз, аналіз, синтез, статистичний, математичний, історико-географічний, картографічний, моделювання, центрографічний, прогнозування, порівняльно-географічний та ін.

РОЗДІЛ 2

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Компонентна, управлінська і територіальна структура культурно-мистецької сфери обласного регіону, її становлення, функціонування і розвиток залежить від сукупного впливу різноманітних факторів. *Фактори формування, функціонування і розвитку* – це об'єктивні умови, процеси, сили і тіла прямого та опосередкованого впливу, під дією яких відбуваються конструктивні або деструктивні зміни (трансформації) системи територіальної організації культурно-мистецької сфери регіону (рис. 2.1).

Рис.2.1. Фактори формування, функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери регіону

Фактори можна класифікувати за багатьма ознаками:

- ◆ за середовищем дії – внутрішні і зовнішні;
- ◆ за характером дії – прямі і опосередковані;
- ◆ за сутністю – історико-географічні, природно-географічні, демографічні, територіальної ідентичності, соціально-економічні, нормативно-законодавчі, політико-культурні;
- ◆ за рівнем впливу – глобальні, національні, регіональні, локальні і персональні;
- ◆ за часом дії – постійні, тимчасові, ситуативні;

◆ за результатом впливу – конструктивні (позитивні) і деструктивні (негативні). Наслідком дії різноманітних факторів є формування культурних установок населення території та регіональних властивостей відповідного геокультурного простору.

2.1. Загальні фактори

2.1.1. Нормативно-законодавчі

Функціонування будь-якої галузі господарства повинне базуватись на основі чинного законодавства у відповідній сфері. Конституція України і закони гарантують усім без винятку громадянам України вільний доступ до культурних благ, свободу совісті, віросповідання, творчості тощо. Починаючи із 1991 р. прийнято значну кількість законів та нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у культурно-мистецькій сфері (Додаток Б.1.).

У контексті розвитку регіонів держави було прийнято Закон України "Про засади державної регіональної політики", де одним із головних принципів державної регіональної політики етнокультурного розвитку є відродження етнічної самосвідомості та збереження духовної і матеріальної культури етносів, сприяння розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності [79]. У тому ж руслі сформовані основні засади "Концепції розвитку сільських територій на період до 2025 р.". У ній зазначається, що однією із причин погіршення соціально-економічного та екологічного стану сільських територій є інерційність мислення і поведінки сільських жителів у розв'язанні проблем самозабезпечення, працевлаштування, задоволення побутових та соціально-культурних потреб. Метою Концепції є, власне, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. На її виконання у культурно-мистецькому напрямку розробляються заходи із підвищення якості життя сільського населення шляхом: створення та забезпечення стимулів та належних умов для роботи і проживання на селі молодих фахівців у галузі культури; удосконалення інженерної та соціальної інфраструктури; оптимізації

закладів культури на селі; збереження та відновлення культурної та історичної спадщини територіальної громади, сіл та селищ [118].

Систематизоване зведення назв угруповань продукції та послуг культурно-мистецької сфери регулює Державний класифікатор продукції і послуг ДК 016-2010 на основі видів економічної діяльності (за КВЕД 009:2010). Секція "R" – Послуги у сфері мистецтв, видовищно-розважальної та відпочинкової діяльності представлені двома розділами:

♦ 90 – *Послуги творчі, мистецькі та видовищно-розважальні* (послуги артистів-виконавців; послуги допоміжні щодо виконавського мистецтва; творчість мистецька; послуги, пов'язані з закладами культурно-мистецького призначення);

♦ 91 – *Послуги бібліотек, архівів, музеїв та інші послуги у сфері культури* (послуги бібліотек і архівів; послуги музеїв; послуги, пов'язані з історичними місцями та будівлями й подібними туристично привабливими об'єктами; послуги ботанічних садів, зоопарків і природних заповідників) [37].

Нормативним актом, що забезпечує формування державної політики у сфері будівництва, регулює проектування нових і реконструкцію існуючих однозальних і багатозальних будинків та споруд культурно-видовищних та дозвіллевих закладів (кінотеатрів цілорічної та сезонної дії з кіно- та відеозалами, а також відеокомплексів; театрів драматичних, музично-драматичних, музичної комедії, опери та балету; клубів, центрів дозвілля) є Державні будівельні норми ДБН В.2.2-16-2005 [19].

Нормативи забезпечення закладами, вимоги до їх функціонування, а також тлумачення законів здійснює Кабінет Міністрів України, Міністерство культури України, Міністерство освіти України, Міністерство інфраструктури України та інші органи виконавчої влади. Наразі важливо необхідним є продовження мораторію Верховною Радою України на закриття державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості. Також надзвичайно актуальним залишається питання створення Кодексу законів "Про культуру" та розробка і

закріплення на законодавчому рівні нормативів забезпечення населення соціокультурними послугами.

На обласному рівні процес культурно-мистецького розвитку, загалом і зокрема, регулюється такими нормативними документами:

- ◆ Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 рр.;
- ◆ Програми соціально-економічного розвитку Хмельницької області;
- ◆ Програма розвитку культури і духовності на період до 2017 р.;
- ◆ Програма збереження об'єктів культурної спадщини Хмельницької області на 2015-2020 рр.;
- ◆ Програма розвитку архівної справи на 2011-2015 рр.;
- ◆ Програма поліпшення кінообслуговування населення Хмельницької області на 2013-2017 рр.;
- ◆ Програма розвитку краєзнавства в Хмельницькій області на період до 2020 р. та ін. [171].

Ці закони та інші нормативно-законодавчі акти повинні були стати базою для створення нових відносин у сфері культури, сприяти її розквіту та вдосконаленню територіальної організації. Але умови економічної кризи загалом не сприяють розвитку культурно-мистецької сфери, а інколи й призвели до її деградації. Це потребує вдосконалення існуючих та створення нових наукових засад у розвитку і управлінні цією сферою, які враховували б ринкові відносини у соціально-економічній сфері.

2.1.2. Політико-культурні

Геополітичні і геокультурні процеси характеризуються взаємопроникаючими і взаємовизначальними впливами. Так, зокрема, політико-географ проф. М. Дністрянський зазначає: "Геокультурна різноманітність світу, що залежить насамперед від етнічної та релігійної самобутності населення, має об'єктивний характер і є важливим джерелом його духовного поступу та взаємозбагачення. Але в сучасних умовах культурне середовище все більше втягується в сферу територіально-політичних взаємин" [46, с. 185].

Політико-культурний ландшафт у регіоні в основному формують обласні організації політичних партій, яких на початок 2015 р., за даними Головного територіального управління юстиції у Хмельницькій області, зареєстровано 213 [168]. Маркером сутності політико-культурних факторів є електоральна поведінка населення. Одним із її складових є виборча активність. Виборча активність громадян (політична участь громадян, явка виборців) – це відношення числа виборців, що взяли участь у виборах, до загальної кількості громадян, котрі мають право на участь у цих виборах. Протилежним виборчій активності виступає електоральний абсентеїзм – це свідомий бойкот виборів, відмова від участі в них як пасивний протест населення проти існуючої форми правління, політичного режиму, антидемократичного характеру виборчої системи, а також як прояв байдужості до своїх прав і обов’язків. Рівень абсентеїзму мешканців регіону під час усіх волевиявлень, порівняно із загальноукраїнським показником, завжди був вищим (рис. 2.2). Це свідчить про високу політичну культуру і суспільну відповідальність виборців області.

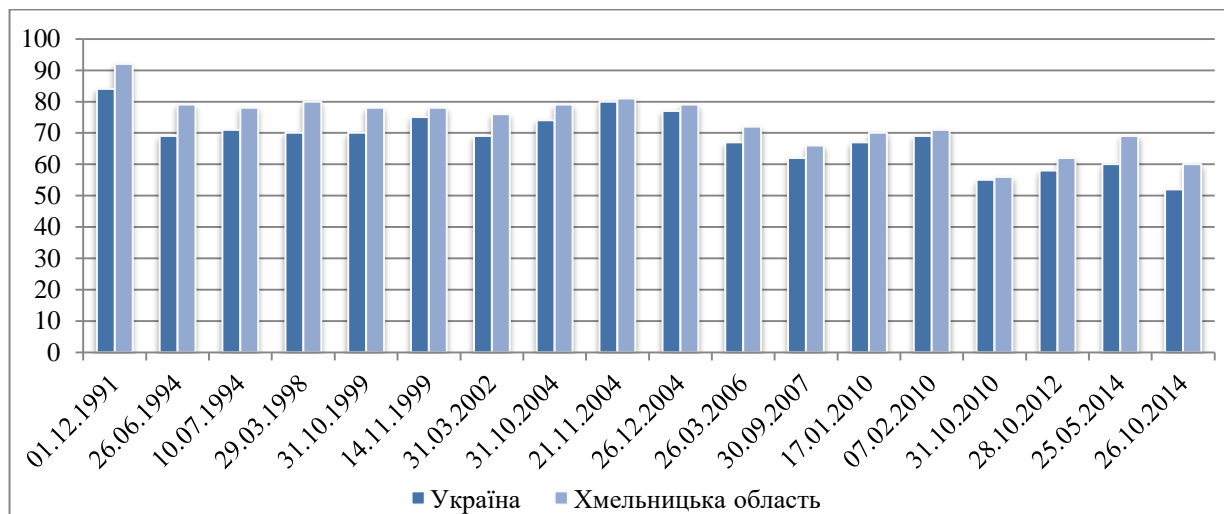

Рис. 2.2. Виборча активність населення Хмельницької області у 1991-2014 рр.

Перебіг виборчих процесів засвідчує своєрідні риси Хмельницької області на фоні України, а також її внутрішню територіальну та часову диференціацію. На політичній карті області у період проведення перших виборчих процесів не було відчутного домінування тієї чи іншої політичної сили, але все кардинально змінилося після виборів 2004 р., коли була засвідчена переорієнтація електорату

від лівоцентристських ідей до центристських і далі до більш правих націонал-державницьких, що було остаточно закріплено за підсумками результатів виборів 2014 р. Загалом, Хмельницька область характеризується інтенсивним суспільно-політичним життям, але поряд з цим відсутністю жорсткої боротьби між основними політичними гравцями, які репрезентують проукраїнський культурний політичний вектор та місцевий "патріотизм".

2.1.3. Зовнішні фактори: глобалізація, інтернаціоналізація, бігравітація

Глобалізація як процес всесвітньої інтеграції та уніфікації усіх ланок суспільного життя спрямований на формування цілісного геокультурного простору, в першу чергу є соціокультурним феноменом, що безпосередньо впливає на культуру і мистецтво регіонального масштабу. У територіальному аспекті відбувається послаблення бар'єрів і як наслідок зближення і взаємопроникнення культур під впливом міграцій та підвищення рівня інформатизації. Результатом цього є формування масової культури, насамперед, масового сучасного мистецтва, яке орієнтується на "середнього" споживача. Культурна глобалізація загострює боротьбу між мультикультурною і монокультурною моделями розвитку суспільства. Адже синтез плюралізму культур породжує відродження звичаїв, цінностей, норм національних культур, тобто відбувається зворотній процес – "локоглобалізація". Аналізуючи процес культурної глобалізації, П. Малиновський звертає увагу на чотири соціокультурні мегатенденції: "культурна поляризація", "культурна асиміляція", "культурна гібридизація", "культурна ізоляція" [33, с. 147]. Для нівелювання негативних впливів глобалізації на культуру і мистецтво необхідне врахування усіх ідентифікаційних рис територіальних спільнот людей та полікультурний діалог.

Інтернаціоналізація – це супутнє явище глобалізації, у ході якого відбувається взаємовплив національних культур країн і регіонів внаслідок чого утворюються загальні форми культури у світовому вимірі. У вужчому аспекті інтернаціоналізація сприяє розширенню двосторонніх і багатосторонніх зв'язків і контактів між закладами культури і мистецтва різних країн на основі рівноправного і взаємовигідного співробітництва. Широко це поширено у галузі

культурологічної освіти і науки, де на міжнародному рівні реалізуються різноманітні проекти гуманітарного спрямування. Процеси інтернаціоналізації підвищують мобільність працівників культури і мистецтва, рух продукції і послуг культурного призначення та їх уніфікації, а також налагодження кросс-культурних комунікацій.

Бігравітація несе в собі глибокі філософські та культурні аспекти. В першу чергу, головний виклик пов'язаний із цивілізаційним вибором населення тієї чи іншої країни. Цивілізаційна самоідентифікація населення несе потужні зміни у суспільному житті, виводячи на перший план етнокультурні аспекти бігравітаційних процесів міжнародних відносин. Останні події, що відбулися на міжнародній арені, посилюють силу тяжіння до тих чи інших гравітаційних центрів. Україна, як межова держава, що знаходиться на стику двох цивілізацій, володіє специфічними етнокультурними властивостями, які характеризується регіональними відмінами. Ці особливості сформовані, у тому числі, й під впливом бігравітації, і як наслідок, це накладає відбиток на культурно-мистецьку сферу регіонів України.

2.2. Регіональні фактори

2.2.1. Історико-географічні

Культурно-мистецька сфера Хмельницької області є результатом впливу історико-географічних факторів, що сформували засади і специфіку регіонального геокультурного простору. Ретроспективний огляд особливостей культури і мистецтва дає можливість виявити дев'ять періодів, що відповідають етапам в історії України та тісно переплетені із тогочасними суспільними процесами.

Давній період. Заселення сучасної території Хмельницької області, зокрема її південної частини, розпочалось 300 тисяч років тому. Біля с. Лука Врублівецька (Кам'янець-Подільського р-н) виявлено залишки одного із найдавніших поселень раннього палеоліту в Україні. У добу неоліту (4-6 тис. років до н.е.) територія області була уже повністю заселена, на що вказують понад 60 пам'яток цієї доби. Також відомо біля 150 пам'яток трипільської землеробської культури (кін. IV-

III тис. до н.е.). У добу пізньої міді і бронзи (III – поч. I тис. до н.е.) на території області проживало кілька племінних груп, представлених різними археологічними культурами: кулястих амфор, шнурової кераміки, комарівської культури [107, с. 10-11]. Скіфський період (VII-III ст. до н.е.) на Поділлі характеризується появою залізних знарядь праці, що прогресивно вплинуло на матеріальну та духовну культуру. Тоді праслов'яни мали залізоробне, бронзолivarне та ювелірне ремесла, масову кераміку, скляні вироби. У перші століття нашої ери територію краю населяли племена черняхівської культури. Впродовж VIII-IX ст. на території південної частини області проживали уличі та тиверці, північної – волиняни та дуліби [194].

Давньоруський період. Значним поштовхом у розвитку духовної і матеріальної культури та господарства краю стало його входження до складу давньоруської держави – Київської Русі. У XI ст. південь області (Пониззя) входив до складу Теробовлянського князівства, з 1141 р. до Галицького князівства, а з 1199 р. уже вся територія увійшла до Галицько-Волинського князівства. У цей період активно відбувалось становлення духовної християнської культури місцевого населення, засновувались монастирі, будувались храми. Із археологічних та літописних джерел відомі такі давньоруські торгівельно-ремісничі міста, центри культурного життя, як Бакота, Кам'янець, Ушиця, Каліус, Болохів, Божськ, Губин, Кудин, Межибіж'я, Тихомль, Ізяслав. У XII-XIII ст. територія в межах сучасних Деражнянського, Летичівського, Старокостянтинівського, Старосинявського та східних частинах Красилівського і Хмельницького районів відома під назвою Болохівська земля (князівство). Варто підкреслити, що у цей період відбувається початок інтеграції території краю у західноєвропейський, християнський геокультурний простір, у рамках якого значно активізувалось культурне життя місцевого населення, були сформовані нові релігійні, освітні і культурні зв'язки. Занепад культурного поступу Київської Русі був пов'язаний із міжусобицями, а також спустошливим татаро-монгольським вторгненням, яке починаючи із 1241 р. докотилося до земель Галицько-Волинського князівства. Наслідок цього – руйнування і грабунок укріплених поселень, залежність від Золотої Орди, сплата

населенням високої данини. Негативним фактором також було те, що територією краю проходили татарські шляхи: Чорний (вздовж річки Случ) та Кучманський (у напрямку Бар – Сатанів).

Польсько-Литовський період. У 1362 р. Поділля та Волинь переходять під владу литовських феодалів. Налагоджується торгівля та ремесла, оборонними та фортифікаційними спорудами укріплюються міста. У 1375 р. у Кам'янці створено католицьке єпископство, за чим послідувала поява католицьких чернечих орденів та будівництво храмів і монастирів. Після Кревської унії (1385 р.) розпочалось суперництво між польськими і литовськими феодалами за подільські землі, яке перерісши у війну 1430-1434 рр. завершилось їх приєднанням до Королівства Польського та утворенням Подільського воєводства із центром у Кам'янці. У другій половині XV ст. почастишали татарські набіги, що сповільнювало розвиток продуктивних сил краю. Але попри це, активно відбувалось становлення самоврядування у містах. Так, знаковою подією було надання Магдебурзького права Кам'янцю у 1432 р., згодом його також отримали Пилява, Зіньків, Теофіполь, Сатанів, Миньківці, Жванець, Полонне та ін. У XVI – першій половині XVII ст. у подільських містах поширюється цеховий устрій. На початку XVII ст. відомо, що гончарні цехи були у 8 містах, шевські – у 8, кушнірські – у 9, із обробки дерева у 4. У Кам'янці, який на той час уже став центром ремісничого учнівства, був навіть цех музикантів – виконавців та майстрів музичних інструментів [107, с. 15]. У даний період міський багатонаціональний культурний простір формували вірмени та євреї, дотримуючись власних традицій, звичаїв та національних віросповідань.

Після Люблінської унії (1569 р.), коли Волинь та інші території увійшли до складу Королівства Польського та Брестської унії (1596 р.), на території краю розвиток культури гальмувався і відбувався у складних умовах: упереджена національна та релігійна політика, низький рівень економічного розвитку території, соціальна напруженість у суспільстві. Як наслідок – ціла низка козацько-селянських повстань та Національно-визвольна війна українського народу (1649-1654 рр.), що принесло водночас як і спустошення так і потужний спротив

національно-культурному гніту та утворення Української козацької держави. Але Волинь та Поділля залишилися у складі Речі Посполитої, що остаточно було закріплено Андрусівським перемир'ям (1667 р.). Османська імперія, захопивши Подільське воєводство у 1672 р., проводила цілеспрямоване нищення християнської культури і його господарське розорення аж до 1699 р., коли за умовами Карловицького трактату воно було повернуто Польщі. Але 27-річне перебування Поділля під владою турків залишило свій відбиток у архітектурі, народній пісенній творчості, ужитковому мистецтві тощо.

Суттєву роль у формуванні культури у даний період відігравали братства – національно-релігійні організації українських міщан, що виникли у багатьох містах Поділля у кін. XVI – на поч. XVII ст. (у Кам'янці у 1589 р., Сатанові – 1590 р., Меджибожі – 1621 р., Летичеві – 1642 р.). Братства відкривали школи при церквах, друкарні, засновували притулки та ін. Перші друкарні були організовані, зокрема, у Панівцях Кам'янецького повіту (1601 р.), Миньківцях Ушицького повіту (1792 р.). У них друкувалися книги догматично-полемічного змісту та інші художні твори [107, с. 21]. А приватні бібліотеки заможних міщан не поступалися відомим у той час аналогічним європейським книгозбірням.

Важливим стимулом економічного розвитку та формуванню культурних центрів регіону було проведення ярмарків, які зазвичай відбувалися у дні релігійних свят та супроводжувалися народними масовими гуляннями, забавами, виступами мандрівних артистів тощо. Найвідоміші ярмарки проводились у Кам'янці, Сатанові, Старокостянтиніві, Дунаївцях, Летичеві, Заславі, Проскуріві, Полонному та ін.

У XV-XVI ст. подоляни в умовах найжорстокішого гноблення зберігали і розвивали народну творчість у різних галузях матеріальної і духовної культури, побуту. Широкого розповсюдження набула усна і пісенна народна творчість, історичні пісні і думи, національна обрядовість, звичаї, релігійні та народні свята [194, с. 30].

Суспільні ідеї, історичні процеси та художні смаки населення отримали виявлення у тогочасній архітектурі. Найбільш відомими є оборонні культові

споруди: Покровські церкви у Сутківцях (1476 р. – перша пол. XVI ст.) та Шарівці (XIV-XVII ст.); синагога у Сатанові (1532 р.); Домініканський костел у Летичеві (1600 р.). Найдавнішою пам'яткою підземних культових споруд та православ'я на Поділлі є Бакотський скельний монастир XIV ст. Військово-інженерні споруди того часу представлені замками і фортецями Кам'янця, Рихти, Жванця, Старокостянтинова, Сатанова, Меджибожа, Летичева, Полонного та ін. Для другої половини XVIII ст. характерним є початок будівництва та закладення палацово-паркових ансамблів, садиб, зокрема, в Антонінах, Заславі, Маліївцях, Меджибожі.

Зростання релігійної та соціальної ворожнечі у першій пол. XVII ст. призвело до цілої низки народних селянсько-гайдамацьких повстань на Поділлі у 1702 р., 1704-1705 рр., 1734 р. та 1750 р. Найбільшим масовим народним виступом на Правобережній Україні була Коліївщина (1768 р.). Усе це сприяло занепаду Речі Посполитої та її поділів (1772 р., 1793 р., 1795 р.) між Росією, Австрією і Пруссією.

Період Російської імперії. У 1793 р. після другого поділу Речі Посполитої сучасна територія області увійшла до складу Російської імперії із утворенням у 1794 р. Заславського, Брацлавського і Подільського намісництв. Перелічені намісництва проіснували до кінця 1796 р., коли були сформовані Волинська і Подільська губернії (остаточне встановлення меж повітів відбулося в 1804 р.). Приєднання до Росії дало старт русифікації та появі перепон етнокультурного розвитку українського народу. Було припинено діяльність греко-католицької церкви (остаточна ліквідація унії у 1839 р.) та зменшено вплив католицької. Збільшення кріпосного гніту привело до українських селянських виступів на Поділлі у 1820-1830-х під проводом У. Кармалюка. Національно-культурних утисків також зазнала одна з найчисельніших національних меншин краю – поляки, особливо після Польських постань 1830-1831 рр. та 1863-1864 рр.

Попри складні громадсько-політичні процеси, соціальну та етнічну конфронтацію між різними верствами населення, відбувався поступовий розвиток нових форм господарювання у регіоні, що накладало свій відбиток на тогочасні культурні реалії. Зокрема, активно відбувалося формування мережі промислових підприємств харчової (цукроварні, винокурні, млини), паперової, суконної,

цегельно-черепичної, металообробної галузей. Широкими темпами розвивалось кустарно-ремісничє виробництво. Потужним поштовхом соціально-економічного розвитку Російської імперії стало проведення селянської реформи 1861 р., а також впродовж 1864-1874 рр. реформування судів, війська, місцевого самоврядування, народної освіти. Культурно-освітньому розвитку периферійних територій сприяло прокладення у 1871 р. залізничної вітки Жмеринка–Волочиськ, а у 1873 р. Києво-Брестської залізниці, яка проходила через Полонне, Шепетівку та Славути. Усе це сприяло активізації зовнішньої і внутрішньої торгівлі, формуванню нових культурно-мистецьких зв'язків. Помітно збільшилась кількість і періодичність ярмарок, які у другій пол. ХІХ ст. проводились уже в 73 населених пунктах регіону (так, наприклад, чверть річного ярмаркового обігу припадало на Петропавлівський і Миколаївський ярмарки у Ярмолинцях) [107, с. 25-26]. Але внаслідок зміни транспортних пріоритетів окремі населені пункти, в т.ч. і повітові центри, такі як Кам'янець-Подільськ, Нова Ушиця, Летичів, Заслав опинилися на відносній периферії культурного розвитку території.

Визначним показником мистецької культури були в першій пол. ХІХ ст. художні селянські промисли, особливо гончарство. Відомими осередками його стали Смотрич (Кам'янець-Подільський повіт), де вироби прикрашалися характерним рослинним розписом – коричневим, зеленим і жовтим по білому тлу – Зіньків, Адамівка, Калинівка і Станіславівка (Летичівський повіт), вироби яких завдяки високоякісній глині, що після обпалення набувала рожевого відтінку, відзначалася особливою тонкістю форм. Орнамент у цих виробах, розписаний в один колір натуральною фарбою "червінню", був геометричним, дуже чіткого малюнку. Для північно-західної частини Поділля характерний ужитковий гончарний посуд ясного черепка з геометричним орнаментом, намальованим коричневою фарбою. Летичів та Меджибіж славилися чорним "димленим" посудом [107, с. 22]. Майже повсюдно населення займалось ткацтвом, вишивкою, обробкою дерева, кушнірством, ковальством, а у населених пунктах Кам'янець-Подільського, Новоушицького та Летичівського повітів було поширене килимарство.

Перша пол. XIX ст. – час активного створення парків при палацах і садибах. Переважна більшість з них упорядковані та закладені ірландським майстром садово-паркового мистецтва Денісом Макклером, зокрема у Самчиках, Кривині, Чорному острові, Ладигах, П'ятничанах, Полонному, Новоселиці, Чернятині.

Негативним явищем культурно-просвітницького розвитку у регіоні був низький рівень освіти населення. Так, понад 80% населення було неписьменним, в основному це селяни, робітники та ремісники. Дещо кращий рівень освіти був у містах і містечках, найвищий показник був у м. Кам'янець-Подільськ – 45,9% грамотних. На поч. XX ст. освіту надавали міністерські і земські одно- і двокласні училища, церковно-парафіяльні школи, школи грамоти, єврейські початкові училища. Гімназії були лише у губернському місті і Проскурові. Відчувалася нестача кваліфікованих шкільних педагогічних кадрів, для підготовки яких у 1913 р. відкрито Кам'янець-Подільську учительську семінарію. Просвітницькою, науковою і громадською діяльністю займалась велика кількість громадських організацій Кам'янця-Подільська: Подільське церковне історико-археологічне товариство, яке виконувало історико-статистичний опис Подільської єпархії; засноване у 1884 р. православне Івано-Предтеченське братство утримувало приют і ремісничу школу. З 1906 по 1914 рр. у Кам'янці-Подільську діяло товариство "Просвіта", яке організовувало різноманітні культурно-просвітницькі заходи, виставки, концерти, відкрили більше 20 бібліотек у селах, мали власну бібліотеку і кіоск, де реалізували понад 21 тис. українських книг [194, с. 44].

Перед війною та теренах сучасної області діяло 6 бібліотек: Кам'янець-Подільська російська (з 1866 р.), Проскурівська міська ім. О. Пушкіна (з 1901 р.) та ще 4 приватні. Існували також невеликі бібліотеки при монастирях, навчальних закладах та поміщицьких маєтках. Розвивалася також видавнича справа. У 1806 р. заснована Подільська губернська друкарня, виходять газети "Подольский листок" (1881-1882 рр.), "Подолия" (1906-1920 рр.), "Экономическая жизнь Подолии" (1913-1916 рр.), "Подольские известия" (1911-1915 рр.) та ін.

Театральна справа започаткована в Кам'янці-Подільську у 1798 р., коли польським актором А. Жмійовським було засновано польську антрепризу

(приватне театральне підприємство). Після 1861 р. п'єси ставилися уже російською мовою. Театральні вистави відбувалися й у відкритому у 1901 р. Пушкінському народному домі. У Проскуріві в 1892 р. засновано приватний театр С. Шільмана, а уже в 1900 р. відкрито приватні кінотеатри – "Модерн" і "Оаза".

Започатковується музейна діяльність: в 1899 р. створено церковне давньосховище-музей старожитностей в Казанському соборі Кам'янець-Подільська. Музей складався із трьох відділів – бібліотека, архів документів, музейний відділ. У 1909 р. у музеї було 7 тис. 684 експонати; у 1909 р. на базі Проскурівського повітового музею бджільництва утворено музей краєзнавства і санітарної гігієни [194, с. 41].

Основними формами громадського дозвілля були сімейні, народні, релігійні, храмові свята, вечорниці, годинки, толока, посиденьки. Центрами громадського спілкування були церква, корчма, ярмарка. Молодь влітку збиралася на кутку, вулиці чи вигоні, восени чи взимку – у найманій для вечорниць хаті [183, с. 154-157].

Період Української національної революції (1917-1920 рр.). Військово-політичні події 1917 р. у Російській імперії привели до руйнування усталених культурних процесів, національно-культурний злет та втрати водночас. Територія сучасної області тоді була форпостом УНР, де активно розвивалось культурно-мистецьке життя – відкривались національні школи, бібліотеки, організовувались "Просвіти", україномовна видавнича справа тощо. Важливою віхою у піднесенні культури краю стало відкриття 1 липня 1918 р. Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, у складі п'яти факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, богословського, сільськогосподарського, правничого. Перший ректор – Іван Огієнко, політичний, громадський і культурний діяч. Певний час у закладі працював основоположник національної географії акад. С. Рудницький. Поразка Української революції сприяла початку більшовизації усіх ділянок культурного і релігійного життя населення краю.

Радянський міжвоєнний період (1920-1941 рр.). Встановлення радянської влади привнесло ряд негативних явищ у геокультурний простір регіону, але

сприяло формуванню густої мережі культурно-мистецьких закладів, ліквідацію неписьменності, активізацію просвітницької роботи. У містах і селах з'явилися школи, клуби, хати-читальні, сільбудинки, пересувні і стаціонарні бібліотеки, червоні гуртки, агітбригади та агітпоїзди, інші культосвітні заклади.

У перші післяреволюційні роки відроджувалось національно-культурне життя. Так, наприклад, у 1925 р. 60,8% закладів культури і освіти були охоплені українською мовою, 7% – українською і російською, 27,3% – російською, 0,7% – єврейською, 4,2% – іншими [194, с. 52]. Активно розвивалась вища освіта. У 1921 р. у Проскурові на базі педкурсів створено трирічну педагогічну школу, згодом – педагогічний технікум, при якому відкрито дошкільний та бібліотечний відділи. Тоді ж університет у Кам'янці-Подільську поділено на два самостійні заклади – інститут народної освіти (із 1923 р. ректор – проф. В.Геринович) та сільськогосподарський, при якому закладено ботанічний сад. Створена у 1921 р. кафедра історії України в інституті народної освіти почала займатись вивченням пам'яток історії та мистецтва Поділля.

Уже в 1925 р. на території краю було 527 бібліотек, 229 клубів та сільбудів, 821 хата-читальня, 15 кінотеатрів. Розвивалась народна творчість: працювало 271 драматичний і 198 хорових гуртків, які охоплювали понад 7 тис. осіб [194, с. 53]. Широкої популярності у місцевого населення здобули драматичні колективи м. Дунаївці, Понінкінської паперової фабрики, хорові колективи с. Розсоша та містечок Меджибіж, Оринін, Смотрич. Відкрито державний театр у Проскурові (1925 р.). Навколо періодичних видань групувалась творча молодь, формуються літературно-мистецькі спілки.

У перші роки радянської влади відбувається руйнація пам'яток культури, незважаючи на декларування збереження історико-культурної спадщини. Із 1919 р. старовинні церкви, монастирі, синагоги, каплиці, кірхи офіційно знаходяться під охороною держави. В 1921 р. створено Подільський губернський, а згодом повітові комітети охорони пам'яток старовини, природи і мистецтва, до якого увійшли секції: музейна, бібліотечно-архівна, етнографічна, архітектурна і пам'яток природи. У цей період фортеця у Кам'янці-Подільську оголошена державним

заказником. Проводилась робота із реєстрації і взяття під охорону архівів. У 1922 р. створено Тимчасове Кам'янець-Подільське повітове (з 1925 р. окружне) архівне управління. А у 1937 р. Кам'янець-Подільський історичний архів (така його назва з 1932 р.) отримав статус обласного.

У 1924 р. у Кам'янці-Подільську в результаті об'єднання історичного, археологічного, мистецько-промислового і природничого музеїв створено центральний історико-археологічний музей. Станом на 1926 р. у ньому зберігалось 10129 старожитностей. Діяло при ньому наукове товариство. Для поповнення експонатів працівники здійснили 7 археологічних і етнографічних експедицій Кам'янецьким округом. Впродовж 1921-1940 рр. діяла Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа ім. Г.Сковороди з літографічною майстернею-видавництвом. Школа займалась збиранням, вивченням, відновленням і розповсюдженням етнографічних та фольклорних матеріалів у складі трьох відділів – художнього, керамічного, ткацького. Видавництво школи видрукувало 127 мистецьких видань [194, с. 55-56].

Поширювалось подільське килимарство, переборне ткацтво, вишивання та стінний розпис (Кам'янець-Подільський, Дунаєвецький, Віньковецький, Зіньківський та Солобковецький р-ни). Поділля посідало перше місце в Україні за кількістю працюючих гончарів (3 тис. осіб). Продовжився процес інтегрування місцевої художньої творчості у світовий геокультурний простір. У 1922 р. "Українкустарспілка" відкрила у Берліні виставку художніх виробів промислово-кооперативних артілей (килими, вишивка, кераміка, різьблення по дереву тощо), де було представлено народне мистецтво Поділля. Також вироби художньо-промислового училища експонувались у Ліоні (1924 р.), неодноразово на всесоюзних виставках у Петербурзі та Москві.

Впродовж 1921-1930 рр. на теренах краю діяли релігійні громади Української Автокефальної Православної Церкви. Починаючи із 1930-х рр. духовно-культурне життя наповнилось ідеологічним змістом. Репресій зазнала творча інтелігенція, згорталась українізація. Голодомор 1932-33 рр., примусові виселення та колективізація призупинили культурний розвиток, сприяли моральній деградації,

втратою мешканцями міст, містечок, сіл і хуторів фундаментальних культурних орієнтацій, територіальної ідентичності.

22 вересня 1937 р. внаслідок розукрупнення Вінницької області утворено в сучасних межах Хмельницьку область, тоді ще Кам'янець-Подільську (у складі колишніх Кам'янецького, Проскурівського і Шепетівського округів). У 1941 р. обласний центр перенесено у м. Проскурів (з 1954р. – м. Хмельницький).

У передвоєнні роки було майже ліквідовано неписьменність, 96% мешканців віком до 50 років оволоділи грамотою, уся шкільна молодь навчалась. Станом на 1940 р. в області працювало 11604 спеціалісти у галузі культури і освіти, діяло 7 театрів (2 обласні – Кам'янець-Подільський український драматичний театр ім. Г. Петровського (з 1941 р. перебазований у Проскурів) та Проскурівський театр російської драми), 3 робітничо-колгоспні, 2 лялькові) 1111 бібліотек з книжковим фондом 1357,6 тис. примірників, 1509 клубних установ, 5 музеїв, 206 кіноустановок. У клубах працювало понад 2 тис. гуртків художньої самодіяльності, що охоплювали майже 60 тис. осіб. Високою майстерністю відзначались драматичні колективи Проскурівського клубу будівельників, Полонського будинку вчителів, клубу Понінківської паперової фабрики. Успіх на гастролях у Києві і Москві мав Бакотський фольклорно-етнографічний ансамбль [107, с. 46].

Широкої популярності набув перший колгоспний університет самодіяльного мистецтва у с. Водички Чорноострівського р-ну. У його складі було 3 відділи: театральний, образотворчого мистецтва і музичний із класами духових і народних інструментів, баяна, фортепіано, сольного співу. Діяли 2 оркестри, хор, самодіяльний театр.

Розвивалось декоративно-ужиткове мистецтво, особливо популярним було художнє вишивання, гуртки з якого діяли при кожному клубі. Видавались 2 обласні та 37 районних газет загальним тиражем понад 100 тис. примірників. Популярним було серед населення радіомовлення, діяло 37 тис. радіотрансляційних точок і 8 тис. приймачів [194].

Період нацистської окупації. Із липня 1941 р. по березень 1944 р. територія області була окупована Третім Рейхом і включена до складу Генеральної округи "Волинь-Поділля" Рейскомісаріату "Україна". Культурно-мистецьке життя строго регламентувалось окупаційними органами влади – підвідділами гебітскомісаріатів з питань науки і мистецтва. Більшість культосвітніх установ було зруйновано, закрито, розграбовано. Але відновив роботу інститут народної освіти у Кам'янці, працювали театри, кінотеатри, хоча репертуар носив нацистсько-ідеологічний характер. На платній основі діяли бібліотеки, видавались газети. Широку діяльність розгорнули "Просвіти". Починали діяти закриті монастирі, церква повертала собі вилучене майно. Із 1943 р. активізуються утиски окупаційною владою українського національно-культурного життя. У військових частинах, госпіталях, що розташовувались на території області діяли та виступали з гастрольями фронтові бригади, ансамблі та інші аматорські колективи.

Події Другої світової війни принесли непоправні демографічні втрати для області. Довоєнна чисельність населення так і не відновилась. Станом на 01.07.1941 р. чисельність населення області становило 1786 тис. мешканців, порівнюючи із 01.07.1944 р. воно зменшилось на 31% і складало 1282,1 тис. Внаслідок подій Голокосту було знищено майже все єврейське населення краю, зник унікальний полікультурний простір містечок Поділля і Південно-Східної Волині.

Радянський повоєнний період (1944-1991 рр.). Відбудова народного господарства відбувалась у складних умовах, тому на культуру та мистецтво відводилась менша увага. Але уже наприкінці 1940-х рр. широку культурно-освітню роботу розгорнули Український музично-драматичний театр ім. Г. Петровського, 1545 клубних закладів, обласна філармонія з ансамблем пісні і танцю, 1504 масові бібліотеки з книжковим фондом близько 1,4 млн. примірників та 4 музеї. Успішно розвивалась художня самодіяльність – чисельність гуртків при будинках культури і клубних закладах становила понад 6 тис. [107, с. 55]. В усіх клубних закладах починаючи з другої пол. 1950-х рр. уже діяли кіноустановки. У

населення користувались популярністю кінотеатри ім. Чкалова у Хмельницькому, ім. Войкова та "Перемога" у Кам'янці-Подільському.

На початок 1959 р. в містах і селах області працювало 1620 клубів, 3 тис. районних, сільських і колгоспних бібліотек, 18 міських і 23 сільських кінотеатри, 52 стаціонарні кіноустановки в колгоспах і 206 кінопересувок. Виходять обласна, міська і 24 районних газет загальним тиражем у 130 тис. примірників. Почали створюватись міжвідомчі ради з культури із фондами на культурні потреби. У районних відділах культури створюються групи громадських інспекторів та методистів із різних жанрів.

У 1963 р. на базі Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту заснований Кам'янець-Подільський відділ Географічного товариства, було створено 24 відділення у містах і районах області. З 1968 р. при товаристві діє громадська бібліотека. У 1964 р. започатковане Хмельницьке історико-краєзнавче товариство, а з 1966 р. – товариство охорони пам'яток історії і культури України.

У м. Хмельницький у 1959 р. засновано музичне училище, а у 1961 р. у м. Кам'янці-Подільський – технікум підготовки культурно-освітніх працівників (з 1930 р. перейменовано у культурно-освітнє училище). Діє музично-педагогічний факультет у Кам'янець-Подільському педінституті.

Впродовж 1965-1971 рр. в області відкрито понад 200 клубів і 300 бібліотек, 15 музичних і 3 художні школи, почав працювати державний театр ляльок, хореографічний відділ Кам'янець-Подільського культосвітнього училища. Наприкінці 1960-х рр. в закладах культури працювало 6 тис. осіб. У клубах діяло бл. 500 агітбригад, які здійснили 3,7 тис. виступів перед 408 тис. глядачів. Уже традиційними стали нові свята – колгоспні обжинки, урочисті проводи в армію, реєстрація шлюбів і новонароджених, робітничі вечори, масові народні свята, естафети культури тощо. На кінець 1970 р. налічувалось 1435 клубів, де діяло 10 тис. художніх самодіяльних колективів, що об'єднували 138 тис. аматорів. У даний період виросла торгівля товарами культурно-побутового обслуговування. В універмагах, промтоварних магазинах діяли відділи по торгівлі культтоварами, а при кожній центральній садибі колгоспу відкривались культмаги.

Із 1974 р. розпочалась централізація бібліотечної роботи. Найбільшою бібліотекою стає ОУНБ ім. М. Островського із фондом у 400 тис. книг. Провідними бібліотечними закладами є також у цей час ОБД ім. Т. Шевченка (діє в обласному центрі із 1944 р.) та ОБЮ (заснована у 1977 р.). У сільській місцевості працювало 1113 бібліотек, 152 пересувки і пункти видачі, 477 філіалів. Діяли великі бібліотеки на підприємствах (понад 70) та у вузах. Постановою Ради Міністрів УРСР у 1977 р. створено Державний історико-архітектурний музей-заповідник у м. Кам'янці-Подільському.

На початку 1983 р. в Хмельницькій області діяло 11 філіалів музично-драматичного театру ім. Г. Петровського і філармонії в райцентрах, а у селах створено 20 кіно- і літературно-музичних віталень, в бібліотеках працювало 797 любительських об'єднань і клубів за інтересами. У 1986 р. створено обласний художній музей, а в 1988 р. урочисто відкрито Співоче поле у Хмельницькому. Наприкінці 1980-х сфера культури і мистецтва як і увесь сектор послуг охоплюють кризові економічні явища. У той же час відбувається зміна ідеологічних пріоритетів у зв'язку із процесами "перебудови".

Сучасний період (з 1991 р.). Із проголошенням незалежності України розпочинається сучасний період у розвитку культурно-мистецької сфери Хмельницької області. Знімаються заборони на певні ланки культурно-мистецького життя, активно розвиваються креативні культурні індустрії, розпочинається комерціалізація культури і мистецтва, відроджуються і створюються нові національно-культурні товариства, творчі спілки, утворюються нові релігійні громади. Але водночас відбувається різке зменшення державного фінансування сфери і, як наслідок, – закриття і ліквідація багатьох закладів, припинення діяльності великої кількості творчих колективів, особливо самодіяльних, загострення кадрової проблеми та зростання соціальної незахищеності працівників. Погіршується матеріально-технічне забезпечення та стан об'єктів інфраструктури. За перші десять років сучасного періоду кількість ЗККТ скоротилася на 11%, бібліотек – 22%, демонстраторів фільмів – 71%.

Кризові процеси у галузі вдалося дещо сповільнити лише на початку 2000-х років. Поряд з цим вагомими досягненнями в останньому двадцятиріччі є те, що кількість музейних установ збільшилось у п'ять разів. В 1997 р. створено ДІКЗ "Самчики", а у 2004 р. ДІКЗ "Меджибіж". Статус "національний" у 1998 р. отримав ДІКЗ "Кам'янець", а культурний ландшафт старого міста потрапив до номінації у список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та переміг у проекті "Сім чудес України". Вагомою подією стало відкриття у 1993 р. монотеатру "Кут" у Хмельницькому. Впродовж даного періоду зазнала змін і управлінська структура галузі обласного рівня. Спочатку керівництво культурно-мистецькою сферою здійснювало управління культури облвиконкому, згодом Управління культури, туризму і курортів Хмельницької ОДА, на базі якого у 2012 р. створено Департамент культури, релігій і національностей. А із 23.06.2015 р. внаслідок упорядкування структури обласної державної адміністрації діє Управління культури, релігій, національностей та туризму.

У сучасний період започатковано всеукраїнські, регіональні та місцеві фестивалі. Увійшли у традицію святкування Дня Незалежності України, Дня Конституції, Козацької Покрови, релігійні (храмові) свята, Дні міст, сіл та різноманітні фольклорно-етнографічні свята, фестивалі, ярмарки.

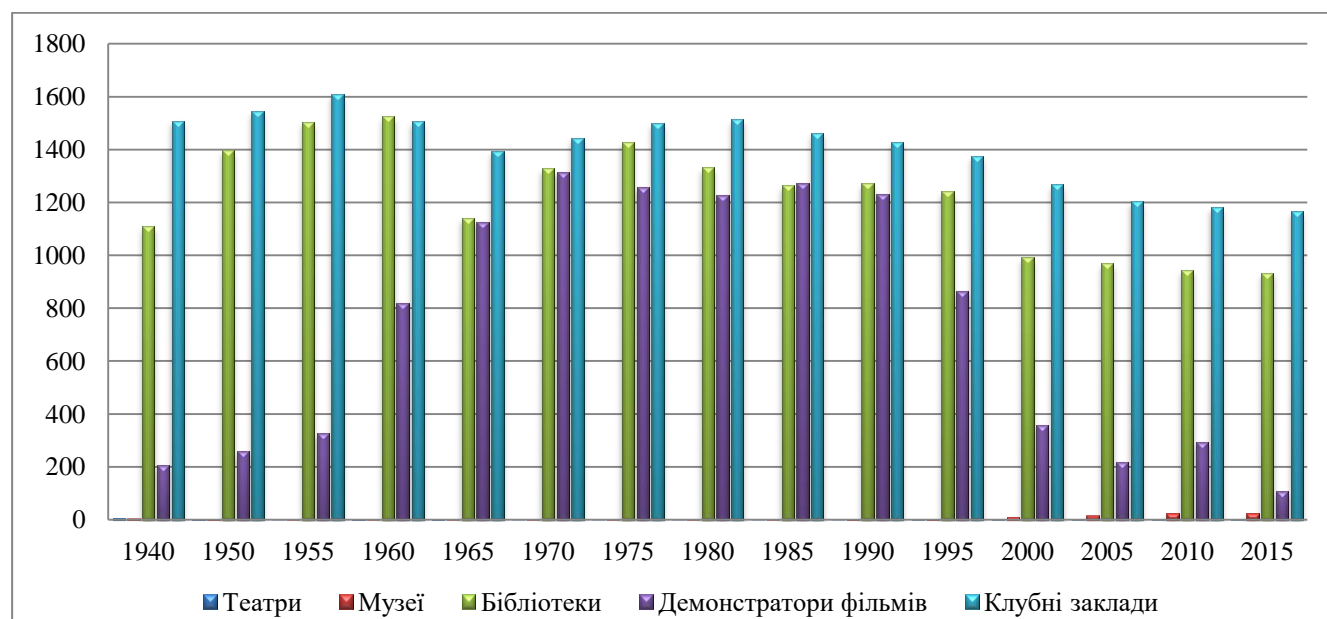

Рис. 2.3. Основні заклади культури і мистецтва Хмельницької області у 1940-2015 рр. [200, с. 346]

У процесі генезису культурно-мистецької сфери Хмельницької області відбувалось розгалуження галузевої компоненти, розширення територіальної організації просторових виявів культури і мистецтва, формування і розвиток культурних центрів та вдосконалення надання соціокультурних послуг. Найважливішим результатом стало подолання регіональної периферійності, налагодження стійких культурних зв'язків та інтеграція у європейський культурний простір.

2.2.2. Природно-географічні

Розглядаючи вплив природно-географічних факторів, слід відзначити, що на культурно-мистецьку сферу вони не чинять суттєвого впливу і не є вирішальними. *Природно-географічні фактори* лише опосередковано беруть участь у виробничій і творчій діяльності людей. Важливість природно-географічних факторів вперше відзначено в рамках антропогеографічної школи Ф. Ратцеля, де він дослідив вплив природного середовища на формування етнічної культури, зокрема її матеріальної складової, і подальший вплив пов'язаних із цим культурних явищ на міжетнічні зв'язки.

Особливості рельєфу та інженерно-геологічні умови сприятливі для побудови і утримання об'єктів інфраструктури культурно-мистецької сфери, проведення комунікацій, а гідрологічна специфіка території дає можливість у повному обсязі забезпечувати водопостачання і водовідведення. Клімат області помірно-континентальний з м'якою зимою і теплим, вологим літом, що дозволяє безперешкодно проводити різноманітні культурно-мистецькі заходи, масові фольклорно-етнографічні свята під відкритим небом впродовж усього року.

Вплив природно-географічних факторів простежується і у специфіці народних художніх промислів, де матеріалом для майстрів здавна є місцева високоякісна природна сировина. Для ткацтва і килимарства це – льон (в основному Полісся), коноплі, овеча шерсть (Придністер'я). Різноманітні глини Півдня області матеріал для подільської кераміки. У повному обсязі забезпечені сировиною такі види народного мистецтва і традиційних ремесел як декоративна обробка дерева, шкіри, художньо-декоративний розпис, писанкарство, живопис,

вишивка. Кліматично-сезонні риси території відбилися на традиційному одязі, так найбільш поширеним є верхній осінньо-весняний одяг. Природно-географічні умови регіону у своєрідних образах відображались в орнаментиці, розписі. Унікальні фізико-географічні об'єкти представлені в усній народній творчості.

Провідна роль належить природно-географічним факторам у процесі формування культурного ландшафту, який являє собою доцільно змінений для практичного використання людиною ландшафт, що постійно підтримується і охороняється від деструктивного впливу. Сюди відносять національні (ландшафтні) парки, лісопарки в курортній зоні (рекреаційні культурні ландшафти), парки культури і відпочинку тощо. Для організації арт-пенерів із образотворчого мистецтва, фотомистецтва, виконання творів пейзажної лірики, де предметом зображення є дика природа, або у тій чи іншій мірі перетворена людиною природа, слугують об'єкти природно-заповідного фонду. В області діє два національні природні парки – "Подільські Товтри" і "Верхнє Побужжя", регіональний ландшафтний парк – "Мальованка", Кам'янець-Подільський ботанічний сад, 41 заказник загальнодержавного значення (серед них ландшафтних – 10, ботанічних – 9, гідрологічних – 5 і 1 лісовий), 9 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, 5 пам'яток природи та ще 517 об'єктів місцевого значення.

Сприятливі кліматичні умови, мальовничі краєвиди, лісові масиви сприятливі для рекреації, культурного відпочинку і дозвілля. Курорти області приурочені до джерел мінеральних вод, які мають лікувальні властивості та використовуються у культурно-побутовому водопостачанні. Основні центри рекреації – Сатанів, Волочиськ, Маків та ін.

Аналіз природно-географічних факторів вказує на те, що вони сприятливі для формування і функціонування культурно-мистецької сфери області. Вигідне географічне положення, особливості орографії, кліматичні і гідрологічні умови, унікальне ландшафтне різноманіття дозволяє без значних фінансово-технологічних витрат організувати економічну діяльність у сфері культури і мистецтва, а населенню реалізувати художньо-естетичні потреби.

2.2.3. Демографічні

Демографічні фактори визначають ключові орієнтири функціонування культурно-мистецької сфери. Основними характеристиками є чисельність населення і динаміка його зростання, статево-вікова структура, сімейний стан, особливості населення, міграційні процеси; особливості розселення населення – щільність населення і рівномірність його розміщення, типи населених пунктів, щільність поселень; національний, лінгвістичний та релігійний склад населення; трудові ресурси, зайнятість населення. Населення регіону – основний об'єкт на який спрямовують свою діяльність заклади системи культури і мистецтва, а також безпосередній споживач послуг, який формує попит на них.

На початку 2015 р. у Хмельницькій області проживало 1301,2 тис. осіб. Співвідношення міського і сільського населення становило відповідно 56% і 44%. Динаміка чисельності населення засвідчує поступове його зменшення, хоча починаючи із 2010 р. коефіцієнт природного приросту стабілізувався (-4,9 осіб на 1000 наявного населення). Упродовж 2014 р. чисельність населення області зменшилось на 5,8 тис. осіб. Це відбулось головним чином, за рахунок природного скорочення, тобто перевищення кількості померлих над народженими, яке становило 5777 осіб [198, с. 12]. За підсумками 2014 р. додатний природний приріст мали лише міста Хмельницький – 603 осіб, Нетішин – 212, Старокостянтинів – 2 особи. Серед районів області найвищі показники скорочення населення зафіксовані у південних районах – Кам'янець-Подільському (-547), Чемеровецькому (-513), Дунаєвецькому (-464), а найнижчі у північних – Теофіпольському (-150) і Білогірському (-160) [200, с. 113].

Вікова структура населення визначає гендерні особливості культурної поведінки. Розподіл населення регіону за статтю є наступним: чоловіків – 46,3%, жінок – 53,7%. Кількісна перевага жінок над чоловіками у віці від 35 років, а відповідно чоловіків до 35 років. Майже однакове співвідношення між обома статтями спостерігається у Шепетівському районі, де чоловіків 49,1%. Вікова структура характеризується неоднорідністю. Із загальної кількості населення у віці 0-14 років – 15,2%, 15-64 – 68,4%, 65 і старшому – 16,4%. Найбільше

мешканців віком до 14 років, а це понад 17%, у Теофіпольському і Полонському районах та у Славуті і Нетішині. Понад 70% населення віком від 15 до 64 років проживає в усіх містах обласного підпорядкування. Процесом старіння населення охоплено переважну більшість сільських районів області. "Наймолодшим містом" є Нетішин, де частка осіб віком від 65 років становить лише 5,9%. Сім'я, як соціокультурний інститут територіальної спільноти людей, вимагає розгляду показників кількості шлюбів і розлучень. У розрахунку на 1000 осіб в області за 2014 р. укладено 7 шлюбів, а кількість розлучень становила 0,8 осіб. Наразі простежується позитивна динаміка до збільшення кількості шлюбів та зменшення розлучень.

На формування нових якостей геокультурного простору регіону мають вплив міграційні процеси. За 2014 р. міграційний приріст становив 27 осіб, або 0,2 особи на 1000 тис. осіб наявного населення. Увесь обсяг міграційного скорочення сформувався за рахунок міжрегіональної міграції, водночас у міждержавній міграції область мала позитивний баланс. Стабільний додатний баланс характерний для обласного центру, Хмельницького району, міст Славути, Старокостянтинова та однойменних районів. За результатами тимчасової трудової міграції за кордон відбувається привнесення у регіональний геокультурний простір елементів інокультурних установок у місцеві традиції, обряди, побут. Внаслідок військово-політичних подій у АР Крим та на Сході України в області зареєстровано понад 7,3 тис. внутрішньо переміщених осіб. Внутрішньо переміщені особи – це люди або групи людей, які були змушені рятуватися втечею – покинути свої будинки, місця проживання, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини. У зв'язку із цим, згідно з Наказом Міністерства культури України реалізовується проект "Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами".

Національний і лінгвістичний склад населення визначає особливості полікультурного діалогу у регіоні, а також зміст діяльності національно-культурних товариств і організацій, їх кількість, територіальне поширення

охоплення учасниками. За даними останнього перепису населення в області проживали представники 103 національностей і народностей. Найбільш чисельні серед них – українці – 93,9%, росіяни – 3,6%, поляки 1,6%, білоруси – 0,2%, євреї, молдовани і румуни, вірмени – по 0,1%. Росіяни в основному мешкають у містах, зокрема у Нетішині вони складають 10% населення, а у Хмельницькому – 8%. Поляки проживають окремими ареалами у сільській місцевості Городоцького, Волочиського, Красилівського, Полонського Хмельницького районів. Найвищу питому частку етнічна меншина поляків нараховує у м. Городок – 18%. Дещо меншими за чисельністю є етнічні групи німців, башкирів, болгар, чехів, угорців, тощо. Останнім часом внаслідок зовнішніх міграційних потоків біженців на території регіону з'явилися представники окремих країн Азії та Африки. Внаслідок внутрішньорегіональної міграції збільшується чисельність росіян, кримських татар.

Мовний склад мешканців є монолінгвістичним, українська мова є рідною для 96,4% населення регіону. Російською мовою послуговуються в основному у містах, так питома вага російськомовних мешканців у Нетішині становила 11%, Хмельницькому – 10%, Славуті і Старокостянтиніві по 7%. У регіоні сприятливі умови для збереження і розвитку мовної самобутності національних меншин. Діють двомовні україно-російські школи, школи із російською, польською, єврейською мовами навчання. Видається друкована періодика.

Георелігійна ситуація в області впливає на формування вихідних засад духовної культури населення, напрямків сакрального мистецтва. Незважаючи на поліконфесійність населення Хмельницької області, найбільш розповсюдженим і найвпливовішим залишається православ'я, яке складає понад 68% усієї релігійної мережі. Наступними є протестантські церкви, римо-католицькі громади. Загалом ситуація у релігійному середовищі характеризується стабільністю і прогнозованістю. В області існують умови для інтенсивного розвитку інституційної мережі релігійних організацій. Релігійні організації охоплюють 71% населених пунктів області. Релігійні громади функціонують в усіх містах та селищах міського типу. Релігійною мережею найбільш охоплені Кам'янець-

Подільський, Дунаєвецький, Волочиський, Чемеровецький райони, а також міста Хмельницький і Кам'янець-Подільський, де розміщені духовно-культурні центри управління [171].

Мережа закладів культури і мистецтва, нормативи забезпечення послугами формуються у відповідності до систем розселення, а культурні зв'язки є водночас одним із факторів формування систем різних рівнів. Хмельницька субрегіональна система розселення займає площу у 20629 км², яка об'єднує 1451 поселення, у т.ч. 13 міст, 24 селища міського типу та 1414 сільських населених пунктів. В розрахунку на 100 км² щільність поселень – 7 населених пунктів. Ядро системи розселення – м. Хмельницький, поліфункціональне міське поселення. Кам'янець-Подільський і Шепетівка – центри міжрайонних систем розселення. У 20 районних системах розселення виділяється 59 кущових (внутрішньорайонних) систем, які характеризуються різним рівнем розвиненості промисловості і сфери послуг. Щільність населення в області становить 63 особи на 1 км², яка варіює у містах обласного підпорядкування в межах від 558 осіб на 1 км² у Нетішині, до 3652 у Кам'янці-Подільському. Серед районів найвища щільність населення у Дунаєвецькому – 54, Полонському – 52, а найменша у Славутському – 25 і Старокостянтинівському – 26 осіб на 1 км². Загалом найвищою щільністю характеризується південно-західна частина області.

Взаємозв'язок між кількістю населення та кількістю закладів культури і мистецтва визначаємо за формулою (1.2). Показник індексу рангової кореляції становить 0,653, що свідчить про високу міру зв'язку між даними факторами.

Зайнятість, професійно-кваліфікаційна структура населення формують якісні і кількісні особливості попиту на послуги культурно-мистецької сфери. Чисельність економічно активного населення віком 15-70 років у 2014 р. порівняно із 2013 р. зменшилась на 7,6% і становила 575,9 тис. осіб, у т.ч. працездатного віку – на 4,9% до 545,9 тис. осіб. Чисельність зайнятого населення віком 17-70 років за 2014 р. зменшилась на 9% і становила 521,9 тис. осіб, з яких 491,9 тис. (94,3%) – особи працездатного віку. Кількість безробітних у віці 15-70 років збільшилась на 8,2% і становила 54 тис. осіб, а рівень безробіття

економічно активного населення з 8% до 9,4% [198, с. 12]. Структура зайнятості за видами економічної діяльності наступна: в освіті – 23,1%, промисловості – 22,9%, охороні здоров'я – 14,4%, сільському, лісовому, рибному господарстві – 9%, державному управлінні і обороні – 6,7%, транспорті – 6,4%, торгівлі – 5,8%, мистецтві, спорті, розвагах та відпочинку – 1,8%. Динаміка середньооблікової кількості працівників у період 2010-2013 рр. (Додаток Б.2.) засвідчує поступове збільшення цього показника, зокрема працівників бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури.

Демографічні фактори, за винятком зменшення чисельності населення та збільшення питомої ваги осіб старшого віку, сприяють позитивному розвитку складових культурно-мистецької сфери.

2.2.4. Територіальна ідентичність населення

Сучасне динамічне інформаційне суспільство характеризується підвищенням інтересу до процесів у культурі і художній творчості. У населення швидкими темпами збільшується попит на соціокультурні послуги і продукцію декоративного призначення. Слід відзначити збільшення акценту на якість цих товарів і послуг, а також їх відповідність сучасним трендам у мистецтві і запитам споживачів. Швидкими темпами формуються нові пропозиції арт-ринку, індустрії розваг, культурно-пізнавального туризму. Зараз ці процеси вийшли в активну продуктивну фазу на регіональних рівнях, де повністю або частково повинні враховуватися фактори пов'язані з феноменом територіальної ідентичності населення. Підтвердженням цього є вислів відомого теоретика інформаційного суспільства М. Кастельса, який називає глобалізацію та ідентичність двома символами сучасності, силами, що структурують щойно народжуваний новий світ.

Ідентичність населення і сам процес ідентифікації є результатом внутрішніх уявлень, свідомості, особистого світогляду та світовідчуття людини або спільнот людей, і як наслідок – побудови на цій основі власної поведінки. Відносно цього, проф. О. Шаблій зазначає: "Людина у теорії географії поведінки розглядається як така, що ставить собі певну мету, визначає критерії її досягнення, оцінює довкілля

(переважно суспільне) і відповідно діє у просторі і часі. Поведінка людини у просторі (і у часі) залежить від її загальної культури, життєвого досвіду, набутих знань. У цьому випадку велику роль відіграє оцінювання свого місця у просторово-часових координатах і оцінка середовища" [226, с. 277].

Сучасні процеси регіонального розвитку національної економіки, особливо її третинного сектору, значно актуалізували важливість територіальної ідентичності населення як вагомого чинника соціально-економічного поступу територіальних спільнот людей. Населення Хмельницької області володіє своєрідністю територіальної ідентичності, яка має безпосередній вплив на його соціокультурну діяльність, що закладає базову основу формування, функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери регіону.

У рамках концептуального підходу, за Б. Андерсоном, територіальна ідентичність – це сприйняття індивідом себе як представника певної "уявної спільноти", основою якої є спільність території. Суспільно-географ Г. Раагмаа визначає цей феномен як ототожнення себе з соціальною системою певного регіону, з його людьми, культурою, традиціями, ландшафтом. Територіальна ідентичність має складну внутрішню структуру та ієрархію. Виділяють такі її рівні: загальнонаціональна, регіональна, локальна. Фактором консолідації населення в рамках економічного і соціального розвитку є регіональна ідентичність. М. Крилов зауважує: "Регіональна ідентичність – це "воля до життя і розвитку на даній території"... Якщо енергія – це здатність здійснювати роботу, то ідентичність – це здатність до соціокультурної, громадянської і економічної активності". В регіональній ідентичності поєднуються аспекти власне простору і аспекти внутрішньої енергетики, "сили" ідентичності (т.зв. "місцевий патріотизм") [75].

Передумовами формування територіальної ідентичності населення є: природні умови і ресурси території, особливості історичного розвитку, історико-культурна спадщина і місцеві традиції, етнічні, мовні та конфесійні особливості,

господарська спеціалізація регіону і якість життя населення, політико-адміністративний устрій.

Розвиток культури і мистецтва в регіоні відбувається під дією ментальності населення, основою якої виступає його територіальна ідентичність. Т. Іванова визначає ментальність як вираження групової свідомості в історичному часі і географічному просторі. Також вона зазначає, що культура – це теж ментальність, в ній також є складові: групова свідомість (що створює культурні цінності), історичний час (культура невіддільна від історії) і географічний простір (культурні традиції прив'язані до певної місцевості). Мистецтво пов'язано з ментальністю через поняття культури. Як культура – найголовніше і найкраще, що склалося в ментальності, так і мистецтво – те головне і найкраще, що визначає конкретну культуру [100]. Виходячи із цього, можна стверджувати, що територіальна ідентичність населення є однією з вихідних передумов процесу продукування ментальності, культури, мистецтва, а також їх спільного впливу на особливості самої сфери культури і мистецтва в регіоні, яке становить відповідно 4 рівні (рис.2.4.).

Рис. 2.4. Територіальна ідентичність населення у процесі формування культурно-мистецької сфери регіону

На основні культурні пріоритети, місцеві ціннісні гуманітарні орієнтації, відношення до суспільно-політичних подій у державі, регіоні тої чи іншої територіальної спільноти людей вказують ключові ідентифікаційні символи у геопросторі (зокрема у просторі поселень). Для формування загального бачення відносно узагальнених ідентифікаційних характеристик населення Хмельницької області нами було проведено аналіз назв головних вулиць, площ і майданів

адміністративних центрів територіальних громад (Додаток Б.3.). Назва головної вулиці поселення – один із вихідних індикаторів сучасного стану, рівня розвитку і самоорганізації населення та його відношення до стану справ у громаді. У регіоні станом на початок 2015 р. виділяється 5 основних видів назв вулиць, площ і майданів: нейтральні – 44,1% (Центральна, Головна, Садова тощо); радянсько-комуністичні – 36,3% (Радянська, Колгоспна, Жовтнева, імена державних, військових і партійних діячів СРСР); місцеві – 7,8% (названі в честь визначних місцевих персоналій, подій та ін.); українські національно-культурні – 6,7% (Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка та ін.); українські національно-державницькі – 5,1% (Незалежності, Соборності, М. Грушевського тощо). Згідно з виконанням Законів України про декомунізацію, відбудеться заміна радянсько-комуністичних назв. Аналіз назв вулиць засвідчив складний, повільний, але продуктивний процес відновлення національної ідентичності з елементами регіонального патріотизму.

Сьогодні під дією територіальної ідентичності населення зазнають істотних змін елементи культурно-мистецької сфери, а саме:

- ◆ *Охорона культурної спадщини.* Підвищення уваги до пам'яток історії та культури із включенням їх до туристичних маршрутів і активізація роботи щодо їх збереження, реставрації та популяризації.

- ◆ *Творча діяльність.* Створення творів мистецтва регіонального патріотичного спрямування. Популяризація через художню творчість особливостей природи, культури, побуту місцевого населення, унікальних моментів історичного розвитку. Акцент на діяльності творчих колективів та окремих діячів мистецтва як репрезентаторів унікальності того чи іншого вернакулярного району. Поштовх до відновлення традиційних місцевих видів художніх промислів.

- ◆ *Функціонування бібліотек, музеїв, архівів.* Формування особливої специфіки культурно-просвітницької діяльності даних установ в процесі освітлення мистецького життя території за допомогою творчих заходів.

- ◆ *Видавнича діяльність.* Збільшення обсягів продукції, яка вміщує матеріали про позиціонування регіону як перспективної та успішної території.

♦ *Кінематографія.* Відображення в кіно- і відеофільмах історій успіху регіону, екранізація гострих соціально-культурних проблем населення і акцентування уваги на природно-географічній, історико-культурній самобутності.

♦ *Теле- і радіомовлення.* Створення телерадіопередач, їх циклів, окремих випусків, які "пронизані" місцевою специфікою, відповідають головним пріоритетам і запитам населення, виходячи з їх територіальної ідентифікації.

♦ *Культурно-мистецька освіта.* Організація виховання і навчання в освітніх установах з урахуванням особливостей і кращих досягнень місцевої матеріальної і духовної культури. Збільшення обсягів науково-дослідної роботи по мистецтвознавчому вивченню області, особливо її периферійних частин.

♦ *Діяльність громадських організацій та творчих спілок.* Активізація роботи добровільних об'єднань громадян на основі спільної мети – сприяння розвитку культурних процесів територіальних громад.

♦ *Управління у сфері культури і мистецтва.* Здійснення керівництва та побудова культурної політики місцевими органами влади на основі принципу культурного регіоналізму. Відстоювання інтересів даної сфери перед центром.

♦ *Відпочинок, дозвілля, розваги.* Освоєння і використання наявних ресурсів, пам'яток для продукування креативних ідей щодо позиціонування регіону, як одного з кращих місць для проведення вільного часу і відпочинку.

♦ *Арт-туризм.* Організація пізнавальних турів, подорожей, арт-хобі-турів на основі туристичних ресурсів місцевої культури, звичаїв, ремесел, кухні тощо.

♦ *Діяльність арт-кафе.* Поряд з особливою кухнею відображення трендів сучасного мистецтва і яскрава передача місцевого "духу" часу і простору.

У той же час під дією фактора територіальної ідентичності населення відбуваються зміни в територіальній організації сфери культури і мистецтва регіону, такі як: 1) розширення базової мережі закладів культури і мистецтва всіх форм власності; 2) поліпшення транспортної доступності до основних центрів надання соціокультурних послуг; 3) створення нових соціокультурних центрів на периферійних територіях; 4) формування просторових зв'язків (управлінських, організаційних, транспортних, інформаційних, освітніх, наукових, творчих,

комерційних); 5) економічний і соціальний розвиток сільської місцевості та малих міських поселень; 6) розвиток на базі вернакулярних районів нових культурних регіонів; 7) інтеграція регіональної культури у світовий геокультурний простір.

Провідними напрямками використання потенціалу територіальної ідентичності населення Хмельницької області в культурній, мистецькій та господарських цілях є наступні: використання нових форм репрезентації природних та історико-культурних особливостей регіону в жанрах і видах сучасного мистецтва; створення та підтримка творчих колективів та окремих митців, які виступають носіями і популяризаторами місцевої автентичної культури; застосування потенціалу та символічних ресурсів вернакулярних районів; створення цільової державної регіональної програми сприяння розвитку аматорського мистецтва, народних художніх промислів, арт-туризму; проведення ґрунтовної науково-дослідної роботи з вивчення всіх аспектів впливу територіальної ідентичності на культурно-мистецьку сферу регіону. На сьогодні найбільш актуальними проблемами територіальної ідентифікації населення Хмельницької області є складна демографічна ситуація (депопуляція), подолання ідеологічних стереотипів радянського періоду, відновлення національної пам'яті, збереження історико-культурної спадщини, дослідження і "відродження" вернакулярних районів.

2.2.5. Соціально-економічні

Група соціально-економічних факторів визначає можливості функціонування і розвитку територіальної організації культури і мистецтва регіону з огляду на якість життя населення та розвиток галузевої та допоміжної інфраструктури. Так, середньомісячна заробітна плата штатного працівника за 2013 р. порівняно із 2012 р. зросла на 8,9% і становила 2641 грн. Середній розмір оплати праці в усіх районах і містах області був вищим за прожитковий мінімум для працездатної особи, при цьому лише у 6 з них заробітна плата перевищила середню по області: Нетішині – 5884 грн., Кам'янець-Подільському районі – 2795 грн., Славуті – 2733 грн., Хмельницькому – 2719 грн., Краси́лівському районі – 2658 грн. та Шепетівці – 2652 грн. Найнижчий рівень заробітної плати, який становив 82,1% від середнього по області, спостерігався у Теофіпольському

районі. Валовий регіональний продукт за підсумками 2013 р. у порівнянні із попереднім становив 96,9%, а у розрахунку на одну особу – 97,4%. Загальний індекс споживчих цін за 2014 р. становив по області 123,7% проти 100% у 2013 р. [197, с.11-12]. Індекс споживчих цін товарів і послуг групи "Відпочинок і культура" наведено на рис. 2.7.

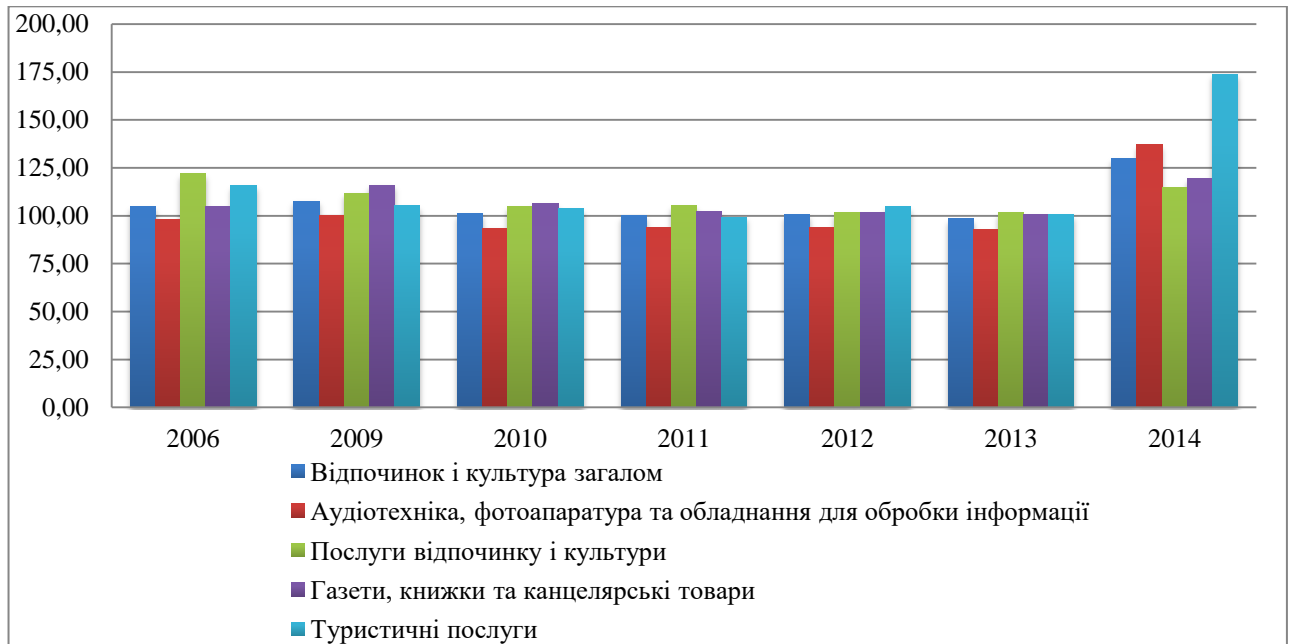

Рис. 2.5. Індекс споживчих цін на групу товарів і послуг "Відпочинок і культура" у період 2006-2014 рр. (у % до попередніх років) [197, с. 23]

Показники заробітної плати (табл. 2.2.) працівників культурно-мистецької сфери обумовлюють рівень та якість виконання ними своїх професійних функцій.

Таблиця 2.1.

Середньомісячна заробітна плата працівників (грн) [198, с. 125]

Вид економічної діяльності	2010	2011	2012	2013	2014		
					усього	відсотків до	
						середнього рівня по економіці	2013
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1472	1648	1997	2225	2384	82,8	107,2
у.т.ч. діяльність у сфері творчості і розваг	1422	1555	1926	2339	2592	90,1	110,8
у.т.ч. функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	1634	1922	2098	2097	2274	79,0	108,4

Важливим соціально-економічним фактором є фінансово-матеріальний стан культурно-мистецької сфери. Річний план асигнувань на галузь у 2014 р. складав 267,1 млн. грн., що на 21,2 млн. грн. більше проти фактичного використання попереднього року. Щодо надання платних послуг, то впродовж 2014 р. їх обсяги зросли у порівнянні із 2013 р. на 0,8 млн. грн. та склали 20,8 млн. грн. Незважаючи на складний 2014 р. фінансовий рік перевиконали план по наданню платних послуг на 11% – Волочиський, Деражнянський; на 8% – Ізяславський та Теофіпольський райони. Серед міст Камянець-Подільський – на 27%, Нетішин – на 10 % та Хмельницький – на 8% [169].

Споживчі витрати населення області (табл. 2.2) на послуги відпочинку і культури за підсумками останніх років не перевищували 2% від загальної кількості, що є відносно негативним фактом.

Таблиця 2.2.

Споживчі витрати домогосподарств на відпочинок і культуру [200, с. 281]

	Сукупні витрати				Грошові витрати			
	2012			2013	2012			2013
	усі домогосподарства	в т.ч. у міських поселеннях	в т.ч. у сільських місцевості	усі домогосподарства	усі домогосподарства	в т.ч. у міських поселеннях	в т.ч. у сільських місцевості	усі домогосподарства
Усього витрат, грн.	3170,3	3569,7	2741,1	3521,2	2778,0	3234,6	2278,2	3140,6
Споживчі витрати на відпочинок і культуру, %	1,2	1,6	0,6	1,0	1,4	1,8	0,7	1,1

Транспортна система регіону сприяє розвитку культурно-мистецької сфери. Територія достатньо забезпечена шляхами і засобами сполучення: експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування – 738 км, автомобільних доріг – 7177 км, в т.ч. з твердим покриттям – 7126 км [198, с. 73]. Усі районні центри охоплені дорогами з твердим покриттям з обласним центром, центрами сільських і селищних рад, іншими сільськими населеними пункти, а також усі населені пункти області доступні до внутрішньорегіональної системи доріг. Усі

потенційні центри соціально-економічного зростання сполучені автошляхами з твердим покриттям з районними та обласним центром. Проте стан доріг в цілому незадовільний. Відсутність доріг 1-ї категорії підтверджує обмеженість транзитного потенціалу області. Щодо забезпечення іншими видами транспорту, то у обласному центрі діє міжнародний аеропорт "Хмельницький", а на Дністровському водосховищі здійснюється судноплавство. Загалом транспортне охоплення населених пунктів і доступ до центрів обслуговування культурно-мистецькими послугами є достатнім.

2.2.6. Культурно-мистецький потенціал території

Культурно-мистецький потенціал Хмельницької області має чи не одне із головних значень у розвитку досліджуваної сфери. За результатами інтегральної оцінки ресурсного потенціалу культури і мистецтва регіону (Додаток Б.3.) виявлено, що найбільшу питому вагу становлять історико-культурні, інфраструктурні, духовно-культурні і творчі ресурси (рис.2.6). Значним історико-культурним потенціалом володіють Хмельницький, Кам'янець-Подільський та Старокостянтинівський райони. Інфраструктурний потенціал у структурному відношенні займає $\frac{1}{3}$ частку майже в усіх районах. Духовно-культурна і творча складові найбільше представлені у південних та північних районах. Щодо рівня культурно-мистецького потенціалу, то дуже високий і високий рівень спостерігається у Хмельницькому і Кам'янець-Подільському районах. Дуже низький – у депресивних периферійних районах: Білогірському, Віньковецькому, Теофіпольському, Полонському, Старосинявському. Усі решта райони характеризуються низьким та середнім рівнем.

Для порівняння між собою ступенів диференціації різних ресурсів розраховано ентропійну міру концентрації, яка характеризує концентрацію ресурсу за оберненою шкалою. Чим менша концентрація ресурсу, тим більша ентропійна міра. І навпаки, чим вища концентрація ресурсу, тим менша ентропійна міра (табл. 2.3).

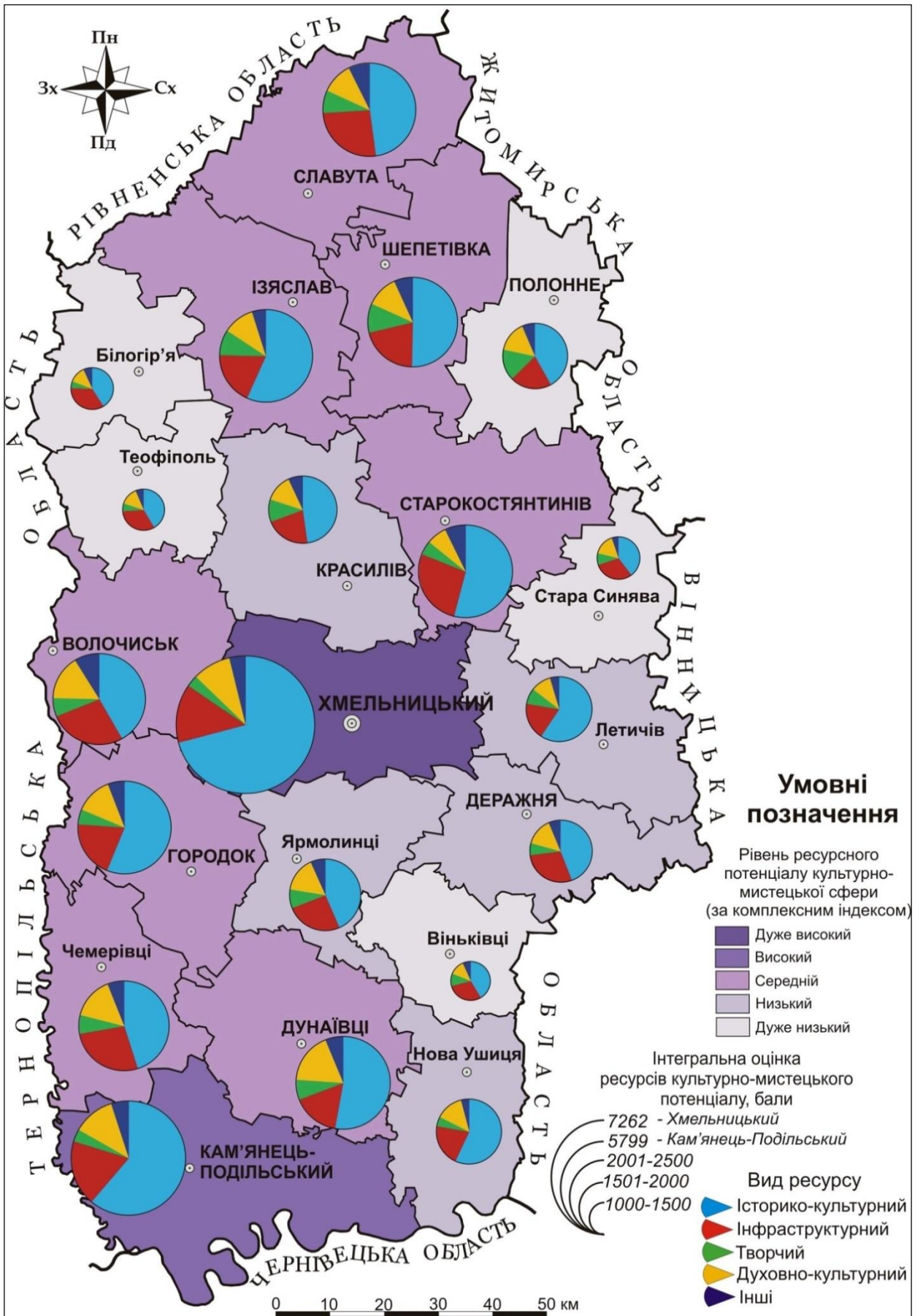

Рис. 2.6. Культурно-мистецький потенціал території Хмельницької області на початок 2015 р.

Таблиця 2.3.

Ентропійна міра концентрації ресурсів культурно-мистецького потенціалу
Хмельницької області

Вид ресурсу	Ентропійна міра концентрації
Історико-культурний	3,934
Природно-культурний	4,251
Інфраструктурний	4,224
Управлінський	4,264
Освітньо-науковий	3,825
Творчий	4,233
Духовно-культурний	4,161
Національно-культурний	2,976
Подієвий	4,180
Біосоціальний	3,795
Інноваційно-інвестиційний	1,609
Інтегральний	4,099

Підсумковим етапом розгляду факторів формування, функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери є їх SWOT-аналіз. Цей метод сьогодні застосовується досить широко, який крім вивчення внутрішнього середовища галузі, передбачає розкриття і зовнішніх факторів. Технологія проведення SWOT-аналізу в загальному виді зводиться до заповнення матриці (табл. 2.4).

Проведений SWOT-аналіз факторів зовнішнього і внутрішнього середовища формування функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери Хмельницької області засвідчив наявність цілого ряду слабких сторін та суттєвих загроз, головно зовнішнього проходження. Але вдале використання сильних сторін та реалізація можливостей сприятиме повноцінному подоланню негативних тенденцій, кризових явищ. Загалом, вплив усіх передумов на культуру і мистецтво обласного регіону є сприятливим.

Таблиця 2.4.

SWOT-аналіз факторів формування функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери Хмельницької області

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ul style="list-style-type: none"> – Вигідне геокультурне положення території регіону; – Значна кількість об'єктів історико-культурної спадщини; – Наявність густої мережі культурно-мистецької інфраструктури; – Потужний творчий потенціал населення; – Унікальність і своєрідність культури регіону, ексклюзивні товари та послуги. 	<ul style="list-style-type: none"> – Депопуляція населення; – Територіальні та галузеві диспропорції розвитку культурно-мистецької сфери; – Недостатнє використання сучасних технологій систем управління, організації діяльності закладів та їх ресурсозбереження; – Низький рівень високоякісного кадрового укомплектування; – Низький рівень іноземних та внутрішніх інвестицій в сферу; – Відсутність пропаганди культурної автентичності; – Недостатнє залучення ресурсів культури і мистецтва у туризм.
Можливості (O)	Загрози (T)
<ul style="list-style-type: none"> – Державні цільові програми, субсидії, проекти; – Зростання популярності культурно-пізнавального туризму в регіоні; – Проведення вдалих економічних реформ; – Децентралізація державної влади та місцевого самоврядування; – Налагодження міжнародного партнерства; – Започаткування нових фестивалів, шоу-програм, свят; – Додаткове залучення позабюджетних коштів. 	<ul style="list-style-type: none"> – Неурегульована законодавча база культурно-мистецької сфери; – Відплив кваліфікованих кадрів за межі області; – Недостатня державна підтримка галузі; – Обмежені фінансові ресурси регіону для розвитку культури і мистецтва; – Відсутність системних структурних реформ в Україні; – Низька купівельна спроможність населення; – Тенденція до зменшення попиту на послуги культури і мистецтва.

Висновки до другого розділу

Структура культурно-мистецької сфери обласного регіону, її становлення, розвиток і функціонування залежить від сукупного впливу низки факторів. Під

дією яких відбуваються конструктивні або деструктивні зміни системи територіальної організації культурно-мистецької сфери регіону.

На культурно-мистецьку сферу регіону чинять вплив внутрішні фактори (історико-географічні, природно-географічні, демографічні, територіальна ідентичність населення, соціально-економічні, культурно-мистецький потенціал території) та зовнішні (нормативно-законодавчі, глобалізація та інтернаціоналізація суспільного життя). Наслідком впливу факторів є формування культурних установок населення території та регіональних властивостей відповідного геокультурного простору.

Зовнішні фактори (глобалізація, інтернаціоналізація, бігравітація) на регіональному рівні мають незначний вплив. Підсумковий аналіз впливу усіх передумов на культуру і мистецтво обласного регіону є сприятливим і продуктивним у контексті створення нових форм і проявів культурно-мистецького життя.

Ретроспективний огляд особливостей культури і мистецтва регіону дав можливість виявити дев'ять періодів, що відповідають етапам в історії України, а саме: давній період, давньоруський період, польсько-литовський період, період Російської імперії, період Української національної революції, радянський міжвоєнний період, період нацистської окупації, радянський повоєнний період та сучасний період. У кожному з них формувалися своєрідні форми культурно-мистецької сфери.

Природно-географічні фактори мають опосередкований вплив на культурно-мистецьку сферу, вони сприятливі для формування і функціонування цієї сфери області і дозволяють без значних фінансово-технологічних витрат організувати економічну діяльність у сфері культури і мистецтва, а населенню реалізовувати художньо-естетичні потреби. Природно-географічні фактори формують особливості компонентно-функціональної структури Поліської і Подільської частин регіону, їх територіальну організацію

Демографічні фактори, за винятком зменшення чисельності населення та збільшення питомої ваги осіб старшого віку, сприяють позитивному розвитку

складових культурно-мистецької сфери. Існує висока кореляція між кількістю населення та кількістю об'єктів культурно-мистецької сфери.

Розгляд фактору територіальної ідентичності населення виявив актуальні проблеми територіальної ідентифікації населення Хмельницької області: складна демографічна ситуація (депопуляція), подолання ідеологічних стереотипів радянського періоду, відновлення національної пам'яті, збереження історико-культурної спадщини, дослідження і "відродження" вернакулярних районів. Все це значною мірою може бути вирішене засобами культурно-мистецької сфери регіону і через їх вплив на ментальність населення.

Група соціально-економічних факторів визначає можливості функціонування і розвитку територіальної організації культури і мистецтва регіону, з огляду на якість життя населення та розвиток галузевої та допоміжної інфраструктури, на достатньому рівні.

Оцінити всі можливості і загрози розвитку культурно-мистецької сфери, виявити слабкі сторони цього процесу дає SWOT-аналіз. Враховуючи усі позитивні і негативні фактори і передумови функціонування і розвитку досліджуваної сфери за результатами даного аналізу виявлено, що є значна частина переваг та перспектив у прогресивному розвитку культури і мистецтва у Хмельницькій області.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМПОНЕНТНА ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКА СТРУКТУРА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Культурно-мистецька освіта

Культурно-мистецька освіта – це спеціальна освіта у сфері культури і мистецтва. Початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (ПСМНЗ) (школи естетичного виховання: музична, художня, хореографічна, театральна, хорова, мистецтв та ін.) є початковою ланкою спеціальної мистецької освіти, належать до системи позашкільної освіти, засновуються органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування на державній та комунальній формах власності [80]. Систему культурно-мистецької освіти в регіоні представляє мережа навчальних закладів системи Міністерства культури України, яка включає школи естетичного виховання та вищі навчальні заклади I-IV рівнів акредитації.

Мережа шкіл естетичного виховання в області у 2014 р. складала 57 закладів, з них у сільській місцевості – 11 шкіл. Дитячих музичних шкіл – 28 (6 міських, 9 районних, 6 селищних, 7 сільських), дитячих шкіл мистецтв – 17 (6 міських, 8 районних, 3 сільські), дитячих художніх шкіл – 11 (6 міських, 4 районні, 1 сільська) та одна міська дитяча хорова школа (Додаток В.1.). Контингент викладачів шкіл нараховував 1338 осіб (Додаток В.2.), найбільше забезпечені заклади фахівцями із таких спеціальностей і спеціалізацій як фортепіано, образтворче мистецтво, баян, акордеон та ін. Найменше спеціалістів із народної музики, театального мистецтва та ударних інструментів. У звітному навчальному році у мистецьких школах навчалось 14466 учнів. Рівень охоплення учнів загальноосвітніх шкіл навчанням у ПСМНЗ найвищий у містах обласного підпорядкування – Кам'янці-Подільському – 18,2%, Нетішині – 17,6%. Серед районів відзначаються Волочиський і Чемеровецький – по 15,8%, а найменший рівень охоплення у Славутському – 3,3% і Шепетівському – 1,7%. Найчисельнішим склад учнів є у Хмельницькій ДШМ (1162 учня), Кам'янець-

Подільському НВК №9 ім. А.Н. Трояна (648 учнів) та Хмельницькій ДМШ №1 (603). Понад половину контингенту учнів по спеціальностях, спеціалізація припадає на образотворче мистецтво, хореографію та фортепіано (Додаток В.3.). Найменша кількість учнів навчається на таких спеціальностях: ударні інструменти, віолончель, контрабас, домбра, цимбали. Розподіл учнів за спеціальностями відповідає наявності педагогів із відповідних напрямків. Геопросторовий розподіл основних показників початкової спеціалізованої мистецької освіти демонструє рис. 3.1. Розвитку мистецької освіти у регіоні сприяє проведення різноманітних творчих конкурсів та фестивалів, які дають можливість учням шкіл естетичного виховання проявити свої здібності й таланти [47].

Вищі навчальні заклади культури і мистецтва системи Мінкультури включають 2 навчальні заклади I рівня акредитації комунальної форми власності, у яких навчається 665 студентів, з яких: 602 – за державним замовленням та 63 – за контрактом.

Кам'янець-Подільський коледж культури і мистецтв – вищий навчальний заклад I рівня акредитації комунальної форми власності, заснований Хмельницькою обласною радою, підпорядкований Міністерству культури України, безпосередньо – Управлінню культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької ОДА. У закладі здійснюється підготовка фахівців за напрямками: "Культура" (бібліотечна справа, діловодство, народна художня творчість), "Мистецтво" (хореографія, декоративно-прикладне мистецтво, музичне мистецтво). Ліцензований обсяг – 200 студентів денної та 245 заочної форми навчання. Контингент студентів на 01.01.2015 р. становив 392 осіб. На базі коледжу у 2003 р. створено Кам'янець-Подільський навчально-консультаційний пункт, що є регіональним структурним підрозділом Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Тут здійснюється підготовка фахівців за спеціальністю: "Документознавство та інформаційна діяльність", а також перепідготовка, підвищення кваліфікації управлінських кадрів галузі культури і мистецтва.

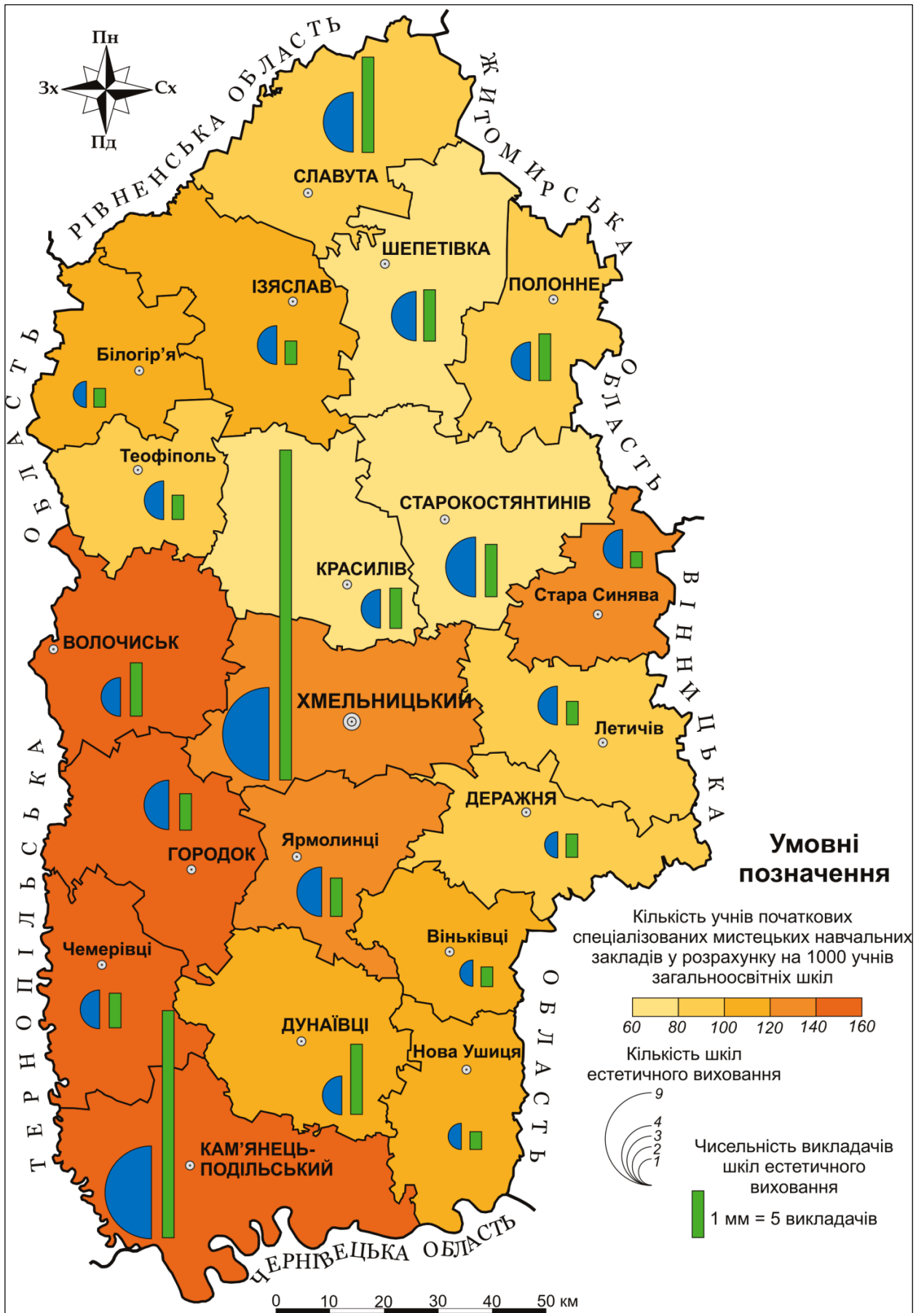

Рис. 3.1. Початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади у районах Хмельницької області, станом на 01.01. 2015 р.

У закладі діють 11 творчих колективів: ансамбль народної музики, ансамбль народного танцю "Подільські візерунки", театр-студія "На Зарванській", ансамбль естрадного танцю "Каскад", інструментальний ансамбль, оркестр духових інструментів, фольклорний ансамбль "Джерело", академічна хорова капела "Гомін", оркестр народних інструментів, естрадний оркестр та жіночий вокальний ансамбль "Роксолана". Функціонує бібліотека та музей історії коледжу.

Хмельницьке вище музичне училище ім. В.І. Заремби – вищий державний мистецький навчальний заклад I-го рівня акредитації комунальної форми власності. У закладі навчається 320 студентів за спеціальністю "Музичне мистецтво" за такими спеціалізаціями: "Фортепіано", "Оркестрові струнні інструменти", "Оркестрові духові та ударні інструменти", "Народні інструменти", "Хорове диригування", "Теорія музики", "Академічний, народний та естрадний спів". В училищі функціонує 8 студентських колективів: симфонічний, камерний, народний, духовий і естрадний оркестри, капела бандуристів та хор. При училищі діє дитяча музична школа-студія на 200 учнів.

Грицівське вище художнє професійне училище №19 (Шепетівський р-н) проводить підготовку фахівців для підприємств по виготовленню художніх і сувенірних виробів, легкої промисловості та сфери послуг, зокрема кваліфікованих робітників за напрямками: вишивальник; кравець, закрійник; оформлювач вітрин, приміщень та будівель; різьбяр по дереву та бересті. Молодших спеціалістів готують за спеціальністю "Дизайн", "Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво". В училищі навчається близько 300 учнів.

Кадрове забезпечення культурно-мистецької сфери здійснюють також інші непрофільні вищі навчальні заклади. У Хмельницькому національному університеті здійснюють підготовку за спеціальностями "Декоративно-прикладне мистецтво" (профілі підготовки – художня обробка деревини, художній текстиль, художня обробка шкіри, художня обробка каменю), "Технологічна освіта" (профіль – художня обробка матеріалів). При університеті діє ботанічний сад, студентські творчі колективи.

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка готує на педагогічному факультеті фахівців за спеціальностями "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", "Реставрація творів мистецтва", "Декоративно-прикладне мистецтво". На базі університету відбуваються різноманітні мистецькі події.

На факультеті мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії здійснюється підготовка за спеціальностями "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", "Хореографія". Діють студентські і викладацькі колективи: хореографічний колектив "Василечки", академічна хорова капела ім. В. Толстих, ансамбль пісні і танцю "Співоче джерело", фольклорний гурт "Троїсті музики", вокально-інструментальний ансамбль, вокальне тріо "Камертон", оркестр народних інструментів "Славичі".

3.2. Культурно-просвітницька діяльність

3.2.1. Функціонування закладів культури клубного типу

Найбільш поширеними, доступними та первинними у задоволенні естетичних і дозвіллевих потреб населення є державні заклади культури клубного типу (ЗККТ). Згідно з примірним "Положенням про клубний заклад", *клубний заклад* – це палац, будинок культури, клуб, народний дім, молодіжний центр, культурно-дозвіллевий комплекс, будинок мистецтв, будинок фольклору, будинок народної творчості, інший заклад системи Міністерства культури і туризму України, діяльність якого спрямована на створення, розповсюдження та популяризацію культурних надбань. Типи та різновиди клубних закладів (рис. 3.2) залежать від місцевих умов і можливостей, з урахуванням інтересів і побажань населення.

Функціями клубних закладів є культурно-творча, виховна, пізнавальна, розважальна, методична. Головними завданнями клубного закладу є: задоволення культурно-дозвіллевих потреб населення; розвиток усіх видів та жанрів самодіяльної народної творчості, аматорського мистецтва, народних художніх промислів; створення та організація діяльності клубних формувань (творчих колективів, гуртків, студій, любительських об'єднань, клубів за інтересами);

вивчення культурних запитів та розкриття творчих здібностей і обдарувань різновікових груп населення; підтримка соціально важливих культурних ініціатив; вироблення та запровадження нових моделей культурного обслуговування громадян [98, с. 3-4].

Рис. 3.2. Типи та різновиди клубних закладів регіону

Важливе значення також надається клубній мережі – сукупності закладів клубного типу, що сформувалися та функціонують на певній території, виходячи із місцевих умов та культурних запитів населення [98, с. 9]. Територіальна організація ЗККТ та кількість місць у них регламентується нормативами забезпечення населення клубними закладами.

Мережа клубних закладів області системи Міністерства культури України станом на початок 2015 р. нараховує 1083 одиниці (6% від загальної кількості по Україні), з них: 20 районних будинків та центрів культури; 28 міських будинків культури; 430 сільських будинків культури; 605 сільських клубів. Зменшення кількості установ мережі на 9 одиниць, у порівнянні з попереднім роком, відбулось через закриття 7 клубних закладів у селах Кривчик, Сприсівка, Малий Карабчиїв, Катеринівка, Гута Морозівська, Городиська, Тинна Дунаєвського району, 4 сільських клубів у селах Ходаківці, Данюки, Івашківці, Мала Колибань Хмельницького району. Відкрито 2 сільських клуби у Голубчі та Черніївці Полонського району.

Із 1083 закладів культури 897 знаходяться в спеціально побудованих та 187 у пристосованих приміщеннях. Кількість клубів, що потребують капітального

ремонту, збільшилась на 8 та складає 86 закладів, проте кількість аварійних приміщень залишилась незмінною і дорівнює 4 [106, с.16].

Питома вага закладів у сільській місцевості складає 92,3%. Загальна кількість місць у лекційних залах та залах для глядачів – 286534, з них у сільській місцевості – 91,9%. Найбільше ЗККТ у Кам'янець-Подільському – 109, Красилівському – 67, а найменше у Віньковецькому – 31 та Полонському районах – 34. У місті Хмельницькому є 4 клубних заклади. Щодо рівня забезпечення населення районів та міст обласного підпорядкування глядацькими місцями, то він найкращий у Старокостянтинівському та Чемеровецькому, відповідно 49 та 48 місць у розрахунку на 100 жителів. Найнижчі показники у містах обласного значення від 2 (Хмельницький) до 4 (Кам'янець-Подільський), а серед районів у Полонському – 18 місць на 100 жителів. Варто також зауважити, що переважна частина глядацьких місць припадає на ЗККТ, які розміщені у сільській місцевості, що тісно корелюється із розміщенням населення у селах області.

Динаміка кількості клубних закладів і місць у них за період 1990-2013 рр. (рис. 3.3, 3.4) засвідчила повільне скорочення клубних закладів (на 211 одиниць та місць у них на 38 тис.), це, в першу чергу, пов'язано із кризовими економічними та демографічними явищами, що мають місце в області, як і в Україні загалом. Однак, поряд із такими негативними тенденціями, привертає увагу збільшення рівня забезпеченості населення місцями у ЗККТ (рис. 3.5). Слід також додати, що за результатами досліджень М. Кічурчак, рівень забезпеченості населення регіонів України культурно-мистецькими закладами загалом, у період 1991-2009 рр., погіршився, за винятком Вінницької, Івано-Франківської, Кіровоградської і Хмельницької областей [114, с. 77].

Фінансування, утримання, поточні та капітальні ремонти міських, районних та сільських клубних установ Хмельницької області, а також придбання технічних засобів, необхідних для нормального функціонування цих закладів, здійснювалися за рахунок бюджетних асигнувань, спонсорської та благодійної допомоги, а також коштів спеціального фонду. На придбання обладнання за рахунок всіх джерел фінансування для клубних закладів Хмельницької області у

2013 р. було використано 2 млн. 279 тис. грн. У порівнянні з 2012 р. ці видатки збільшились на 73 тис. грн.. На капітальні ремонти приміщень установ культури використання коштів, у порівнянні з 2012 р., зменшилось на 1 млн. 10 тис. грн. і склало 3 млн. 140 тис. грн [169].

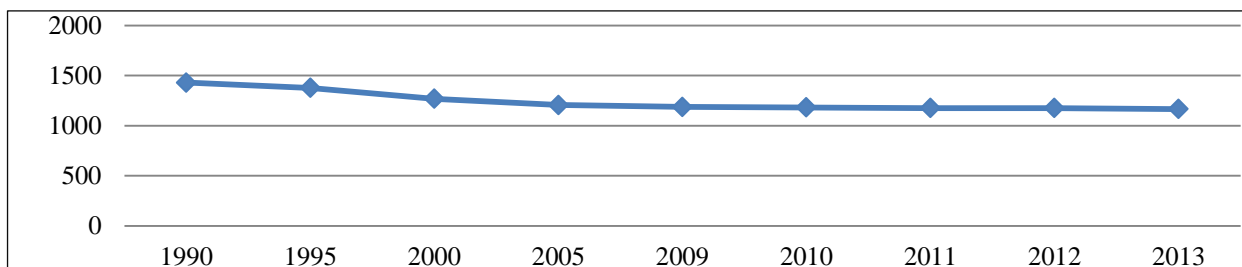

Рис. 3.3. Кількість клубних закладів у період 1990-2013 рр. [200, с. 347]

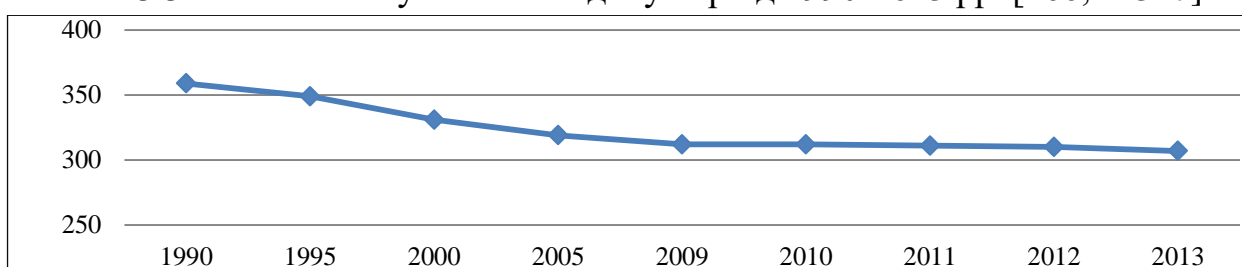

Рис. 3.4. Кількості місць у клубних закладах у період 1990-2013 рр., тис. [200, с. 350]

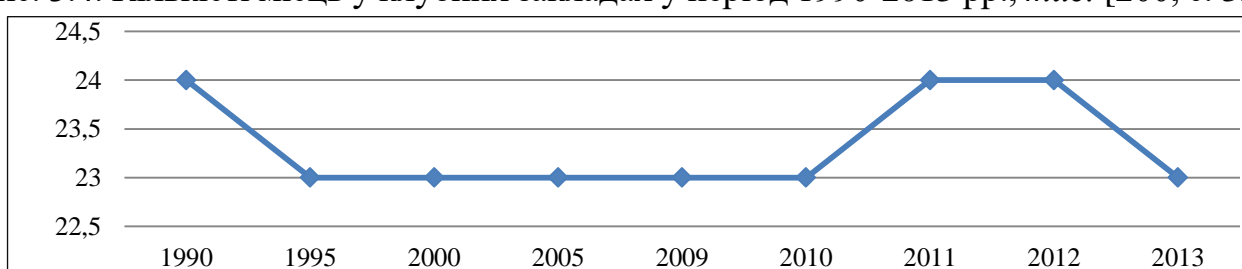

Рис. 3.5. Забезпеченість місцями у клубних закладах у період 1990-2013 рр. (на 100 осіб населення) [200, с.347]

Заклади культури клубного типу в області мають достатній рівень матеріально-технічного забезпечення, який знижується у період соціально-економічної кризи через відсутність належного фінансування. Дозвіллєвих об'єктів нараховується 3479 одиниць, в т.ч. у сільській місцевості 3129 (Додаток Г.1.). Щодо матеріально-технічного забезпечення, то всього по області налічується 8935 одиниць технічних засобів (Додаток Г.2.). Як показує аналіз, найменш технічно оснащеними є заклади культури клубного типу у Летичівському, Новоушицькому, Ізяславському, Славутському, Старосинявському, Ярмолинецькому районах [47]. Щодо окремих складових, то,

наприклад, кіноустановками найкраще забезпечені Кам'янець-Подільський (33) і Старокостянтинівський (20), телевізорами – Теофіпольський (40), комплектами музичних інструментів – Кам'янець-Подільський (26) та міста Нетішин і Шепетівка (19). Однією із головних частин матеріально-технічної бази є наявність автотранспорту, адже для розвитку культурно-мистецької сфери це має неабияке значення, особливо для виїздів клубних формувань, творчих колективів на культурно-мистецькі заходи, проведення гастролів тощо. Найбільше одиниць автотранспорту є у закладах Дунаєвецького, Ізяславського та Красилівського районів – по 3. Сьогодні автотранспорт відсутній у Старосинявському, Ярмолинецькому районах, Нетішині та Шепетівці. Такий стан справ змушує звернути увагу на розробку і впровадження Державної програми "Клубний автобус", що покращить культурно-мистецьке обслуговування населення.

У клубних закладах зайнято 1968 працівників (1244 у сільській місцевості), з них 1940 ті, що фінансуються з бюджету. В середньому коефіцієнт забезпеченості кадрами на один клубний заклад дорівнює 1,8 по області та 1,2 у сільській місцевості (рис. 3.6). Чисельність працівників, які забезпечують основну діяльність, зменшилась на 15 осіб, з 1647 чол. у 2012 р. до 1632 чол. у 2013 р. Фахову освіту мають 1078 (або 66%) працівників, з них: 264 (16%) – вищу фахову, 814 (50%) – середню спеціальну; 294 (18%) – вищу та 21 середню спеціальну не фахову, 260 (або 16%) без освіти.

Найкращі якісні показники творчих працівників із фаховою освітою у Городоцькому та Дунаєвецькому (89%), Деражнянському (84%), Шепетівському (82%), Віньковецькому (81%) районах, найнижчі – у Хмельницькому (32%) та Летичівському (43%) районах. Найкращі показники забезпечення повними посадовими окладами у Дунаєвецькому та Полонському (100%), Старокостянтинівському (92%), Городоцькому (90%), Волочиському (89%), Чемеровецькому (87%), Шепетівському (87%) та Красилівському (82%) районах. Найнижчі – у Старосинявському – 35% та Теофіпольському – 36% районах [169]. Майже 50% керівників творчих колективів мають передпенсійний або пенсійний вік. Але незважаючи на непрості умови праці, низький рівень

заробітної плати працівники клубних установ області працюють на підвищення якості надання культурно-освітніх послуг населенню, розвиток народного аматорського мистецтва, на пошук інноваційних форм роботи [47].

В області працює 4231 клубних формувань (Додаток Г). У них різними видами мистецтв займається 42817 учасників, з яких – 17 тис. дітей. У 2014 р. клубні заклади провели 53 тис. заходів (табл. 3.1), при цьому обслужені понад 3 мільйони глядачів (Додаток Д.).

Таблиця 3.1.

Культурно-масові заходи у клубних закладах, у 2014 р. [169]

	Культурно-освітні та розважальні заходи	Вистави, концерти		Виставки декоративно-прикладного мистецтва	Інші	Усього
		Художньої самодіяльності	Професійних колективів			
Усього проведено	53444	6088	230	2530	41732	104024
З них для дітей	7993	1141	101	463	5198	14896
Кількість відвідувачів	2513,6	840,05	117,12	384,15	1102,3	4957,22
з них дітей	455,18	167,22	62,9	65,3	200,82	951,42

Практика формування та діяльності любительських об'єднань і клубів за інтересами визначається як колективний носій інтересу. Їх характеризує вільне проведення часу, що включає громадський та особистий інтерес. В клубних установах області кількість любительських об'єднань та клубів за інтересами становить 451, з яких 62 – в міських клубних закладах, 28 – в районних, 361 – у сільській місцевості. Кількість учасників – 6478 осіб, з яких 2325 – в міських, 705 – в районних, 3448 – в сільських клубних закладах. Серед районних та сільських клубних установ області найбільше об'єднань та клубів діє у Старокостянтинівському (52) і Дунаєвецькому (40) районах, найменше – у Летичівському (1) і Ізяславському. Взагалі відсутні такі клубні формування у Деражнянському, Старосинявському та Хмельницькому районах [47].

На сьогодні набуває все більшого значення розвиток та впровадження інноваційно-видовищних програм та шоу-проектів у ЗККТ, а також їх спільна

діяльність із національно-культурними товариствами та громадськими об'єднаннями області.

Нова ринкова економіка актуалізувала необхідність комерціалізації культурно-творчої діяльності клубних закладів. Платні послуги клубів, палаців і будинків культури все більше входять у практику їх роботи. Надходження коштів від платних послуг по всіх видах діяльності клубних закладів Хмельницької області у 2014 р. складало 2904,4 тис. грн. (більше у порівнянні з 2013 р. на 274 тис.грн.), в тому числі у районах – 2029,5 тис. грн., у містах – 874,9 тис. грн. Триває пошук нових форм надання платних послуг клубними закладами області.

Хмельницький обласний науково-методичний центр культури та мистецтва – провідна установа клубного типу, яка заснована у 2003 р. на базі обласного учбово-методичного центру культури Поділля (діє з 1939 р. як обласний будинок народної творчості) з метою формування єдиного культурного, мистецького та інформаційного простору Хмельницької області. Основними напрямками роботи центру є: розвиток народної художньої творчості; збереження та популяризація нематеріальної культурної спадщини; художньо-естетичне виховання підростаючого покоління та удосконалення початкової мистецької освіти; підвищення кваліфікації працівників культури області; розширення культурно-дозвілєвої діяльності закладів культури; інформаційно-аналітичне, методичне забезпечення діяльності клубних закладів та початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів області. Внутрішню структуру формують 7 відділів: науково-методичний відділ закладів культури клубного типу; відділ маркетингу, інноваційно-видовищних заходів та шоу-проектів; редакційно-видавничий відділ; відділ перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; навчально-методичний відділ початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів; відділ народної творчості; відділ організаційно-технічного забезпечення. При Центрі працюють творчі колективи, дитячі театральна та вокальна студії, фольклорний гурт "Дай вік".

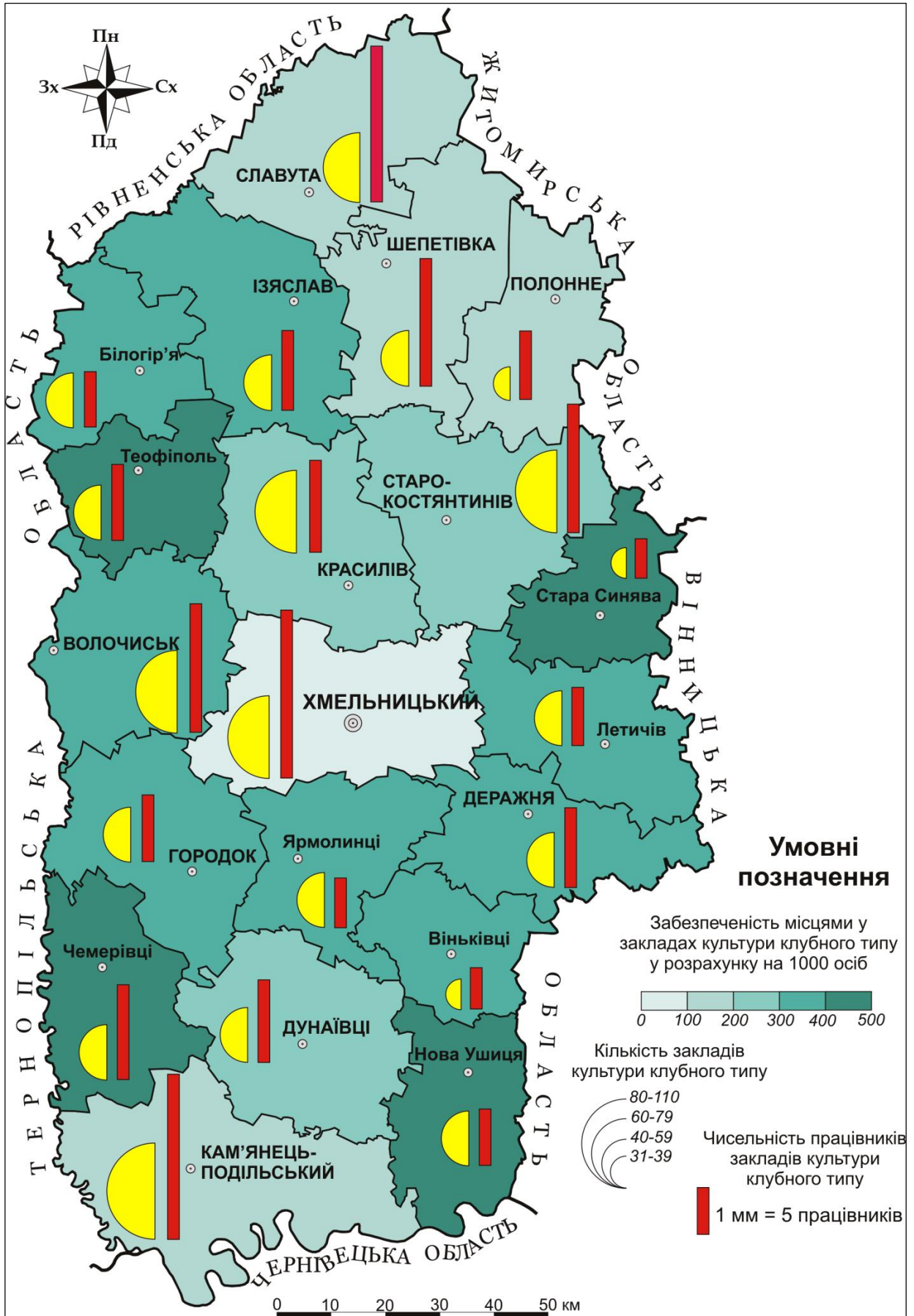

Рис. 3.6. Заклади культури клубного типу у районах Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

3.2.2. Бібліотечна справа

Бібліотечна справа – це галузь інформаційної, культурної та освітньої діяльності суспільства, спрямована на створення і розвиток мережі бібліотек, формування, опрацювання, упорядкування та зберігання бібліотечних фондів, організацію бібліотечного, інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів бібліотеки, підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у галузі бібліотечної справи, наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотечної діяльності. У свою чергу, *бібліотека* – це інформаційний, культурний, освітній заклад, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки [173].

Бібліотеки поділяються на види за значенням, змістом, призначенням (рис. 3.7). Публічні, спеціальні та спеціалізовані бібліотеки можуть об'єднуватися у централізовані бібліотечні системи.

Рис. 3.7. Види бібліотек

Бібліотечна система регіону – розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією і взаємовикористанням бібліотечних ресурсів. Станом на 01.01.2015 р. налічувалось 1692 бібліотек усіх міністерств і відомств. Мережа

бібліотек області системи Міністерства культури України становить 876 установ, серед них: 3 обласні, 23 центральні районні та міські, 19 центральних районних для дітей, 46 міських філій, 17 міських філій для дітей, 767 сільських бібліотек. У регіоні діють публічні бібліотеки, профспілкові, клуби-бібліотеки, спеціалізована (колгоспна), бібліотеки для дітей і юнацтва (Додаток Е.1.). Найбільше охоплені бібліотечною мережею Кам'янець-Подільський район – 90 закладів, Волочиський і Городоцький – по 51, відповідно найменше закладів у Полонському районі – 27.

Динаміка кількості бібліотечних закладів регіону, обсяг їх бібліотечного фонду, та забезпеченість ним населення у період 1990-2013 рр. (рис. 3.8, 3.9, 3.10) засвідчив стабілізацію кризових процесів у даній підгалузі культурно-мистецької сфери Хмельницької області.

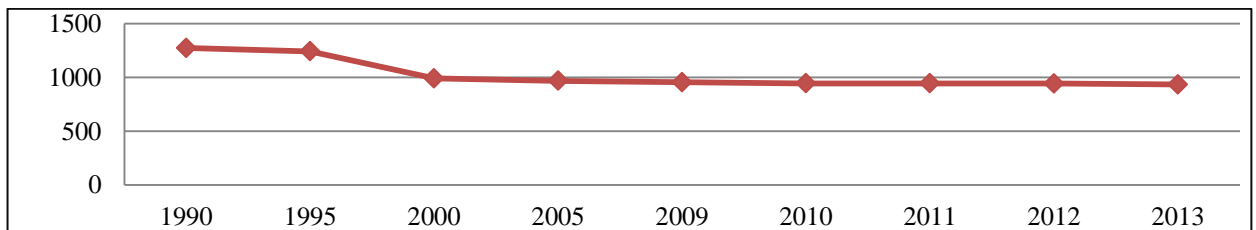

Рис.3.8. Кількість бібліотек у 1990-2013 рр. [200, с. 347]

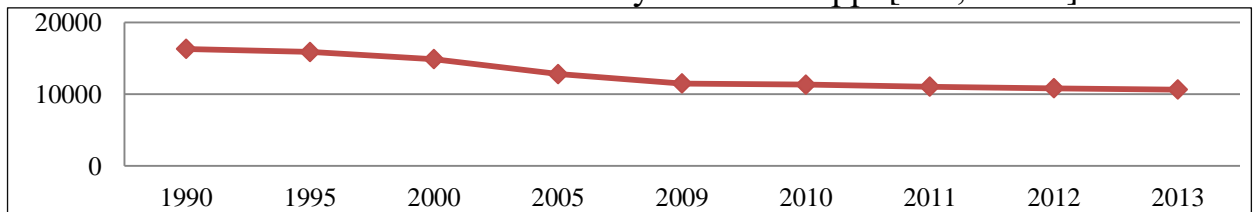

Рис. 3.9. Обсяг бібліотечного фонду у 1990-2013 рр., тис. примірників [200, с. 347]

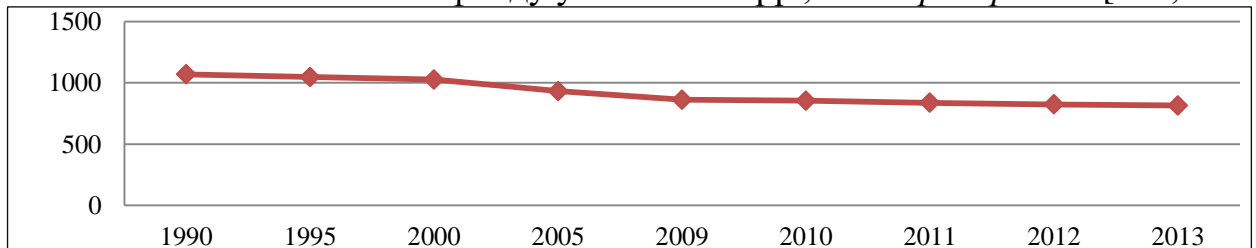

Рис.3.10. Забезпеченість бібліотечним фондом у період 1990-2013 рр. (примірників на 100 осіб) [200, с. 349]

Матеріально-технічне забезпечення бібліотечних закладів перебуває на достатньому рівні. 62 заклади потребує капітального ремонту, а 1 перебуває у аварійному стані. Загальна площа приміщень бібліотек області – 100570,8 м², у тому числі для зберігання фондів – 34,5% площі, а для обслуговування користувачів – 65,5%. Кількість пунктів бібліотечного обслуговування – 191 у

яких налічується 11786 місць. Майнова приналежність приміщень: 744 знаходяться на праві оперативного управління, 135 – орендовані.

Найкраще комп'ютеризовані сільські бібліотеки Хмельницького, Славутського, Городоцького, Віньковецького районів. Жодної комп'ютеризованої сільської бібліотеки з підключенням до Інтернету немає у Білогірському, Летичівському районах, по одній у Старосинявському та Полонському районах. Центри вільного доступу до Інтернету (програма "Бібліоміст") дали можливість об'єднати навколо бібліотек територіальну громаду та надавати нові послуги користувачам [169].

Кількість користувачів бібліотек у регіоні – 620,4 тис. осіб. Із них у віці до 15 років – 19,4% (у т.ч. до 7 років – 4,2%), 15-17 років – 7,3%, 18-21 рік – 7%, від 22 років – 50%. Впродовж 2014 р. зареєстровано 4585,1 тис. відвідувань бібліотек, а звернень на веб-сайти бібліотек – 373,1 тис. Масові заходи, які організовані бібліотекою, відвідало 748,1 тис. осіб.

Сукупний бібліотечний фонд налічує 10282,25 тис. примірників документів. 62% усього бібліотечного фонду регіону зосереджено у сільських бібліотеках. За видами фондів книги – 93,7%, періодичні видання – 6,4%, аудіовізуальні матеріали – 0,2%, електронні видання – 0,1%. За мовною складовою фондів переважає українська мова (Додаток Е.2). Останні роки зростає кількість автоматизованих бібліотечних послуг, обсяг власних баз даних. До фондів бібліотек області за рік надійшло 124,5 тис. примірників нових книжок, що на 12,5 тис. примірників більше, ніж минулого року. В середньому кожна сільська бібліотека отримала по 71 примірнику нових книжок. Постійно збільшується кількість користувачів міжбібліотечного абонементу – 1684 (Додаток Е.3.).

В області працює – 1463 бібліотекарів, власне працівників бібліотек – 1299 осіб. З них вищу освіту мають 433, у т.ч. вищу спеціальну 308. Підвищення фахового рівня бібліотекарів, їх компетентності здійснює Регіональний тренінговий центр, який діє на базі ОУНБ. У 2014 р. проведено навчання для 500 фахівців [47].

Просторовий розподіл бібліотечної мережі, кадрового забезпечення бібліотечних закладів та забезпечення населенням бібліотечним фондом демонструє рис. 3.11.

Бібліотеки області у 2014 р. працювали під девізом "Бібліотека – територія єдності". Адже сьогодні регіональні бібліотеки – це центри громади, територія допомоги та єднання. Свою діяльність в минулому році вони спрямували на розвиток нових бібліотечних сервісів і послуг. На сайтах бібліотек відкрито віртуальні довідки та виставки, організовано проведення вебінарів та скайп-конференцій.

Провідними бібліотечними закладами регіону обласного значення, підпорядкованими Міністерству культури України, є:

- ◆ Хмельницька ОУНБ ім. М. Островського – культурно-освітня і науково-дослідна установа, головна книгозбірня, депозитарій усіх краєзнавчих видань, центр регіональної інформації, методичний центр бібліотек області. Бібліотечний фонд – 636,87 тис. примірників, користувачів налічується 36,1 тис. осіб (бл. 30 тис. – інформаційними ресурсами у мережі Інтернет). Структура: відділ рідкісних і цінних книг, Інтернет-центр, Регіональний тренінговий центр для бібліотечних працівників та користувачів, Центр Європейської інтеграції. Відбуваються науково-практичні конференції, творчі і просвітницькі заходи.

- ◆ Хмельницька ОБЮ – культурно-освітня, науково-інформаційна установа. Бібліотечний фонд – 201,21 тис. примірників, користувачів налічується 29,2 тис. осіб. Проводяться різноманітні культурно-просвітницькі заходи.

- ◆ Хмельницька ОБД ім. Т.Г. Шевченка – сучасний культурний, інформаційний і просвітницький центр, що складається з відділів: відділ роботи з користувачами-дошкільниками та учнями різних класів; відділ мистецтв; відділ забезпечення інформаційних та бібліографічних потреб користувачів; відділ формування інформаційних потоків документів та матеріалів для дітей; відділ збереження, гігієни та реставрації документів; відділ удосконалення методики і практики бібліотечної роботи з дітьми. Бібліотечний фонд налічує 167,7 тис. примірників, користувачів – 17,4 тис. осіб. Діють дитячі клуби та об'єднання.

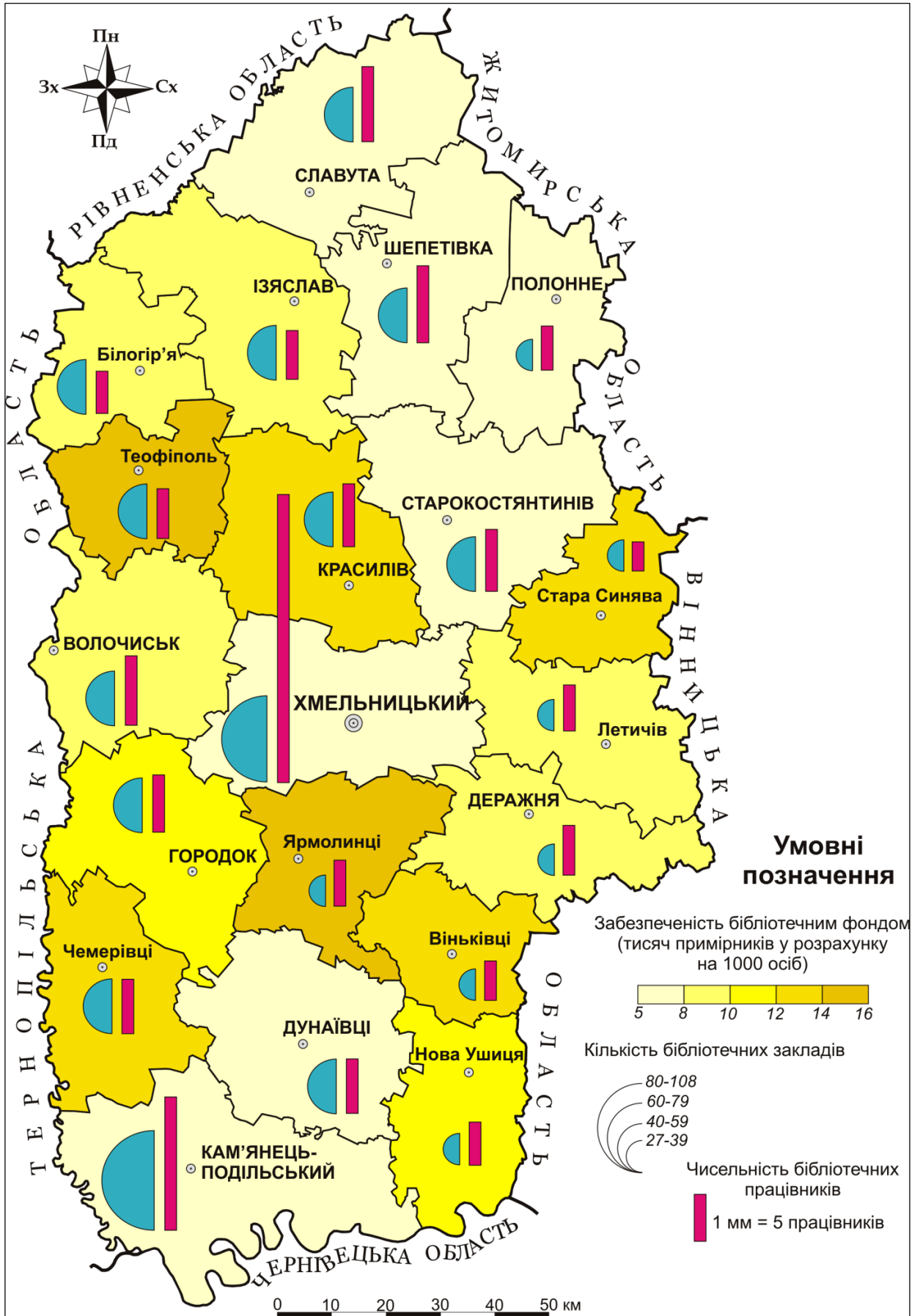

Рис. 3.11. Бібліотечна справа у районах Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

3.2.3. Архівна справа

Архівна справа – галузь життєдіяльності суспільства, що охоплює наукові, організаційні, правові, технологічні, економічні та інші питання діяльності юридичних і фізичних осіб, пов'язані із нагромадженням, обліком, зберіганням архівних документів та використанням відомостей, що в них містяться. Архівною установою, архівом, архівним підрозділом, архівним відділом є установа чи структурний підрозділ, що забезпечує облік і зберігання архівних документів, використання відомостей, що в них містяться, та формування Національного архівного фонду і/або здійснює управління, науково-дослідну та інформаційну діяльність у сфері архівної справи і діловодства [173].

Головною архівною установою регіону є Державний архів Хмельницької області. Основними завданнями Державного архіву є: 1) забезпечення реалізації державної політики у галузі архівної справи та діловодства на території області; 2) здійснення управління архівною справою і діловодством на території області, координація діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності у питаннях архівної справи і діловодства; 3) внесення до Національного архівного фонду архівних документів, що мають місцеве значення, ведення обліку та постійне зберігання цих документів, а також використання відомостей, що в них містяться; 4) проведення науково-методичної роботи в галузі архівознавства, документознавства та археографії, впровадження досягнень науки, техніки, передового досвіду в практику діяльності архівних установ; 5) здійснення контролю за діяльністю архівних установ і служб діловодства, забезпечення додержання законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи.

Структуру Державного архіву Хмельницької області формують 6 відділів: організації та координації архівної справи; використання інформації документів; формування Національного архівного фонду та діловодства; зберігання, обліку та довідкового апарату; інформаційних технологій; фінансово-господарський.

У двох сучасних, спеціально обладнаних корпусах архіву берігається 8076 фондів: 1944953 од.зб. за 1717-2008 рр.; 258 од.зб. науково-технічної

документації за 1967-1990 рр.; 8 од.зб. кінодокументів за 1944-1993 рр.; 39943 од.зб. фотодокументів за 1917-2008 рр.; 424 од.зб. фонодокументів за 1957-2008 р.; 247 од.зб. відеодокументів за 1990, 1993, 1996-2007 р.

Архів зберігає фонди органів місцевої державної влади та управління дорадянського періоду, радянського періоду, фонди релігійних установ, закладів культури і освіти тощо. В архіві зберігається 72 фонди особового походження - відомих людей Хмельницької області. З метою розширення доступу до архівних документів розсекречено фонди установ і організацій радянського періоду до 1941 р. і періоду нацистської окупації, фонди інших установ до 1965 р.

У фонді науково-довідкової бібліотеки нараховується 28,8 тис. примірників книг і брошур, 92 комплекти журналів, 1502 комплекти річних підшивок місцевих газет з 1944 р. У архіві відбуваються тематичні, документальні виставки, науково-практичні конференції, налагоджена міжнародна співпраця.

На території області функціонує 48 архівних установ: 20 архівних відділів районних державних адміністрацій, 5 архівних відділів міських рад (Кам'янець-Подільська, Нетішинська, Старокостянтинівська, Хмельницька, Шепетівська); трудові архіви при 20-ти районних радах та 4 трудові архіви при міських радах (Кам'янець-Подільська, Нетішинська, Хмельницька, Шепетівська).

3.2.4. Музейна справа

Музейна справа – спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію. *Музей* – це науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини.

За своїм профілем музеї поділяються на природничі (антропологічні, біологічні, ботанічні, геологічні, зоологічні, мінералогічні, палеонтологічні),

історичні (загальноісторичні, військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні, етнографічні), літературні, художні (образотворчого, декоративно-прикладного, народного, сучасного мистецтва), мистецькі (театральні, музичні, музеї кіно), науково-технічні, комплексні (краєзнавчі, екомuzeї), галузеві тощо. На основі об'єктів культурної спадщини, пам'яток природи, їх територій можуть створюватися музеї просто неба та меморіальні музеї-садиби. Музею, що є у державній чи комунальній власності, який має музейні колекції загальнодержавного значення, набув міжнародного визнання і є провідним культурно-освітнім та науково-дослідним закладом у відповідних профільних групах музейної мережі України, у встановленому законодавством порядку може бути надано статус національного музею України [173].

На початок 2015 р. в області нараховувалось 25 державних музеїв: 16 історичних, 4 комплексних, 1 художній, 2 літературних, 2 державні історико-культурні заповідники. Обласний статус мають 4 музеї, решта районні та муніципальні. Музейна справа в області – найдинамічніша і найперспективніша підгалузь культурно-мистецької сфери, про що свідчить позитивна динаміка кількості музейних закладів та рівень їх відвідувань (рис. 3.12, 3.13).

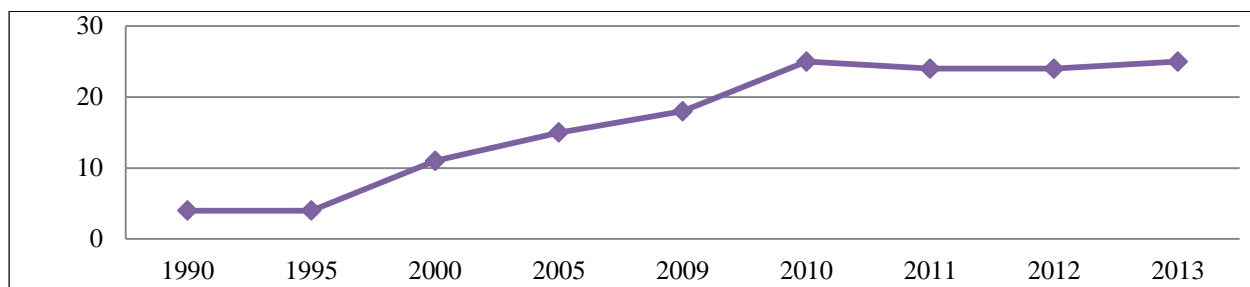

Рис. 3.12. Кількість музеїв у період 1990-2013 рр. [200, с. 346]

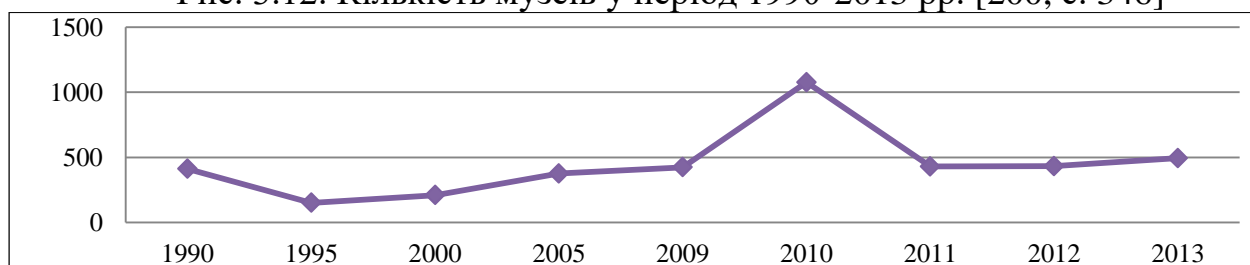

Рис. 3.13. Відвідування музеїв у 1990-2013 рр., за рік, тис. [200, с. 346]

Геопросторова диференціація державних музеїв у Хмельницькій області представлена на рис. 3.14.

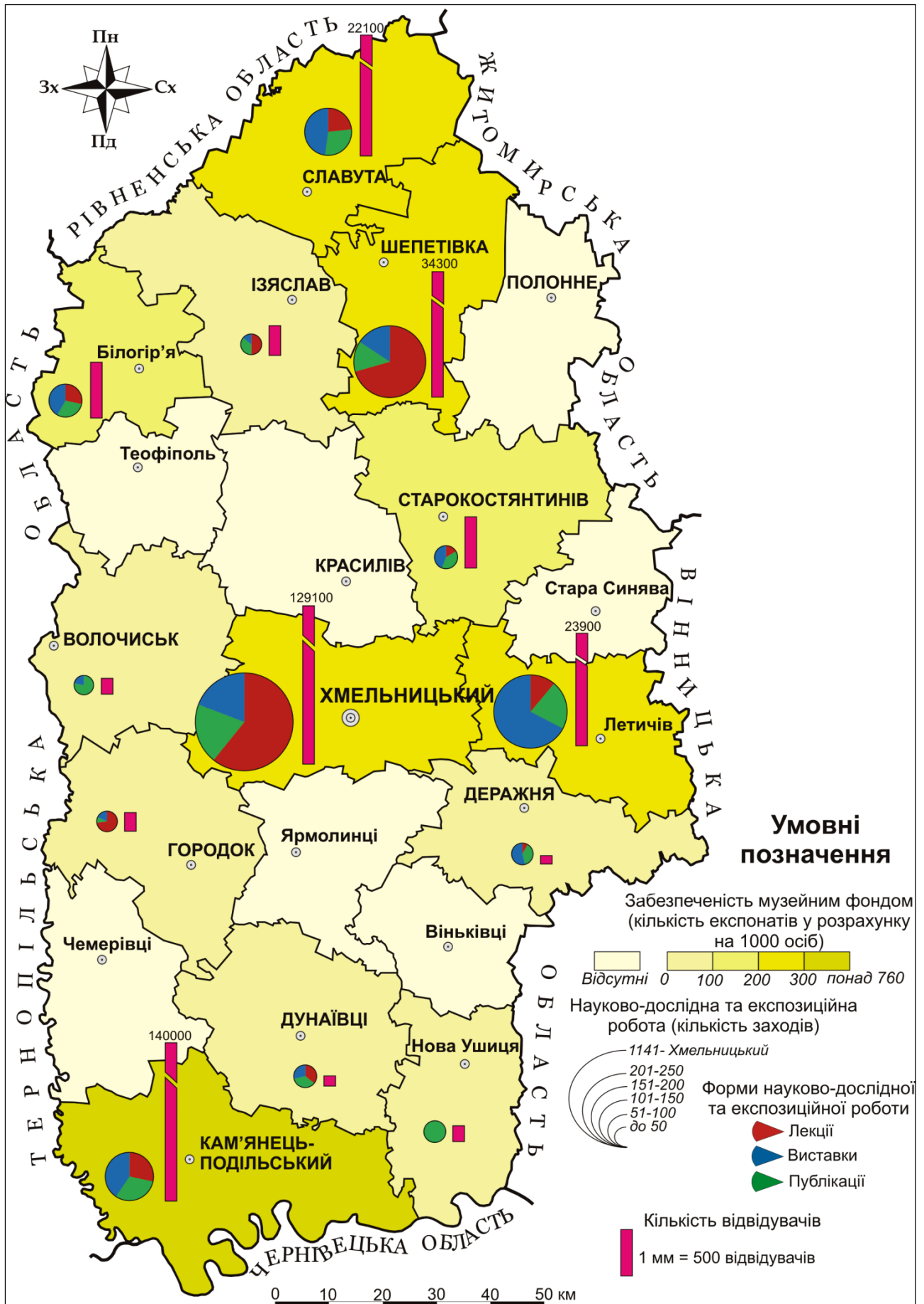

Рис.3.14. Державні музеї Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

Основні фонди державних музеїв і заповідників налічують майже 300 тис. експонатів, а їх загальний науково-дослідний фонд – понад 60 тис. Найбільший обсяг основних фондів у Кам'янець-Подільському історичному музеї-заповіднику (128,7 тис. – 44% від загальної кількості по області) та обласному краєзнавчому музеї (65,7 тис. – 22%).

Чисельність працівників, які займають посади керівників та спеціалістів – 198 осіб (керівників – 6%, спеціалістів – 94%). Мають вік до 28 років – 15% осіб персоналу, пенсійний вік – 20%. Вищу освіту III-IV рівнів акредитації мають 172 працівники (в т.ч. за фахом – 135), I-II рівня акредитації – 21 (в т.ч. за фахом – 119).

Музейними закладами активно проводиться науково-дослідна, експозиційна і культурно-освітня робота. За 2014 р. проведено більше 12 тис. екскурсій, музейні експозиції оглянуло 370 тис. відвідувачів та 458 стаціонарних та пересувних виставок, 1033 лекцій та видано 625 публікацій. Регулярно проводяться наукові конференції, творчі заходи. Відповідно зросли і обсяги платних послуг, які у 2013 р. він становили 1 млн. 786 тис. грн., а 2014 р. – 2 млн. 141 тис. гривень [169].

Із загального числа державних музеїв – історико-архітектурний заповідник, 2 історико-культурні заповідники, 4 музеї із обласним статусом, решта – районні та муніципальні.

Національний історико-архітектурний заповідник "Кам'янець" – науково-дослідний та культурно-освітній заклад загальнодержавного значення, створений у 1998 р. і підпорядкований Міністерству культури України. Площа – 121 га. Основними видами діяльності заповідника є: охорона пам'яток культурної спадщини, обік та збереження музейних фондів, науково-дослідна робота, культурно-просвітницька робота, музейно-експозиційна робота, архівна і бібліотечна робота, видавнича діяльність, робота з громадськістю. Структуру заповідника формують адміністрація, відділи бухгалтерського обліку і звітності, господарський, наукової та культурно-освітньої діяльності, реставрації та реабілітації пам'яток, науково-фондової діяльності. Із 145 пам'яток архітектури і

містобудування, що розташовані на території заповідника у власності територіальної громади міста перебуває 61 пам'ятка (зокрема Кушнірська башта XVI ст., Стара фортеця XIV-XVII ст., Нова фортеця XVII ст., Будинок Польського магістрату XVI-XVIII ст., Вірменський колодязь 1638 р., Вірменський торговий будинок XVII ст., Казарми фортеці XVIII ст., будинки школи Кармелітів, Католицької семінарії, Духовної семінарії XVIII ст., житлові будинки XVI-XVIII ст. та ін.), у власності територіальної громади району – 1 (готель "Бельв'ю" XVII-XIX ст.), у державній власності – 6 (Келії Троїцького монастиря XVII ст., Будинок окружного суду 1850 р. та ін.), приватній – 23 (Будинок турецького намісника XVII ст., Пивоварний завод XIX ст., житлові будинки XVI-XIX ст.), релігійних громад – 12 (Костел францисканців XVI-XVIII ст., Будинок архієрея 1753 р., костел Домініканців з келіями XIV-XVIII ст., будинок Потоцького 1753 р., будинок Подільського єпископа XVI ст., комплекс кафедрального костелу XV-XIX ст.). У державній власності, що безпосередньо знаходяться на балансі заповідника перебуває 42 об'єкти, зокрема Міська брама XVI-XVIII ст., Кравецька, Різницька, Гончарська башти та башта На Броді XVI ст., ковальські башти та Прибережна башта Нижньої Подільської брами XV-XVI ст., Підзамецька брама XVIII ст., Турецькі бастіони XVII ст., Вірменські бастіони XVI ст., Кріпосний міст XIV-XVII ст., Тринітарський костел та дзвіниця XVIII ст., Руська брама з баштами та укріпленнями XV-XVIII ст., будинок Руського магістрату XVI-XVIII ст., Петропавлівська церква XVI ст., Миколаївська церква XIV ст., Вірменські склади XVI ст., будинок Чарторийських XVI ст., комплекс Вірменського собору XV-XVIII ст., Здвиженська церква у Карвасарах 1799 р., будівля першої російської гімназії XIX ст., будинок Єзуїтського колегіуму 1756 р., грот-колодязь і фундамент житлового будинку XVI ст., комерційний банк XIX ст., костел монастиря Домініканок з келіями XVIII ст. та ін. Питома вага пам'яток національного значення на території заповідника – 67%. При заповіднику функціонує бібліотека, де є цінні фонди рідкісної книги та іконографічні джерела. Організуються екскурсії. Заповідником проводиться робота із ефективного використання відреставрованих приміщень пам'яток під

виставково-експозиційну діяльність. У конференц-залі відбуваються тематичні виставки фотомитців, міжнародні пленери. Заповідник постійно проводить пошук нових, творчих підходів до розвитку туристичної галузі міста.

У 1997 р. на базі палацо-паркового ансамблю поч. ХІХ ст. у с. Самчики Старокостянтинівського району створено *Державний історико-культурний заповідник "Самчики"*. До його складу входять палац, китайський будинок, брама та прибрамні будинки, церква ХVІІІ ст. Заповідник є також об'єктом природно-заповідного фонду України – парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення "Самчиківський парк". Парк займає територію 18,8 га. У ньому ростуть 200 порід дерев і кущів, зокрема занесені до Червоної книги України – модрина польська та сосна кедрова європейська, а також єдиний в області екземпляр ясена американського горіхолистого. Фонди заповідника нараховують 2,7 тис. експонатів. Наразі історико-культурний заповідник проводить ретрореконструкційні роботи. Щорічно відбувається мистецьке свято – "Імпреза по-самчиківськи" та інші.

Державний історико-культурний заповідник "Меджибіж" утворено в 2001 р. у смт. Меджибіж Летичівського району на базі пам'ятки архітектури національного значення – замкового ансамблю ХІV-ХVІ ст., що включає палац, церкву та мури з вежами. Обсяг фондів – 5,8 тис. експонатів. У відреставрованих залах діє два музеї. В історичному музеї у залах історії експонується археологічна колекція створена з речей, знайдених на подвір'ї фортеці і на замчищі в урочищі Раковець. Виставлено також пам'ятки трипільської культури, черняхівської культури, Київської Русі. В залах є вітрини присвячені Національно-визвольній війні 1648-1957 рр., 12-му Охтирському гусарському полку, євреям. Гончарство представлене виробами місцевих майстрів, а також майстрів народної творчості з с. Адамівка Вінковоцького району. У відділі "Ковальства" виставлені вироби та інструменти коваля, є фрагмент кузні. В залі "Народного ткацтва" – ткані вироби подолян і знаряддя ткацького виробництва. В останньому залі – ікономалярство ХІХ – поч. ХХ ст. київської школи іконопису Новицького. Проводиться робота по облаштуванні залів нумізматики та боністики, народного одягу. Один із залів буде

відведений для тимчасових виставок художників та народних майстрів області. Експозиція музею Голодомору представлена 1600 експонатами, понад 500 одиницями документального матеріалу, сотнями фотодокументів. Цілісна художньо-просторова композиція умовно поділена на шість образів сільського життя: "Колективізація", "Депортація", "Чорні дошки", "Закон про п'ять колосків", "Голодомор", "Молитва за Україну". Двічі на рік проходить фестиваль військово-історичної реконструкції "Стародавній Меджибіж". Під час фестивалю відбуваються лицарські змагання, бої, відтворення стародавнього побуту та ін.

Хмельницький обласний краєзнавчий музей – значний науковий та культурно-просвітницький осередок міста та регіону, створений у 1929 р. Фонди музею нараховують понад 65 тис. одиниць зберігання. Музейна експозиція розміщена у 6 залах. Постійно діючі експозиції: "Природа рідного краю"; "Із скарбниці матінки-природи», "З глибини віків", "Стежками козацької слави", "Традиції, побут та одяг сільського населення краю ХІХ – поч. ХХ ст.", "Зброя ХХ ст.", "Проскурів – романтика старовини", "У полум'ї Великої війни". Серед цінних зібрань та експонатів музею: археологічна колекція, серед яких унікальні скарби ювелірних виробів Болохівської землі ХІ-ХІІІ ст., знаряддя праці давніх землеробів, побутові речі тощо; нумізматычна колекція включає 8 скарбів середньовічних монет, різноманітні іноземні та вітчизняні нагороди; колекції тканин, меблів, велике зібрання порцеляни кінця ХІХ-ХХ ст., подільська кераміка, інші старовинні побутові предмети; сакральні предмети – ікони, стародруки тощо; зброя різних історичних епох; документи, архівні матеріали з історії області та держави. Музей має відділи природи, історії, науково-методичний, науково-масовий. Заклад – організатор регіональних досліджень, методичний центр для районних та громадських музеїв області. Публікує краєзнавчий збірник "Літопис Хмельниччини".

Хмельницький обласний художній музей функціонує з 1986 р. Спеціалізація музею – сучасне українське мистецтво. У фондах нараховується понад 6 тис. одиниць зберігання. Постійні експозиції музею – "Українське мистецтво ІІ пол. ХХ ст.: художні паралелі", яка розміщена у чотирьох залах: "Соцреалізм:

свобода і несвобода вислову", "Неофольклорна хвиля – феномен українського мистецтва 1980-х – поч. 1990-х рр.", "Мистецтво України II пол. XX ст.: багатовекторність спрямувань", "Змістовність абстрактного живопису". У виставковому залі презентуються не лише музейні надбання, а й персональні та групові виставки українських митців. У старій постійній експозиції представлені такі колекції: "Мистецтво національного відродження (кін. 1980-х – поч. 1990-х рр.)", "Полістилізм сучасного мистецтва", "Змістовність абстрактного живопису", "Художньо-меморіальна виставка Г. Верейського". Проводяться мистецькі уроки, лекції, практичні заняття-бесіди, пересувні виставки.

У Хмельницькому обласному літературному музеї представлені зібрання матеріалів та предметів, що висвітлюють історію, становлення і сьогодення літературного і культурного процесу в регіоні, присвячені окремим видатним його персоналіям. Музей засновано у 1993 р. У фондах понад 5 тис. експонатів. Експозиція розташована в 3-х залах. 1-й зал – "Божественне слово з народних вуст", що розповідає про усну народну творчість, фольклор, давню писемність та започаткування нової української літератури, є матеріали про фольклористів. 2-й зал – "Красо України, Подолля", де розповідається про класиків української літератури, чий імена пов'язані з регіоном. У другому розділі "Хмельниччина – колыска творчості різних народів" представлена література національних меншин краю. 3-й експозиційний зал – "Двадцятий вік, доба буремна" – розповідає про письменників 20-50-х рр., шестидесятників, сучасників. Експонується літературно-музична світлиця "Сяйво калини", створено літературно-меморіальний комплекс поета-байкаря М. Годованця, експозиційний комплекс присвячений обласній організації Національної спілки письменників України. У музеї відбуваються творчі зустрічі, презентації, конкурси тематичні виставки, проводяться літературознавчі дослідження. При музеї діє обласне літературне молодіжне об'єднання, вокальна група "Матіола". У складі музею – Літературно-меморіальний музей Анни Ахматової в с. Слобідка-Шлехівська Деражнянського району, відкритий у 1989 р. Щорічно тут проводяться Ахматівські читання.

Обласний літературно-меморіальний музей М. Островського – у м. Шепетівка, заснований у 1946 р. Розташовується в унікальній будівлі (1979 р.), що є зразком радянського монументального класицизму. У 1989 р. Музей, як унікальну архітектурну споруду, включено до Міжнародного каталогу "Музеї світу". Фонди музею нараховують близько 25 тис. предметів. Експозиція розташована у двох залах: 1-й – "Біографія М. Островського", 2-й – "Увічнення пам'яті письменника". Музей проводить екскурсії, виставки, тематичні вечори, лекції, інформаційні арени, круглі столи, конкурси дитячої та юнацької пісні, благодійні акції для дітей та молоді з особливими потребами, науково-практичні конференції. У 1996 р. до складу музею увійшов Шепетівський філіал обласного краєзнавчого музею, експозиція якого представляє природу, історію міста і району від доби неоліту до сьогодення. Музей активно працює над програмою "Шепетівка туристична".

Районні та муніципальні музеї є культурно-просвітницькими центрами територіальних громад. *Білогірський районний історико-краєзнавчий музей*, основні фонди якого нараховують 5 тис. експонатів, презентує історію району від найдавніших часів до сьогодення. *Волочиський районний історичний музей* діє з 1982 р. як державний заклад культури. У фондах – 2,6 тис. експонатів. В музеї 1 виставковий зал та 6 експозиційних ("Найдавніше минуле Волочиського району", "Історія розвитку Волочиського краю у 1900-1941 рр.", "Волочиський район в період Другої світової війни", "Зал пам'яті воїнів-афганців", "Агропромисловий комплекс району в 50-90-х рр. ХХ ст.", "Творці історії краю". *Городоцький районний краєзнавчий музей*, державний заклад із 2002 р. Фонди нараховують 4 тис. одиниць зберігання. В експозиції предмети археологічних розкопок, знарядь праці, речей домашнього вжитку, твори живопису та роботи народних умільців району. Матеріали виставлені в 11 залах: "Центр екологічної освіти населення району", "Печерне житло первісної людини", "Археологія Городоцького краю", "Інтер'єр подільської хати" та "Селянський двір", картинна галерея, "Городоччина спортивна", "Городоцькі умільці", "Історія України", "Історія Городоччини", "Історія релігії", "Зал історії війни". Співробітниками

музею розроблено 7 тематичних туристичних маршрутів територією району. У фондах *Деражнянського районного історичного музею*, який налічує 1 тис. одиниць зберігання представлено соціально-економічний розвиток територіальної громади від найдавніших часів до сучасності. *Дунаєвецький районний краєзнавчий музей* – осередок культурного життя міста та району, який засновано у 1986 р. Його фонди (понад 4 тис. експонатів) та постійна експозиція висвітлюють історію району. Експозиції: "Археологічні пам'ятки краю", "Етнографічна світлиця. Побут, традиції та одяг населення краю кін. XIX – поч. XX ст.", "Історія українського жіночого костюма (із с. Михайлівка)", "Заняття жителів краю. Промисли та ремесла", "Історія міста Дунаївці (XIX ст.)", "Друга світова війна в історії краю", "Владислав Заремба – видатний дунаївчанин". *Ізяславський районний історико-краєзнавчий музей* розташований у районному будинку культури. Діє з 2003 р. Фонди налічують майже 4,5 тис. експонатів, серед яких є цінні предмети давніх епох. Постійна експозиція висвітлює історію і етнографію Заславщини. У художній залі – твори місцевого митця М. Ткачука.

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник засновано ще у 1890 р. Його експозиції презентують історію Поділля від найдавніших часів до сучасності. Обсяг фондів – майже 130 тис. одиниць зберігання. У структурі музею історичний, експозиційний, організаційний, художній відділи, а також відділ маркетингової та екскурсійної діяльності, структурний підрозділ "Археологія і фортифікація". Функціонує бібліотека і туристично-інформаційний центр. Основним об'єктом музею є Старий замок. На його території розміщено експозиції, які відтворюють історію замку та краю, проводяться квест-екскурсії, нічні екскурсії, театралізовані дійства, проводяться майстер-класи. Замок – майданчик під час військово-історичних фестивалів, таких як: "Terra Heroica", "Остання столиця" та ін. У другому пристінному корпусі – експозиція "Поділля у XX-XXI ст.". У Міській ратуші такі експозиції: "Історія Магдебурзького права на Поділлі", "Історія грошового обігу на Поділлі", "Середньовічний суд". У ратуші проводяться урочисті зустрічі, зібрання офіційних осіб, підписання угод, презентації та конференції. Картинна галерея розташовується в старовинному

будинку 1789-1790 рр., де створено експозиції: "Іконопис XVIII-XIX ст.", "Творчість О.Л. Грена", "Літературна зала", "Велика зала", "Скрижалі часу". Відділ старожитностей Поділля розташований у пам'ятці архітектури XV-XVIII ст. – будинку Вірменського єпископа, колишньому торговому домі. У залах представлено понад 1 тис. експонатів. В експозиції відтворено житло прадавньої людини, реконструйовано знаряддя праці та побутові речі в умовному їх використанні. У внутрішньому дворіку – лапідарій давньослов'янських ідолів. Об'єктами заповідника також є Вірменська криниця (сьогодні це виставкова зала музею), Кафедральний костел святих апостолів Петра і Павла (діючий храм, пам'ятка архітектури XV-XVIII ст. Ансамбль включає в себе власне костел, дзвіницю, тріумфальну арку та мінарет). Музей-заповідник – центр наукової музейної діяльності Поділля.

Музей історії міста Хмельницького – культурно-освітній та науково-дослідницький заклад, який засновано у 1996 р. Зали музею розповідають про історію міста, побут населення, міста-побратими. У залі мистецтва проходять різножанрові художні та фотовиставки. Музеєм проводяться культурно-масові акції, зокрема просто неба в пішохідній зоні вул. Проскурівської. Колекція музейних предметів становить майже 4 тис. одиниць. Особливо яскравими є колекції місцевої фалеристики та експозиція ретрофотографії "Історія міста з сімейних альбомів". Із 1994 р. діє філія – Музей "Проскурівського підпілля", що знайомить відвідувачів із історією Руху Опору в період Другої світової війни у місті.

Нетішинський міський краєзнавчий музей має у своєму розпорядженні фонди у 20 тис. одиниць. Заклад створено у 1994 р. Працюють 4 відділи: історичний, природничий, фондівий та масово-просвітницький. Експозиція музею розміщена у 18 залах загальною площею 930 м², які відображають основні напрямки археології, історії, етнографії, природи, господарства (Хмельницька АЕС) міста і краю. При музеї діє "Літературна кав'ярня", організовано та введено в дію туристсько-краєзнавчі маршрути. Функціонує наукова бібліотека, що нараховує близько 1,5 тис. примірників. Музей проводить

науково-дослідну роботу, розробляє спеціальні освітні програми. Відбуваються численні масові заходи: вечори, музичні салони, тематичні виставки, презентації. Започатковано "Музейні гостини", на які запрошуються художники, народні майстри, аматорські колективи.

Основні фонди (майже 3 тис. експонатів) *Новоушицького районного історико-краєзнавчого музею* презентують соціально-економічний розвиток території району, побут і етнографію місцевого населення, особливості культури тощо.

Славутський міський історичний музей – зібрання предметів і матеріалів з історичного розвитку та культури міста і району. Відкрито у 1985 р. Площа експозиції становить 424 м². Експозиція містить 2,5 тис. експонатів і складається з розділів: "Інтер'єр помешкання селянина 50-х років ХХ ст.", "З історії роду князів Сангушків", "Події на Славутчині у 20-30-х рр. ХХ ст.", Підпільний рух та партизанська боротьба в краї у 1941-44 рр.", "Фашистський концтабір "Грослазарет Славута. Табір 301", "Орден Перемога", "Твої люди, Славутчино", "Афганістан болить в душі моїй", "Хмельницька АЕС", "Продукція підприємств міста". Працівниками музею влаштовуються виставки картин, книг, колекцій монет тощо.

Старокостянтинівський районний історико-краєзнавчий музей – науковий та культурно-освітній осередок міста і району. Заснований у 1985 р. Музей охоплює основні напрямки роботи – від комплектації, збереження основного фонду до освітньої, наукової, пам'ятко-охоронної роботи. Районний музей – це сховище місцевих національних реліквій, він нараховує більше 13 тис. предметів. Основні тематичні експозиції музею: "Доба первісного ладу", "Трипілля", "Київська Русь", "Болохівське князівство", "Доба ХVІ ст. – заснування міста, родовід Острозьких", "Народознавство, промисловість, торгівля, релігія в краї ХVІІІ-ХІХ ст.", "Перша Світова війна, події Жовтневого перевороту, Громадянська війна", "20-30 рр. – колективізація, Голодомор, репресії в краї", "Друга світова війна", "Відбудовчий період", "Сьогодні: відомі люди, промисловість, освіта, культура в краї".

Хмельницький музей-студія фотомистецтва перший та єдиний в Україні, який відкрито у 2010 р. У вітринах виставлено колекцію, що налічує понад 1500 експонатів (фотоапарати, об'єктиви, збільшувачі, експонетри та ін.), які ілюструють розвиток фотографії та виробництва фотоапаратів за період з кін. XIX до кін. XX ст. Є чимало давніх негативів, літографій, фотографій Хмельницького і його мешканців. Постійно діюча експозиція "Старе-нове місто". На фотографіях зображені визначні місця міста, будинки, вулиці, пейзажі. У мистецькій галереї щомісяця проводяться нові фотовиставки. Постійно діє виставка старовинного фотообладнання і виставка старовинних фотографій. Всі світлини є оригінальними, виконані в різний період (кін. XIX – перша пол. XX ст.). На базі музею працює дитячий фотогурток "Ракурс". Надаються фотопослуги.

Хмельницький районний літературно-краєзнавчий музей ім. Л.І. Глібова у смт. Чорний Острів Хмельницького району, розміщується у пам'ятці архітектури місцевого значення – палаці Пшездецьких (перша пол. XIX ст.). Фонди (1,2 тис. одиниць) та експозиції розповідають про життєвий і творчий шлях письменника-байкаря Л. Глібова, історію і культуру містечка, краю.

Музей Південно-західної залізниці та Б.С. Олійника засновано на станції Деражня у 2001 р. У його експозиції – розвиток залізничного транспорту від часу його зародження по сьогоднішній день. Окрема експозиція присвячена трудовій діяльності першого керівника "Укрзалізниці" Б. Олійника.

Особливе місце у музейній справі регіону належить недержавним музеям (Додаток Є). Всього на обліку перебуває 295 музеїв, в т.ч. 19 народних. Загальна кількість експонатів – понад 150 тис. Щорічно музеями проводиться більше 6 тис. екскурсій, 4 тис. освітніх і масових заходів, які відвідує понад 100 тис. осіб. Найбільш поширеними функціональними типами є музеї історії сіл, меморіальні видатних місцевих персоналій, підприємств і установ тощо.

3.2.5. Охорона культурної спадщини

Охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування. *Охорона культурної спадщини* – система правових, організаційних, фінансових,

матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини.

Станом на 01.01.2015 року на державному обліку та під охороною перебуває загалом 3006 пам'яток (рис. 3.15), з них: археології – 255; історії – 2370; монументального мистецтва – 128; архітектури та містобудування – 250; науки і техніки – 3 [200, с. 346]. Також на обліку перебуває 1439 об'єктів культурної спадщини, занесених до переліку щойно виявлених (Додаток Ж).

Державну політику у сфері охорони культурної спадщини в регіоні здійснює Відділ охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій області. При відділі діє консультативна рада з питань охорони культурної спадщини. Основним завданням Консультативної ради є забезпечення професійного вирішення питань дослідження, охорони, реставрації, відтворення об'єктів культурної спадщини, збереження традиційного характеру середовища населених місць шляхом опрацювання висновків, рішень, рекомендацій і пропозицій органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, а також:

- ♦ розгляд програм, концепцій, проектів, пропозицій, що стосуються об'єктів культурної спадщини;
- ♦ розгляд проектів нормативних і методичних документів місцевого рівня, що стосується охорони об'єктів культурної спадщини Хмельницької області;
- ♦ вирішення спірних питань науково-методичного характеру, що стосуються сфери охорони, обліку, реставрації, відтворення, регенерації об'єктів культурної спадщини, історичних населених місць.

Проводяться ремонтно-реставраційні роботи (зокрема у Тихомелі Білогірського району та Кам'янці-Подільському), відбуваються наукові конференції та семінари.

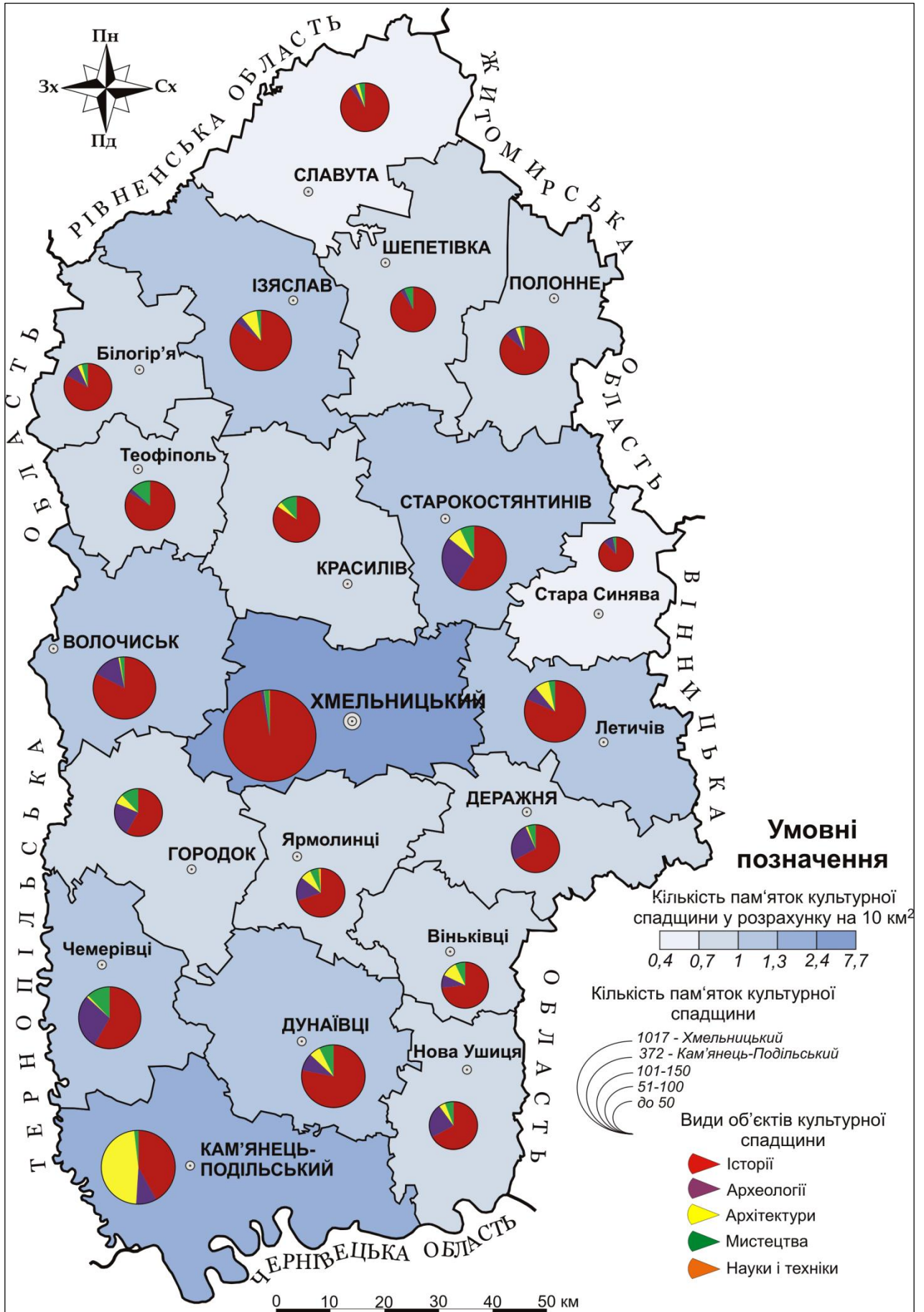

Рис. 3.15. Пам'ятки культурної спадщини, станом на 01.01.2015 р.

3.2.5. Народне аматорське мистецтво

Мистецьке аматорство – це непрофесійна творча діяльність окремих осіб або колективів, що не є для них основним заняттям і не має на меті отримання доходів. Народний аматорський мистецький рух – важлива складова культурно-мистецької сфери регіону, яка сьогодні формується вокально-хоровим, хореографічним, інструментальним жанрами, театральним, цирковим, кіно-, фотомистецтвом, образотворчим та декоративно-прикладним мистецтвом, фольклором та етнографією. З метою задоволення потреби громадян у мистецькому аматорстві, створення умов для їх дозвілля органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування формують базову мережу закладів культури (клубних закладів, культурних центрів, парків культури та відпочинку, центрів народної творчості тощо) і надають їм фінансову підтримку, а також сприяють створенню недержавних закладів культури, клубів, мистецьких аматорських об'єднань, гуртків, студій за інтересами та провадженню ними діяльності [80]. На високий рівень розвитку аматорського мистецтва території вказує кількість художніх колективів із званням "народний" і "зразковий" та майстрів декоративно-прикладного мистецтва, яких в регіоні налічується відповідно 293 та 1989 (рис. 3.16).

Діяльність *вокально-хорових* колективів сприяє розвитку в регіоні української пісні, перш за все, народної, хорової музики. У закладах культури області діє 66 хорових колективів, в яких задіяно 1726 учасників, з них 42 носять звання "народний аматорський" та "зразковий". Три хорових колективи діють в сільських будинках культури. Вокальних ансамблів налічується 1425, учасників в них – 12435. З них 52 мають звання "народний аматорський" та "зразковий", 22 працюють в сільській місцевості. За останні роки в районних та міських будинках культури зменшується кількість хорових колективів академічної манери виконання. В основному, сьогодні вони діють при ПСМНЗ, де є спеціалісти даного напрямку. Як і раніше, в творчих колективах жанру існує проблема репертуару. Здебільшого переважає пісенний матеріал місцевих самодіяльних авторів. Незважаючи на окремі проблеми, особливо матеріальні

(придбання музичних інструментів, сценічних костюмів, забезпечення спеціальних приміщень для роботи), виконавський рівень вокально-хорових колективів залишається на високому рівні.

Важливу роль у культурно-мистецькому житті області відіграє *хореографія*. У 2014 р. налічувалось 362 хореографічних колективи (5041 учасник), з яких 46 колективів дорослих та 316 дитячих. Найбільш активно розвивається напрямок сучасної хореографії, який нараховує 193 колективи, в них 2510 учасників. Плідно працюють в клубних закладах колективи народного танцю, яких є 156 (2129 учасників). Лише 11 колективів та 350 учасників нараховує бальна хореографія. Найменше колективів класичного танцю – 2 (52 учасники): в Кам'янець-Подільському районному центрі культури і мистецтв "Розмай" та Шепетівському міському будинку культури. В області працює 48 хореографічних колективів, які носять звання "зразковий" та "народний аматорський", із них 27 – в клубних закладах 38 ("зразкових" – 14 колективів, "народних" – 13), 18 – в системі ПСМНЗ, 3 – в системі освіти. Найбільше колективів, які носять звання "народний аматорський" та "зразковий" нараховується у Волочиському – 5, Городоцькому та Ізяславському районах – по 4, а також у містах Хмельницькому – 10, Кам'янці-Подільському – 8 (в.т.ч. колективи коледжу культури і мистецтв). Класи хореографії діють в 31 ПСМНЗ, де займається 2,7 тис. учнів та працює 84 викладачі з хореографічних дисциплін. Колективи працюють ефективно, про що свідчить їх участь в обласних, міських, районних та сільських культурно-мистецьких заходах, перемоги на фестивалях і конкурсах.

У духовному розвитку населення регіону вагому роль відіграє традиційне народне мистецтво, звернення аматорів до автентичних першоджерел сприяє налагодженню гармонійного зв'язку між членами територіальної громади. Успадкування, збереження, відтворення, розвиток, популяризація звичаїв є неодмінною умовою етнокультури. Жодне свято, масове народне гуляння, концертна програма, обрядове театралізоване дійство не обходиться без участі *фольклорно-етнографічних колективів*. Станом на 01.01.2015 р. в області їх

працює 237 (2550 учасників), в тому числі дитячих – 23 фольклорних гурти (287 учасників). Серед них – 36 мають звання "народний аматорський" (524 учасники), 4 дитячих – "зразковий" (50 учасників). Найбільша чисельність фольклорних та фольклорно-етнографічних колективів працює у Волочиському (41), Хмельницькому (17), Дунаєвецькому (14), Летичівському і Деражнянському (13) районах. Найменше – у Віньковецькому (3), Ізяславському, Ярмолинецькому (по 7) і Старосинявському (6) районах. Не отримує належного розвитку фольклорний жанр у містах обласного значення, крім Хмельницького, де в центрі національного виховання учнівської молоді функціонує дитячий фольклорний колектив "Богодар". Найкращі аматорські колективи фольклорно-автентичного виконавства діють в клубних установах Білогірського (НАФЕА "Забава"), Віньковецького (НАФЕА "Джерело"), Дунаєвецького (НАФЕА "Горобина" та "Чарівниці"), Летичівського НАФЕА "Кульбаба"), Новоушицького (НАФЕА "Берегиня" с. Зелені Курилівці та "Ліпушка" с. Пилипи-Хребтіївські), Полонського (НАФЕА "Красоля"), Старокостянтинівського (НАФЕА "Берегиня" с. Волиця-Керекешина), Теофіпольського (НАФЕА "Човганські гуляночки", фольклорний чоловічий ансамбль "Гук", фольклорний колектив "Розмай" с. Кунча), Кам'янець-Подільського (НАФЕА "Любов плюс..." с. Привороття, НАФЕА "Трудівниця" с. Гораївка, НАФЕА "Рогізнянка" с. Рогізна), Шепетівського (НАФЕА "Веселиха" с. Михайлючка, фольклорні ансамблі "Калина" Чотирбокського та "Веснянка" Полянського сільських будинків культури), Чемеровецького (НАФЕА "Берегиня" с. Біла) районів.

Дитячі колективи: зразковий фольклорний ансамбль "Добрий настрій" Білогірського РБК, зразковий фольклорний колектив "Джерельце" с. Пилипи-Олександрівські Віньковецького району, зразкові фольклорні колективи "Родовід" і "Любисток" Красилівського району, зразкові фольклорні гурти "Перлинка" і "Щедрик" із Славути.

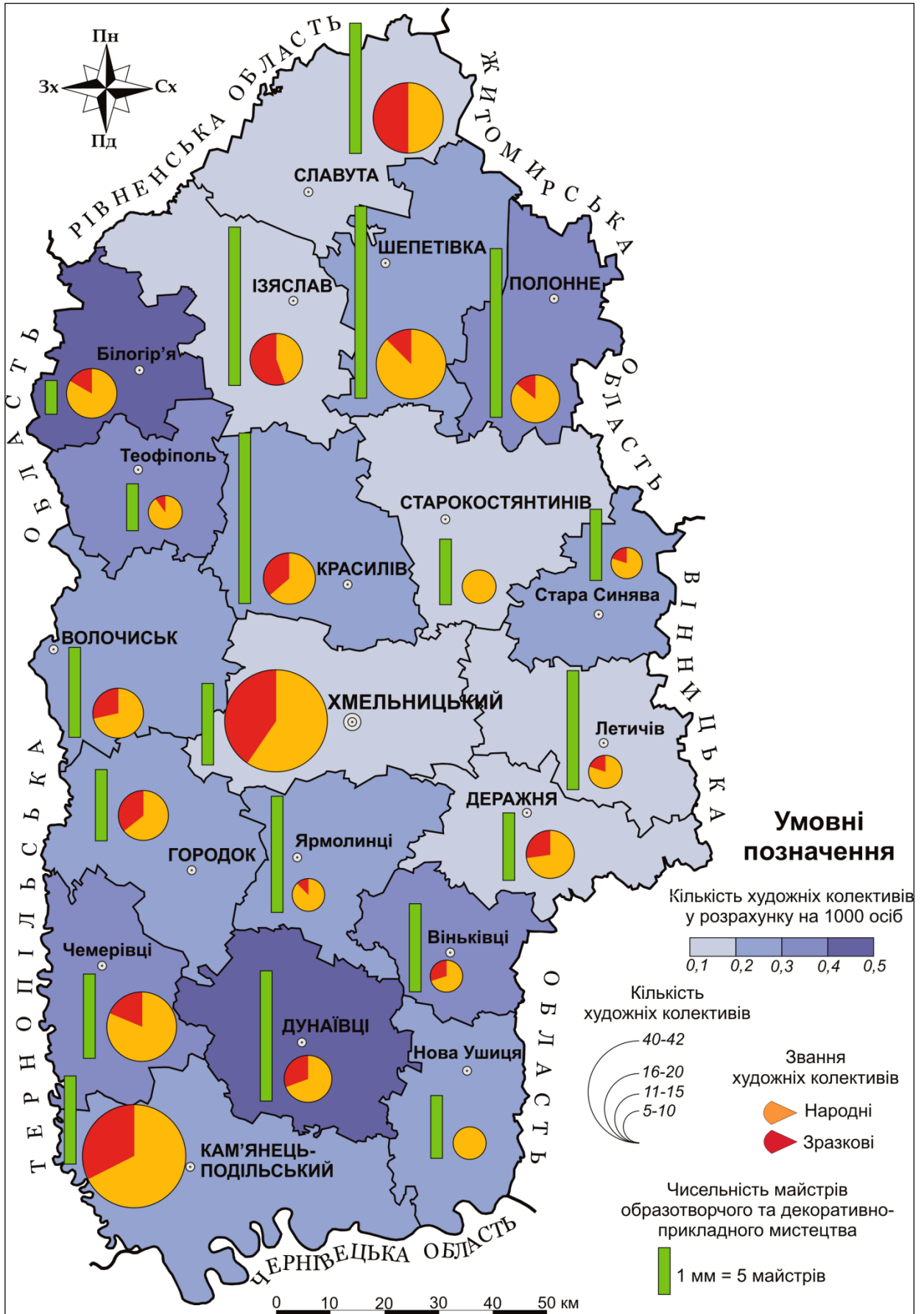

Рис. 3.16. Народне аматорське мистецтво у районах Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

Постійно ведеться робота з пошуку і збору давніх звичаїв і обрядів, місцевого музичного, усно-пісенного матеріалу. За 2014 р. зібрано і зафіксовано 84 колядки, гаївки, русальних, купальських, жартівливих і весільних пісень, 27 легенд, переказів, оповідок і низку місцевих діалектів. Слід зауважити, що в роботі клубних установ в напрямку вивчення і популяризації фольклорної спадщини існує ряд проблем, серед яких найвагомішими є брак коштів на організацію та проведення фольклорно-етнографічних експедицій, культурно-масових заходів, семінарських занять. Проте, клубні працівники, керівники та учасники аматорських колективів докладають максимум зусиль аби автентика і фольклор займали пріоритетний напрямок у розвитку народної творчості.

В області функціонує 1012 *театральних колективів* всіх видів і форм, в яких займається 9509 учасників різних вікових категорій, з них в міських будинках культури області налічується 15 театральних колективів, решта – в районних центрах та у сільській місцевості. Найбільша кількість театральних колективів нараховується у Волочиському (95), Деражнянському (83), Славутському (69), Старокостянтинівському (91) та Теофіпольському (79) районах. Найменш розвинутий театральний жанр у Віньковецькому (31), Городоцькому (18), Летичівському (21) та Старосинявському (10) районах. Звання "народний аматорський" мають колективи, що функціонують у Білогірському, Віньковецькому, Деражнянському, Кам'янець-Подільському, Красилівському, Славутському, Старокостянтинівському, Хмельницькому та Шепетівському районах, містах Хмельницькому, Кам'янці-Подільському, Шепетівці та Нетішині. Звання "зразковий" носять колективи Волочиського району. Репертуар колективів складають переважно уривки з п'єс українських драматургів. Колективи беруть активну участь у всіх масових заходах, що проводяться сільськими та районними будинками культури. Такими є загальнодержавні, громадсько-політичні, народні свята, свята району та села.

Серед проблем колективів – відсутність спеціально обладнаного приміщення, декорацій, реквізиту, театральних костюмів, гриму та побутових речей, які використовуються у постановках вистав. Тому, зазвичай, репертуар

носить характер українських традицій, оскільки відповідно до такої тематики легше підібрати костюми та реквізит. У зв'язку з цим стає дедалі важче використовувати репертуар сучасних драматургів. Далеко не скрізь на чолі театральних колективів та гуртків є фахівці з режисерською освітою (багато керівників мають освіту з культурології, філології, бібліотечної справи тощо).

Повнота функціонування всієї національної культури неможлива без *інструментального жанру*. Станом на 1 січня 2015 р діє 268 колективів інструментального напрямку, в яких є 2246 учасників. Серед них: 1 оркестр народних інструментів (25 учасників), 1 естрадний оркестр (14 учасників), 69 духових оркестрів (799 учасників), 81 – ансамбль народних інструментів і трістих музик (608 учасників); 88 вокально-інструментальних ансамблів (558 учасників). Звання "народний аматорський" мають 52 колективи, в яких займається 765 учасників та 21 "зразковий" з 255 учасниками. Серед проблем жанру – нестача фахових спеціалістів, застарілий інструментарій, репертуар. Однак більшість колективів і надалі працюють над підвищенням виконавського рівня, збагаченням репертуару, ведуть активну творчо-концертну діяльність.

В регіоні *циркове мистецтво* представляє народна аматорська циркова студія "Фантазія", що функціонує при Полонському БК. Колектив є активним учасником культурно-мистецьких заходів, що проводяться у районі та області. Він нараховує 33 учасники: 20 старшої групи та 13 молодшої.

В останні роки активізувалась діяльність культурно-мистецьких закладів, спрямованої на розвиток *образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва*, популяризацію творчого доробку художників-аматорів, майстрів народного мистецтва та народних умільців. Декоративно-прикладне мистецтво регіону – це складне, багатогранне художнє явище. Воно розвивається у таких напрямках: народне традиційне мистецтво (народні художні промисли), професійне мистецтво і самодіяльна народна творчість.

В області взято на облік 2160 художників-аматорів, майстрів та народних умільців, а також 196 ремісників. Серед них нововиявлених у 2014 р. 253 творчих особи та 25 ремісників. Найбільше умільців та майстрів працює у

Дунаєвецькому (139), Ізяславському (148), Красилівському (183), Летичівському (127), Полонському (180), Шепетівському (172) та Ярмолинецькому (124) районах, найбільше виявлено у Білогірському (25), Городоцькому (23), Летичівському (23) районах та у місті Шепетівці (23). У Хмельницькому ОНМЦКиМ сформовано відповідний банк даних на основі наданих районами та містами списків. Своє вміння, творчі навички, здібності громадяни мають можливість реалізовувати в клубах за інтересами та любительських об'єднаннях. В області функціонують 287 таких об'єднань, у яких займається 2650 творчих людей. Це вишивальниці, майстри з художньої обробки деревини, шкіри, металу, природних матеріалів, а також майстри кераміки, гончарства, ткацтва, писанкарства, бісероплетіння тощо. Працює 137 дитячих об'єднань, де займається 1261 дитина. Найбільше таких клубних формувань у Старокостянтинівському, Красилівському, Шепетівському, Хмельницькому, Славутському районах.

Виставкові заходи відіграють значну роль в художньо-естетичному вихованні населення, оскільки, відвідуючи виставки, ярмарки, глядачі не тільки отримують естетичну насолоду, але й підвищують свій культурний рівень і формують бажання навчитись декоративно-прикладному мистецтву, розвивати свої здібності. Проведення виставок та участь у них майстрів і умільців є також засобом визнання їх досягнень та підтримки творчої діяльності, а також дає можливість реалізувати бажаним свої вироби. Найбільше художніх виставок було проведено в Старокостянтинівському – (210) та Шепетівському (218) районах. Першість по художніх виставках належить Волочиському району, де було організовано та проведено 309 виставок [106].

Кожного року вагомий внесок у розвиток культури, зокрема, аматорського мистецтва, вносять *кіно-, фото- та відеостудії*. Основна їх діяльність спрямована на фото- та відеозйомку культурно-мистецьких заходів, створення фільмів з історії краю, збереження та популяризацію культурних надбань, фіксацію процесів у народній творчості. В області функціонує 9 кіно-, фотогуртків та студій, з них дві – дитячі. Загальна кількість учасників складала 40 осіб, в тому числі 13 дітей. Такі об'єднання працюють у Славутському, Чемеровецькому,

Кам'янець-Подільському, Хмельницькому та Теофіпольському районах. Члени цих фотостудій організовують фотовиставки, висвітлюючи пейзажі, побут. Разом з тим, у більшості районів області кіно-, фото-, відеомистецтво досі не набуло належного розвитку.

3.3. Видовищно-розважальна і відпочинково-дозвіллева діяльність

3.3.1. Концертно-видовищні заклади

Концертно-видовищні організації області представлені 3 театрами і філармонією, які розташовуються в обласному центрі. Академічні музично-драматичний і ляльковий театри, а також філармонія мають статус обласних установ. Динаміка кількості відвідувань концертно-видовищних організацій засвідчує повільне зростання надання послуг та вихід із кризових процесів (рис. 3.17, 3.18).

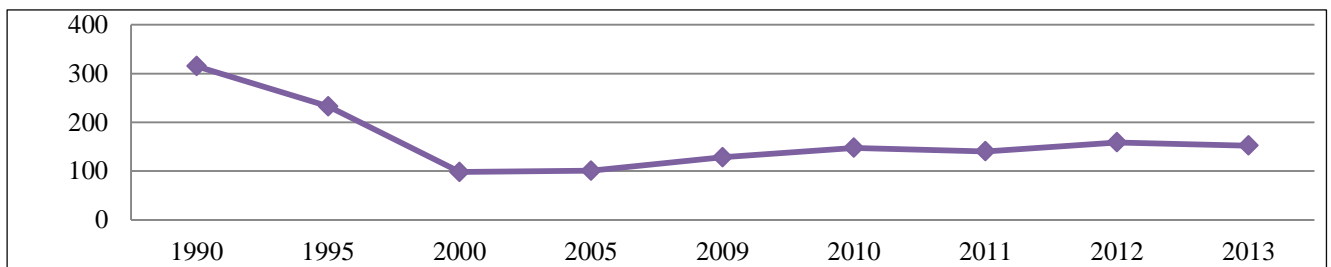

Рис. 3.17. Відвідування театрів у 1990-2013 рр., за рік, тис. [200, с. 346]

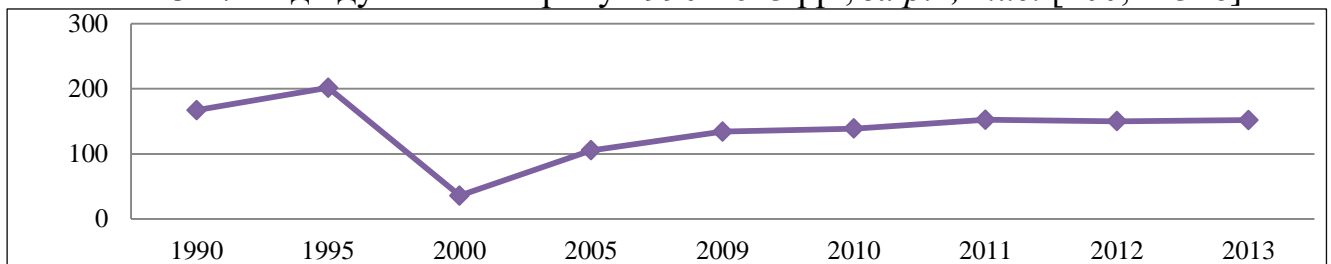

Рис. 3.18. Слухачі на концертах у 1990-2013 рр., за рік, тис. [200, с.346]

Чисельність працівників, які займають посади керівників та спеціалістів усіх установ – 345 осіб (керівників – 2%). Мають вік до 28 років – 24% осіб персоналу, пенсійний вік – 16%. Вищу освіту III-IV рівнів акредитації мають 196 працівників (в т.ч. за фахом – 185), I-II рівня акредитації – 127 (в т.ч. за фахом – 114) [47].

Найрозвиненішою підгалуззю культурно-мистецької сфери в регіоні є театральна справа, яка являє собою комплекс заходів, спрямованих на створення,

публічне виконання та публічний показ творів театрального мистецтва, їх поширення і збереження, забезпечення умов для розвитку театральної творчості, професійної освіти, науки, театральної журналістики, видавничої діяльності з історії, теорії та практики театрального мистецтва, відповідної музейної та архівної діяльності.

Хмельницький обласний музично-драматичний театр ім. М.Старицького – заклад культури, діяльність якого спрямована на створення, публічне виконання та публічний показ творів театрального мистецтва, провідна установа театральної справи міста і регіону. Заснований у 1931 р. в м. Новочеркаськ як Крайовий український державний драматичний театр. Від 1938 р. діє у Кам'янці, а з 1944 р. у Проскурові. У 1958 р. статус театру визначено як музично-драматичний. Театр працює в приміщенні, спорудженому у 1982 р.: глядацький зал на 800 місць, "мала сцена" на 130 місць. В 2009 р. театру присвоєно ім'я корифея українського театру, а за високі творчі досягнення та мистецький рівень у 2012 р. надано статус "академічний". У 2013 р. відбувся II Регіональний фестиваль театрального мистецтва "На краю осені з Мельпоменою". Колектив театру співпрацює з драматичними театрами України і закордону, освітніми закладами. Щороку понад 70 тис. глядачів переглядають понад 200 вистав діючого репертуару (в т.ч. у сільській місцевості 20 вистав переглядає 7 тис. глядачів). Гастрольна діяльність театру нараховує понад 60 вистав [169].

Хмельницький академічний обласний театр ляльок "Дивень" засновано у 1970 р. як обласний театр актора і ляльки на базі філармонії. В творчому доробку – понад 50 вистав, щороку здійснюються 6 нових постановок. У репертуарі українська та світова народна казка, класична і сучасна драматургія. З 2003 р. проводиться раз на два роки Міжнародний фестиваль театрів ляльок "Дивень". У 2009 р. присвоєно почесне звання "академічний". За рік близько 75 тис. глядачів переглядають майже 600 вистав (в т.ч. у сільській місцевості 35 вистав переглядає понад 3 тис. глядачів). Театр гастролує в Україні й за кордоном, співпрацює з вітчизняними і зарубіжними мистецькими колективами лялькарів. У приміщенні театру діє бібліотека.

Хмельницький міський моно-театр "Кут" – стаціонарний театр одного актора, який заново у 1993 р. Глядацький зал на 75 осіб. У репертуарі 11 моновистав. На базі закладу реалізуються проекти: Всеукраїнський фестиваль моно-мистецтв "Розкуття", Міжнародний фестиваль моно-вистав "Відлуння", "Мистецький міст", "Нічний кут" та ін.

Хмельницька обласна філармонія – культурно-мистецький заклад, що займається організацією концертів та пропагандою музичного мистецтва. Заснована в 1938 р. Глядацький зал на 860 місць, концертний зал органної і камерної музики на 250. Провідні мистецькі колективи – академічний козачий ансамбль пісні і танцю "Козаки Поділля" (художній керівник М. Балема), який є культурно-мистецьким брендом регіону та академічний симфонічний оркестр (керівник С. Леонов). Інші колективи – камерний оркестр, тріо "Flautando", ВІА "Товтри", музично-хореографічна група "Реставрація". Щороку проводиться Міжнародний фестиваль камерної музики "Хмельницький камер фест".

Кінематографія об'єднує комплекс видів професійної діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням та демонструванням фільмів, навчально-науковою роботою у цій галузі. У Хмельницькій області найпоширенішим видом кінематографії є демонстрування (публічний показ, публічне сповіщення і публічна демонстрація, що являє собою професійну кінематографічну діяльність, що полягає в показі фільму глядачам у призначених для цього приміщеннях (кінотеатрах, інших кіновидовищних закладах), на відеоустановках, а також каналами мовлення телебачення [173]. Основними суб'єктами кінематографії в регіоні є демонстратори фільмів, які здійснюють демонстрування (публічний показ) фільмів (кінотеатри, міські та сільські кіноустановки, відеозали та відеоустановки) [199].

В області на початок року налічувалось 210 демонстраторів фільмів, із них найбільше у Волочиському (23) і Деражнянському (18) районах. Відсутні демонстратори у Нетішині, Шепетівці, а також в Ізяславському і Полонському районах. За даними обласної фірми "Кіновідеопрокат" із загальної кількості фактично працювали: 158 демонстраторів: 22 у міських поселеннях, 136 – у

сільській місцевості (рис. 3.22). Динаміку кількості демонстраторів фільмів, забезпеченості місцями у залах для демонстрування, а також кількості глядачів у період 1990-2013 рр. (рис. 3.19, 3.20, 3.21) свідчить про стабілізацію негативних тенденцій у кінематографії області.

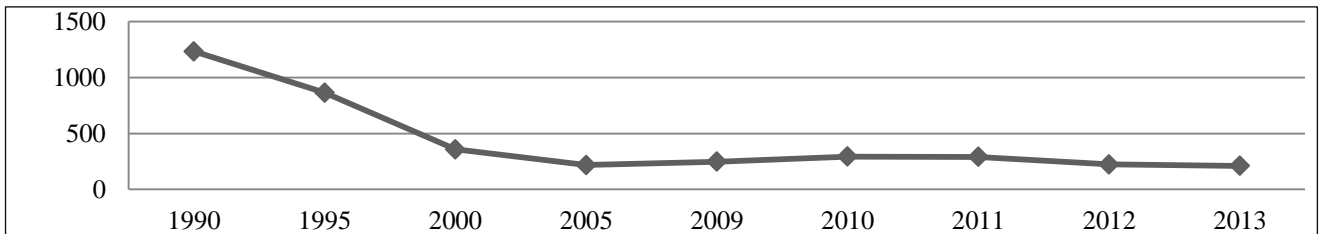

Рис. 3.19. Кількість демонстраторів фільмів у 1990-2013 рр. [200, с. 347]

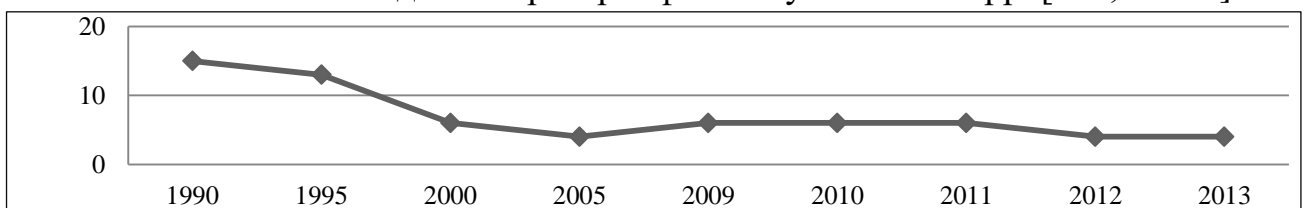

Рис. 3.20. Забезпеченість місцями у залах для демонстрування фільмів у період 1990-2013 рр. (на 100 осіб населення) [200, с.350]

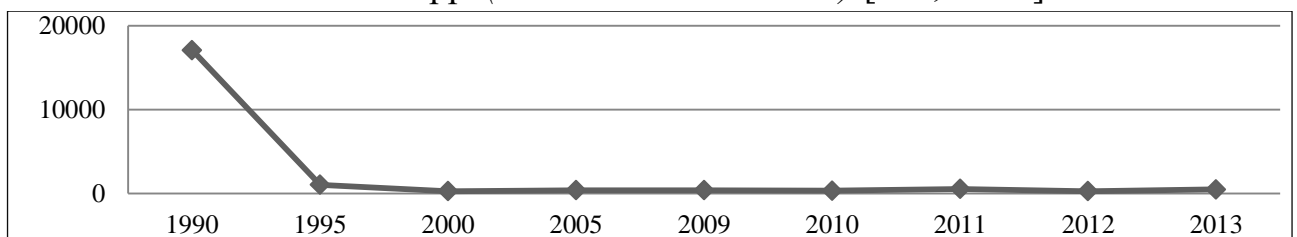

Рис. 3.21. Кількість глядачів на сеансах у 1990-2013 рр. (на 100 осіб населення) [200, с.347]

Хмельницька область – один із небагатьох регіонів України, де збереглася кімережа, навіть у сільській місцевості із наявною матеріально-технічною базою. У м. Хмельницькому функціонує обласна фірма "Кіновідеопрокат" (розташовується у приміщенні кінотеатру "Планета") комунальної форми власності, яка опікується державними демонстраторами фільмів. Районні дирекції кіновідеомереж діють у Кам'янці-Подільському і Шепетівці. Державний сектор кімережі у своєму штаті нараховує 25 працівників.

Розташування кінотеатрів, особливо багатозальних, в першу чергу, орієнтовано на масового споживача, а це в основному діти і молодь. Тому провідні демонстратори фільмів сконцентровані в обласному центрі та великих міських поселеннях регіонального значення.

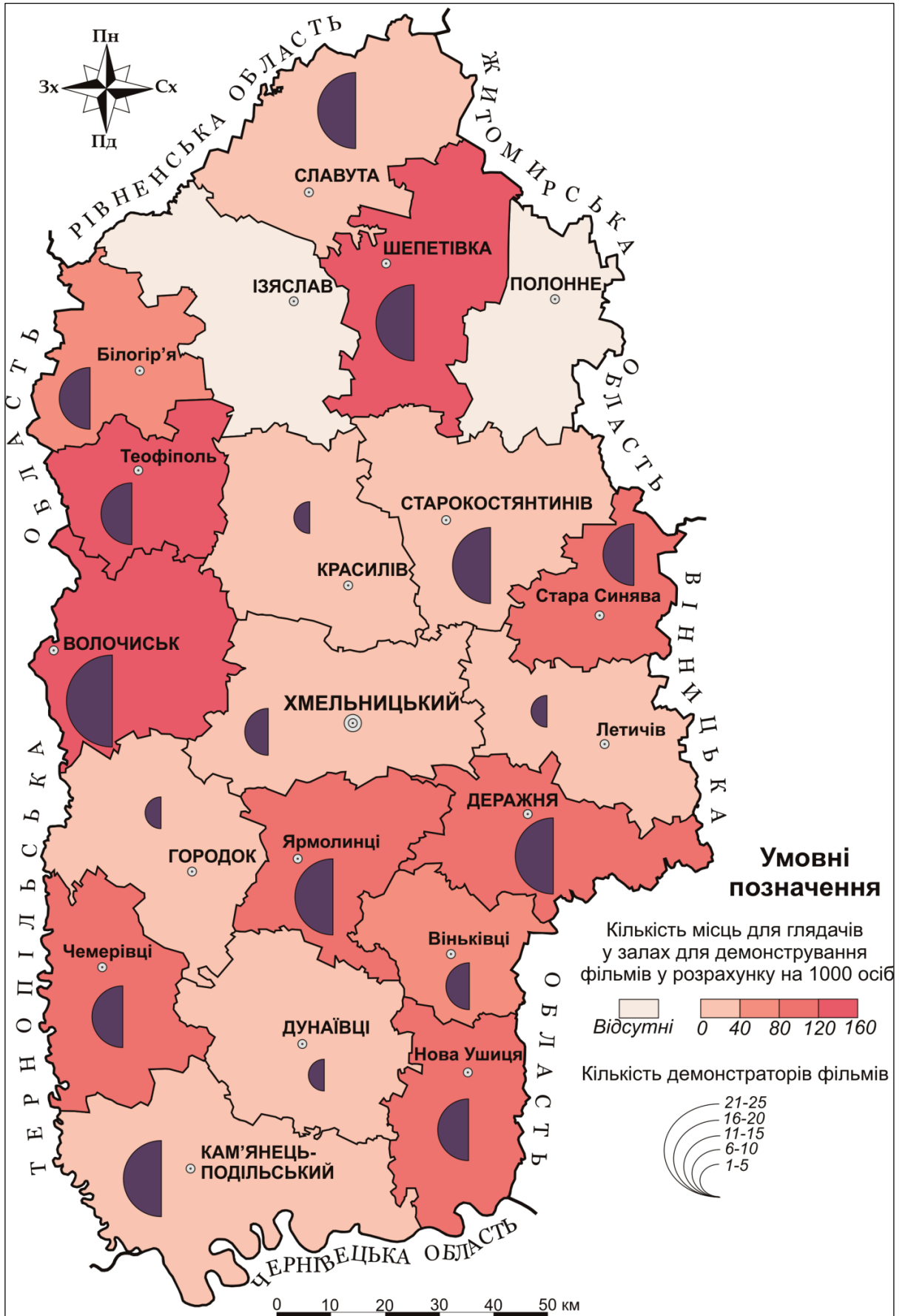

Рис. 3.22. Демонстратори фільмів у районах Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

В більшості кінотеатрів влаштовуються різноманітні тематичні кіносеанси, кіномистецькі події, демонструються фільми під відкритим небом. Великі кінотеатри також діють у Шепетівці, Старокостянтиніві, Славути, Волочиську, Дунаївцях, Красилові та ін. У сільських поселеннях розвиток кінематографії наразі знаходиться у кризовому стані.

3.3.2. Парки культури і відпочинку, ботанічні сади та зоопарки

Найбільшою популярністю у населення користуються парки культури і відпочинку. Вони займають чільне місце серед культурно-дозвіллевих установ – це багатофункціональні комплекси. *Парк* – це спеціальна обмежена природна або штучна територія, виділена переважно з метою рекреації, відпочинку. Основне призначення міського парку – забезпечення відпочинку відвідувачів і виховна робота з ними. Виходячи з цих завдань, зміст і форма роботи парку зводяться до наступного: 1) виховна робота; 2) фізкультурно-масова робота; 3) культурно-освітня робота; 4) художня робота; 5) оздоровча робота; 6) розваги в парку; 7) дитяча робота; 8) побутове обслуговування відвідувачів.

Паркове господарство найбільш розвинуто в обласному центрі – місті Хмельницькому. Тут знаходяться сквери імені Т.Г. Шевченка, "Вічний вогонь", "Філармонія", "Плоскирів", "Ангел Скорботи", парк культури і відпочинку ім. Михайла Чекмана, танкістів, парки ім. І. Франка, "Подільський", "Заріччя", "Ракове" та дендропарк "Поділля". У Шепетівці діє "Шепетівський парк культури і відпочинку", такі ж об'єкти є у переважній більшості районних центрів, Нетішині.

Окрему цінність становлять парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. У межах області розташовано 9 парків загальнодержавного значення загальною площею 197,7 га та 27 місцевого площею у 389,55 га.

Ботанічні сади розташовуються у Хмельницькому і Кам'янці-Подільському: Ботанічний сад Подільського державного аграрно-технічного університету –

пам'ятка природи, ботанічний сад загальнодержавного значення, площею 17,5 га. У ньому зростає 2,8 тис. видів і форм рослин; Ботанічний сад Хмельницького національного університету – пам'ятка природи місцевого значення. На його території зростають квітково-декоративні рослини, дерева та кущі, які використовуються у наукових та навчальних цілях. Міні-зоопарки функціонують також у вищезазначених містах.

3.3.3. Інноваційно-комерційні заклади

Окрім державних закладів культури, існує ціла мережа приватних, комерційних установ, до яких належать центри дозвілля, культурно-дозвілєві комплекси, спортивно-дозвілєві комплекси, клуби-кафе, нічні клуби та інші. Саме вони користуються найбільшою популярністю у сучасної молоді. Це пов'язано зі зміною стилю та ритму життя сучасного суспільства, впливом масової культури, шоу-бізнесу, засобів масової інформації, а також потягом молодих людей після трудового та психологічного перенапруження до безтурботного, розважального відпочинку. Комерційні заклади клубного типу мають значніші, на відміну від державних, фінансові можливості, тому оперативніше реагують на потреби відвідувачів та кон'юнктуру ринку дозвілєвих послуг. Запорукою ефективної роботи будь-якого (незалежно від форми власності) закладу клубного типу є ґрунтовне вивчення культурно-дозвілєвих запитів та уподобань населення, їх аналіз, зіставлення з реальними можливостями закладу та врахування в подальшій діяльності [185, с.180]. Переважна більшість згаданих вище закладів розміщені у Хмельницькому та інших великих містах.

Цікаві культурні події літературного, творчого і громадського напрямків відбуваються у книгарнях, видавництвах, де продають і пропагують україномовні видання й українське мистецтво, проводять творчі зустрічі з авторами та репрезентації книг.

Важливе значення розвитку туризму у напрямку культури, мистецтва і дозвілля мають ті заклади громадського харчування, де, окрім кухні і сервісу, особливу увагу приділяють інтер'єру та розвагам відвідувачів. Найбільш

поширеним видом таких закладів є арт-кафе, які виступають свого роду клубами за інтересами, в яких збираються люди, котрі цінують однакові напрямки музики, живопису, літератури або іншого виду мистецтва. Пересічне арт-кафе зазвичай являє собою звичайний бар, що пропонує мінімальний набір напоїв і страв та приваблює незвичайною (неформальною) обстановкою. Арт-кафе – це майданчик для виступів починаючих талановитих музикантів, поетів, співаків, художників. Організатори таких кафе прагнуть урізноманітнити дозвілля своїх відвідувачів, тому організують тематичні вечори. Закладів, котрі повністю або частково відповідають ознакам арт-кафе в межах області не багато, і всі вони зосереджені в обласному центрі.

3.4. Релігійні організації і національно-культурні товариства

Станом на 1 січня 2015 р. *релігійна мережа* (рис. 3.23) Хмельницької області представлена 35 віросповідними напрямками (45 церков, конфесій та течій), в межах яких діють 1917 релігійних організацій, в тому числі 1851 релігійна громада, 5 єпархіальних православних управлінь, 1 дієцезія Римо-католицької церкви (РКЦ), 1 провінція (управління) Непорочного Серця Пресвятої Діви Марії ордену отців маріян Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії РКЦ, 1 управління Українського регіону Згромадження Сестер Францисканок Місіонерок Марії РКЦ, 4 обласних об'єднання протестантських церков, 1 духовний центр "Родове вогнище рідної православної віри", 25 монастирів, 7 духовних навчальних закладів, 6 братств, 15 місій, 441 недільна школа, виходить 14 періодичних духовних видань.

Релігійною мережею найбільш охопленими залишаються Кам'янець-Подільський (153 релігійних організацій), Дунаєвецький (142), Волочиський (110), Чемеровецький (103) райони та міста Хмельницький (122) і Кам'янець-Подільський (79). Найменше охоплені – Білогірський і Старосинявський (55), а також місто Нетішин (13). У загальному по регіоні на 1000 мешканців припадає 1,5 релігійних організацій, цей показник найвищий у Ярмолинецькому (2,9) і Новоушицькому (2,8) районах, а найменший відповідно у Нетішині (0,3) і Славуті (0,4).

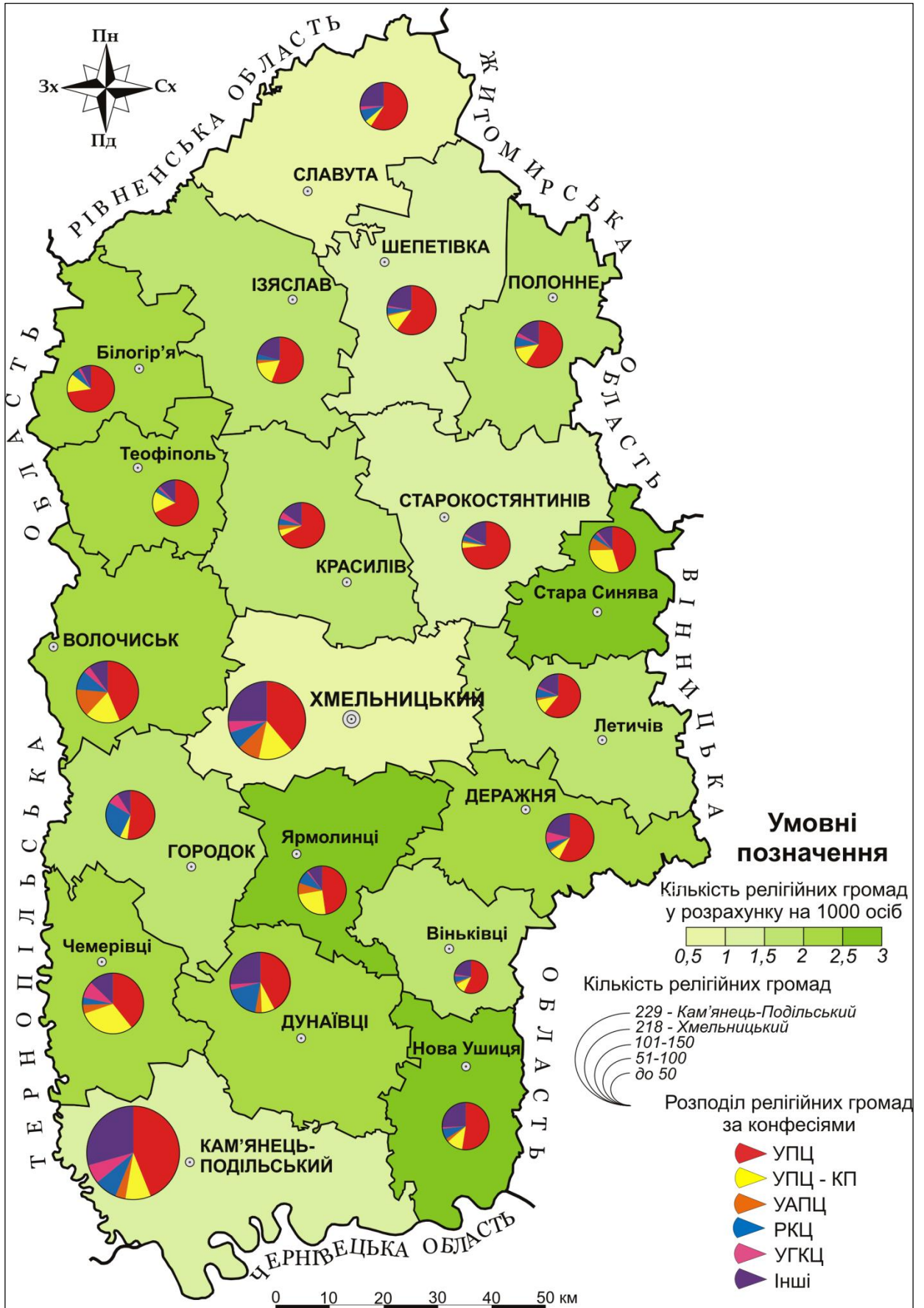

Рис. 3.22. Георелігійна ситуація у Хмельницькій області, станом на 01.01.2015 р.

Динаміка кількості релігійних (рис. 3.24.) організацій регіону за останні роки демонструє повільне зменшення темпів росту георелігійної мережі.

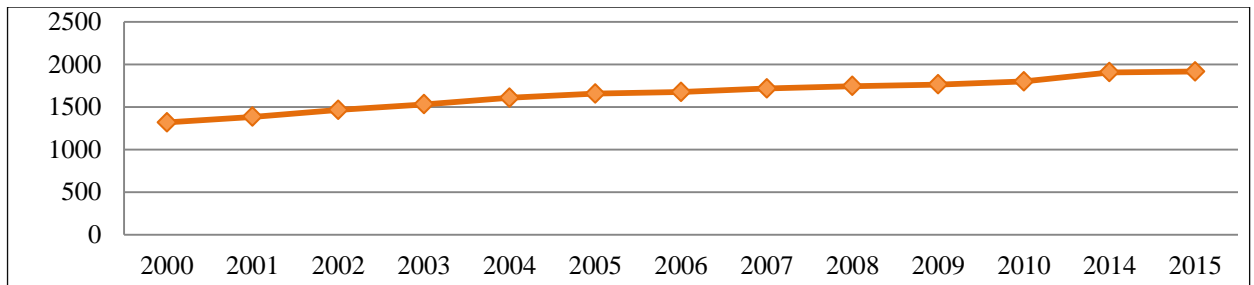

Рис. 3.24. Кількість релігійних організацій у 2000-2015 рр.

Найчисельною за кількістю громад і віруючих є *Українська православна церква*, яка має в області три єпархії: Хмельницьку, Кам'янець-Подільську, Шепетівську, та нараховує 976 релігійних організацій.

Українська православна церква Київського Патріархату має одну Хмельницьку єпархію, що об'єднує 239 громад. Релігійні громади УПЦ-КП діють в усіх адміністративно-територіальних одиницях регіону. Слід зауважити, що ця православна конфесія для задоволення релігійних потреб віруючих використовує, в основному, пристосовані приміщення. Водночас, у позаминулих роках єпархія поживила будівництво храмів. При парафіях УПЦ-КП діють недільні школи.

Українська автокефальна православна церква (Хмельницька єпархія) нараховує в області 79 релігійних організацій (1 – управління, 1 – духовне училище), має понад 20 священнослужителів, діють недільні школи. Релігійні громади УАПЦ діють у 12 районах і 3 містах обласного значення. Із зареєстрованих релігійних громад – більше половини не діють. Відсутність діяльності єпархіального управління, кваліфікованих кадрів УАПЦ не дають можливості постійно впливати на її віруючих.

В області зареєстровано 5 громад *Руської православної старообрядницької церкви* (Білокриницька згода). 2 релігійні громади діють у Віньковецькому, 1 – в Новоушицькому районах, по 1 громаді – у містах Хмельницькому та Кам'янець-Подільському. Мережа *незалежних православних громад* – 4 (2 – м. Кам'янець-Подільський і район, м. Хмельницький і с. Зіньків Віньковецького району).

Українська греко-католицька церква посилює вплив на окремі райони області. Нині на території регіону створено єпархію УГКЦ, до якого увійшли 2 деканати – Хмельницький і Кам'янець-Подільський, діє 71 релігійна громада і 2 монастирі, які обслуговує понад 20 священнослужителів, близько 20 недільних шкіл. Будуються нові храми. Активну роль в регіоні відіграє обласний благодійний фонд "Карітас".

Кам'янець-Подільська дієцезія *Римсько-католицької церкви* нараховує на сьогодні 154 релігійні організації, з яких: 130 релігійних громад, 14 монастирів, 4 місії "Карітас-Спес", 1 братство, Вища духовна семінарія Святого Духа та інститут богословських наук у м. Городку, 131 недільна школа, 117 ченців, 78 священнослужителів. РКЦ охоплює усі райони і міста області.

У Хмельницькій області значною мірою активізувалася діяльність *протестантських церков і новітніх релігійних течій*. Найбільш масовою серед протестантських в області є церква євангельських християн-баптистів, яка нараховує 167 релігійних організацій.

Другою в області за кількістю протестантських релігійних організацій є церква християн віри євангельської-п'ятидесятників, що нараховує 66 релігійних організацій, з яких: 1 обласне об'єднання (знаходиться у м. Кам'янець-Подільському), 63 зареєстровані релігійні громади, 1 місія, 42 недільні школи, 97 священнослужителів.

Церкву адвентистів сьомого дня представляють у регіоні 43 релігійні громади, діє 42 недільні школи, працює 32 священнослужителі. АСД не мають своїх релігійних громад лише у трьох районах – Кам'янець-Подільському, Славутському і Шепетівському.

До церков Повного Євангелія входить 18 громад двох напрямків – церков Повного Євангелія (7) і Української християнської євангельської церкви (11). У регіоні діє церква Повного Євангелія "Зоря життя", на базі якої функціонує обласне управління, 1 зареєстрований в установленому порядку духовний навчальний заклад (м. Хмельницький), 1 місія, працює 18 священнослужителів, є 1 періодичне видання. Зареєстровані релігійні громади "Зорі життя" діють у

містах Хмельницькому, Волочиську, Старокостянтиніві, Шепетівці, смт Білогір'я та смт Ярмолинці. При церкві діють театральна студія, музичні колективи, у с. Печеськи Хмельницького р-ну під егідою церкви діє реабілітаційний центр.

Діють в області громади Свідків Єгови (14 громад), які не мають єдиної первинної ланки на території регіону та підпорядковуються керівному органу у м. Львів. Церква присутня у 5 районах (Волочиському, Красилівському, Ізяславському, Кам'янець-Подільському, Полонському) і всіх містах обласного підпорядкування. З 2007 р. у м. Хмельницькому діє релігійна громада мормонів.

Певне поширення серед населення Хмельницької області мають релігійні громади: Рунвіри (5 громад у Хмельницькому, Кам'янець-Подільському, Старокостянтиніві, Красилові, Волочиську), Рідної православної віри (3 громади – у м.Хмельницькому громади "Алатир", "Стріли Стрибога", у Кам'янець-Подільському – громада "Джерело рода"), Новоапостольської церкви (4 громади – у Хмельницькому, Кам'янець-Подільському, Нетішині, Волочиську), мусульман (2 громади – у Хмельницькому і Кам'янець-Подільському).

Крім того, вірменська національна меншина намагається зміцнити свою присутність у регіоні шляхом створення і реєстрації релігійних громад Вірменської апостольської церкви (по 1 громаді зареєстровано у Шепетівці і Хмельницькому).

Уже протягом кількох років в області, що є нетрадиційним для неї, діють по одній громаді Української лютеранської церкви (м.Кам'янець-Подільський), Вірменської католицької церкви (м. Хмельницький) товариства Свідомості Крішни (м. Хмельницький), Всесвітньої чистої релігії (м. Хмельницький), Німецької євангелічно-лютеранської церкви (м. Хмельницький), Церкви Назарянина (м. Хмельницький), українських язичників "Голос предків" (м. Кам'янець-Подільський), Церкви Бога в пророцтвах (Новоушицький район).

Діяльність деструктивних і тоталітарних сект в області не фіксувалося.

Упродовж 2014 р. релігійна ситуація в області залишалася стабільною і прогнозованою. Місцеві органи виконавчої влади у своїй діяльності дотримуються чинного законодавства про свободу совісті та релігійні організації.

Керівництвом державних адміністрацій проводяться зустрічі з керівниками релігійних конфесій, на яких обговорюються актуальні проблеми державно-церковних стосунків, вишукуються шляхи їх ефективного розв'язання. У 2014 р. місцеві органи виконавчої влади сприяли проведенню релігійними організаціями області благодійних акцій, фестивалів, інших інформаційно-просвітницьких заходів. Керівники релігійних конфесій регіону постійно залучалися до участі в урочистих заходах з нагоди відзначення державних свят, пам'ятних подій, інших святкових дат, мітингах-реквіємах, конференціях і "круглих столах" з актуальних питань державно-церковних відносин, захисту суспільної моралі [169, 47].

В області зареєстрованими діють *59 громадських об'єднань національних меншин*. На території регіону реалізовується єдина державна політика щодо міжетнічних відносин, забезпечення прав і свобод національних меншин, всебічного розвитку їх потреб та інтересів в інформаційній, культурно-просвітницькій і мовній сферах, надання їм реальної можливості для самовираження і самоорганізації. Створено належні умови для навчання і вивчення рідної мови представниками національних меншин. Зокрема, у регіоні діє 1 російськомовний дошкільний та 9 загальноосвітніх навчальних закладів: 7 шкіл двомовних (з російською та українською, польською та українською мовою навчання), 1 – з польською мовою навчання (Городоцька ЗОШ І-ІІІ ст.), 1 – з російською мовою навчання (Пилипо-Хребтіївська ЗОШ І-ІІІ ст. Новоушицького р-ну). Найбільш активну діяльність виявляли громадські організації національних меншин поляків, євреїв, росіян, вірмен.

В області створено і діє 12 аматорських і професійних творчих колективів національних меншин, у т.ч. 2 театри, 8 вокальних і фольклорних груп, танцювальний і музичний ансамблі. Звання "народний аматорський" носять фольклорно-етнографічний ансамбль "Липушка" Пилипо-Хребтіївського СБК, ансамбль "Нахіс" обласної єврейської общини, ансамбль польської пісні Мацьковецького СБК Хмельницького р-ну. В ХОУНБ ім. М.Островського працює відділ іноземної літератури. На обліку та під охороною держави знаходиться 78 пам'яток історії та культури національних меншин.

Осередки національно-культурних товариств обласного рівня розташовуються у Хмельницькому, а саме: осередок Спілки поляків України; відділення Спілки вчителів-полоністів України; ГО "Польське музичне товариство області"; єврейська община; Місцевий осередок ВГО "Всеукраїнська жіноча єврейська організація "Проект Кешер" у Хмельницькій області, Спілка вірменської національної культури "Арарат"; регіональна організація Конгресу азербайджанців України; центр німецької культури, центр зустрічей; ГО "Руський центр"; Регіональна спілка угорців ім. Святого Іштвана, ГО "Хмельницький російський культурний центр"; міжнаціональне об'єднання "Ліга культур". Крім того поза межами обласного центру діють Обласна ГО польської нацменшини "Асоціація – нове життя" (с. Шаровечка Хмельницького р-ну) та Обласний осередок ВГО "Діаспора чеченського народу" (м. Старокоснятинів).

У регіоні найбільше представлені національно-культурні товариства та організації поляків. Так у Кам'янці-Подільському діє міське польське культурно-освітнє товариство, ГО "Культурно-просвітницький центр ім. Г. Сенкевича"; районні відділення Спілки поляків України діють у Дунаївцях, Городку, Волочиську, міські у Шепетівці, Нетішині, Славуті, Хмельницькому. Також зареєстровані Ярмолинецька районна ГО "Спілка порляків Поділля-Ярмолинці", Полонська районна благодійна організація "Освітньо-культурне товариство поляків", Городоцьке добротинне товариство "Полонія", Летичіська громадська організація "Культурно-освітнє товариство поляків", ГО "Культурно-освітній розвиток поляків у Волочиському районі".

Широко представлені єврейські міські і районні товариства, зокрема Хмельницьким благодійним фондом "Хесед Бешт", Кам'янець-Подільським міськрайонним товариством єврейської культури "Шолом", Дунаєвецькою районною єврейською общиною, Ізяславським районним товариством єврейської культури "Ейнікайт", Летичівською громадською організацією єврейсько-української дружби "Меджибіж-Єхаль-Баал Шем Тов", Полонським районним єврейським культурним товариством ім. Переца Маркіша, Шепетівським міським єврейським культурно-освітнім товариством "ТІКВА", нетішинськими

товариством єврейської культури "Хаверим" та міською ГО "Єврейський месіанський культурний центр "Бейт Шалом", Славутською міською єврейською общиною.

Російська нацменшина представлена також Хмельницьким міським товариством російської культури "Русь", ГО "Кам'янець-Подільська російська община"; німецька – Славутською міською ГО "Німецьке товариство "Гаймат", громадськими організаціями Нетішина "Німецький культурний центр "Зонненшталь" та "Німецьке товариство "Гайм"; вірменська – Шепетівським міським вірменським культурно-просвітницьким товариством "Алашкерт" [171].

У тісному контакті заклади культури і мистецтва області співпрацюють з національно-культурними товариствами, громадськими об'єднаннями та творчими колективами, що представляють різноманіття національних культур регіону. У 2014 р. громадськими організаціями національних меншин області, за сприяння управління культури, національностей та релігій, проведено різноманітні культурологічні, науково-просвітницькі, духовні заходи. У музейних закладах області оформлено тематичні експозиції, інформаційні стенди; прочитано лекції, виховні бесіди. Керівники і представники різних національних меншин краю активні учасники обласного свята національних культур "Подільська родина", різноманітних заходів і фестивалів.

Незважаючи на багатонаціональне розмаїття, міжетнічна ситуація в області залишається стабільною і прогнозованою. У регіоні відсутні міжнаціональні конфлікти. Протягом останніх років випадків ксенофобії, міжетнічної і расової нетерпимості в області не встановлено.

3.5. Загальні риси організаційно-управлінської структури

Організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери Хмельницької області – це ієрархічно-упорядкована система органів управління (установи, організації, структурні підрозділи, окремі служби) обласного регіону у галузі культури і мистецтва.

Загальне підпорядкування сфери належить Кабінету Міністрів України,

зокрема Міністерству культури України, Міністерству інфраструктури України, Державній архівній службі України та іншим центральним органам виконавчої влади. Управління державним сектором культурно-мистецької сфери Хмельницької області здійснює обласна державна адміністрація. Структурним підрозділом адміністрації є Управління культури, релігій, національностей та туризму. Управління підзвітне та підконтрольне голові обласної державної адміністрації (також відноситься до повноважень заступника голови-керівника апарату ОДА), Міністерству культури України та Міністерству інфраструктури України. Діяльність здійснює відповідно до положення, затвердженого розпорядженням голови ОДА від 23.06.2015 р. №280/2015–р.

Основними завданнями управління є:

1) реалізація державної політики у сфері культури, мистецтва, охорони культурної спадщини, кінематографії, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії, туризму, діяльності курортів та захисту прав національних меншин;

2) забезпечення вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, доступності всіх видів культурних та туристичних послуг і культурної діяльності для кожного громадянина; участі у формуванні та реалізації державної політики у галузі спеціальної освіти у сфері культури і мистецтва;

3) сприяння у межах компетенції відродженню та розвитку культури української нації, культурної самобутності корінного народу і національних меншин області, всіх видів мистецтва, аматорської творчості, осередків традиційної культури, народних художніх промислів та нематеріальної культурної спадщини, розвитку туризму та діяльності курортів; захисту прав професійних творчих працівників та їх спілок, соціальному захисту працівників підприємств, установ та організацій у сфері культури та охорони культурної спадщини, а також споживачів культурного продукту; загальнонаціональній культурній консолідації суспільства, формуванню цілісного культурно-інформаційного простору, захисту та просуванню високоякісного різноманітного культурного продукту.

4) участь у розробленні та виконанні державних і регіональних програм розвитку культури, мистецтва, охорони культурної спадщини, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігій, туризму, діяльності курортів, захисту прав національних меншин [169].

До сфери діяльності управління культури, національностей та релігій відносяться 876 бібліотек, 1083 клубних закладів, 2 ДКЗ, 22 музеї, 2 вищих навчальних заклади I-II рівня акредитації, 57 ПСМНЗ, 2 театри, філармонія. НІАЗ "Кам'янець" безпосередньо підпорядкований Міністерству культури України.

Державну політику у культурно-мистецькій сфері здійснюють відділи культури районних державних адміністрацій, яких налічується 20 в регіоні та управління (відділи) міськвиконкомів міських рад міст обласного підпорядкування, яких відповідно 6. Основні показники діяльності відділів культури і міськвиконкомів представлено у Додатку 3.

При кожному відділі, переважно у районному чи міському будинку культури функціонує методичний кабінет (центр). Методичні підрозділи є важливою ланкою в організації соціокультурної діяльності і виконують наступні функції: накопичення та аналіз інформації про методiku культурно-освітньої роботи; збір і узагальнення даних державної статистичної звітності про роботу клубних закладів, облік і аналіз основних показників соціокультурної діяльності; пошук і впровадження нових соціокультурних проектів; формування баз даних методичних і інформаційних матеріалів; вивчення попиту на культурні послуги; підвищення професійного рівня фахівців клубних закладів; організаційно-методичне забезпечення проведення фестивалів, оглядів, конкурсів; підготовка методичних рекомендацій на допомогу клубним працівникам та забезпечення ними клубних закладів; перспективне планування діяльності клубних закладів; розробка комплексних програм з пріоритетних напрямів державної політики в соціокультурній сфері. Методичні кабінети створюються в цілях підвищення ефективності діяльності і конкурентоспроможності закладів клубного типу за допомогою вдосконалення їх інформаційно-методичного забезпечення і підвищення кваліфікації персоналу.

Важливе значення у системі організаційно-управлінської структури регіону має Хмельницька обласна рада, яка є представницьким органом місцевого самоврядування, що представляє спільні інтереси територіальних громад. Обласна рада затверджує програми культурного розвитку районів, області, цільових програм з інших питань, заслуховує звіти про їх виконання.

На балансі Хмельницької обласної ради знаходяться 14 об'єктів культурно-мистецької сфери спільної власності територіальних громад Хмельницької області. Переважна більшість клубних закладів, бібліотечних, музейних і освітніх закладів перебуває у власності районних і міських рад. З метою розвитку культури в регіоні обласною радою започатковані премії – Обласну літературну премію ім. Миколи Федунця та Обласний дитячий конкурс юних художників ім. Людмили Мазур "Подільська палітра".

При обласній, районних, міських, селищних і сільських радах діють постійні комісії з питань культури (та інших суміжних соціальних галузей – освіти, науки, здоров'я, спорту тощо). Постійні комісії місцевих рад є колегіальними органами ради, на які покладається реалізація основних напрямків діяльності чи проведення відповідних організаційних заходів. Члени таких органів ради обираються з урахуванням компетентності у галузі культури і мистецтва, професіоналізму, побажань самих депутатів. Постійні комісії попередньо розглядають проекти програм культурного розвитку, місцевого бюджету, звіти про виконання програм і бюджету, вивчають і готують питання про стан та розвиток соціально-культурного будівництва, інші питання, внесені на розгляд ради, розробляють проекти рішень ради та готують висновки з цих питань, попередньо розглядають кадрові питання тощо.

Загальна кількість працівників культурної сфери в області 6240 осіб, з них 5709 спеціалістів та керівників, з яких 4702 чоловік фахівців (90,3%) [47]. Територіальну диференціацію кадрового складу працівників, які займають посади керівників та спеціалістів представлено рис. 3.25.

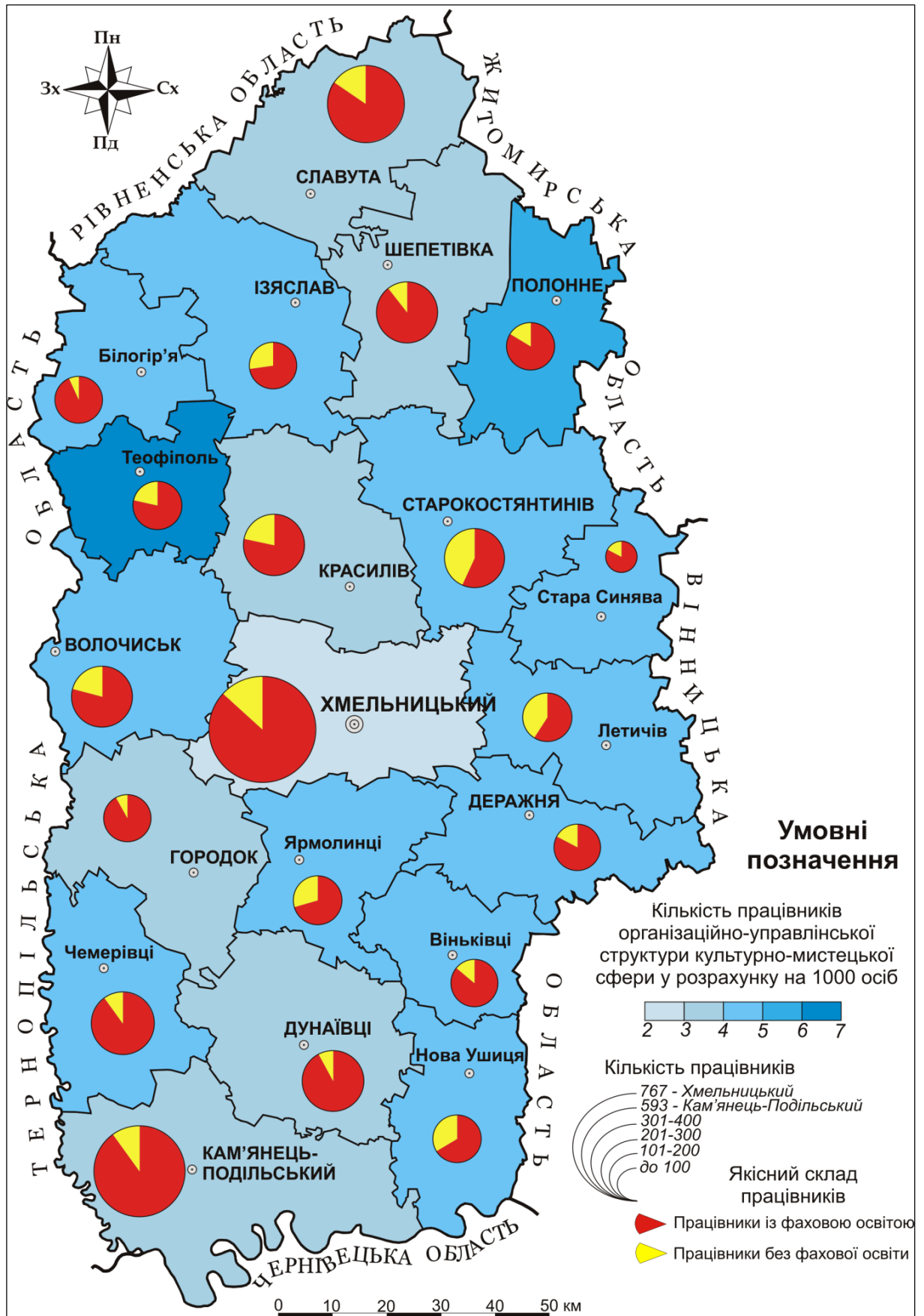

Рис. 3.25. Кількісний і якісний склад працівників організаційно-управлінської структури культурно-мистецької сфери Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

Згідно із Законом України "Про культуру" громадськість регіону відповідно до законодавства бере участь у реалізації державної політики у сфері культури і мистецтва, а саме громадські організації – професійні спілки, творчі спілки, товариства, фонди, асоціації тощо. Громадські організації мають право утворювати благодійні організації для фінансування культурних програм розвитку літератури та мистецтва, підтримки талантів і творчих починань у сфері культури, розв'язання соціальних і побутових проблем професійних творчих працівників. Таким чином, у Хмельницькій області діють обласні організації, осередки та відділення профспілки працівників культури, Національної спілки майстрів народного мистецтва України, Національної хореографічної спілки України, Всеукраїнської Національної музичної спілки, Національної спілки художників України, Національної спілки краєзнавців України, Національної спілки письменників України, Національної спілки фотохудожників України, Українського геральдичного товариства [80].

Наразі організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери Хмельницької області перебуває у стані реформ та оптимізації у зв'язку із процесами децентралізації, переформатування територіальної організації влади в регіонах України, комерціалізації економічної діяльності.

Висновки до третього розділу

Функціонально-компонентна структура культурно-мистецької сфери об'єднує заклади, підприємства, установи і організації, які надають послуги культурного, художнього та інформаційного призначення в рамках регіонального геокультурного простору Хмельницької області. Підгалузями сфери є: культурно-мистецька освіта (початкова спеціалізована мистецька, вища культурно-мистецька), функціонування закладів культури клубного типу, бібліотечна справа, функціонування концертно-видовищних установ, архівна справа, музейна справа, кінематографія, народне аматорське мистецтво, діяльність релігійних організацій та національно-культурних товариств.

Функціонально-компонентна структура сфери формується на основі каркасу базової мережі закладів культури регіону, функціонування яких у достатньому

обсязі забезпечує надання різного виду соціокультурних послуг населенню та реалізацію їх художніх і творчих запитів.

Культурно-мистецька освіта у повному обсязі забезпечує потреби спеціалізованої освіти учнів середніх шкіл та попит на регіональному ринку праці фахівців у сфері культури, а також значну частку позабюджетних надходжень. Система мережі ЗККТ області сьогодні вимагає оптимізації відповідно до соціально-економічного становища громад, які їх утримують. В першу чергу, необхідно створити якісно новий перелік послуг у клубних закладах, щоб забезпечити їх рентабельність. Бібліотечна справа – одна із динамічних галузей КМС, яка займає провідні позиції щодо інформатизації та інноваційних форм діяльності як у сільській місцевості, так і у містах. Це у свою чергу, сприятиме збереженню мережі бібліотек та їх розвитку. Архівна справа – підгалузь КМС, яка вимагає впровадження нових форм роботи та покращення матеріально-технічного забезпечення. Музейна справа та охорона культурної спадщини – найперспективніші підгалузі, які зберігши позитивну динаміку розвитку та пропагуючи унікальні місцеві об'єкти, повинні стати рушієм прогресивного розвитку культури регіону

Видовищно-розважальна і відпочинково-дозвіллева діяльність перебуває зараз у стані переформатування, пошуку нових напрямків роботи із глядачем. Наразі важливим є розширення мережі даних закладів, спрощення доступу до них мешканців малих міських поселень та сільської місцевості.

Прогресивний розвиток мережі релігійних організацій та національно-культурних товариств є позитивним моментом у формуванні нового змісту регіонального геокультурного простору та відродження ідентичності ТСЛ.

Організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери регіону являє собою ієрархічно-упорядковану систему органів управління (установи, організації, структурні підрозділи, окремі служби) області у галузі культури і мистецтва. Державне управління культурою наразі перебуває у стані реформ та оптимізації у зв'язку із процесами децентралізації, переформатування територіальної організації влади в регіонах тощо.

РОЗДІЛ 4

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

4.1. Загальні особливості функціонально-територіальної структури культурно-мистецької сфери регіону

Функціонально-територіальна структура культурно-мистецької сфери Хмельницької області являє собою складну впорядковану мережу об'єктів (елементів) культури і мистецтва. Основні форми і вияви їх взаєморозташування, а також зв'язки між ними виявляються в утворенні різноманітних територіальних поєднань культурно-мистецьких закладів, установ, організацій, підприємств та їх структурних підрозділів (філіалів). Форми територіальної організації перебувають у прямій залежності від людності поселення – центру соціокультурного обслуговування та величини площі території, що прилягає до нього – зони охоплення населення послугами культурно-мистецького призначення. На основі цього відбувається процес утворення ієрархічної багатоступеневої системи, характерною особливістю якої є поступове збільшення закладів вищого рівня обслуговування із зростанням чисельності населення та адміністративного статусу населеного пункту регіону.

Територіальна організація культурно-мистецької сфери обласного регіону – багатогранна та різноманітна система. Вона включає особливості розміщення населення на різноманітних рівнях обслуговування закладами досліджуваної галузі (радіусах впливу). Також вона включає територіальну диференціацію форм, виявів культурно-мистецького життя територіальної спільноти людей, територіальний розподіл об'єктів інфраструктури (виробничої і соціальної), а також культурних аспектів інформаційної, політичної, національної, духовної, рекреаційно-туристичної діяльності населення. Одним із найважливіших компонентів, що впливає на геопросторові риси культурно-мистецької сфери є територіальна організація державної влади, а саме: адміністративно-

територіальний устрій обласного регіону, територіальна структура управління культурою і мистецтвом, місцеві органи державної влади та місцевого самоврядування, інституційні особливості взаємовідношень "периферія" ↔ "центр".

Культурно-мистецька сфера і її функціонально-територіальна структура формується на основі базової мережі закладів культури і мистецтва, яка формується і затверджується на законодавчому рівні із врахуванням місцевої специфіки культурного життя та рівня соціально-економічного становища області та окремих територіальних громад, на балансі яких утримуються заклади культури.

Різноманітність призначення закладів вимагає їх класифікації. За функціональним призначенням виділяють такі групи закладів:

- ♦ культурно-просвітницькі заклади, що здійснюють архівну, бібліотечну, освітню діяльність у різних спеціалізованих навчальних закладах та відповідну клубну роботу;
- ♦ мистецькі заклади (концертно-видовищні установи), а також заклади, в яких реалізують творчу діяльність професійні художники, скульптори, майстри народних художніх промислів, аматори мистецтва (діти, дорослі) та ін.;
- ♦ відпочинкові і розважальні заклади – організації шоу-бізнесу, дозвілля, пізнавально-культурного туризму.

За обсягом і змістом надання послуг виділяють такі культурно-мистецькі заклади:

- ♦ первинних послуг повсякденного споживання (клуби, бібліотеки, філіали дозвіллєвих об'єктів);
- ♦ надання якісних послуг періодичного споживання (будинки культури, спеціалізовані публічні бібліотеки, демонстратори фільмів, музеї, школи естетичного виховання);
- ♦ надання високоякісних послуг епізодичного характеру (концертно-видовищні організації, вищі навчальні заклади культурно-мистецької освіти тощо).

Функціонально-територіальна структура культурно-мистецької сфери обласного регіону формується і перебуває у прямій залежності від базової мережі. *Базова мережа закладів культури і мистецтва Хмельницької області* (згідно із Законом України "Про культуру" (2010)) – це комплекс підприємств, установ, організацій державної та комунальної форми власності, діяльність яких спрямована на створення умов для забезпечення розвитку творчості людини, збирання, збереження, використання і поширення інформації про матеріальні та духовні культурні цінності регіону, наукові розробки, а також на забезпечення цілісності культурного простору України, доступності національного культурного надбання, дотримання прав громадян у сфері культури [80].

Важливою умовою розвитку територіальних спільнот людей є необхідність наявності у поселенні їх проживання хоча б одного базового закладу культури і мистецтва, наприклад клубу або будинку культури із бібліотекою чи бібліотекою-філіалом. Це сприяє самоорганізації населення, збереженню його етнічно-культурної самобутності.

Виділяють два рівні базової мережі закладів культури: місцевий – заклади культури комунальної форми власності; загальнодержавний – державні, в т.ч. національні заклади культури. Загальнодержавний рівень мережі представлений в області Національним історико-архітектурним заповідником "Кам'янець" та державними історико-культурними заповідниками "Меджибіж" і "Самчики". Місцеву базову мережу формують 1083 заклади культури клубного типу (1033 клубні заклади розташовані у сільській місцевості), 876 бібліотечних закладів, 57 початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, 23 державні музеї, 3 театри, філармонія, 2 вищих культурно-освітніх навчальних заклади.

Функціональне призначення мережі культурно-мистецької сфери – максимальне наближення культурних благ до населення та охоплення ними якнайбільшої кількості поселень. Тому й, власне, повноцінна реалізація культурної політики в Україні можлива лише за умов забезпечення населенню доступу до культурних благ та отримання якісних соціокультурних послуг. Побудова цілісного національного геокультурного простору вимагає, в першу

чергу, розбудови інфраструктурного потенціалу закладів культурно-мистецької сфери. Ці заклади та організація їх функціонування повинні відповідати світовим стандартам, що пришвидшить інтеграцію вітчизняної культури у міжнародне культурне середовище, відкриє доступ до новітніх форм мистецтва, сприятиме відродженню місцевих традицій. З огляду на це важливим завданням у даному контексті є суспільно-географічне вивчення забезпеченості населення закладами культури і мистецтва. Хмельницька область має унікальний творчий потенціал та історико-культурну спадщину. Використання даних ресурсів повною мірою буде можливе лише тоді, коли будуть створені сприятливі умови для формування розгалуженої мережі закладів культури.

Для комплексного бачення забезпечення адміністративних районів різними видами закладів нами визначено відповідний показник, який розраховано за формулою (1.3.) Проведені нами обчислення наведено у табл. 4.1. Аналізуючи отримані результати, нами виділено 4 групи районів із різними рівнями забезпеченості основними закладами культури і мистецтва у розрахунку на 1000 мешканців:

♦ *I рівень* (понад 0,75) характерний для районів із розвиненою густою мережею закладів культури, зокрема, наявністю значної кількості кінозалів і музеїв. Найвищі показники забезпеченості у Білогірському, Теофіпольському і Старосинявському районах;

♦ *II рівень* (0,5–0,74) відповідає районам із відносно збалансованим розвитком усіх видів закладів культури. Однак, в окремих районах поряд із високими показниками забезпеченості бібліотеками, клубними закладами, повністю відсутні кінозали. Високими результуючими значеннями у цій групі виділяються Чемеровецький, Віньковецький і Волочиський райони;

♦ *III рівень* (0,25–0,49) відповідають усі решта районів області, окрім Хмельницького. Переважно це південно-західні та північно-східні райони. Досить низькі показники викликані, з одного боку, густонаселеністю територій, а з іншого – обмеженим числом культурно-мистецьких закладів;

Таблиця 4.1.

Рівень забезпеченості населення адміністративних районів основними закладами культури і мистецтва*

№ п/п	Адміністративні райони	Заклади культури клубного типу		Бібліотеки		Музеї		Концертно-видовищні заклади		Демонстратори фільмів		Школи естетичного виховання		Культурно-мистецькі ВНЗ		Рівень забезпеченості, I
		Заг. к-сть	На 1000 осіб	Заг. к-сть	На 1000 осіб	Заг. к-сть	На 1000 осіб	Заг. к-сть	На 1000 осіб	Заг. к-сть	На 1000 осіб	Заг. к-сть	На 1000 осіб	Заг. к-сть	На 1000 осіб	
1.	Білогірський	47	1,731	40	1,473	17	0,626	0	0	14	0,516	1	0,037	0	0	0,932
2.	Вінковецький	31	1,254	30	1,213	17	0,688	0	0	6	0,243	1	0,04	0	0	0,731
3.	Волочиський	65	1,25	49	0,943	17	0,327	0	0	23	0,443	2	0,038	0	0	0,638
4.	Городоцький	41	0,843	45	0,925	12	0,247	0	0	3	0,062	3	0,062	0	0	0,455
5.	Деражнянський	51	1,486	39	1,207	18	0,557	0	0	18	0,557	1	0,031	0	0	0,816
6.	Дунаєвецький	50	0,794	42	0,667	9	0,143	0	0	1	0,016	2	0,032	0	0	0,351
7.	Ізяславський	51	1,136	37	0,824	12	0,267	0	0	0	0	2	0,045	0	0	0,483
8.	Кам'янець-Подільський	110	0,653	85	0,505	36	0,214	0	0	16	0,095	9	0,053	1	0,006	0,323
9.	Красилівський	67	1,274	48	0,912	6	0,114	0	0	1	0,019	2	0,038	0	0	0,501
10.	Летичівський	43	1,51	33	1,162	7	0,246	0	0	1	0,035	2	0,07	0	0	0,643
11.	Новоушицький	52	1,78	32	1,1	7	0,24	0	0	13	0,445	1	0,034	0	0	0,765
12.	Полонський	33	0,735	27	0,6	11	0,245	0	0	0	0	2	0,044	0	0	0,345
13.	Славутський	62	0,603	49	0,476	26	0,252	0	0	18	0,175	4	0,039	0	0	0,328
14.	Старокостянтинівський	67	1,036	42	0,649	12	0,185	0	0	17	0,263	4	0,062	0	0	0,467
15.	Старосинявський	38	1,84	22	1,065	8	0,387	0	0	11	0,533	2	0,097	0	0	0,834
16.	Теофіпольський	50	1,836	41	1,505	10	0,367	0	0	13	0,477	2	0,073	0	0	0,905
17.	Хмельницький	69	0,215	51	0,159	41	0,128	4	0,012	9	0,028	9	0,028	1	0,003	0,122
18.	Чемеровецький	58	1,408	48	1,165	21	0,51	0	0	13	0,315	2	0,049	0	0	0,733
19.	Шепетівський	56	0,73	39	0,508	15	0,2	0	0	17	0,222	3	0,039	0	0	0,361
20.	Ярмолинський	42	1,38	37	1,215	16	0,525	0	0	16	0,525	3	0,1	0	0	0,796
Хмельницька область		1083	0,833	836	0,643	318	0,245	4	0,003	210	0,161	57	0,039	2	0,002	0,576

*Розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області [167].

♦ *VI рівень* (0,122) забезпеченості охоплює Хмельницький район. Але зауважимо, що мала кількість закладів у районі, зокрема у самому обласному центрі, компенсується їх потужним інфраструктурним потенціалом, значним ресурсним забезпеченням, широким спектром послуг і високим статусом.

Отже, населення адміністративних районів області забезпечене закладами культури на достатньому рівні. Однак все ж присутні суттєві геопросторові диспропорції, що вимагає, як проведення роботи із введення в дію нових закладів так і оптимізації нерентабельних.

Важливим при характеристиці базової мережі закладів культурно-мистецької сфери, її розосередженості, є розрахунок коефіцієнтів територіальної концентрації і локалізації.

Коефіцієнт територіальної концентрації (табл. 4.2.), який розрахований за формулою (1.4.), демонструє загальні риси геопросторового поширення закладів культури і мистецтва. Аналізуючи компонентні та інтегральний показники територіальної концентрації закладів варто відзначити нерівномірність їх просторового розміщення (рис. 4.1). Зокрема, із найвищим інтегральним коефіцієнтом концентрації виділяється Хмельницький (4,41) і Кам'янець-Подільський (2) райони, що пояснюється підвищеною щільністю базових закладів та розміщення у їх межах значної частки установ національного і обласного значення. Найменші показники інтегрального показника територіальної концентрації закладів культурно-мистецької сфери регіону притаманні районам із низькими показниками щільності населення: Летичівський, Красилівський, Полонський. Територіальна концентрація перебуває у прямій залежності від поселенської мережі та кількості закладів культури і мистецтва, які розміщуються у них.

Відносно рівномірно розташовані об'єкти культурно-мистецької сфери у Білогірському, Волочиському, Деражнянському, Славутському, Теофіпольському та Чемеровецькому районах.

Таблиця 4.2.

Територіальна концентрація закладів культурно-мистецької сфери*

№ п/п	Адміністративні райони	Коефіцієнт територіальної концентрації закладів (K_k)							
		Заклади культури клубного типу	Бібліотеки	Музеї	Концертно-видовищні заклади	Демонстратори фільмів	Школи естетичного виховання	Культурно-мистецькі ВНЗ	Інтегральний
1.	Білогірський	1,15	1,13	1,42	0	1,77	0,46	0	0,84
2.	Вінковоцький	0,9	1,08	1,69	0	0,9	0,55	0	0,73
3.	Волочиський	1,12	1,02	1	0	2,05	0,65	0	0,83
4.	Городоцький	0,7	0,89	0,7	0	0,27	0,97	0	0,5
5.	Деражнянський	1,06	0,94	1,13	0	1,93	0,39	0	0,77
6.	Дунаєвецький	0,8	0,78	0,49	0	0,83	0,61	0	0,5
7.	Ізяславський	0,77	0,82	0,62	0	0	0,57	0	0,39
8.	Кам'янець- Подільський	1,33	1,52	1,49	0	1	2,08	6,59	2
9.	Красилівський	1,08	0,97	0,33	0	0,08	0,61	0	0,44
10.	Летичівський	0,86	0,76	0,48	0	0,1	0,76	0	0,42
11.	Новоушицький	1,16	0,95	0,53	0	1,49	0,42	0	0,65
12.	Полонський	0,72	0,68	0,82	0	0	0,83	0	0,43
13.	Славутський	0,94	0,98	1,35	0	1,41	1,15	0	0,83
14.	Старокостянтинівський	1,02	0,88	0,62	0	1,33	1,15	0	0,71
15.	Старосинявський	1,09	1,06	0,78	0	1,63	1,09	0	0,8
16.	Теодіпольський	1,33	1,26	0,9	0	1,78	1,01	0	0,9
17.	Хмельницький	1	1,19	2,03	15,7	0,67	2,48	7,85	4,41
18.	Чемеровецький	1,19	1,02	1,47	0	1,37	0,77	0	0,83
19.	Шепетівський	0,88	0,79	0,84	0	1,39	0,9	0	0,68
20.	Ярмолинецький	0,89	0,93	1,15	0	1,75	1,2	0	0,84

*Розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області [168]

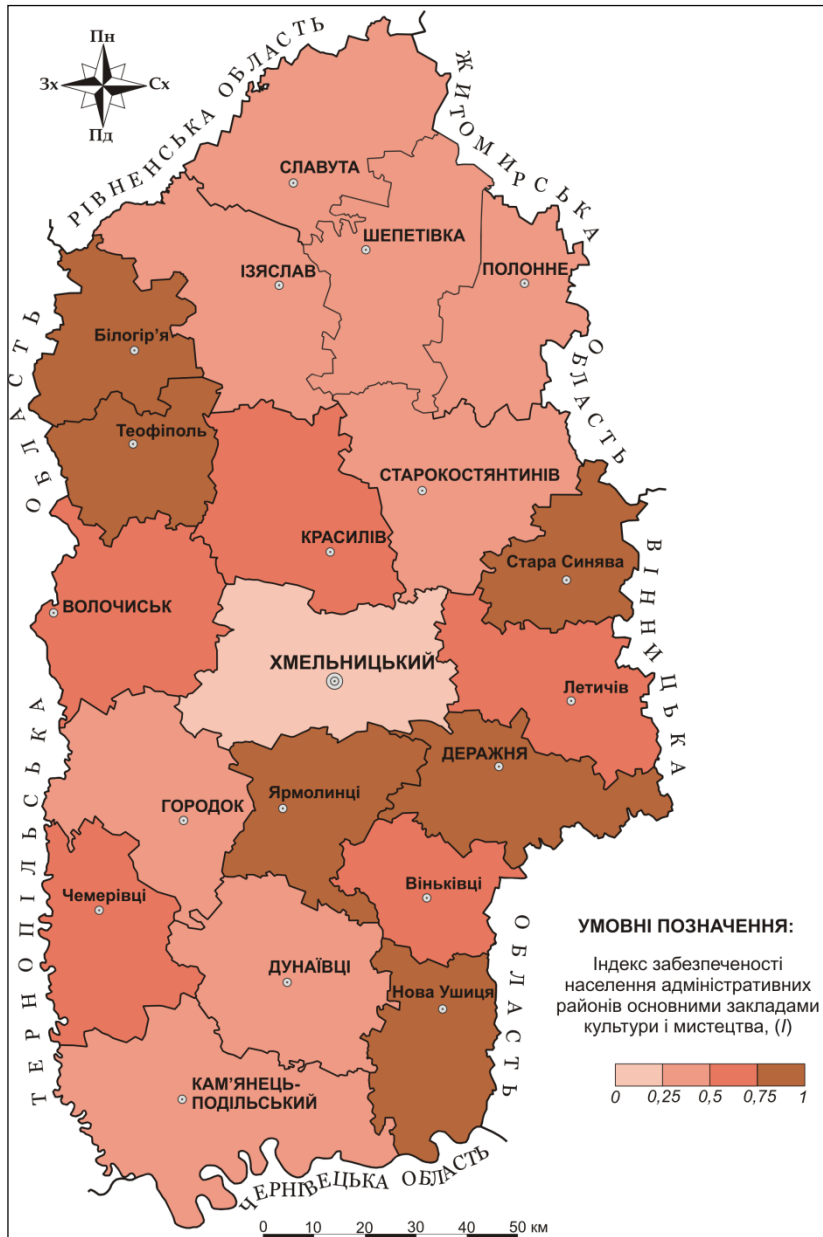

Рис.4.1. Індекс забезпеченості населення Хмельницької області основними закладами культури і мистецтва, станом на 01.01.2015 р.

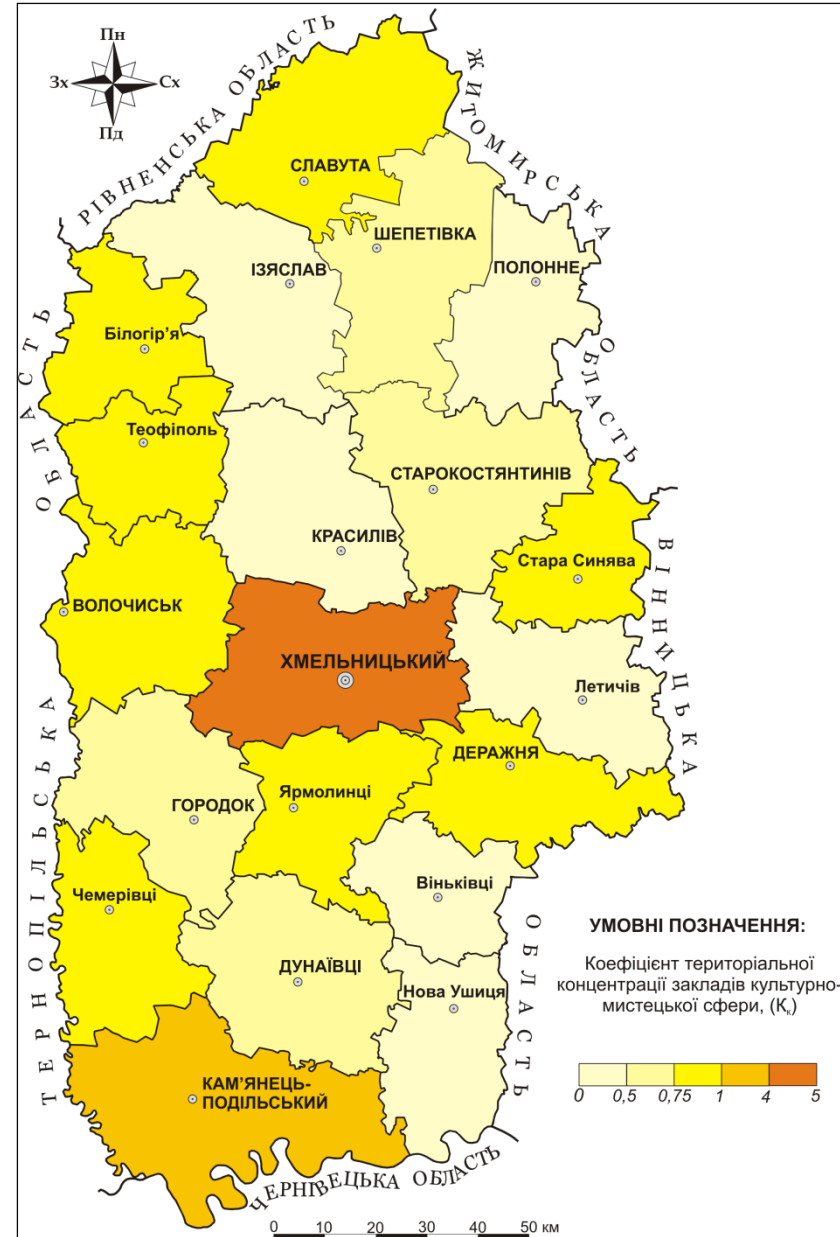

Рис. 4.2. Коефіцієнт територіальної концентрації закладів культурно-мистецької сфери Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

Подібність і відмінність в особливостях рівня розвитку територіальної організації культурно-мистецької сфери адміністративних районів Хмельницької області вимагає проведення їх типізації. Групування адміністративних районів на відповідні типи необхідно здійснювати за допомогою багатовимірного таксономічного аналізу (кластерного аналізу).

Індикаторами для аналізу територіальної організації культурно-мистецької сфери виступають відносні показники – коефіцієнти локалізації (K_l) основних закладів культурно-мистецької сфери кожного адміністративного району. До їх переліку входять заклади культури клубного типу, бібліотечні заклади, музейні установи, концертно-видовищні заклади, заклади демонстрування фільмів, школи естетичного виховання, культурно-мистецькі заклади вищої освіти. Вибір за основу для аналізу коефіцієнта локалізації пояснюється тим, що він якнайповніше розкриває ступінь відповідності територіальної організації закладів культури і мистецтва щодо розміщення населення та задоволення їх потреб. Тобто, у загальному вигляді, даний коефіцієнт демонструє рівень забезпеченості населення основними закладами культурно-мистецької сфери. Розраховані коефіцієнти локалізації, за формулою 1.6., представлені у табл. 4.3.

Проведені розрахунки локалізації закладів культурно-мистецької сфери свідчать про її високий розвиток у Хмельницькому та Кам'янець-Подільському районах, де розташовуються заклади усіх підгалузей. Досить високими показниками характеризуються Білогірський, Старосинявський, Ярмолинецький. Значно нижчими ніж загальнорегіональні, є показники у північних районах області, а найнижчий показник простежується у Дунаєвецькому районі.

Таблиця 4.3.

Локалізація закладів культурно-мистецької сфери*

№ п/п	Адміністративні райони	Коефіцієнт локалізації закладів (K_i)							
		Заклади культури клубного типу	Бібліотеки	Музеї	Концертно-видовищні заклади	Демонстратори фільмів	Школи естетичного виховання	Культурно-мистецькі ВНЗ	Інтегральний
1.	Білогірський	2,07	2,05	2,56	0	3,19	0,84	0	1,53
2.	Віньковецький	1,5	1,8	2,82	0	1,5	0,92	0	1,22
3.	Волочиський	1,5	1,36	1,34	0	2,74	0,87	0	1,11
4.	Городоцький	1,01	1,28	1,01	0	0,38	1,4	0	0,67
5.	Деражнянський	1,89	1,68	2,29	0	3,45	0,7	0	1,43
6.	Дунаєвецький	0,95	0,92	0,58	0	0,09	0,72	0	0,46
7.	Ізяславський	1,36	1,45	1,09	0	0	1,01	0	0,7
8.	Кам'янець-Подільський	0,78	0,89	0,87	0	0,58	1,21	7,72	1,72
9.	Красилівський	1,52	1,37	0,46	0	0,11	0,86	0	0,61
10.	Летичівський	1,81	1,61	1	0	0,21	1,6	0	0,89
11.	Новоушицький	2,13	1,76	0,63	0	2,75	0,78	0	1,15
12.	Полонський	0,88	0,83	1	0	0	1,01	0	0,53
13.	Славутський	0,72	0,75	1,03	0	1,08	0,88	0	0,63
14.	Старокостянтинівський	1,24	1,07	0,76	0	1,62	1,41	0	0,87
15.	Старосинявський	2,09	2,15	1,58	0	3,29	2,2	0	1,61
16.	Теофіпольський	2,2	2,09	1,5	0	2,93	1,67	0	1,48
17.	Хмельницький	0,25	0,3	0,52	4,05	0,17	0,64	4,05	1,42
18.	Чемеровецький	1,69	1,65	2,09	0	1,95	1,1	0	1,21
19.	Шепетівський	0,87	0,78	0,8	0	1,37	0,89	0	0,67
20.	Ярмолинецький	1,65	1,73	2,15	0	3,24	2,24	0	1,57

*Розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області [167]

Використовуючи пакет програмного забезпечення обробки статистичних даних STATISTICA (модуль Cluster analysis) було проведено кластеризацію адміністративних районів (рис. 4.3.).

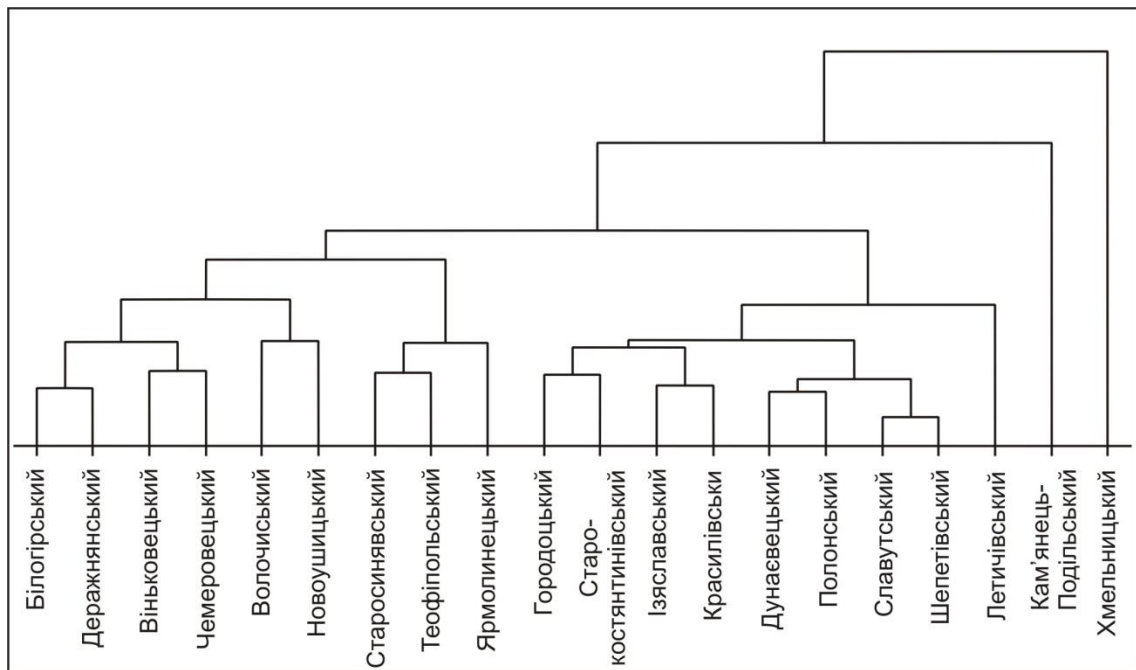

Рис. 4.3. Дендрограма кластеризації (типізації) адміністративних районів Хмельницької області за рівнем розвитку культурно-мистецької сфери

За результатами багатовимірного таксономічного аналізу виділено 4 типи та 5 підтипів адміністративних районів Хмельницької області за рівнем розвитку культурно-мистецької сфери (рис.4.4).

I тип – Хмельницький район (із містом обласного значення Хмельницький) характеризуються достатньо високими показниками локалізації культурно-мистецьких закладів, зокрема концертно-видовищних закладів та культурно-мистецьких закладів вищої освіти. Даний район забезпечений у повному обсязі усіма видами закладів.

II тип – Кам'янець-Подільський район, для якого характерні вищі від середнього значення показники розвитку культурно-мистецької сфери. У даному районі присутні також усі види закладів, за винятком лише концертно-видовищних організацій. Але цей недолік компенсується досить високим рівнем розвитку музейної і бібліотечної справ. Відмінність цього району від решти районів регіону полягає у наявності на його території вищого навчального закладу культури і мистецтва.

III тип формують адміністративні райони із середнім рівнем розвитку культурно-мистецької сфери. Для них характерним є збалансованість

показників локалізації усіх видів закладів. Але окремі територіальні відміни все ж таки тут простежуються, внаслідок чого тут яскраво виділяються два підтипи. *Перший підтип (III_A)* формують такі райони, як: Білогірський, Віньковецький, Волочиський, Деражнянський, Новоушицький, Чемеровецький. Цьому підтипу властива висока локалізація закладів культури клубного типу та бібліотечних і музейних закладів. *Другий підтип (III_B)* – Старосинявський, Теофіпольський, Ярмолинецький райони у яких з поміж інших районів регіону простежується висока забезпеченість школами естетичного виховання та демонстраторами фільмів.

IV тип – райони із нижчим від середнього рівнем розвитку культурно-мистецької сфери. Зокрема, в деяких районах відсутні заклади для демонстрування фільмів. Даний тип за окремими показниками поділяється на три підтипи. *Перший підтип (IV_A)* – Городоцький, Ізяславський, Красилівський та Старокостянтинівський райони. Цьому підтипу притаманні відносно низькі коефіцієнти локалізації закладів усіх видів. Дунаєвецький, Полонський, Славутський та Шепетівський райони формують *другий підтип (IV_B)*. Для нього характерним є низька забезпеченість населення усіма закладами, зокрема закладами культури клубного типу та бібліотеками. Райони, які згруповані у даному типі потребують невідкладних заходів щодо оптимізації базової мережі закладів культури і мистецтва. *Третій підтип (IV_C)* формує Летичівський район, який з поміж інших районів даного типу відрізняється достатньо високими показниками розвитку майже усіх видів закладів і їх збалансованістю.

Відмінності у рівнях розвитку культурно-мистецької сфери у різних частинах області загалом не є значними. У переважній більшості адміністративних районів, для яких характерні низькі коефіцієнти локалізації закладів, вже ж таки забезпечуються і виконуються нормативи надання соціокультурних послуг населенню та відбуваються культурно-мистецькі події.

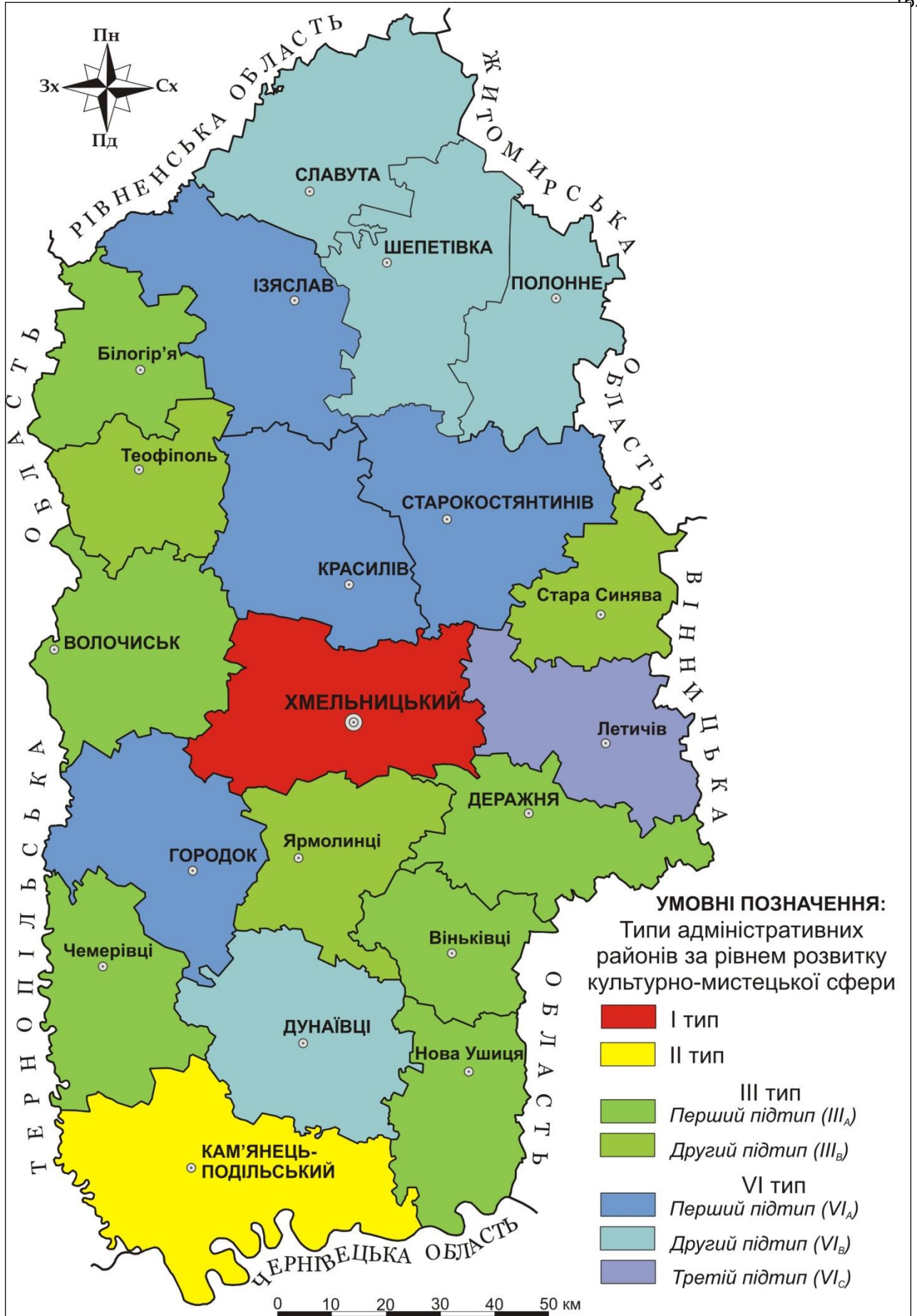

Рис. 4.4. Типи адміністративних районів Хмельницької області за рівнем розвитку культурно-мистецької сфери

Територіальну організацію культурно-мистецької сфери Хмельницької області формують 1034 системи різних ієрархічних рівнів (рис. 4.5.).

Рис. 4.5. Територіальна структура культурно-мистецької сфери Хмельницької області

Аналізуючи культурно-мистецьку сферу Хмельницької області, нами виділено один обласний культурно-мистецький центр (IV-го рангу). Він сформувався на базі обласного центру – м. Хмельницького – яскраво-вираженого функціонального ядра, де представлені усі заклади культурно-мистецької сфери, переважна більшість яких має обласний статус. Зокрема, тут діють управління культури обласної державної адміністрації і міськради, культурно-мистецький ВНЗ науково-методичний і навчально-методичний центри, театри, філармонія, краєзнавчий музей, художній музей, архів, школи мистецтв, обласні спілки та об'єднання, парки культури і відпочинку. Даний центр формує у межах зони свого впливу *обласну культурно-мистецьку систему*.

Культурно-мистецькі центри III-го рангу, які являють собою зосередження у кількох близьких поселеннях закладів, установ і організацій різних підгалузей сфери формують на території регіону 20 районних, 2 окружних міжрайонних та одну міську внутрішньообласну систему. Центром *районних систем* є адміністративний центр району (місто або селище

міського типу), де розташовуються відділ культури районної державної адміністрації, районний будинок культури, міський будинок культури, кінотеатр, централізована бібліотечна система, міська бібліотека, краєзнавчий музей, школа мистецтв, районні творчі спілки та об'єднання, парк культури і відпочинку. Яскравими прикладами таких систем є Волочиська, Деражнянська, Дунаєвецька, Ярмолинецька.

Окружні (міжрайонні) системи сформовані навколо Кам'янця-Подільського та Шепетівки, на базі відповідних окружних систем розселення. Особливістю даних систем є наявність культурно-мистецьких ВНЗ, значної концентрації закладів, творчих спілок, духовних управлінь, національно-культурних товариств міжрайонного значення

В межах регіону виділено 31 *кущову внутрішньорайонну систему*, їх центрами є селища міського типу, колишні районні центри та великі сільські поселення.

Базові культурно-мистецькі територіальні системи формуються навколо ядра – адміністративного центру сільської громади, де акумулюється основний потенціал соціокультурної інфраструктури. Таких систем налічується – 542, найбільше їх у Кам'янець-Подільському районі (41), а найменше у Віньковецькому (16).

Первинні системи формуються у поселеннях, які не мають жодних адміністративних функцій. Це, або великі приміські села, або периферійні малі. Загальна кількість первинних систем у межах обласної територіальної культурно-мистецької системи – 556. У той же час викликає занепокоєння відсутність закладів культурно-мистецької сфери в окремих населених пунктах (близько 20,7% від загальної кількості поселень).

Якнайповніше відображають територіальну організацію культурно-мистецької сфери Хмельницької області наступні картосхеми (рис. 4.6., 4.7).

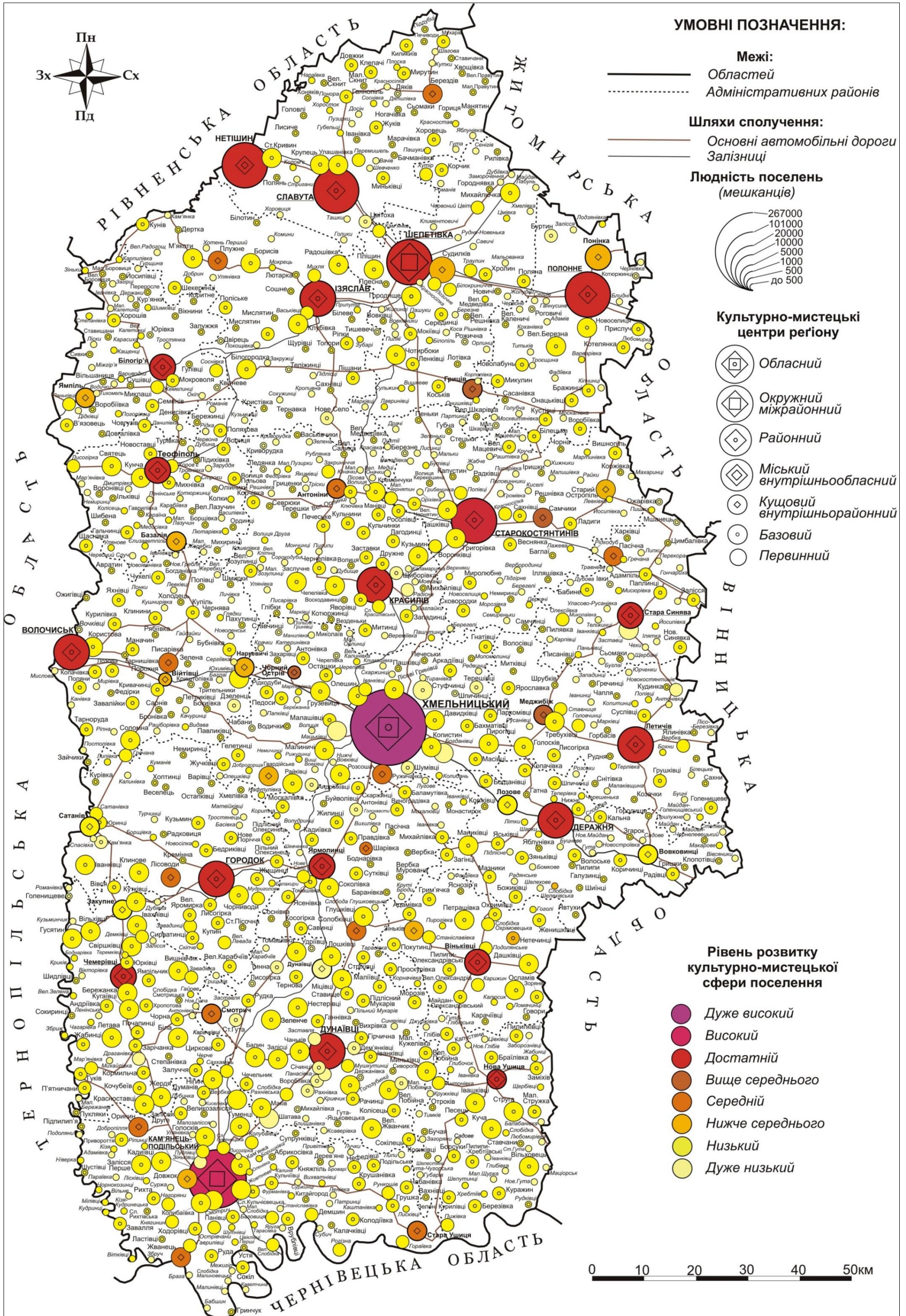

Рис. 4.6. Функціонально-територіальна структура культурно-мистецької сфери Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

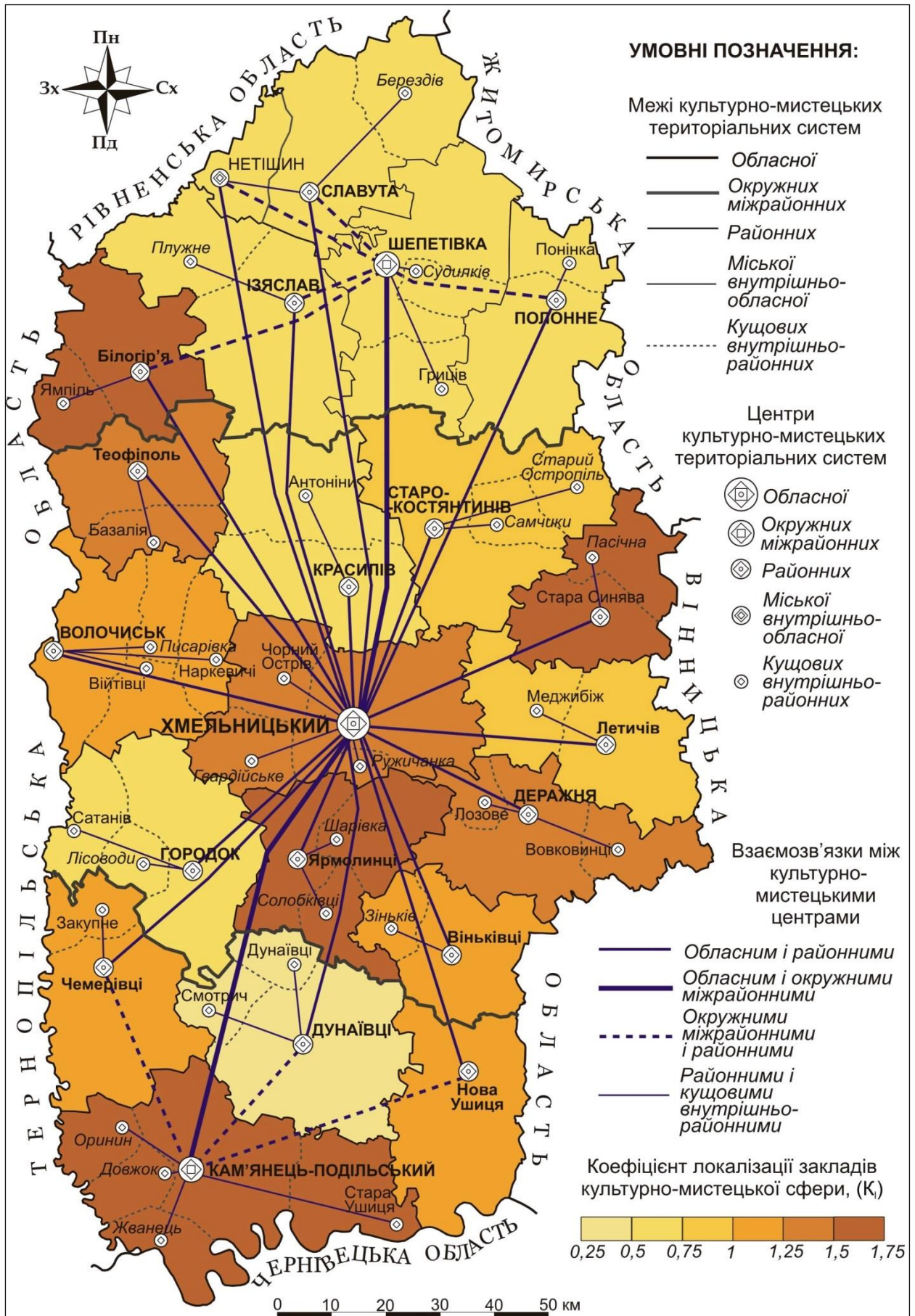

Рис. 4.7. Територіальна організація культурно-мистецької сфери Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

Аналізуючи особливості забезпечення населених пунктів Хмельницької області закладами КМС, якістю послуг, що ними надаються, нами проведено типізацію цих поселень за рівнем розвитку даної сфери (рис. 4.7). Відповідно виділено вісім рівнів розвитку культурно-мистецьких центрів:

1) *дуже низький рівень* характерний для малих сільських поселень (переважно без адміністративного статусу), у яких розташований лише один заклад культури – як правило це клуб або бібліотека-філіал. В межах регіону таких поселень налічується 408;

2) *низький рівень* притаманний сільським поселенням де діють два заклади культури (будинок культури і бібліотека), у переважній більшості – це адміністративні центри сільських рад. Таких культурно-мистецьких центрів в межах області найбільше – 693;

3) великим сільським поселенням або селищам, де діють два заклади культури, що надають розширене коло послуг відповідає *рівень нижче середнього*. Таких центрів налічується 12. Як правило у них розташовані клуб і ПСМНЗ, або дві бібліотеки (для дорослих і дітей);

4) *середньому рівню* відповідають 13 селищ і великих сільських поселень, де функціонує три заклади культурно-мистецької сфери, як правило це – будинок культури, бібліотека та музична школа;

5) *рівень вище середнього* об'єднує культурно-мистецькі центри де діє чотири заклади, один з яких має обласний або районний статус. Це селища Меджибіж, Гриців, Чорний Острів та с. Самчики;

6) *достатній рівень* характерний для усіх районних центрів та міст обласного підпорядкування, де представлені чотири і більше закладів культури і мистецтва та діють структурні підрозділи управління культурою. У регіоні їх виділено – 19;

7) *високий рівень* розвитку КМС має місто обласного підпорядкування, районний центр – м. Кам'янець-Подільський, де розташовуються заклади і об'єкти обласного і національного значення;

8) дуже високому рівню відповідає обласний центр, із високою концентрацією закладів регіонального значення – м. Хмельницький.

Загалом, функціонально-територіальна структура культурно-мистецької сфери характеризується розвинутою мережею власних елементів та сприяє соціокультурному поступу населення регіону.

4.2. Реорганізація і перспективи розвитку культурно-мистецької сфери в умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади

Сьогодні поряд із глобалізацією активно відбуваються процеси регіоналізації. Регіоналізація – це об'єктивний процес перерозподілу компетенцій, передачі владних функцій від національного на регіональний рівень, що призводить до утворення і розвитку нових інституційних структур та підвищення ролі регіону у прийнятті загальнодержавних рішень. У руслі цього в Україні відбуваються активні реформи територіальної організації державної влади та місцевого самоврядування – децентралізація, яка передбачає розширення можливостей і збільшення ресурсів громади – села, селища, міста; розвиток територій та добробут їх мешканців. Процеси децентралізації влади й управління, зміцнення регіональної ідентичності стимулюють населення до соціально-економічного розвитку, налагодження міжнародних зв'язків. Як наслідок формується відповідне коло питань, які регіони вирішують безпосередньо між собою. Це питання культурного співробітництва, обміну управлінським досвідом, передовими технологіями, питання зовнішньої торгівлі товарами і послугами, а також пошук інвестицій для регіональних проектів.

Можливість вирішувати пріоритети галузі культури і мистецтва, культурно-пізнавального туризму, розвивати та утримувати об'єкти культурної інфраструктури, розпоряджатися фінансовими ресурсами призводить до актуалізації культурного регіоналізму – прагнення до збереження традиційно-обрядової, релігійної, мовної, ціннісно-світоглядної самобутності області та повсякденної організації життєдіяльності її мешканців.

Реформа місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні (децентралізація) – важлива передумова прогресивного розвитку територіальних спільнот людей, стимул до саморганізації, сприяння впровадженню сучасних форм і методів економічних взаємовідносин на певній території у трикутнику "грумада – бізнес – влада". Вдала реалізація адміністративно-територіальної реформи сприятиме відновленню гуманітарної складової суспільного життя, в тому числі й культурно-мистецької сфери.

Нормативно-законодавчим орієнтиром заходів щодо децентралізації є Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (розпорядження КМУ №333-р), Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" (від 05 лютого 2015 р.) [82] та Методика формування спроможних територіальних громад (постанова КМУ №214) та ін.

Кінцевим результатом проведення реформи із децентралізації є формування і повноцінне функціонування спроможних територіальних громад. *Спроможна територіальна громада* – це територіальна громада сіл (селищ, міст), яка в результаті добровільного об'єднання здатна самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [82].

Процес формування об'єднаних територіальних громад є сьогодні суттєвим індикатором прояву територіальних ідентичностей спільнот людей різних ієрархічних рівнів – від найменших сільських поселень, до великих міст і цілих адміністративних районів. Менші громади добровільно об'єднуються навколо своїх історичних центрів тяжіння, а інші ж громади із потужними власними ідентифікаційними переконаннями відмовляються входити до складу інших громад, або формують навколо себе об'єднану територіальну громаду. Частина громад, які не дали згоди на об'єднання, функціонують у попередньому

режимі впродовж перехідного періоду з 2015 по 2017 роки. Після закінчення двохрічного терміну усі без винятку громади будуть об'єднані рішенням Кабінету Міністрів України шляхом внесення змін у Перспективний план формування громад області.

Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням обов'язкових умов, які повинні забезпечувати комплексний соціально-економічний розвиток регіону (рис. 4.8.).

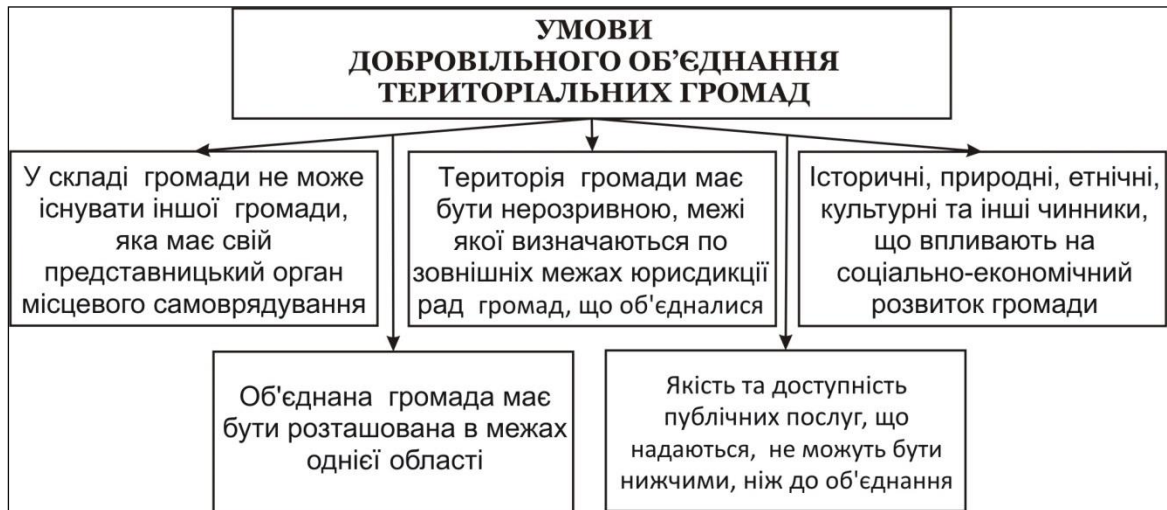

Рис. 4.8. Умови добровільного об'єднання територіальних громад

Формування спроможних територіальних громад здійснюється з урахуванням: 1) здатності органів місцевого самоврядування вирішувати суспільні питання, які належать до їх компетенції, для задоволення потреб населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць; 2) історичних, географічних, соціально-економічних, культурних особливостей розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць; 3) розвитку інфраструктури відповідних адміністративно-територіальних одиниць; 4) фінансового забезпечення відповідних адміністративно-територіальних одиниць; 5) трудової міграції населення; 6) доступності послуг у відповідних сферах.

Формування спроможних територіальних громад здійснюється у такій послідовності: 1) визначення потенційними адміністративними центрами міст обласного значення та населених пунктів, що мають статус районних центрів;

2) визначення потенційними адміністративними центрами населених пунктів, які раніше мали статус районних центрів; 3) визначення потенційними адміністративними центрами інших населених пунктів (сіл, селищ, міст).

Процес реорганізації культурно-мистецької сфери у зв'язку із децентралізацією не повинен суттєво вплинути на функціонально-компоненту структуру галузі. Водночас досить актуальним залишається питання спроможності нових перспективних громад утримувати розгалужену базову мережу первинних закладів культури, які є неприбутковими та глибокодотайними. Зменшення кількості дітей шкільного віку та відсутність можливості їх підвезення до спеціалізованих навчальних мистецьких закладів загострює питання їх функціонування, особливо на безоплатній основі. Також варто переглянути умови переходу культурно-мистецьких навчальних закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації з обласного бюджету на баланс об'єднаних територіальних громад. Адже їх повноцінне утримання неможливе без загальнонаціональних субвенцій. Відсутність державного фінансування спричинить їх реорганізацію, ба навіть припинення діяльності.

Важливих змін зазнає у процесі децентралізації організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери. У центрах об'єднаних територіальних громад у межах функціональної діяльності їх виконавчих комітетів будуть сформовані нові відділи (управління) у галузі культури і мистецтв. Іноді ці відділи також будуть об'єднувати й суміжні галузі – освіту, туризм, духовність, національну політику, фізичну культуру і спорт, молодіжну політику. Діяльність даного відділу (управління) будуть забезпечувати його керівник та галузеві спеціалісти. Діяльність у сфері культури на районному рівні буде координуватися новоствореним інститутом районного префекта. Загальне керівництво – здійснюватиме Управління культури обласного рівня.

У перехідний період організаційно-управлінська структура КМС Хмельницької області матиме територіально-диспропорційний характер функціонування та ієрархічні викривлення у рівнях підпорядкування з огляду на такі аспекти:

- несформованість на більшості території області об'єднаних територіальних громад;
- невходження окремих сільських, міських і селищних рад в об'єднані громади;
- функціонування в межах одного адміністративного району однієї об'єднаної територіальної громади;
- відсутність в межах одного адміністративного району сформованих нових об'єднаних громад;
- функціонування об'єднаної територіальної громади в межах декількох адміністративних районів, що вимагає зміни меж районів (приймається окремою Постановою Верховної Ради України);
- неупорядкованість статусів закладів культури і мистецтва (обласний, районний, міський, сільський);
- тривалий часовий перехід управлінських повноважень із одних структурних підрозділів у інші, ліквідація одних та формування нових.

На даний час в регіоні є достатньо висока нерівномірність адміністративно-територіального поділу. В Хмельницькій області налічується 1451 населений пункт, у тому числі міського типу – 37 (6 міст обласного значення, 7 – районного значення, 24 – селища міського типу), сільських – 1414. На території області діє 625 органів місцевого самоврядування, з них районних рад – 20, міських рад – 13, селищних рад – 24, сільських рад – 568.

Згідно із Перспективним планом формування територій громад Хмельницької області (від 28.05.2015 р.) планується утворити 54 спроможних об'єднаних територіальних громади: 13 міських, які об'єднують території міст та прилеглих до міст сільських рад, 23 селищних та 18 сільських об'єднаних громад. У межах Новоушицького, Старосинявського та Ярмолинецького районів запропоновано утворити по одній об'єднаній територіальній громаді.

Геопросторові параметри ресурсного потенціалу розвитку культури і мистецтва об'єднаних територіальних громад представлені у Додатку І.

З метою забезпечення доступності отримання населенням адміністративних та соціальних послуг, враховуючи існуючі трудові потоки і працевлаштування громадян, навчання дітей у закладах освіти, транспортне сполучення, побажання та наміри сільських громад передбачено зміну меж таких районів: Волочиського, Деражнянського, Дунаєвецького, Ізяславського, Полонського, Славутського, Старокостянтинівського, Теофіпольського, Чемеровецького, Хмельницького, Шепетівського та Ярмолинецького, від яких відійдуть, або до яких приєднаються території сільських рад інших районів [177].

У процесі реформування місцевого самоврядування, на балансі об'єднаних громад опиниться 2057 закладів культури і мистецтва. Відносна ентропійна міра концентрації (формула 1.1) закладів культури, що утримуються місцевими громадами, найвища у Славутському, Шепетівському, Кам'янець-Подільському, Чемеровецькому і Красилівському районах, найменший відповідно у Полонському (Додаток І). Аналіз геопросторових особливостей територіальної концентрації (Додаток Й) і локалізації (Додаток К) закладів культурно-мистецької сфери перспективних об'єднаних громад, що наразі утримуються місцевими громадами засвідчив високі показники у сільських та селищних об'єднаних громадах. Це у подальшому призведе до оптимізації мережі цих закладів відповідними громадами, у свою чергу значно легше утримувати заклади буде міським об'єднаним громадам, де їх менша локалізація і концентрація.

Інтенсивність поширення культурних інновацій центрами об'єднаних громад прямо залежить від їх поля демографічного впливу (формула 1.7). На основі цих показників складено картосхему (рис.4.9), аналіз якої дав зробити такі висновки: 1) недоцільність формування сільських громад навколо міських поселень у радіусі щонайменше 20 км, особливо навколо міст обласного підпорядкування; 2) доцільність створення сільських об'єднаних територіальних громад у відносно периферійних частинах адміністративних районів. Врахування цих особливостей повинно бути враховане у вигляді внесення конструктивних змін у Перспективний план формування територій об'єднаних громад області.

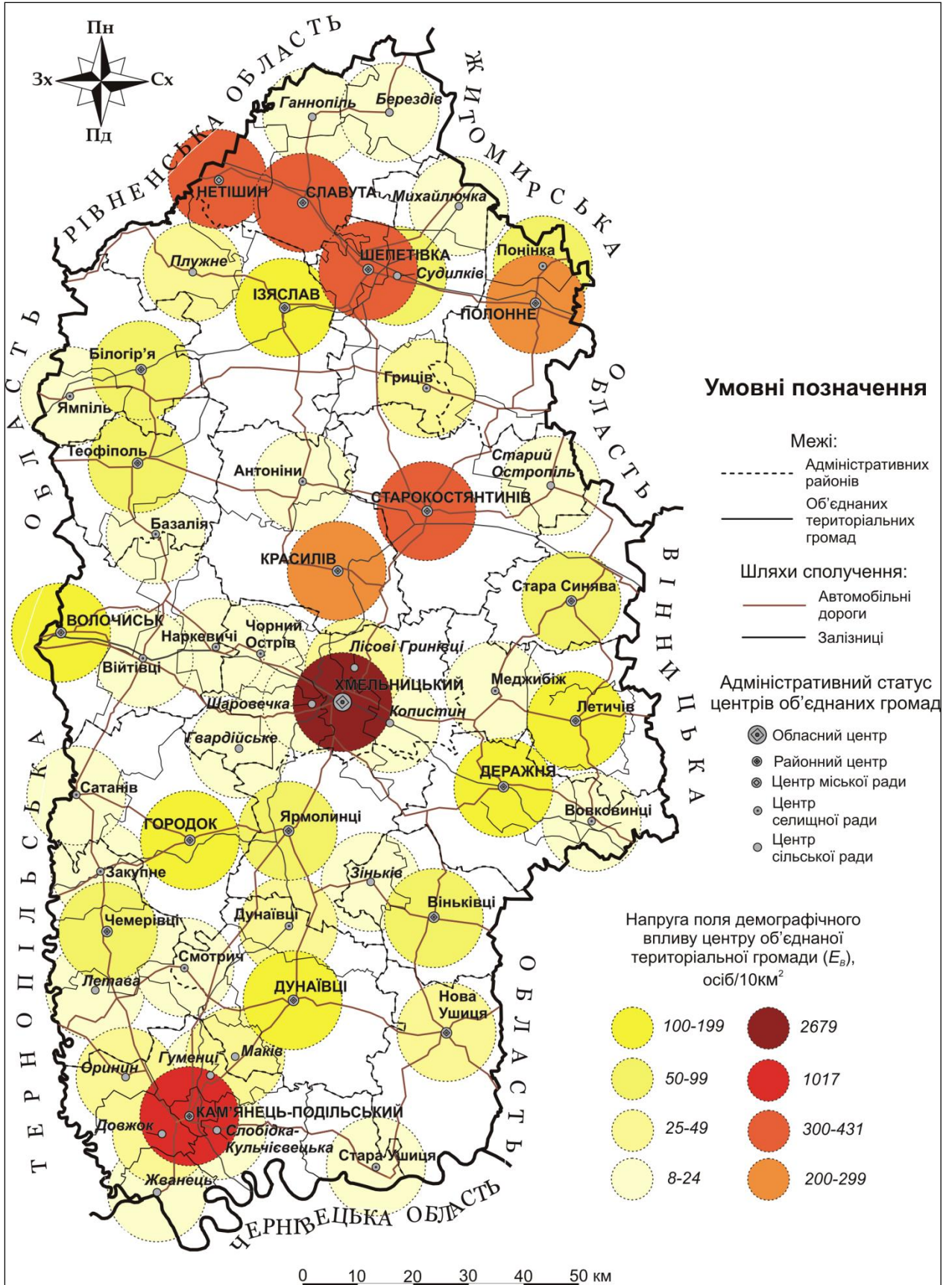

Рис. 4.9. Напряга полів демографічного впливу центрів об'єднаних територіальних громад Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

4.3. Креативний кластер як інноваційна форма територіальної організації культурно-мистецької сфери

У період важливих структурних суспільно-виробничих зрушень у напрямку переорієнтації на концепцію стійкого розвитку регіонів підвищується акцент на важливості культурних і креативних (творчих) ресурсів. Культурно-мистецький ресурс – нове джерело наповнення місцевих бюджетів, інструмент підвищення конкурентоспроможності підгалузей культури, а також окремих населених пунктів, кількох територіальних громад в межах адміністративних одиниць. Особливо актуальним дане питання є для периферійних територій, поселень із депресивними демографічними і виробничими тенденціями, які ставлять собі за мету – наповнення місцевого бюджету. Культурно-мистецькі новації та ініціативи формують новий перспективний напрям спеціалізації закладів культури державної і приватної форм власності у напрямку підвищення рівня комерціалізації та якості надання послуг.

Сьогодні світовий досвід є яскравим підтвердженням того, що ресурси культури і мистецтва є дієвим засобом соціально-економічного зростання. Водночас культурні інновації плануються та реалізуються в рамках впровадження територіальної кластеризації. Кластеризація являє собою зонування (районування) території за спільністю історико-культурного розвитку, культурно-мистецького потенціалу, параметрів господарського розвитку та що важливо, геопросторової специфіки взаємозв'язків суб'єктів культурно-мистецької діяльності (закладів, установ, громадських організацій та окремих митців і творчих колективів). У "Європейському меморандумі про кластери" (2009) зазначається, що інновації є тим фактором, який буде формувати європейське бачення майбутнього росту і процвітання. Кластери можуть бути каталізаторами цього процесу і повинні функціонувати як пов'язані один з одним територіальні центри". Інновації сприяють розширенню пропозиції на культурно-інформаційному ринку регіональної продукції і послуг, яка із врахуванням місцевих переваг мистецького колориту, має переваги виходу на національний та світовий ринок торгівлі.

Фундатором теорії кластерів вважають американського економіста М. Портера, хоча ряд науковців вважає, що вона має суспільно-географічне підґрунтя. Адже, своїми витокami ця теорія тісно пов'язана із концепцією територіально-виробничих, зокрема міжгалузевих, комплексів, основи якої в Україні заклали А. Ващенко, М. Паламарчук, М. Пістун, О. Шаблій та ін.

За визначенням М. Портера, кластер – це група взаємопов'язаних компаній, що є географічними сусідами, і пов'язаних із ними організацій, які діють у певній сфері, ведуть спільну діяльність та взаємодоповнюють один одного. Згідно з "Європейським меморандумом...", кластер – це регіональні центри концентрації спеціалізованих компаній і організацій, пов'язаних між собою багатьма каналами, які створюють сприятливе середовище для інновацій. Кластер – це також й математико-аналітичне поняття, яке характеризує близьке розташування логічно пов'язаних об'єктів у межах одного регіону. За визначенням економіста проф. М. Войнарєнка, в умовах України "кластер – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств, що тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону" [95, с. 30].

Станом на сьогодні чинне законодавство України вважає кластер "інноваційною структурою". Порядок створення і функціонування кластерів регулює Концепція створення кластерів, Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків і інноваційних структур інших типів" (№549 від 22.05.1996 р.), Концепція кластеризації регіонів України, Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів.

В Україні впровадження особливого виду кластеру – інноваційного є перспективним. Щодо креативних кластерів у культурно-мистецькій сфері, то вони активно функціонують у ряді регіонів в рамках окремих підсфер культури і мистецтва, зокрема у напрямку популяризації і комерціалізації народних

художніх промислів, історико-культурної спадщини, агротуризму, виробництва брендової сувенірної продукції тощо.

Регіон, який нами досліджується, має досвід реалізації кластерних новацій, адже впровадження кластерів в Україні розпочалося із пілотних проектів у Хмельницькій області. Так із 1998 р. по 2000 р на території області успішно сформовано будівельний, швейний і продовольчий кластери та кластер сільського зеленого туризму. Усе це впроваджувалось з ініціативи групи спеціалістів відомого американського економіста В. Прайса у рамках Програми "Поділля перший" за співпраці фахівців Хмельницької облдержадміністрації та науковців Хмельницького національного університету. Із 2005 р. в області розпочато новий етап формування кластерів – у напрямку виробництва нових будівельних матеріалів, охорони та комерціалізації культурної спадщини, інформаційно-освітньої сфери, кластера органічного землеробства, фруктового кластера "Подільське яблуко". Наймолодшим у регіоні є кластер екоагротуризму у селищі Гриців Шепетівського району. Але сьогодні залишається ще низка соціально-економічних, в першу чергу фінансово-організаційних, перешкод, які створюють перепони у повноцінному функціонуванні усіх кластерів, хоча більшість із них продемонстрували високі показники діяльності.

У нашому розумінні *креативний (культурно-мистецький) кластер* – це добровільне об'єднання закладів, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, творчих персоналій і колективів (професійних і непрофесійних) культурно-мистецької сфери певної території, за сприяння органів державної влади, науковців, фахівців у галузі менеджменту і маркетингу культури, з метою подолання кризових явищ у галузі та підвищення її конкурентоспроможності та формування єдиного геокультурного простору регіону.

Інноваційні креативні кластери, як правило, доцільно формувати на основі базової мережі закладів культури державної і комунальної форм власності, що повинно сприяти їх комерціалізації. Але основним рушієм і популяризатором новітніх форм культурно-мистецької діяльності повинні стати приватні альтернативні заклади культури, розваг, дозвілля, відпочинку і культурно-

пізнавального туризму. Важливий акцент необхідно зробити на формування передового кадрового резерву, який може пропонувати і сприяти виконанню сучасних креативних рішень. Загальна логіко-структурна модель інноваційного креативного культурно-мистецького кластера регіону представлено на рис.4.10.

Рис.4.10. Логіко-структурна модель креативного територіального кластера

У геопросторовому відношенні основою у процесі кластеризації є формування мережі – опорного каркасу. Даний каркас являє собою сукупність перспективних креативних вузлів (центрів). Опорний каркас інноваційного кластеру формується із врахуванням систем розселення, локалізації закладів культури і мистецтва, інтенсивності культурно-мистецьких зв'язків між відповідними креативними центрами.

З точки зору побудови програми розвитку субкластерів та їх креативних центрів і пунктів у Хмельницькій області необхідно визначити пріоритетні напрямки їх функціональної діяльності. Тому, враховуючи внутрішньорегіональні особливості, галузеву специфіку, наявні ресурсні умови формування культури поселень та траєкторію їх творчого інноваційного руху нами виділено такі види креативних центрів і пунктів: поліфункціональні; історико-культурні; молодіжні; етнокультурні.

Найактивнішу роботу в даному напрямку здійснюють Кам'янець-Подільський та Хмельницький міські будинки культури, Новоушицький та Теофіпольський

районні будинки культури, Дунаєвецький районний культурно-мистецький, просвітницький центр [106, с.29].

У межах Хмельницької області формуються креативні субкластери за територіальним принципом на підставі опорного каркасу систем розселення населення, історико-географічних умов розвитку, особливостей геопросторової організації базової мережі закладів культури і мистецтва та рівня забезпеченості ними населення. Виділяються три субкластери, які об'єднують у своєму складі 26 креативних центрів та 29 креативних пунктів (табл. 4.4., рис. 4.11).

Таблиця 4.4.

Креативні культурно-мистецькі субкластери Хмельницької області

Субкласер	Склад, адміністративні райони	Площа, км ²	Населення, тис. мешканців	Питома вага культурно-мистецького потенціалу, %	Концент-рація закладів культури	Локалізація закладів культури
Центральний	Віньковецький, Волочиський, Городоцький, Деражнянський, Красилівський, Летичівський, Старокостянтинівський, Старосинявський, Теофіпольський, Хмельницький, Ярмолинецький	7,7	564	41,6	1,02	0,88
Південний	Кам'янець-Подільський, Дунаєвецький, Новоушицький, Чемеровецький	4,5	301,7	26,2	1,11	1,05
Північний	Білогірський, Ізяславський, Полонський, Славутський, Шепетівський	5,4	296	21,1	0,89	1,01

Центральний креативний субкласер включає 11 адміністративних районів (табл. 4.4.). Креативний центр – місто обласного значення Хмельницький, адміністративний, економічний і культурно-мистецький центр області. Даний субкласер є найбільшим в області. У межах субкластера виділено 14 перспективних креативних центрів. Серед них – усі районні центри, які мають якісне інфраструктурно-кадрове забезпечення, а також селища Сатанів і Меджибіж та с. Самчики, де сконцентровані історико-культурні, туристично-рекреаційні і творчі ресурси. Перспективними також є 12 креативних пунктів – 5 селищ і 7 великих сільських поселень. Субкласер – поліфункціональний.

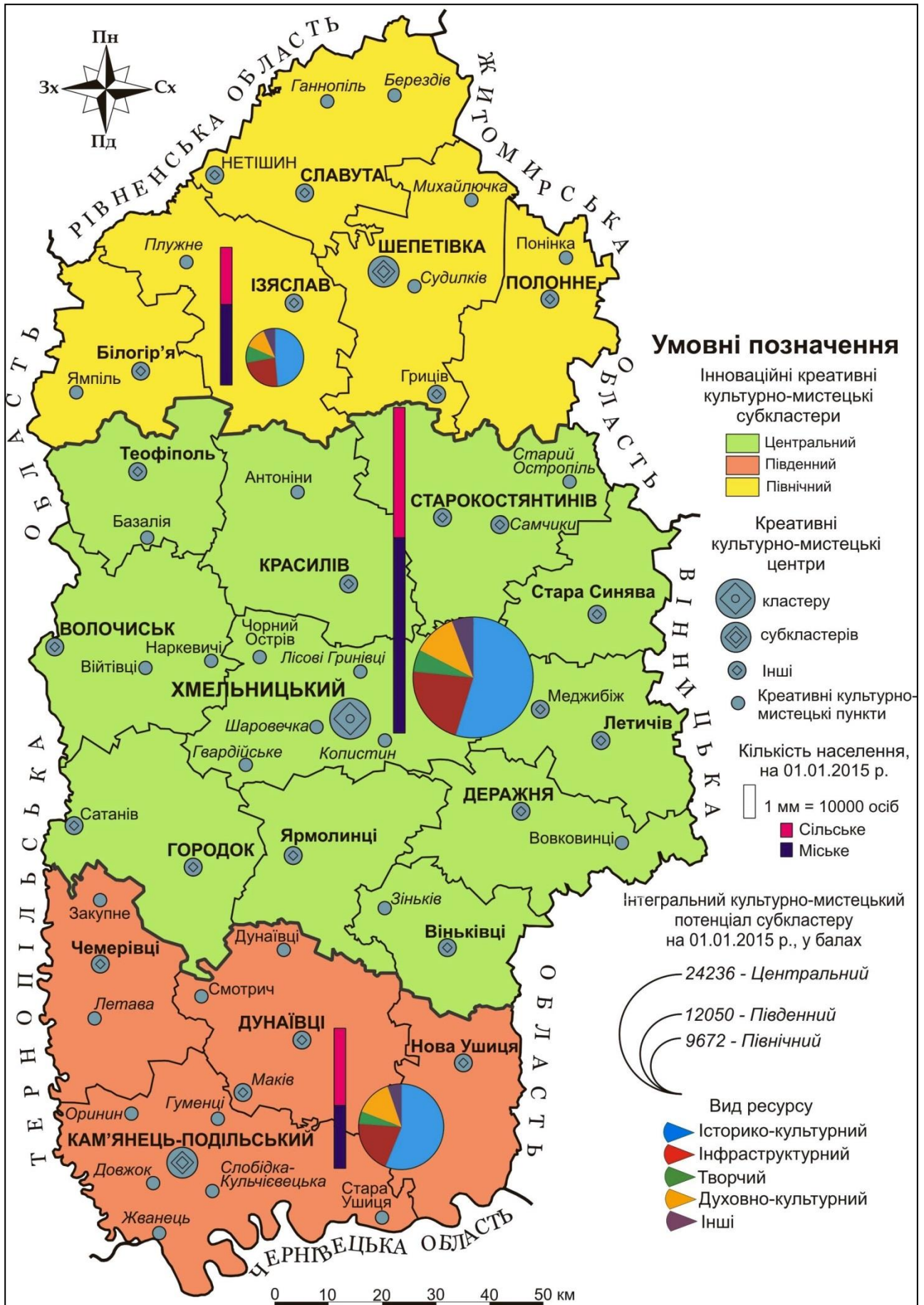

Рис. 4.11. Креативні культурно-мистецькі субкластери Хмельницької області

Південний креативний субкластер розташований у межах центрально-подільського Придністер'я, у складі 4 адміністративних районів (табл. 4.4). Креативний центр – місто обласного підпорядкування, історичний і культурно-освітній центр регіону – Кам'янець-Подільський. У структурі культурно-мистецького потенціалу особливе місце посідає історико-культурний, адже тут сконцентрована велика кількість пам'яток культурної спадщини. У межах субкластера виділено такі перспективні креативні центри: Кам'янець-Подільський, Дунаївці, Чемерівці, Нова Ушиця – поселення, які володіють достатнім культурно-мистецьким потенціалом відносно інфраструктури та пам'яток історії та культури. Село Маків Дунаєцького району – володіє рекреаційним (курорт) потенціалом. Креативних пунктів – 10, вони є центрами об'єднаних територіальних громад, зокрема смт Стара Ушиця та с. Жванець – перспективні центри впровадження інноваційних форм дозвілля, відпочинку і рекреації на річці Дністер. Спеціалізація субкластера – історико-культурна, етнокультурна та рекреаційна.

Північний креативний субкластер охоплює п'ять адміністративних районів (табл. 4.4). Територія субкластера у історико-етнографічному відношенні розташовується у межах Південно-східної Волині, а у природно-географічному, частково, у межах Малого Полісся. Креативний центр субкластера – Шепетівка, місто обласного підпорядкування, культурно-освітній центр. У структурі культурно-мистецького потенціалу значне місце посідає інфраструктурний та творчий. У межах субкластера виділено 7 перспективних креативних центрів: смт Білогір'я, міста Ізяслав, Полонне, Славута, Шепетівка та місто обласного підпорядкування – Нетішин. Селище Гриців включене до переліку креативних центрів з огляду на досвід інноваційного розвитку громади. 2 селища та 5 сільських поселень, як центри спроможних громад, виступають креативними пунктами. Спеціалізація субкластера – творча та етнокультурна.

4.4. Проблеми та основні напрямки вдосконалення територіальної організації культурно-мистецької сфери

Повноцінна реалізація культурної політики в Україні можлива лише за умов забезпечення населенню доступу до культурних благ та отримання якісних

соціокультурних послуг. Побудова цілісного національного геокультурного простору вимагає, в першу чергу, розбудови інфраструктурного потенціалу закладів культурно-мистецької сфери. Ці заклади та організація їх функціонування повинні відповідати світовим стандартам, що пришвидшить інтеграцію вітчизняної культури у міжнародне культурне середовище, відкриє доступ до новітніх форм мистецтва, сприятиме відродженню місцевих традицій. Хмельницька область володіє унікальним творчим потенціалом та історико-культурною спадщиною. Використання даних ресурсів повною мірою буде можливе лише тоді, коли будуть створені сприятливі умови для формування розгалуженої мережі закладів культури.

Незважаючи на прогресивний поступ сучасного інформаційного суспільства, все ж таки присутній цілий ряд проблем, які гальмують продуктивну роботу закладів культурно-мистецької сфери, а саме:

- відсутність налагодженої взаємодії між територіальними громадами та органами влади, галузевими управлінськими підрозділами;
- проблема вироблення моделі стратегії розвитку закладів культури регіону із врахуванням місцевих особливостей та ресурсів;
- залишковий принцип фінансування галузі культури;
- невисокий рівень доходів населення та недостатня затребуваність культурних та естетичних благ, що знижує відвідуваність культурних подій;
- низький рівень соціокультурного обслуговування населення та обмежений асортимент спеціалізованої продукції;
- недостатня робота щодо впровадження інноваційних технологій, шоу-проектів та інших сучасних форм надходження позабюджетних коштів;
- застаріле матеріально-технічне забезпечення закладів, проблеми господарського обслуговування споруд;
- проблема транспортної доступності мешканців до закладів культури і мистецтва та обмеженість забезпечення автотранспортом для ведення повноцінної гастрольної діяльності;

- наявність значної частки у структурі кадрового складу культурно-мистецької сфери некваліфікованих працівників, низька оплата праці та соціального забезпечення творчих працівників;

- проблема вироблення інформаційно-рекламної політики з популяризації діяльності закладів культури, якісного маркетингу продукції та менеджменту галузевого управління.

Основними причинами, які викликають територіальні диспропорції у рівнях забезпеченості населення Хмельницької області закладами культури і мистецтва, слід назвати такі:

- особливості розселення населення;
- міграції, депопуляція та інші кризові демографічні процеси;
- деструктивні явища в регіональній економіці та культурно-мистецькій сфері, зокрема;
- нормативи чинного законодавства щодо базової мережі закладів культури;
- фінансово-господарські перешкоди для інтенсивної розбудови галузі.

На часі надзвичайно актуальним залишається проведення змістовного моніторингу забезпеченості населення закладами культурно-мистецької сфери, якості надання ними послуг та транспортної доступності. Населення Хмельницької області забезпечено закладами культури на задовільному рівні. Однак все ж присутні суттєві геопросторові диспропорції, що вимагає як проведення роботи із введення в дію нових закладів так і оптимізації нерентабельних та формування територіального креативного культурно-мистецького кластеру.

Одним із головних чинників розвитку галузі туризму в регіоні є використання ресурсів культурно-мистецької сфери. Це викликано тим, що в останній час, у зв'язку із процесами демократизації та гуманізації суспільного життя, все більше людей ставлять собі за мету якомога більше досягнути у художньому плані, задовольнити власні моральні та естетичні потреби. У цьому аспекті, важливою галуззю є туризм, зокрема активне залучення у туристичний бізнес закладів культури і мистецтва різних форм власності, які виступають провідними об'єктами збереження, примноження та популяризації місцевих традицій та національного

культурного надбання. Це створить не тільки якісний продукт культурного туризму, а й забезпечить передумови для покращення рівня соціокультурного обслуговування населення. Особливо важливим це є для регіонів із швидкими темпами розвитку туризму, густою мережею культурно-мистецьких закладів та творчим потенціалом населення.

Провідними факторами підвищення ролі культурно-мистецького напрямку стали трансформаційні процеси в соціально-економічній сфері держави початку 1990-х років. Відбулися помітні зрушення у напрямку комерціалізації діяльності закладів сфери культури і мистецтва, а також впровадження інноваційно-видовищних програм і шоу-проектів. Але, незважаючи на швидкі темпи розвитку ринкових відносин, провідною ланкою у проведенні дозвілля туристів залишаються державні заклади культури і мистецтва.

У контексті багатогранного впливу культурно-мистецької сфери на розвиток галузі туризму виділяють п'ять рівнів культурного туризму:

- професійний, що базується на професійних контактах;
- спеціалізований, головною метою якого є задоволення культурних потреб туриста;
- неспеціалізований, при якому споживання культурних благ є невід'ємною, суттєвою частиною, але не головною метою туристичної подорожі;
- супутній, де споживання культурних благ в ієрархії мотивації туриста займає досить низьку позицію і, відповідно, стає додатковою, необов'язковою складовою його туристичної поведінки.

На даному етапі, використовуючи базову мережу закладів культури і мистецтва Хмельницької області, необхідно, в першу чергу, покращити надання туристичних послуг супутнього і неспеціалізованого рівнів культурного туризму, а далі – розвивати спеціалізований і професійний.

Найбільший потенціал у туристичному плані мають ті заклади, які розміщені в обласному центрі, великих містах та мають обласний та районний статуси – це театри, філармонії, палаци і будинки культури, цирки, центри культури і дозвілля. Вони характеризуються стабільним графіком роботи, актуальним репертуаром,

інтерактивними формами діяльності; займаються гастрольною діяльністю та надають свою сцену для інших митців та творчих колективів; презентують кращі зразки художньої творчості дестинації та слугують своєрідними соціокультурними центрами культурно-мистецького життя регіону. Чільне місце також займають музеї та галереї, де представлені історичні та художні цінності різнопланового характеру, які висвітлюють особливості духовного та господарського розвитку території. Інфраструктурний потенціал цих закладів якнайкраще підходить до проведення різноманітних культурно-просвітницьких і мистецьких акцій. Комплексні культурно-пізнавальні послуги туристам надаються національними і державними історико-культурними та архітектурними музеями та заповідниками. Парки культури і відпочинку добре слугують у проведенні різноманітних культурних і спортивних подій, фольклорних та етнографічних свят, музичних фестивалів, ярмарок та інших дозвілєвих заходів. Актуальним проведенням вільного часу із пізнавальною метою є відвідини зоопарків та ботанічних садів.

Підвищивши рівень інформатизації, розширивши спектр послуг та підсиливши культурно-масову роботу потужний потенціал отримують бібліотеки, бібліотеки-музеї, клуби-бібліотеки, архіви, літературні і книжкові магазини-салони тощо. Важливе значення відводиться закладам культури клубного типу. Їхнім завданням поряд із проведенням концертів, місцевих свят є створення інформаційної бази про туристичні ресурси населеного пункту. Лідерство у відпочинково-розважальній діяльності, особливо серед молоді, займають комерційні клубні заклади, де відбуваються тематичні вечірки, дискотеки, виступи зірок шоу-бізнесу. Арт-кафе, клуби-ресторани – унікальні заклади харчування, де, окрім своєрідної кухні, креативного інтер'єру, відвідувачі можуть побачити мистецькі виступи, інсталяції, тобто відчути вживу "дух" міста, регіону.

Перспективні напрямки подальшого використання даних закладів з метою розвитку туризму в регіоні – проведення різножанрових регіональних фольклорних і музичних фестивалів, включення у туристичні маршрути обов'язкове знайомство із культурною спадщиною, традиціями краю, розробка арт-хоббі-турів, проведення художніх пленерів та майстер-класів народних ремесел, просування у міське

середовище різноманітних форм паблік-арту, організація і проведення наукових конференцій, семінарів із залученням науковців, митців, громадськості і представників влади відносно спільного комплексного розвитку туристичної інфраструктури та закладів культури і мистецтва.

Отже, заклади культурно-мистецької сфери, як складова частина інфраструктури туризму – потужний ресурс для формування повноцінного туристичного ринку регіону. Недостатня увага до культури, мистецтва, туризму з боку держави та місцевих органів влади виступає стримуючим фактором для комплексного суспільного розвитку територій. Тому першочергове завдання загальнонаціональної політики уряду – розбудова широкої мережі туристичної інфраструктури, яка б відповідала міжнародним стандартам та вимогам.

Висновки до четвертого розділу

Територіальна організація культурно-мистецької сфери обласного регіону – багатогранна та різнорівнева система. Вона включає особливості розміщення населення на різноманітних рівнях обслуговування закладами досліджуваної галузі. Основними її елементами є культурно-мистецькі пункти, центри (обласний, міжрайонні, кущові, первинні). Їх виділяють на основі інтегральних індексів локалізації закладів культурно-мистецької сфери і культурних взаємозв'язків між поселеннями.

Територіальну організацію культурно-мистецької сфери Хмельницької області формують 1034 системи різних ієрархічних рівнів. Вони об'єднуються у 4 типи та 5 підтипів адміністративних районів Хмельницької області за рівнем розвитку культурно-мистецької сфери. В області є один культурно-мистецький центр (м. Хмельницький), три міжрайонні (Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Шепетівка), 20 районних і 556 первинних. Близько 26% населених пунктів не мають жодного закладу культурно-мистецької сфери.

Для оптимізації територіальної організації культурно-мистецької сфери в сучасних умовах важливе формування креативних кластерів. Інноваційний креативний культурно-мистецький кластер – це добровільне об'єднання закладів,

підприємств, установ, організацій усіх форм власності, творчих персоналій і колективів культурно-мистецької сфери певної території, за сприяння органів державної влади, науковців, фахівців у галузі менеджменту і маркетингу культури, з метою подолання кризових явищ у галузі та підвищення її конкурентоспроможності та формування єдиного геокультурного простору регіону. Його основою є формування опорного каркасу культурно-мистецьких центрів, які б концентрували великий культурно-мистецький потенціал і були б вузлами креативних інноваційних зв'язків. Такими центрами можуть бути Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Шепетівка – центри майбутніх субкластерів: Центрального, Південного, Північного. Кожен з них має свої особливості компонентно-функціональної структури, відмінності у розміщенні основних креативних центрів. Для Центрального субкластера основні підгалузі культурно-мистецької сфери – музейна справа, мистецька освіта, бібліотечна справа, концертно-видовищна діяльність; для Південного – охорона культурної спадщини, музейна справа народна аматорська творчість; для Північного – функціонування закладів культури клубного типу, народна аматорська творчість.

Процес реорганізації культурно-мистецької сфери у зв'язку із децентралізацією державної влади в Україні не повинен суттєво вплинути на функціонально-компоненту структуру галузі. Водночас досить актуальним залишається питання спроможності нових перспективних територіальних громад утримувати розгалужену базову мережу первинних закладів культури, які є неприбутковими та глибокодотакційними.

ВИСНОВКИ

Суспільно-географічне дослідження культурно-мистецької сфери Хмельницької області дозволяє зробити такі висновки:

1. За сучасних умов актуальність суспільно-географічного вивчення культурно-мистецької сфери посилюється тим, що ця галузь створює основу для функціонування третинного сектору економіки і сприяє задоволенню духовних потреб людей. Її функції мають свої особливості на різних етапах суспільного розвитку і визначаються, передусім, потребами територіальних спільнот людей та їх територіальною ідентичністю. У процесі трансформації суспільних відносин в Україні культурно-мистецька сфера зазнала реорганізації, як у плані зміни форм власності закладів із надання послуг населенню, так і її територіальної організації.

Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону – це геопросторове поєднання підприємств, установ, організацій і закладів різних форм власності, творчих спілок та громадських організацій, які діють у відповідному регіональному геокультурному просторі та безпосередньо задіяні у виробництві, розподілі, збереженні, розповсюдженні і організації споживання товарів і послуг культурного, інформаційного та художньо-декоративного призначення.

Дослідження територіальної організації культурно-мистецької сфери регіону проведені нами із застосуванням системного підходу. З його позицій культурно-мистецька сфера розглядається як система, що має складну функціонально-компонентну, функціонально-територіальну та організаційно-управлінську структуру. Для вивчення особливих форм цих структур застосовують історико-географічний та літературний методи, для аналізу видів культурно-мистецької сфери і їх функціонування – статистичний, експедиційний, картографічний, математичного моделювання та ін.

2. Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону формується під впливом загальних і регіональних факторів. До загальних

відносяться ті, які визначають розвиток цієї сфери у державі загалом (нормативно-законодавчі, політико-культурні, в т.ч. й глобалізація, інтернаціоналізація і бігравітація). Регіональні фактори – це історико-географічні, природно-географічні, демографічні, етнічні, розселенські, рівень і якість життя населення. Вони впливають на формування культурно-мистецької сфери, рівень її розвитку і територіальної організації. Безпосередній вплив на розміщення закладів культури і мистецтва у Хмельницькій області має населення, зокрема його розселення у різних типах поселень, чисельність населення (коефіцієнт кореляції населення і закладів культури становить 0,653), його структура, етнічний склад.

Фактор територіальної ідентичності населення проявляється у процесі ототожнення себе з соціальною системою певного регіону, з його людьми, культурою, традиціями, ландшафтом. Наразі актуальними проблемами територіальної ідентифікації населення Хмельницької області є депопуляція, подолання ідеологічних стереотипів радянського періоду, відновлення національної пам'яті, збереження історико-культурної спадщини тощо.

3. У розвитку культурно-мистецької сфери має вагоме значення культурно-мистецький потенціал території. За результатами інтегральної оцінки виявлено, що найбільшу питому вагу у регіоні становить історико-культурний (53,8%), інфраструктурний (21,71%), духовно-культурний (12,31%) потенціал та ін. За ступенем територіальної диференціації різних видів ресурсів, що характеризують ентропійні міри, найбільшою територіальною однорідністю характеризуються такі види потенціалу: творчий, управлінський, інфраструктурний (понад 4), найменшою – інноваційно-інвестиційний (1,6). Узагальнений вплив різноманітних чинників здійснено за допомогою SWOT-аналізу, в якому відображаються в основному переваги і можливості розвитку культурно-мистецької сфери у регіоні на перспективу.

4. Функціонально-компонентна структура культурно-мистецької сфери об'єднує заклади, підприємства, установи і організації, які надають послуги

культурного, художнього та інформаційного призначення в рамках регіонального геокультурного простору. Підгалуззями сфери є: культурно-мистецька освіта, функціонування закладів культури клубного типу, бібліотечна справа, функціонування концертно-видовищних установ, архівна справа, музейна справа, кінематографія, народне аматорське мистецтво, діяльність релігійних організацій та національно-культурних товариств.

5. Територіальна організація культурно-мистецької сфери обласного регіону – багатогранна та різнорівнева система. Основними її елементами є культурно-мистецькі пункти, центри (обласний, міжрайонні, кущові, первинні). Їх виділяють на основі інтегральних індексів локалізації закладів культурно-мистецької сфери і культурних взаємозв'язків між поселеннями.

Територіальну організацію культурно-мистецької сфери Хмельницької області формують 1034 системи різних ієрархічних рівнів. Вони об'єднуються у 4 типи та 5 підтипів адміністративних районів Хмельницької області за рівнем розвитку культурно-мистецької сфери. В області є один культурно-мистецький центр (м. Хмельницький), три міжрайонні (Хмельницький, Кам'янець-Подільський, Шепетівка), 20 районних, 31 кущових і 542 базових. Близько 20,7% населених пунктів не мають жодного закладу культурно-мистецької сфери, це переважно – невеликі села.

6. Для оптимізації територіальної організації культурно-мистецької сфери в сучасних умовах необхідне формування креативних кластерів, які би об'єднували заклади усіх форм власності, творчі персоналії і колективи культурно-мистецької сфери певної території, з метою подолання кризових явищ у галузі, підвищення її конкурентоспроможності та формування єдиного геокультурного простору регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальний устрій Поділля. Історія і сучасність. – Монографія / В.М. Олуйко, П.Я. Слободянюк, М.І. Баюк / [за заг. ред. В.М. Смолія, П.Я. Слободянюка]. – Хмельницький, 2005. – 364 с.
2. Академік Степан Рудницький / За ред. проф. О. Шаблія. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 408 с.
3. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
4. Альтгайм Л.Б. Територіальна організація сільського населення Хмельницької області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / Л.Б. Альтгайм. – Львів, 2010. – 20 с.
5. Анненков В.В. Геокультура в школі // Комплексные географические исследования: теория, практика, образование. Сборник научных статей. – Москва-Смоленск: Универсум, 2008. – С. 11-19.
6. Антонюк О.В. Культурно-мистецька політика в Україні: формування нової парадигми / О.В. Антонюк, О.В. Рожок // Часопис Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського. – 2010. – № 1(6). – С. 127–136.
7. Антонюк О.В. Менеджмент культурно-мистецької сфери / О.В. Антонюк // Часопис НМАУ ім. П.І. Чайковського: науковий журнал. – К., 2011. – №2 (11) – С. 104–110.
8. Антофійчук В.І. Культурологія. Термінологічний словник: навч. посібник – 3-є видання. – Чернівці: Книги – XXI, 2009. – 160 с.
9. Атлас історії української державності / В. Грицеляк, І. Дикий, І. Ровенчак. – Львів: НВФ "Карти і Атласи", 2013. – 128 с.
10. Атлас України й сумежних країв / Під. заг. ред В.М. Кубійовича. – Львів: Український видавничий інститут. – 1937. – 113 с.

11. Бакальчук В.О. Концептуальні основи культурної політики Ради Європи та ЮНЕСКО / В.О. Бакальчук // Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. щокварт. зб. – К., 2008. – № 4(9). – С. 64-69.
12. Балина Т.А. Социокультурное развитие региона: понятие, направление, проблемы / Т.А. Балина, Л.Б. Чупина, Ю.Н. Данилова, В.О. Наумов // Географический вестник Пермского государственного национального исследовательского университета. – 2014. – №4 (31). – С. 36-41.
13. Барна І.М. Етногеографічне дослідження регіону (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / І.М. Барна. – Львів, 2005. – 19 с.
14. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія / О.О. Бейдик. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. – 396 с.
15. Бетехтина Д.А. Сфера культуры как особая область экономической деятельности // Проблемы современной экономики / Д.А. Бетехтина – 2010. №4. – С. 330–333.
16. Блій Г. де. Географія: світи, регіони, концепти: / Г. де Блій, П. Муллер, О. Шаблій; [пер. з англ.; передмова та розділ "Україна" О.І. Шаблія]. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
17. Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ku/2011_32/32-1-19.pdf.
18. Бокань В.А. Культурологія: Навч. посіб. – 3-тє вид., стереотип / В.А. Бокань. – К.: МАУП, 2004. – 136 с.
19. Будинки і споруди. Культурно-видовищні та досугові установи: ДБН В.2.2-16-2005 / Держбуд України. – На заміну ВСН 45-86; чинні від 1 квітня 2006 року. – Видання офіц. – Київ, 2005. – 63 с.

20. Веденин Ю.А. Искусство как один из факторов формирования культурных ландшафтов // Изв.АН СССР. Сер. геогр. 1988. №1. С. 17-24.
21. Веденин Ю.А. Очерки по географии искусства. – М.: Российский научно-исследовательский институт культурного и природного наследия СПб.: Дмитрий Буланин. 1997. – 224 с.
22. Верменич Я.В. Геокультурний підхід в історичній регіоналістиці та суспільній географії / Я.В. Верменич // Історико-географічні дослідження в Україні. – К.: Інститут історії України НАН України, 2012. – № 12. – С. 27-41.
23. Вишневська Г.Г. Потенціал культурно-пізнавального туризму у збереженні культурної спадщини України / Г.Г. Вишневська // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2013. – Вип. 19(2). – С. 192-196.
24. Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування / В.М. Воловик. – Вінниця: ТОВ "Вінницька міська друкарня", 2013. – 464 с.
25. Воронкова В.Г. Сучасна геокультура як соціокультурний феномен культурної глобалізації / В.Г. Воронкова, В.О. Нікітенко // Гілея: науковий вісник. – 2013. – №72. – С. 487-492.
26. Врублевський О.С., Артеменко В.П. Територіальна реформа: від моделювання до реалізації: Інформ. матеріали для Хмельницької області / О.С Врублевський, В.П. Артеменко. – К.: ІКЦ "Леста", 2006. – 88 с.
27. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/cultural_diversity.shtml.
28. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади / [Ю. Ганущак – К.]; Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO". – К. : ТОВ "Софія-А". – 2013. – 160 с.

29. Гелд Д. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Гелбратт, Дж. Перратон: [пер. з англ.]. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
30. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: навч. посібник / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: Либідь, 1997. – 316 с.
31. Голиков А.П. Словник-довідник суспільно-географічних термінів / А.П. Голиков, П.О. Черномаз, Н.А. Казакова. – Харків, 2001. – 48 с.
32. Голубчик М.М. Экономическая и социальная география: Основы науки: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / М.М. Голубчик, Э. Л. Файбусович, А.М. Носонов, С.В. Макар. – М.: ВЛАДОС, – 2003. – 400 с.
33. Гревцева А.А. Культурная глобализация: проблемы и парадигмы / А.А. Гревцева // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2008. – №70. – С. 145-149.
34. Грицевич В.С. Географо-краєзнавче дослідження історико-культурної спадщини низової територіальної одиниці (на прикладі Золочівського району Львівської області) / В.С. Грицевич, О.І.Кіцера // Географія та екологія: наука і освіта. – Умань, 2014. – С.73-77.
35. Гриценко Т.Б. Культурологія: навчальний посібник / Т.Б. Гриційенко, С.П. Гриценко, А.Ю. Кондратюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 392 с.
36. Гудзеляк І. Географія населення: навчальний посібник / І. Гудзеляк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
37. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація [монографія]. – К.: ДП "Друкарня МВС України", 2009. – 347 с.
38. Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dkpp.rv.ua>.

39. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти. / В.О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
40. Дзвінчук І. Щодо доцільності інноватизації механізмів державного управління діяльністю і розвитком мистецько-культурного середовища в Україні / І. Дзвінчук, О. Немчук // Публічне управління: теорія та практика. – № 3(7). – 2011. – С. 216 – 223.
41. Дзенис З.Е. Методология и методика социально-экономико-географических исследований / Зигридис Дзенис. – Рига: Зинатне, 1980. – 262 с.
42. Дзякович Е.В. Культурные центры как фактор формирования местной идентичности (на примере социокультурного феномена Прихоперья) / Е.В. Дзякович // Вестник Воронежского государственного университета. – Воронеж, 2010. – №2. –С. 79-83.
43. Дністрянський М.С. Геополітичні проблеми та перспективні моделі формування культурної самобутності України / М.С. Дністрянський // Вісник Львівського національного університету ім.Івана Франка. Серія географія. – 2008. – №35. – С. 72-80.
44. Дністрянський М.С. Етногеографія України: Навчальний посібник. – Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 232 с.
45. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: Проблеми теорії, методології, практики. Монографія. – Львів: Літопис; Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 490 с.
46. Дністрянський М.С. Політична географія України: навчальний посібник / М.С. Дністрянський. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. – 348 с.
47. Довідник з питань культури та духовності за 2013 рік. – Хмельницький, 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.kultura.km.ua](http://www.kultura.km.ua).
48. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 510 с.

49. Дорош Т.Л. Основні принципи державного управління сферою культури / Т. Л. Дорош // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – №2. – С. 149-156.
50. Доценко А.І. Адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні / А.І. Доценко. – К.: РВПС України НАН України, 2003. – 76 с.
51. Дружинин А.Г. Теоретические основы географии культуры. – Ростов-н/Д: Изд-во СКНЦВШ, 1999. – 151 с.
52. Дружинин А.Г. География культуры: теоретико-методологический аспект. Ростов-н/Д, 1989. – 101 с.
53. Дударчук К.Д. Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання / К.Д. Дударчук. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 200 с.
54. Жалюк О.П. Творчо-комерційна діяльність закладів культури клубного типу/ О.П. Жалюк// Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – К.: Міленіум, 2012. – №1. – С. 80-84.
55. Жовнір С.М. Суспільна та територіальна організація сфери послуг регіону в умовах ринкової трансформації (на прикладі Вінницької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / С.М. Жовнір. – Київ, 2008. – 21 с.
56. Жупанський Я.І. Етнологічно-географічний погляд на районування українських етнічних земель / Я.І. Жупанський, В.П. Круль // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2003. – Вип. 6. – С.130-135.
57. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: посібник. Видання друге, доповнене. 2006. – 276 с.
58. Заблотовська Н.В. Демогеографічні процеси в регіоні Центрального Поділля (на прикладі Хмельницької області): автореферат

- дис. ... канд. географ. наук: 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / Н.В. Заблотовська. – Чернівці, 2010. – 20 с.
59. Задворний С.І. Вплив бігравітаційних процесів на розвиток культурно-мистецької сфери регіонів України / С. І. Задворний // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Міжнародні відносини країн Центрально-Східної Європи в умовах бігравітаційних процесів" (22-23 травня 2014 р.). – Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2014. – С. 63-67.
60. Задворний С.І. Методологічні підходи щодо інноваційного розвитку культурно-мистецької сфери регіону / С.І. Задворний // Українська географія: сучасні виклики. Зб.наук. праць у 3-х т. – К.: Принт-Сервіс, 2016. – Т. I. – С. 32-33.
61. Задворний С.І. Організаційно-управлінська структура культурно-мистецької сфери України / С.І. Задворний // Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 16-17 квітня 2015 р.) / Гол. ред. колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. – С. 8-11.
62. Задворний С.І. Особливості компонентно-функціональної структури культурно-мистецької сфери / С.І. Задворний // Географія, Екологія, Туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.). – Тернопіль: СМП "ТАЙП", 2015. – С. 64-67.
63. Задворний С.І. Суспільно-географічні аспекти реорганізації культурно-мистецької сфери Хмельницької області в умовах децентралізації / С.І. Задворний // Наукові записки СумДПУ ім. А.С. Макаренка. Географічні науки. – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2016. – Вип. 7. – С. 110-117.

64. Задворний С. Заклади культурно-мистецької сфери як компонентна складова туристичної інфраструктури / С.І. Задворний, Г.Б. Головка// *British Journal of Education, Science and Culture*. – London: "London University Press", 2014, №1. (5). – P. 233-237.
65. Задворний С.І. Арт-туризм і його роль у регіональному розвитку / С. І. Задворний // *Актуальні проблеми туристичного бізнесу. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції молодих учених (28 лютого 2014 року. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 77–79.*
66. Задворний С.І. Геопросторові особливості театрального мистецтва Тернопільської області / С.І. Задворний // *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: СМП "Тайп", 2013. – Вип. 2 (35). – С. 80-89.*
67. Задворний С.І. Дослідження геопросторової організації культурно-мистецької сфери регіону як новітній напрям соціально-економічної географії / С.І. Задворний // *Україна і світ: суспільно-географічні виміри: збірник праць всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, аспірантів і студентів, присвяченої 200-літтю від народження Тараса Шевченка (м. Львів, 26-28 лютого 2014 р.) / [відп. ред.: проф. О. І. Шаблій]. – Львів: "Простір М", 2014. – С. 317–324.*
68. Задворний С.І. Електоральна поведінка населення Хмельницької області на місцевих виборах 31 жовтня 2010 року/ С.І. Задворний // *Часопис соціально-економічної географії: Міжрег. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – Вип. 11(2). – С. 159-165.*
69. Задворний С.І. Етапи суспільно-географічного дослідження культурно-мистецької сфери регіону / С. І. Задворний // *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали IX Всеукраїнської*

- наукової конференції. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 233–236.
70. Задворний С.І. Забезпеченість населення Хмельницької області закладами культури і мистецтва / С. І. Задворний // Актуальні тенденції сучасної науки: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених (Київ, 7 липня 2014 р.). – К: ГО "Наукове товариство "Атенеум", 2014. – С. 10–16.
71. Задворний С.І. Культурно-мистецька сфера Хмельницької області як основа розвитку індустрії розваг в регіоні/ С. І. Задворний // "Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід". Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції; 16-17 жовтня 2014 року / Колектив авторів: за заг. ред. проф. В. М. Зайцева; Запорізький національний технічний університет. – Запоріжжя: ТОВ "ЛІГІС" ЛТД, 2014. – С. 187–191.
72. Задворний С.І. Основні напрямки суспільно-географічного дослідження культурно-мистецької сфери регіону / С.І. Задворний // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: СМП "Тайп", 2014. – Вип. 1 (36). – С. 123-131.
73. Задворний С.І. Сучасний стан розвитку і територіальна організація кінематографії у Хмельницькій області / С.І. Задворний // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Współczesne problemy i perspektywy rozwoju". – Krakow: Wydawca: Sp.z o.o. "Diamond trading tour", 2016. – Str. 18-20.
74. Задворний С.І. Сучасний стан розвитку та геопросторової організації закладів культури клубного типу Хмельницької області / С. І. Задворний // Історія української географії. Всеукр. наук.-теорет. часопис. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 28. – С. 113-120.
75. Задворний С.І. Територіальна ідентичність населення Хмельницької області як фактор розвитку культурно-мистецької сфери

- регіону / С. І. Задворний // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 9-11 жовтня 2014 р.). – Чернівці: Видавничий дім "Родовід", 2014. – С. 112–114.
76. Задворний С.І. Заклади культурно-мистецької сфери Тернопільської області і їх роль у розвитку туризму / С.І. Задворний // Географія та туризм: Наук. зб. / Ред. кол. Я.Б. Олійник (відп. ред) та ін.: – К.: Альфа-ПК, 2013. – Вип. 26. – С. 155-164.
77. Задворний С.І. Методика суспільно-географічного дослідження культурно-мистецької сфери регіону / С.І. Задворний // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: СМП "Тайп", 2015. – Вип. 2 (39). – С. 91-100.
78. Задворный С.И. Территориальная идентичность населения как фактор развития сферы культуры и искусства региона: общественно-географический аспект / С.И. Задворный // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск: ООО "Призма", 2014. – №3 (93). – С. 237-242.
79. Закон України "Про засади державної регіональної політики" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
80. Закон України "Про культуру" від 14.02.2010 р. №2778-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №24. – Ст. 168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>.
81. Закон України "Про театри і театральну справу" від 31.05.2005 р. № 2605-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №36. – Ст. 350 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2605-15>.

82. Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
83. Замятин Д.Н. Геокультура: образ и его интерпретации // Социологический журнал. 2002. № 2. С. 5-13.
84. Замятин Д.Н. Метагеографія: Пространство образов и образы пространства / Дмитрий Замятин. – М.: Аграф, 2004. – 512 с.
85. Заставецька Л.Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: Монографія / Л.Б. Заставецька. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 332 с.
86. Заставецька О. В. Географія Хмельницької області. Навчальний посібник для учнів 8-9 класів / О.В. Заставецька, Б.І. Заставецький, І.Л. Дітчук. – Тернопіль, 1995. – 96 с.
87. Заставецька О.В. Соціально-економічний комплекс обласного регіону: теоретико-методологічні основи розвитку і територіальної організації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / О.В. Заставецька. – Київ, 1998. – 33 с.
88. Заставецька О.В. Математичні методи в географії: метод. вказівки до викон. практич. робіт / О.В. Заставецька. – Тернопіль: ТНПУ, 2013. – 52 с.
89. Заставецька О.В. Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи дослідження / О.В. Заставецька. – Тернопіль, 1997. – 235 с.
90. Заставецька О.В. Роль національно-культурних товариств у розвитку міжнародного туризму / О.В. Заставецька, К.Д. Дударчук, І.Д. Ілляш // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. : Географія. – 2013. – № 2. – С. 96-100.

91. Заставецька О.В. Територіальні спільності як основа формування територіальної ідентифікації людей [Електронний ресурс] / О.В. Заставецька, Л.Б. Заставецька // Наукові записки Сумського ДПУ ім. А.С.Макаренка. Серія географічні науки. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://scinotesgeo.at.ua/Volume_6/Zast.pdf.
92. Заставецька, О.В. Географія населення України: навч. посіб. для студ. геогр. спец. / О. В. Заставецька, Б. І. Заставецький, Д. В. Ткач. – [Вид. 3-є, допов. і переробл.]. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – 136 с.
93. Заставецький Т.Б. Регіональна система міських поселень: структура і особливості функціонування у період трансформації суспільства (на матеріалах Хмельницької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / Т.Б. Заставецький. – Львів, 2003. – 19 с.
94. Заставний Ф.Д. Географія України. У 2-х кн. / Ред. М.П. Парцей. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.
95. Захарченко В.І. Кластерний підхід до підвищення конкурентоспроможності регіонів України / В.І. Захарченко, С.В. Захарченко // Український географічний журнал. – 2011. – № 2. – С. 28-33.
96. Заячук О.Г. Методика та методи суспільно-географічного дослідження територіальної організації освітньо-виховного комплексу обласного регіону / О.Г.Заячук. // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: "Географічні науки". – 2013. – №16. – С. 132-136.
97. Заячук О.Г. Територіальна організація освітньо-виховного комплексу Чернівецької області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / О.Г. Заячук. – Чернівці, 2011. – 20 с.

98. Збірник нормативно-правових актів для керівників закладів культури клубного типу / Упоряд. Петрушкевич А.В. – 2-ге вид. допов. і перероб. – Рівне: Рівненський факультет НАКККіМ, 2010. – 23 с.
99. Зінь Е.А. Регіональна економіка: Підручник / Е. А. Зінь – К.: "ВД" Професіонал", 2007. – 528 с.
100. Иванова Т.В. Ментальность, культура, искусство // Общественные науки и современность. 2002. № 6. С. 168–177.
101. Использование ресурсов сферы культуры как инструмента развития всех форм туризма в регионе [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://mk.nso.ru/Common/k_m_k/Documents/Dok_2012_11_22_3.doc.
102. Інформаційний вісник (діяльність обласного науково-методичного центру культури і мистецтва, закладів культури клубного типу та початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів Хмельницької області за 2010 рік) . – Хмельницький, 2011. – 56 с.
103. Інформаційний вісник (діяльність обласного науково-методичного центру культури і мистецтва, закладів культури клубного у Хмельницькій області у 2011 році) . – Хмельницький, 2012. – 78 с.
104. Інформаційний вісник (діяльність обласного науково-методичного центру культури і мистецтва, клубних закладів Хмельницької області у 2012 році) . – Хмельницький, 2013. – 82 с.
105. Інформаційний вісник (діяльність Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва, клубних закладів області у 2013 році). – Хмельницький, 2014. – 82 с.
106. Інформаційний вісник (діяльність Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва, клубних установ Хмельничини у 2014 році). – Хмельницький, 2015. – 73 с.
107. Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1971. – 707 с.

108. Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю.Й. Сіцінського і М.І. Теодоровича). Навчальний посібник / уп. Тимощук О. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2011. – 560 с.
109. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. Навч. посіб. / Степан Іщук. – К.: Вид-во Паливода А.В., 2006. – 284 с.
110. Казімірова Л.П. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва Хмельницької області / Серія "Terra in-cognita: Хмельниччина". – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2006. – 228 с.
111. Кисельов Ю.А. Основи геософії: проблеми теорії та методології: монографія / Ю.О. Кисельов; ДЗ "Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка". – Луганськ: ДНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – 208 с.
112. Кисіль Н.М. Соціально-культурна сфера: територіальна організація та особливості розвитку (на матеріалах Львівської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук 08.10.01 "Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка" / Н.М Кисіль. – Л., 2002. – 20 с.
113. Кічурчак М.В. Розвиток підприємництва у сфері мистецтва в умовах ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.01.01 "Економічна теорія" / М.В. Кічурчак. – Львів, 2002. – 19 с.
114. Кічурчак М.В. Оцінка рівня забезпеченості закладами культури і мистецтва в економіці України / М.В. Кічурчак // Економіст. – К., 2011. – Вип. №4. – С. 75–77.
115. Класифікатор видів економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrrp.gov.ua/info/842>.
116. Ковтун В.Д. Парки культури і відпочинку у сфері індустрії і розваг / В.Д. Ковтун // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. ІХ Культурологічні читання пам'яті В. Подкопаєва 2-3 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://culturalstudies.in.ua/knigi_8_38.php.

117. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. – Житомир, 2009. – 558 с.
118. Концепція розвитку сільських територій [Електронний ресурс].– Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.
119. Коржов Г. О. Територіальна ідентифікація населення сучасної України / О. Г. Коржов// Український соціум. – 2010. – №2 (33). – С.31–43.
120. Коржов Г.О. Територіальні ідентичності: концептуальні інтерпретації в сучасній зарубіжній соціологічній думці // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2010. №1. С.107–124.
121. Корнус О.Г. Сфера обслуговування Сумської області: суспільно-географічні аспекти: Монографія / О.Г. Корнус, К.А. Немець, Л.М. Немець, А.О. Корнус. – Харків – Суми. – 2009. – 228 с.
122. Коцан Н.Н. Волинь в умовах демократичної трансформації (кінець ХХ – початок ХХІ століття): [колект. монографія] / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки; [за заг. ред. В.І. Бортнікова]. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2012. – 656 с.
123. Коцан Н.Н. Територіальна організація митної діяльності України: монографія / [ред. Л. С. Пащук]. – Луцьк: ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 382 с.
124. Круль В.П. Ландшафт як провідний чинник етногенезу (загальні зміни на прикладі Західної України) // Історія української географії. – 2003. – №3. – С. 48-52
125. Круль В.П. Ретроспективна географія поселень Західної України: Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – 382 с.
126. Кузик С. Історико-культурні ресурси українсько-польського прикордоння та особливості їх використання для туристичних цілей/ С. Кузик, Д. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану Богдана

- Якимовича. – Вип. 21. / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012. – С. 475-482.
127. Кузишин А.В. Соціально-економічні передумови характеристики виборчого процесу в областях Подільського регіону / А.В. Кузишин // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль, 2005. – Вип. 3. – С. 52-55.
128. Культурное планирование и развитие территориальных и местных сообществ: переводной терминологический словарь (Community cultural planning and development glossary) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cultura.kh.ua/images/stories/invest/____.pdf.
129. Культурный ландшафт как объект наследия / Под ред. Ю.А. Веденина, М.Е. Кулешовой. – М.: Институт Наследия; СПб.: Дм. Буланин, 2004. – 620 с.
130. Кусков А.С. Культурные ландшафты и туризм: эволюция концепций и представлений, пространство взаимодействия / А.С. Кусков // География и туризм: сборник научных трудов. – Пермь: ПГУ, 2006. – С. 115-134.
131. Лозинський Р.М. Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд) / Роман Лозинський. – Львів, 2008. – 502 с.
132. Любіцева О.О. Внесок С.Рудницького у розвиток геокультурних досліджень // Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків, 2007. – Випуск 3 (2). – С. 39 – 40.
133. Любіцева О.О. Культурний ландшафт як конкретний об'єкт геокультурних досліджень / Культурний ландшафт: теорія і практика: зб. наук. праць; за ред. Г.І. Денисика. – Вінниця, ПП ТД "Едельвейс і К", 2010. – С. 117-120.
134. Любіцева О.О. Методологія географії культури / О.О. Любіцева // Україна та глобальні процеси: географічний вимір. К.; Луцьк, 2000. Т. 3. – С. 258 – 262.

135. Любіцева О.О. Стан геокультурних досліджень в Україні //Вісник Київського університету. Географія.–К.: ВЦ "Київський університет", 1999. – Випуск 45. – С. 17.
136. Любіцева О.О. Місце географії культури в системі географічних наук та її структура / О.О. Любіцева // Український географічний журнал: Науково-теоретичний журнал. – 2009. – №2. – С. 48-51.
137. Максаковский В.П. Географическая культура: учебное пособие для студентов вузов / В.П. Максаковский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 416 с.
138. Мальська М.П. Просторові системи послуг (теорія, методологія, практика): монографія / М.П. Мальська. – К.: Знання, 2009. – 363 с.
139. Манаков А.Г. Основы культурно-географической регионалистики: Учебное пособие для вузов. Псков: Изд-во ПГПУ, 2006. – 188 с.
140. Мариняк Я.О. Етнокультурологія та антропологія: Навчально-методичний посібник / Я.О. Мариняк. – Тернопіль: Вектор, 2014. – 180 с.
141. Маркетинг культуры и искусства / Ф. Колбер [и др.]; пер. с англ. Л.Молчанова; под ред. М. Наймарк. – СПб.: Издатель Васин А.И., 2004. – 256 с.
142. Маслова Н.М. Фактори формування, функціонування і розвитку територіальних соціокультурних систем // Геополитика и экогеодинамика регионов. 2009. Т. 5. Вып. 1. С. 75-82.
143. Мезенцев К.В. Методи дослідження в суспільній географії: традиції та новації / К.В. Мезенцев // Економічна та соціальна географія. Наук. зб. – 2013. – Вип. 1(66). – С. 31-42.
144. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація: Монографія / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушний, Н. І. Мезенцева. – К.: ДП "Прінт сервіс", 2014. – 132 с.

145. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія / К. В. Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2005. – 253 с.
146. Миронюк Н.В. Основні наукові підходи і напрями суспільно-географічного вивчення культурної сфери / Н. В. Миронюк // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Географічні науки – Луцьк, 2011. – №18. – С. 75-80.
147. Митин И.И. Культурная география в СССР и постсоветской России: история (вос)становления и факторы самобытности/ И.И. Митин // международный журнал исследований культуры. 2011. №4 (5). – С.19-25.
148. Митин И.И. Характеристика территории в культурной географии / И.И. Митин // Науки о культуре – шаг в XXI век: сб. материалов ежегодной конференции-семинара молодых ученых. – Т. 6. – М.: Рос. ин-т культурологи, 2006. – С. 121-124.
149. Мірошніченко В. В. Оцінка ступеня престижності вернакулярних районів м. Харкова / В.В. Мірошніченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2014. – № 1104, вип. 10. – С. 117-125
150. Моштаківа Н.В. Територіальна організація сфери культури регіональної соціогеосистеми (на прикладі Луганської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / Н.В. Моштаківа – Харків, 2011. – 20 с.
151. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. – К., ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 272 с.
152. Нариси української популярної культури. За ред.. О. Гриценка.– К.: УЦКД, 1998. – 760 с.

153. Наумова С.А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме: Учеб. пособие / С. А. Наумова. – Томск: Изд. ТПУ, 2003. – 127 с.
154. Національний Атлас України. – К.: ДНВП "Картографія", 2009. – 440 с.
155. Немец К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі / К.А. Немец, Л.Н. Немец. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
156. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография / Л. Н. Немец. – Х.: Факт, 2003. – 383 с.
157. Новиков А.В. Культурная география как интерпретация территории // Вопросы экономической и политической географии зарубежных стран. Вып. 13. М.: МГУ, ИЛА РАН. 1993. С. 84–93.
158. Новітня українська суспільна географія. Хрестоматія / [упор. та автор біограф. статей проф. О. Шаблій]. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 1008 с.
159. Олійник Ю.В. Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі "Волинь-Поділля" (1941-1944 рр.) / Ю.В. Олійник, О.М. Завальнюк. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2012. – 320 с.
160. Олійник Ю.В. Становлення та розвиток бібліотек на Хмельниччині у 40-х роках ХХ ст. / Ю.В. Олійник // Бібліотеки в інформаційному суспільстві: матер. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 21 вересня 2001 р). – Хмельницький: Хмельницька міська друкарня, 2001. – С. 254-258.
161. Олійник Я.Б. Вступ до соціальної географії: навч. посібн. / Я.Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: ТОВ "Знання", 2000. – 204 с
162. Олійник Я.Б. Економіко-екологічні проблеми територіальної організації виробництва і природокористування / Я.Б. Олійник; [Під ред. П.П. Борщевського]. – К.: Лібра, 1996. – 208 с.

163. Олійник Я.Б. Методичні підходи до дослідження територіальної ідентичності населення / Я.Б. Олійник, О.М. Гнатюк // Український географічний журнал. – Київ, 2013. - №3. – С. 34-39.
164. Основи культурології: навч. посібник / Л.О. Сандюк, Н.В. Щубелка, М.Ф. Шмиголь та ін.; за ред. Л. О. Сандюк, Н.В. Щубелки. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 400 с.
165. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А.Є. Конверського. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
166. Остафійчук Я.В. Організаційно-економічний механізм формування культурно-освітнього комплексу (на прикладі Івано-Франківської області) / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня екон. геогр. наук: спец. 08.10.01 "Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка" / Я.В. Остафійчук. – К., 2001. – 19 с.
167. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Хмельницькій області – Режим доступу: <http://www.statbrd.km.ua>
168. Офіційний веб-сайт Головного управління юстиції у Хмельницькій області – Режим доступу: <http://www.justice.km.ua>.
169. Офіційний веб-сайт Управління культури, релігій, національностей і туризму Хмельницької обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.kultura.km.ua>.
170. Офіційний веб-сайт Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва. – Режим доступу: <http://onmccm.org>.
171. Офіційний веб-сайт Хмельницької обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://adm.km.ua>.
172. Офіційний веб-сайт Хмельницької обласної ради. – Режим доступу: <http://www.oblrada.km.ua>.
173. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

174. Павленко А.Ф. Основи регіональної діагностики: Навч. посібник / А.Ф. Павленко, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: ВГЛ "Обрії", 2003. – 70 с.
175. Пажимський Б. Маєтки (палацово-паркові ансамблі) Хмельниччини XVIII-XIX ст. / Б. Пажимський, О. Пажимський. – Хмельницький – Київ, 2006. – 160 с.
176. Паламарчук М.М. Економічна та соціальна географія України з основами теорії / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. – К., 1998. – 265 с.
177. Перспективний план формування територій об'єднаних громад Хмельницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/924-2015-%D1%80>.
178. Пилипенко І.О. Методика суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навчальний посібник / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
179. Питуляк М.Р. Етнокультурні традиції природокористування та оптимізація рекреаційних функцій ландшафтів Тернопільщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.11 "Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів" / М.Р. Питуляк. – Львів, 1998. – 17 с.
180. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: навч.посібник / М.Д. Пістун; Міжнародний фонд "Відродження". – Київ: Вища школа, 1996. – 231с.
181. Пістун М.Д. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект: Монографія / М.Д. Пістун, К.В. Мезенцев, В.О. Тьорло. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2004. – 130 с.
182. Пістун М.Д. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навч. посіб. / М.Д. Пістун, А.Л. Мельничук. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2010. – 286 с.

183. Поділля. Історико-етнографічне дослідження. – К.: Видавництво незалежного культурного центру "Доля". – 1994. – 504 с.
184. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / К.А. Поливач. – Київ, 2007. – 24 с.
185. Поліщук Л.О. Заклади клубного типу України: сучасний стан та перспективи розвитку/ Л.О. Поліщук // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 176-184.
186. Прайс В. Концептуальні підходи до формування кластерів на Хмельниччині / Вольфганг Прайс // Економіст : Науково-практичний журнал. Зас.: фірма "Колегіум". - 2008. - № 10. – С. 24-26.
187. Проблеми етнології, фольклористики, мистецтвознавства Поділля та Південно-Східної Волині: історія і сучасність: Наук. зб. [Третьої Всеукр. конф. етнології Поділля 2002] / ред.: Л.В. Баженов; Хмельниц. гуманіт.-пед. ін-т, . – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – 373 с.
188. Рагулина М.В. Культурная география: теория, методы, региональный синтез / М. В. Рагулина. – Иркутск: Изд-во Ин-та географии СО РАН, 2004. – 171 с.
189. Ріпка О. Географія культури як напрямок суспільної географії // Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний збірник наукових праць. – Харків, 2007. – Випуск 2. – С. 200-207.
190. Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: Монографія / І.І. Ровенчак – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 240 с.
191. Саракун Л.П. Культурна політика як чинник конституювання національної ідентичності: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03

- "Соціальна філософія та філософія історії" / Л.П. Саракун; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2014. – 24 с.
192. Ситар Л.Й. Стратегічні орієнтири і напрями розвитку інфраструктури сфери культури: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.07 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика" / Л.Й Ситар; ПВНЗ "Львівський ун-т бізнесу та права". – Л., 2012. – 20 с.
193. Скрипчук Г.В. Огляд стану культурно-мистецької сфери на час становлення державної незалежності (1991 р.) / Г.В. Скрипчук // Вісник Харківської державної академії культури, 2012. – №36. – С. 12-21.
194. Слободянюк П.Я. Культура Хмельниччини / П.Я. Слободянюк. – Хмельницький. – Хмельницький: Поділля, 1995. – 387 с.
195. Словник термінів та понять з економічної і соціальної географії України / Упорядники Л.М. Немець, Ю.Ю. Заволока. – Харків, 2011. – 60 с.
196. Смирнягин Л.В. О региональной идентичности // Вопросы экономической и политической географии зарубежных стран. Вып. 17. М. – Смоленск: Ойкумена, 2007. С. 21–49.
197. Статистичний збірник "Міста і райони Хмельниччини" 2013. За ред. Л.О. Хамської. – Хмельницький: Головне управління статистики в Хмельницькій області, 2014. – 250 с.
198. Статистичний збірник "Хмельниччина – 2014". За ред. Л.О. Хамської. – Хмельницький: Головне управління статистики в Хмельницькій області, 2015. – 164 с.
199. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2012 рік. За ред. Л.О. Хамської. – Хмельницький: Головне управління статистики в Хмельницькій області, 2013. – 412 с.
200. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2013 рік. За ред. Л.О. Хамської. – Хмельницький: Головне управління статистики в Хмельницькій області, 2014. – 404 с.
201. Степанів О. Сучасний Львів. – Львів: Фенікс, 1992. – 144 с.

202. Столбов В.А., Шарыгин, М.Д. Введение в экономическую и социальную географию. М.: Дрофа, 2007. – 256 с.
203. Стрелецкий В.Н. Регионализм как феномен культуры: взгляд с позиций культурной географии (краткие тезисы) / В. Н. Стрелецкий // Социально-экономическая география: история, теория, методы, практика (к 100-летию со дня рождения Ю.Г. Саушкина). Сб. науч. статей. – Смоленск: Универсум, 2011. – С. 275-279.
204. Сухий П.О. Територіальне проектування та районне планування: навчально-методичний посібник / П.О. Сухий, С.М. Білокриницький, М.-Т. М. Атаманюк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 340 с.
205. Сушинская М.Д. Культурный туризм: учебное пособие / М.Д. Сушинская. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 128 с.
206. Територіальна реформа: від моделювання до реалізації: Інформ. матеріали для Хмельницької області / О.С Врублевський, В.П. Артеменко. – К.: ІКЦ "Леста", 2006. – 88с.
207. Територіальна реформа: вчора, сьогодні, завтра / Інститут громадян. сусп-ва; За ред. А. Ткачука. – К.: ІКЦ "Леста", 2007. – 116 с.
208. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
209. Топчієв О.Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. / О.Г. Топчієв, Д.С.Мальчикова, В.В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.
210. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
211. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навчаний посібник / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.

212. Трубчанінов С.В. Історія Поділля та Південно-Східної Волині. Книга 1 / С.В. Трубчанінов, І.С. Винокур. – Кам'янець-Подільський: Центр Поділлязнавства, 1993. – 112 с.
213. Трубчанінов С.В. Історія Поділля та Південно-Східної Волині. Книга 2 / С.В. Трубчанінов. – Кам'янець-Подільський: Центр Поділлязнавства, 1994. – 80 с.
214. Туровский Р.Ф. Культурная география: теоретические основания и пути развития / Р.Ф. Туровский // Культурная география. – М.: Институт Наследия, 2001. – С. 10-94.
215. Фащевський М. І. Необхідність реформування місцевого самоврядування в Україні для цілей регіонального розвитку / М.І. Фащевський, І.В. Білоконь // Історико-політичні студії. - 2014. - № 2. - С. 131-136.
216. Федюк О. Географія культури – важливий напрямок соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://svit-ekranu.org.ua/f_geogr_u.htm.
217. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 "Економічна та соціальна географія" / Н.І. Флінта – Чернівці, 2005. – 20 с.
218. Функции городов и их влияние на пространство / под ред. Л.Г. Руденко. – К.: Феникс, 2015. – 292 с.
219. Чарная И.В. Введение в экономику культуры: Учеб. пособие. – М.: МГУКИ, 2010. – 202 с.
220. Чепеленко К.О. Типологическое пространство искусства / К.О. Чепеленко // Вестник СГТУ. – Самара, 2011. – №2 (58). – С. 325-330.

221. Шаблій О.И. Гибкая территориальная организация производства / О.И. Шаблій // География и современность. – Вып. 3. – Ленинград, 1987. – С. 95-104.
222. Шаблій О.І. Математичні методи в соціально-економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів: Світ, 1994. – 304 с.
223. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О.І. Шаблій. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – 744 с.
224. Шаблій О. І. Внесок професора Володимира Кубійовича у національну географічну науку // Історія української географії. – Тернопіль: Підручники і посібники. – 2010. – Ч. 22. – С. 15–19.
225. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І. Шаблій. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 444 с.
226. Шаблій О.І. Основи суспільної географії / Fundamentals of Human Geography: підручник для студ. вищих навчальних закладів / О.І. Шаблій. – 2-ге видання. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка. – 2012. – 296 с.
227. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: навч. посіб. / О. І. Шаблій. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
228. Шарухо И.Н. Культура как объект географических исследований / И.Н. Шарухо // Магілёўскі мерыдыян / И.Н. Шарухо. – Магілёў, 2014. – С. 84-99.
229. Шарыгин М.Д. Современные проблемы экономической и социальной географии / М.Д. Шарыгин. – Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2008. – 427 с.
230. Шаригин М.Д. Географические аспекты культурных инноваций // М.Д. Шаригин, А.А. Лядова // Учёные записки ЗабГУ. Серия: Естественные науки. – Чита, 2014. №1 (54) С.138-147.
231. Шевчук Л.Т. Соціально географія: навчальний посібник / Л.Т. Шевчук. – К.: Знання, 2007. – 349 с.

232. Яновська О.О. Деякі аспекти дослідження сфери культури Харківської області // Регіон-2012: суспільно-географічні аспекти: матеріали наук.-практ. конф. студ., асп. та мол. науковців з міжн. уч. (м. Харків, 5-6 квітня 2012 р. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 125-128 с.
233. Aftanazy Roman. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Część II. [Ziemie ruskie Korony]. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolinskiх, 1996. – Tom IX. – Województwo podolskie. – 428 s.
234. Aftanazy Roman. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Cz. 2, [Ziemie ruskie Korony]. T. 5, Województwo wołyńskie / Roman Aftanazy. – Wyd. 2 przejrz. i uzup. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, 1994. – 697 s.
235. ButaR. The SWOT analysis in the geographical research, with applicability in the study of the human settlements from Moldova valley – (Baia-Draguseni sector) / Romică Buta // Present Environment and Sustainable Development. – 2007. – №1. – P. 239–248.
236. Hayden Lorimer. Cultural geography: worldly shapes, differently arranged. – Progress in Human Geography. 31(1) (2007). – P. 89-100.
237. The Dictionary of Human Geography (5th Edition). Edited by Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael Watts & Sarah Whatmore. WileyBlackwell: 2009, 1074 p.
238. UNESCO Mexico City Declaration on Cultural Policies. World Conference on Cultural Policies. Mexico City, 26 July – 6 August 1982 //portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf.
239. Zelinsky W. North America's vernacular regions / W. Zelinsky // Annals of the Association of American Geographers, 1980. – Vol. 70. – №1. – p. 145-167.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структурно-системна сутність культури (за Ю. Фененком, М. Шаригінім, А. Лядовою [230])

Додаток Б

Фактори формування, функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери
Хмельницької області

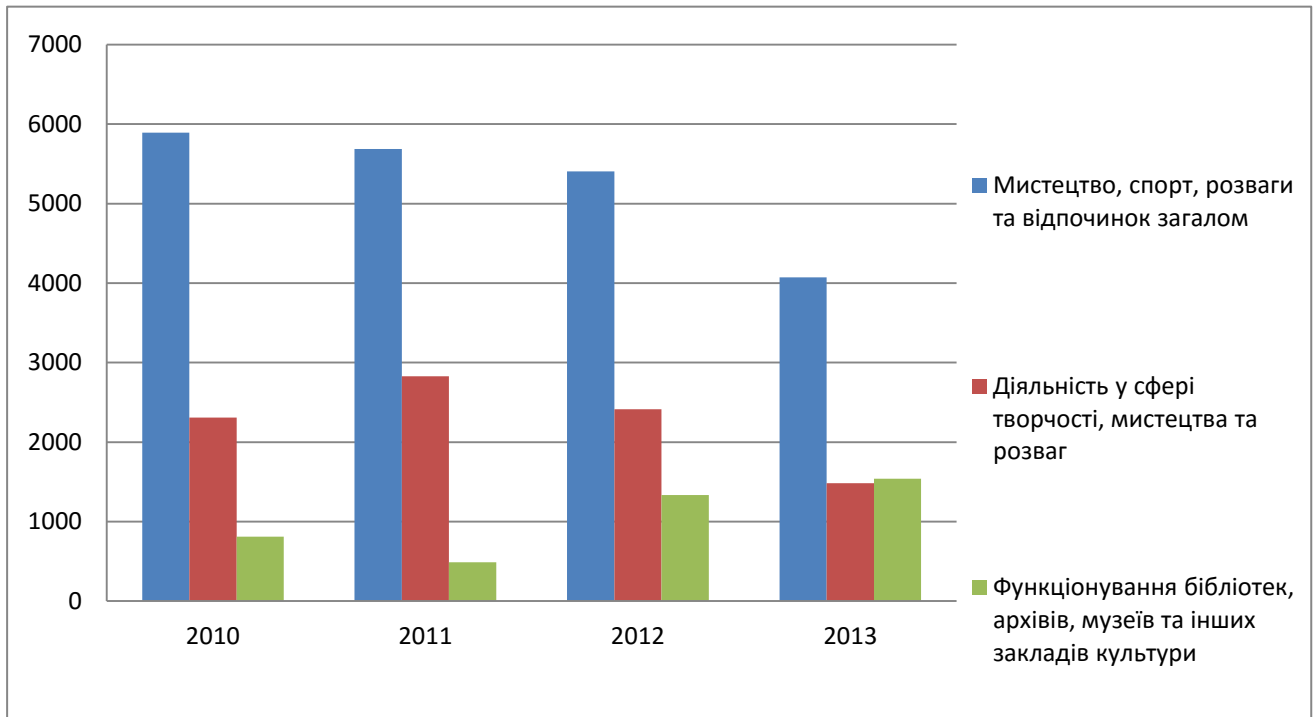
Додаток Б.1. Законодавство України у сфері культури і мистецтва [173]

№ п/п	Закон України	Зміст закону, що визначає і регулює	Визначення основних термінів і понять
1.	«Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 р. №32/95-ВР	Визначає статус бібліотек, правові та організаційні засади діяльності бібліотек і бібліотечної справи; гарантує право на вільний доступ до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти, що зберігаються в бібліотеках.	Бібліотека, бібліотека-депозитарій, бібліотечна послуга, бібліотечна система України, бібліотечна справа, бібліотечний фонд, бібліотечні ресурси, централізована бібліотечна система.
2.	«Про музеї та музейну справу» від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР	Регулює суспільні відносини у сфері музейної справи, визначає правові, економічні, соціальні засади створення і діяльності музеїв та особливості наукового формування, вивчення, обліку, зберігання, охорони і використання музейного фонду України, його правовий статус.	Культурні цінності, музеєфікація, музей, музейна колекція, музейна справа, музейне зібрання, музейний фонд України, охорона музеїв, реставрація.
3.	«Про професійних творчих працівників і творчі спілки» від 07.10.1997 р. №554/97-ВР	Визначає правовий статус професійних творчих працівників, встановлює правові, соціальні, економічні та організаційні засади діяльності творчих спілок у галузі культури та мистецтва.	Професійний творчий працівник, творча спілка, творча діяльність.
4.	«Про кінематографію» від 13.01.1998 р. №9/98-ВР	Визначає правові основи діяльності в галузі кінематографії та регулює суспільні відносини, пов'язані з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням і демонструванням фільмів.	Демонстратор фільму, демонстрація, державний фонд фільмів, кінематографія, національний фільм, прокат фільму, суб'єкт кінематографії, фільм, професійна кінематографічна діяльність.

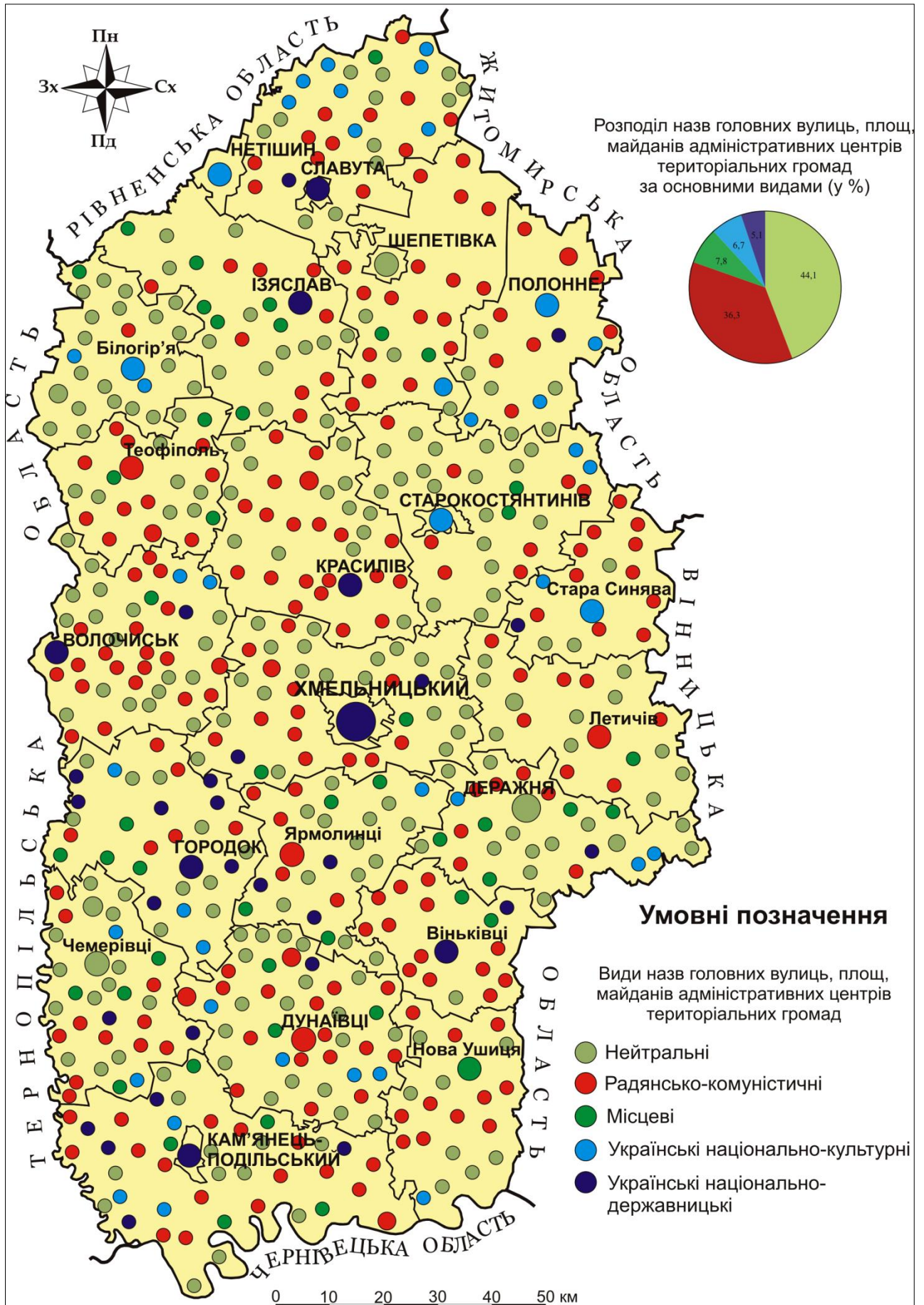
Продовження Додатку Б.1.

5.	«Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. №1805-III	Регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища.	Культурна спадщина, об'єкт культурної спадщини, рухомі і нерухомі об'єкти культурної спадщини, пам'ятка культурної спадщини, зони охорони пам'ятки, історичне населене місце, традиційний характер середовища, споруда, комплекс, визначне місце.
6.	«Про народні художні промисли» від 21.06.2001 р. № 2547-III	Регулює правові, організаційні та економічні відносини у галузі народних художніх промислів, визначає статус суб'єктів народних художніх промислів, засади їх діяльності і спрямований на охорону, відродження, збереження та розвиток народних художніх промислів як важливої складової духовної культури.	Народний художній промисел, осередок народного художнього промислу, виріб народного художнього промислу, майстер народного художнього промислу.
7.	«Про охорону археологічної спадщини» від 18.03.2004 р. №1626-IV	Регулює відносини, пов'язані з охороною археологічної спадщини - невід'ємної частини культурної спадщини людства і визначає права та обов'язки дослідників археологічної спадщини.	Археологічна спадщина України, охорона археологічної спадщини, пам'ятка археології.
8.	«Про театри і театральну справу» від 31.05.2005 р. №2605-IV	Регулює суспільні відносини в галузі театральної справи, що виникають у зв'язку зі створенням, публічним виконанням та публічним показом театральних постановок, визначає правовий статус театрів, форми їх державної підтримки, порядок їх створення і діяльності.	Театр, театральна справа, театральне мистецтво, театральна діяльність,
9.	«Про культуру» від 14.02.2010 р. №2778-VI	Визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них.	Базова мережа закладів культури, вітчизняний культурний продукт, заклад культури, культура, культурний простір України, культурні блага, культурно-мистецька освіта, мистецтво, мистецьке аматорство, нематеріальна культурна спадщина, об'єкти культурного призначення, працівник культури.

Додаток Б.2. Середньооблікова кількість штатних працівників за видом економічної діяльності "Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок" [200]

Додаток Б.3. Назви головних вулиць, площ і майданів адміністративних центрів територіальних громад Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

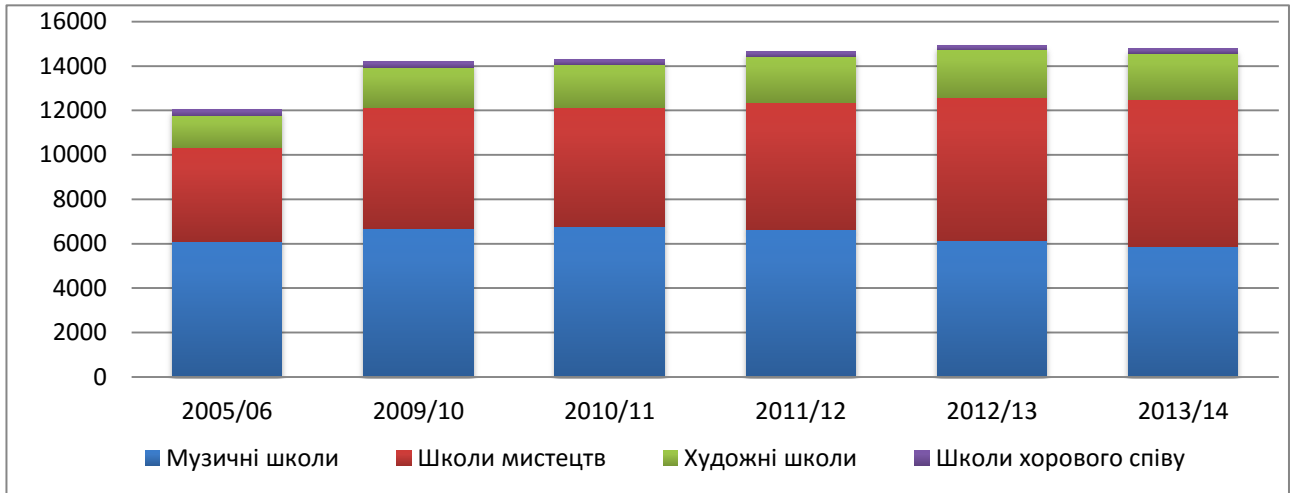

Додаток Б.4. Культурно-мистецький потенціал території Хмельницької області станом на 01.01.2015 р.

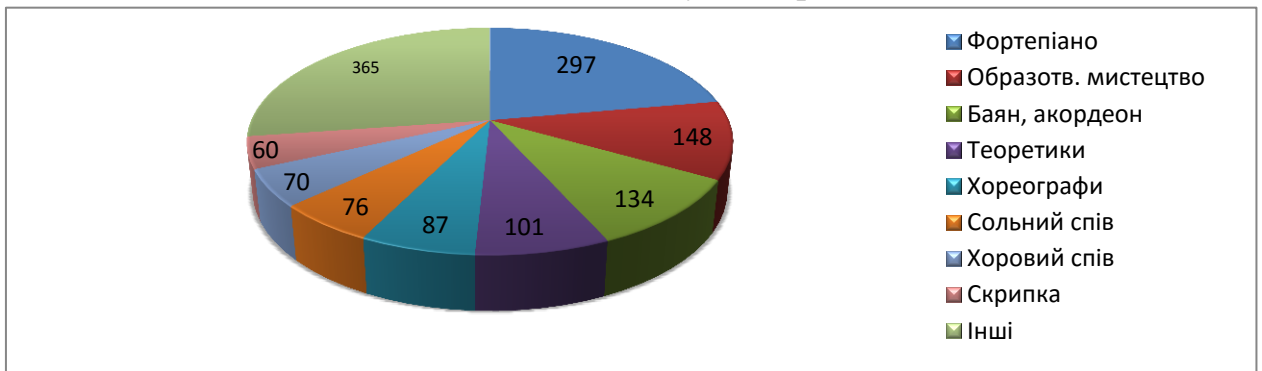
Адміністративні райони	Вид ресурсу (бали)											Інтегральний показник (бали)
	Історико-культурний	Природно-культурний	Інфраструктурний	Управлінський	Освітньо-науковий	Творчий	Духовно-культурний	Національно-культурний	Подієвий	Біосоціальний	Інноваційно-інвестиційний	
Білогірський	542	5	460	28	8	70	165	0	43	2	4	1327
Віньковецький	500	5	357	22	8	121	147	0	42	6	0	1208
Волочиський	879	5	576	50	13	134	334	4	106	10	0	2111
Городоцький	1162	5	412	38	21	109	265	4	42	8	4	2070
Деражнянський	734	5	484	37	8	107	240	4	47	4	0	1670
Дунаєвецький	1277	8	393	53	13	169	426	0	67	10	0	2416
Ізяславський	1219	5	401	37	13	191	234	2	46	2	0	2150
Кам'янець-Подільський	3553	11	1068	51	83	201	692	8	85	26	21	5799
Красилівський	934	5	421	44	13	211	255	0	70	4	0	1957
Летичівський	1078	5	333	25	13	141	180	4	25	12	0	1816
Новоушицький	1032	5	375	26	8	85	246	0	30	4	0	1811
Полонський	582	5	290	26	16	220	213	4	34	4	0	1394
Славутський	1145	5	624	48	23	189	258	16	81	4	0	2393
Старокостянтинівський	1141	5	571	38	22	102	146	2	76	10	0	2113
Старосинявський	404	5	309	21	13	90	165	0	12	2	0	1021
Теопільський	537	5	423	28	16	79	177	0	34	2	0	1301
Хмельницький	5141	12	995	53	93	196	655	30	61	2	24	7262
Чемеровецький	911	5	551	39	16	135	306	0	57	4	0	2024
Шепетівський	1208	5	500	31	23	251	278	6	98	0	0	2400
Ярмолинецький	743	5	434	34	18	147	270	2	52	2	0	1707
Хмельницька область	24722	116	9977	729	441	2948	5652	86	1108	118	53	45950
Всього у %	53,8	0,25	21,71	1,58	0,96	6,42	12,31	0,19	2,4	0,25	0,12	100

Додаток В. Культурно-мистецька освіта

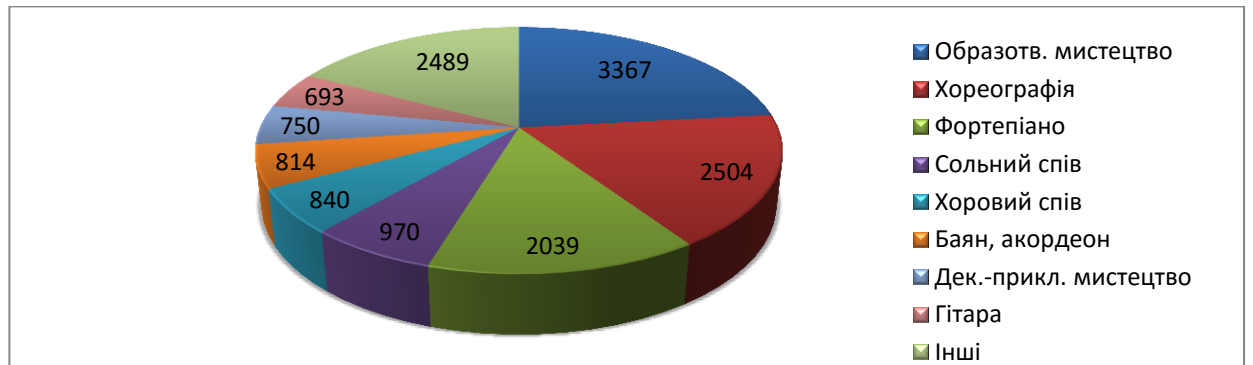
Додаток В.1. Кількість учнів у різних типах шкіл естетичного виховання Хмельницької області у 2014 р. [47]

Додаток В.2. Контингент викладачів ПСМНЗ Хмельницької області, за спеціальностями у 2014 р. [47]

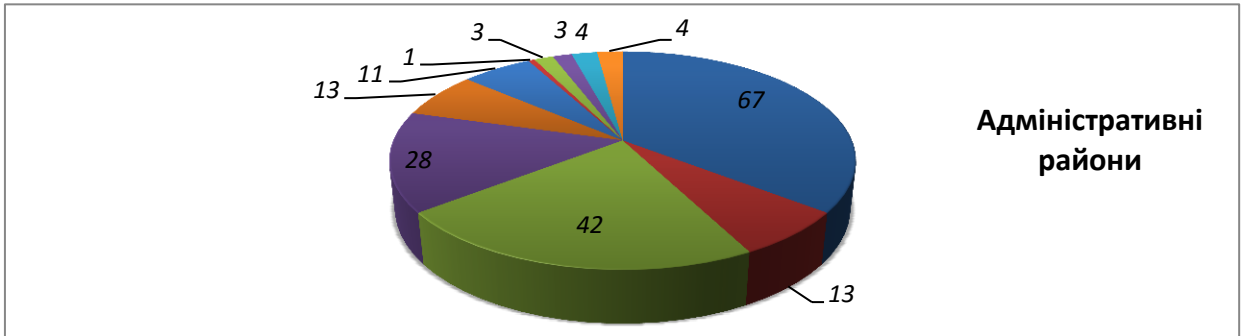

Додаток В.3. Контингент учнів ПСМНЗ Хмельницької області, за спеціальностями у 2014 р. [47]

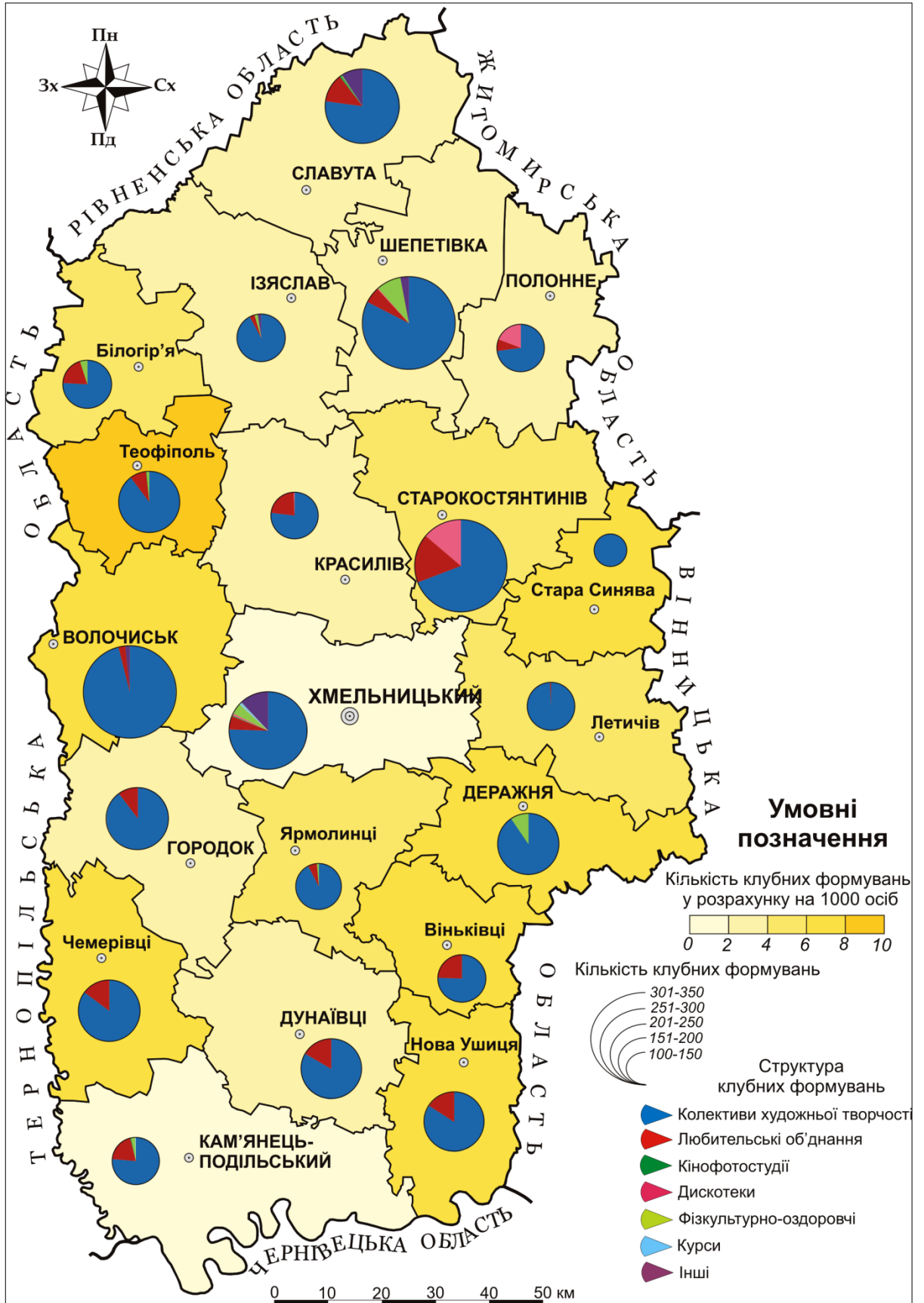
Додаток Г. Клубні формування

Додаток Г.1. Клубні формування у містах та районах Хмельницької області станом на 01.01.2015 р.

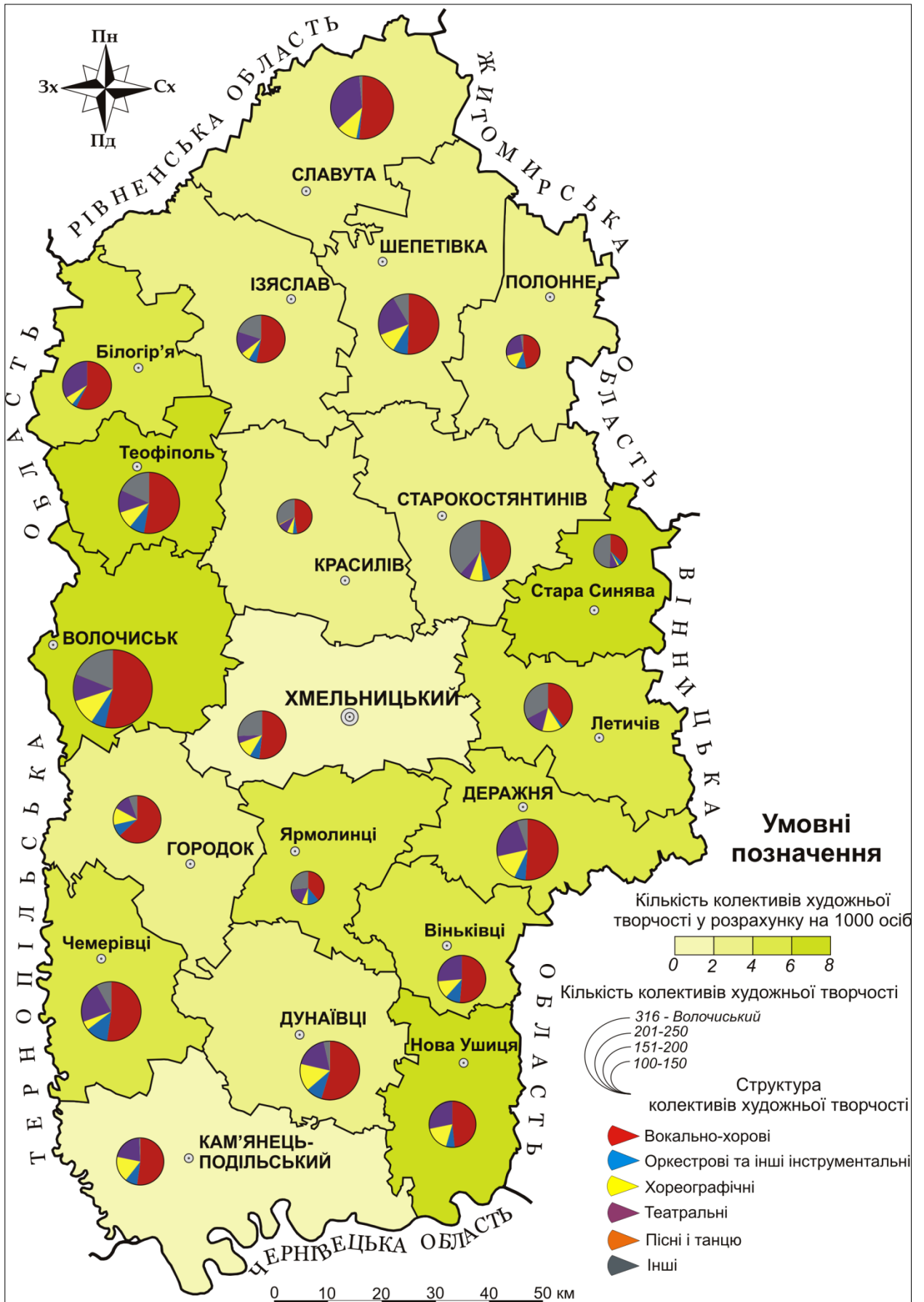

- Любительські об'єднання та клуби за інтересами
- Оркестрові та інструментальні
- Вокально-хорові
- Хореографічні
- Пісні і танцю
- Театральні
- Інші колективи худ. самод.
- Кінофотостудії
- Дискотеки
- Фізкультурно-оздоровчі
- Курси
- Інші формування

Додаток Г.2. Територіальна диференціація клубних формувань
Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

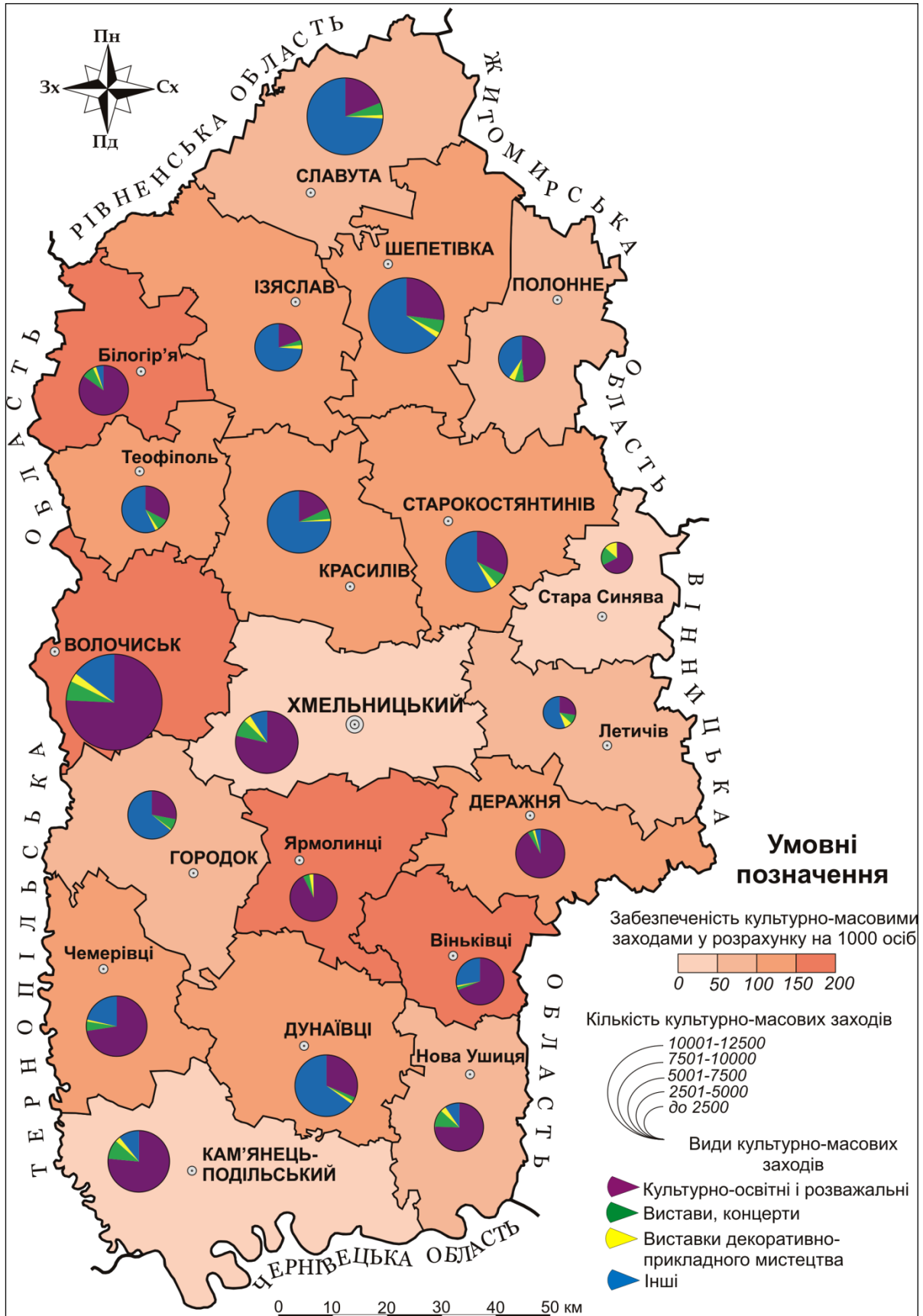

Додаток Г.3. Територіальна диференціація колективів художньої творчості Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

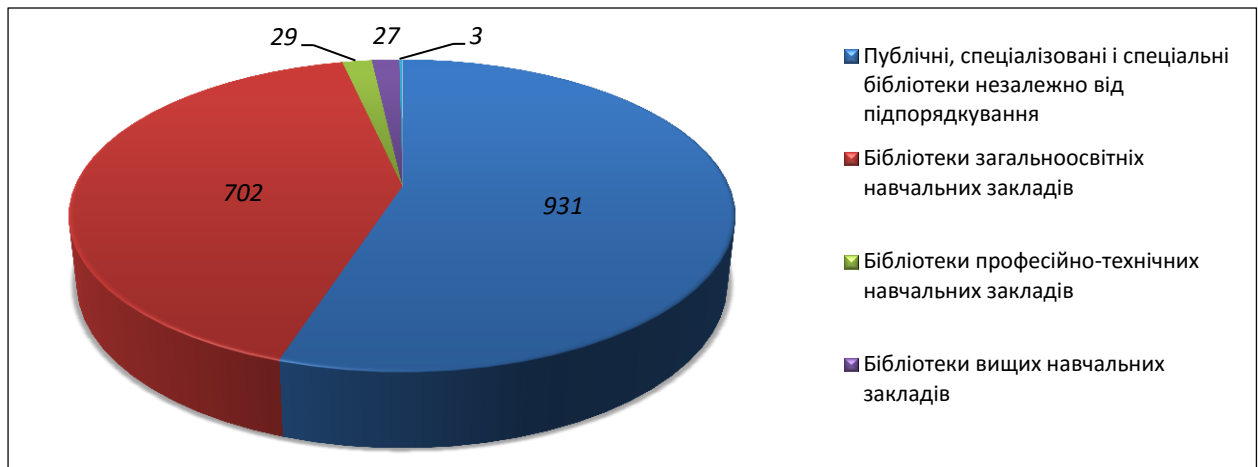
Додаток Д

Територіальна диференціація культурно-масових заходів у Хмельницькій області у 2014 р.

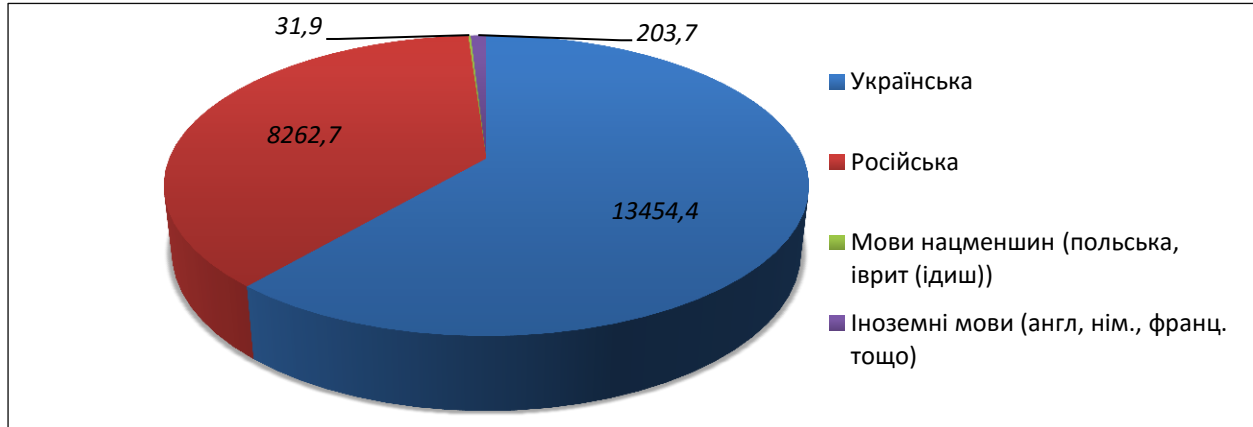

Додаток Е. Бібліотечна справа

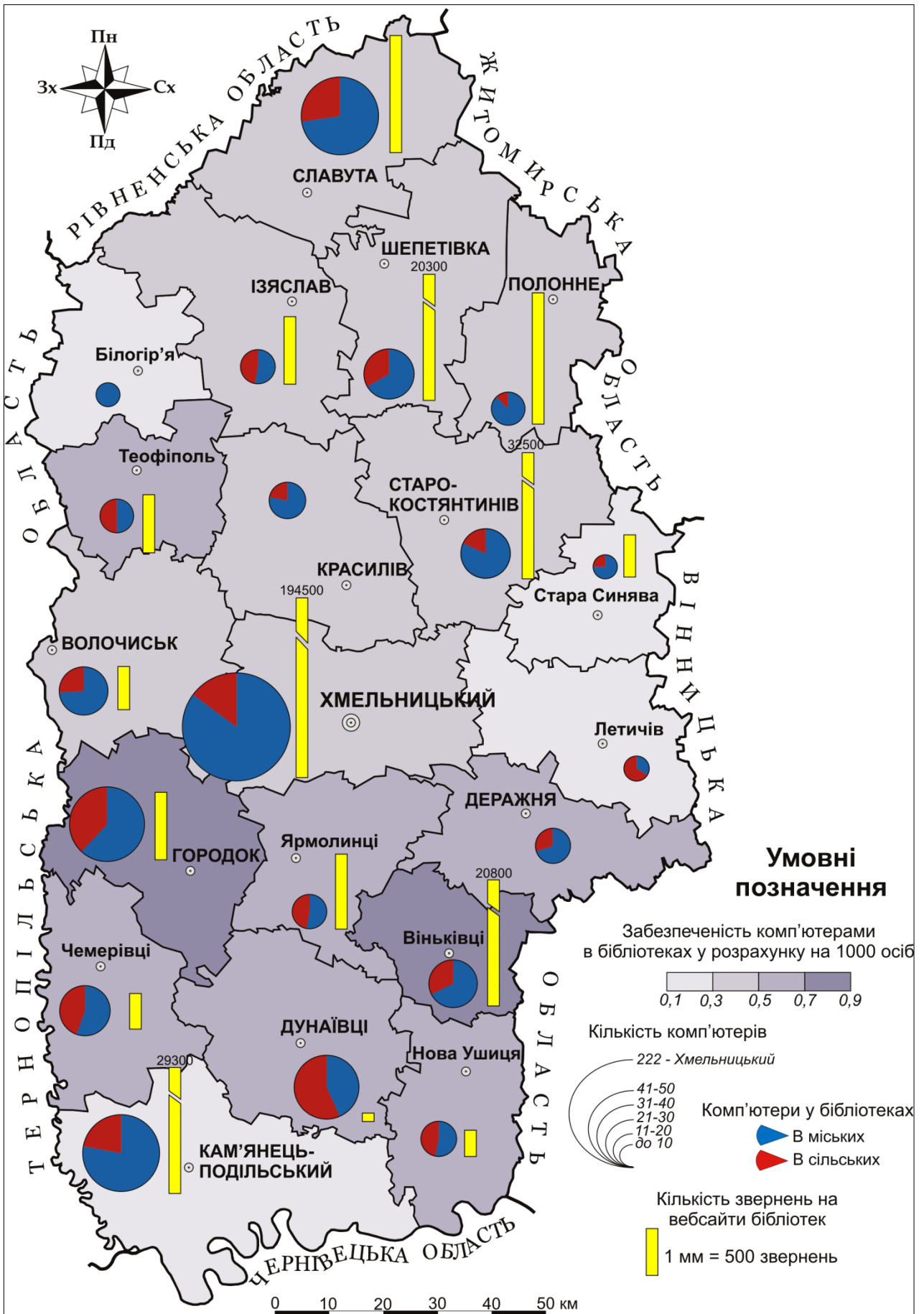
Додаток Ж.1. Структура бібліотек Хмельницькій області за основними видами, станом на 01.01.2015 р. , (у %)

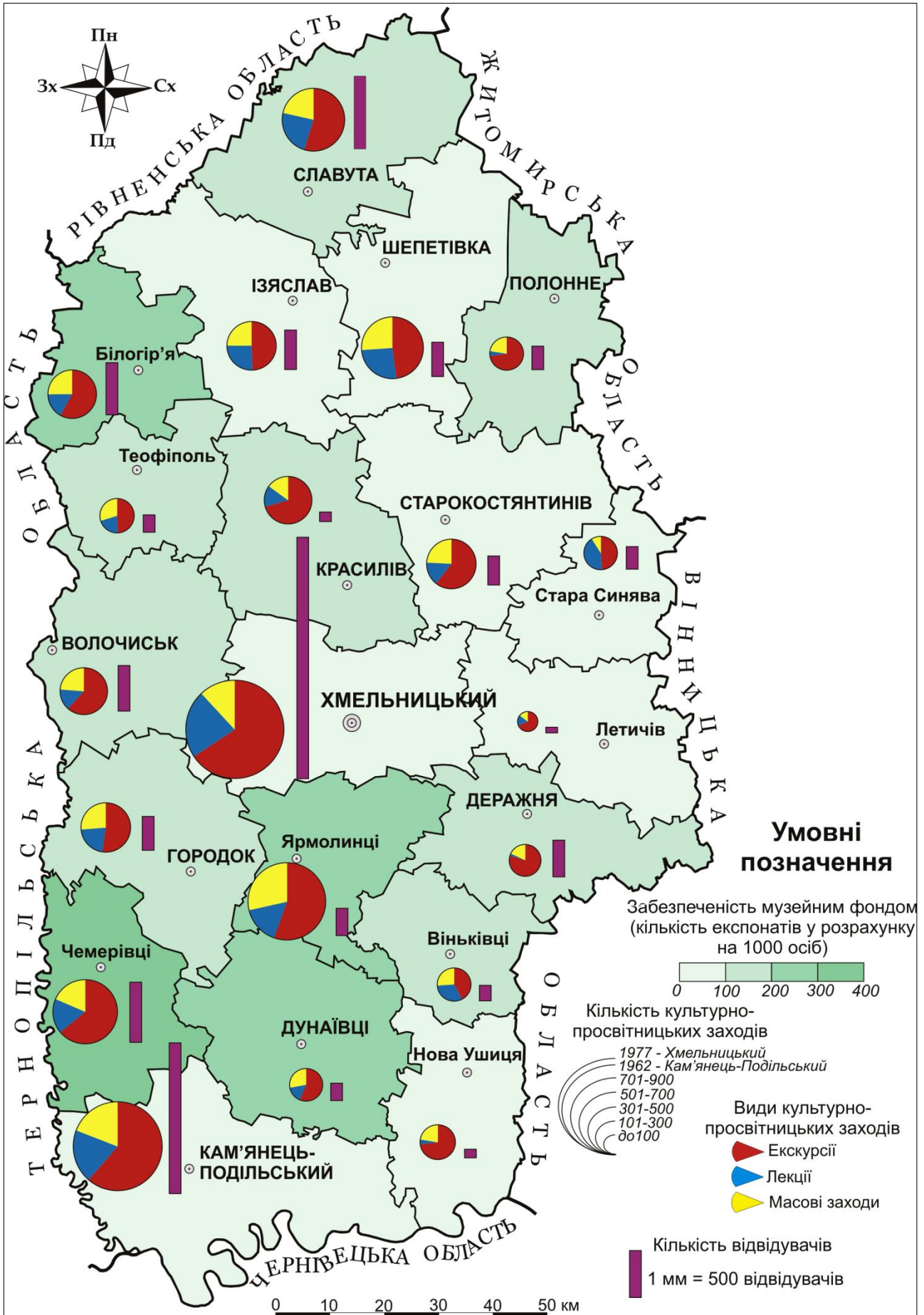
Додаток Е.2. Бібліотечний фонд Хмельницької області за мовами, станом на 01.01.2015 р., тис. примірників

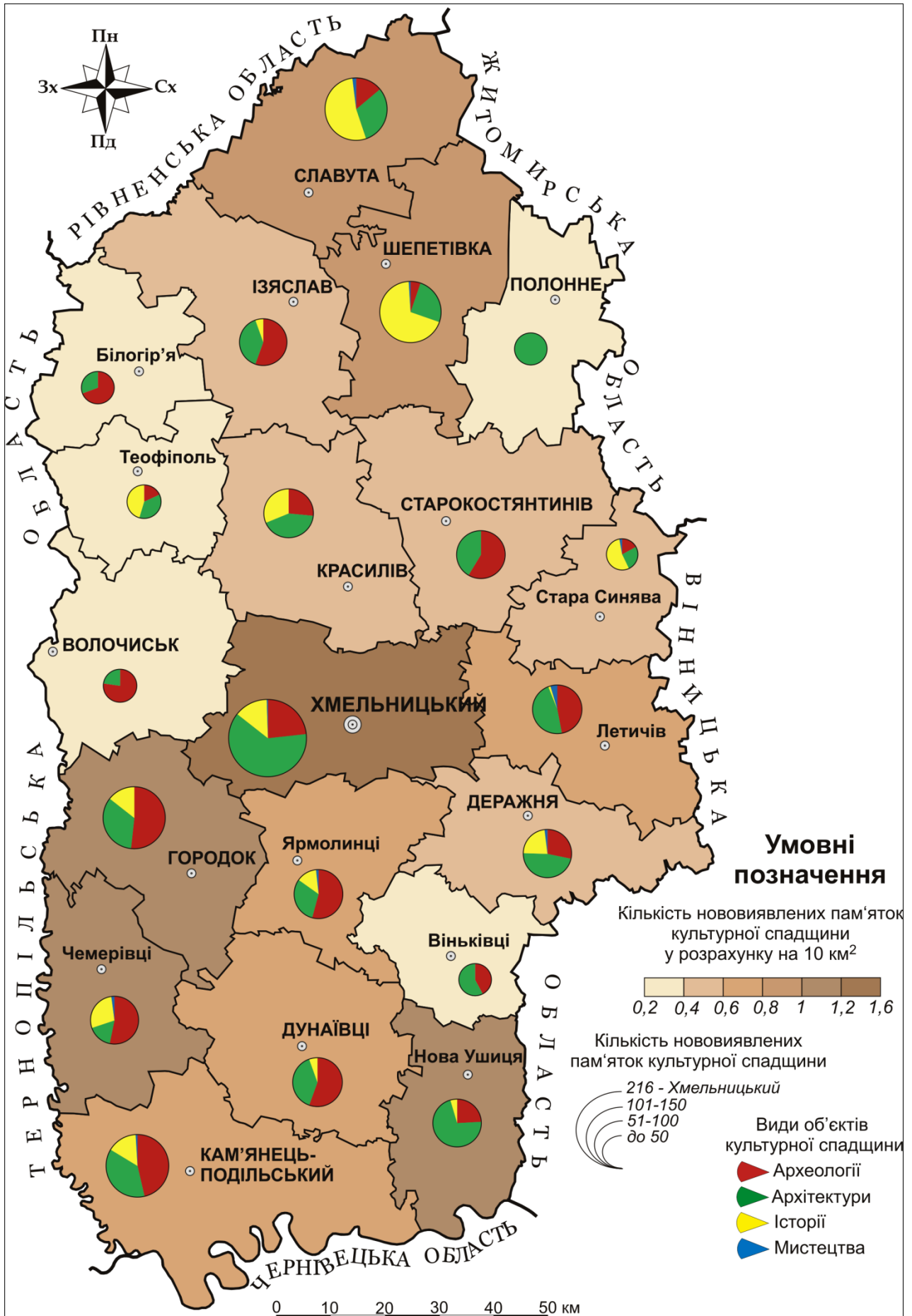
Додаток Е.3. Автоматизація бібліотек Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

Додаток Є
Недержавні музеї Хмельницької області, станом на 01.01.2015 р.

Додаток Ж
 Нововиявлені пам'ятки культурної спадщини Хмельницької області,
 станом на 01.01.2015 р.

Додаток 3.

Основні показники діяльності відділів культури райдержадміністрацій та міськвиконкомів за 2013 рік [47]

№	Адміністративні райони та міста	Забезпеченість закладів культури спеціалістами (%)		Обсяг місцевих бюджетів у галузі "Культура і мистецтво" у розрахунку на одиницю населення (грн.)		Залучення позабюджетних коштів на 1 установу (тис. грн.)		Обсяг платних послуг у середньому на 1 жителя (грн.)		Кількість колективів, що носять звання "народний"		Використання коштів на придб. книг та періодики на 1 бібліотеку (грн.)		% охоплення учнів загальноосвітніх шкіл навчанням у ПСМНЗ	
		показник	місце	показник	місце	показник	місце	показник	місце	показник	місце	показник	місце	показник	місце
1	Білогірський	93,2	1	183,64	12	0,43	17	7,41	6	12	7	0,87	14	9,5	12
2	Вінковецький	86,1	6	171,22	18	4,62	4	6,63	9	10	11-12	0,52	17	9,6	11
3	Волочиський	79,0	10	232,66	2	7,03	2	12,55	1	14	2-4	0,96	13	15,8	1-2
4	Городоцький	91,9	3	162,61	20	2,34	6	7,25	7	14	2-4	2,73	1	7,7	17
5	Деражнянський	82,5	8-9	200,06	4	4,36	5	11,73	2	13	5-6	0,77	15	8,0	16
6	Дунаєвецький	92,0	2	169,96	19	1,96	11	5,30	14	11	8-10	2,28	4	10,2	7
7	Ізяславський	72,6	14	184,14	11	1,55	13	6,84	8	9	13	2,44	2	10,3	6
8	Кам.-Подільський	76,8	13	171,63	17	2,30	8	5,04	17	13	5-6	1,43	8	10,4	5
9	Красилівський	78,3	11-12	189,49	7	0,39	18-19	5,23	16	11	8-10	2,09	5	9,9	9
10	Летичівський	59,0	19	198,65	5	0,30	20	5,28	15	5	18-19	0,4	19	8,5	15
11	Новоушицький	66,4	18	185,98	9	2,15	10	4,65	18	6	17	1,53	7	9,8	10
12	Полонський	83,6	7	178,71	14	2,25	9	5,89	12	14	2-7	1,09	10	9,3	13
13	Славутський	69,8	17	196,78	6	6,83	3	3,96	20	4	20	2,41	3	3,3	19
14	Старокостянтинівський	70,0	16	222,87	3	0,72	16	6,60	10	7	15-16	0,48	18	4,1	18
15	Старосинявський	82,6	8-9	179,11	13	0,39	18-19	9,40	4	5	18-19	0,65	16	12,8	4
16	Теофіпольський	78,4	11-12	185,25	10	1,74	12	5,51	13	10	11-12	1,07	11	8,9	14
17	Хмельницький	56,6	20	175,23	15	1,06	15	6,30	11	11	8-10	1,84	6	10,0	8
18	Чемеровецький	90,0	4	171,63	16	2,32	7	7,50	5	16	1	1,05	12	15,8	1-2
19	Шепетівський	87,1	5	234,55	1	7,08	1	4,16	19	7	15-16	1,35	9	1,7	20
20	Ярмолинецький	70,3	15	188,89	8	1,07	14	10,73	3	8	14	0,39	20	13,0	3
1	м.Кам.-Подільський	99,7	1	147,18	2	33,32	3	25,46	1	26	2	4	5	18,2	1
2	м.Нетішин	98,1	2	202,47	1	65,96	1	17,54	3	13	3	6,2	3	17,6	2
3	м.Славута	83,1	6	102,72	6	63,58	2	9,55	5	3	6	8,2	1	7,5	6
4.	м.Старокостянтинів	95,9	3	113,29	4	3,60	6	9,04	6	4	5	0,2	6	10,6	5
5.	м.Хмельницький	94,8	4	105,49	5	3,64	5	14,78	4	30	1	5,8	4	13,9	3
6.	м.Шепетівка	93,1	5	135,43	3	11,48	4	17,60	2	9	4	6,5	2	11,6	4

Додаток І

Геопросторові параметри ресурсного потенціалу розвитку культури і мистецтва об'єднаних територіальних громад*

№ п/п	Об'єднана територіальна громада	Адміністративний район	Площа території об'єднаної громади, км ²	Кількість населених пунктів	Кількість громад	Чисельність населення громади, осіб	Чисельність населення центру громади, осіб	Демографічна напруга центру громади, осіб/10 км ²	К-ть закладів культури, що утримуються місцевими громадами	Забезпеченість закладами у розрахунку на 1000 осіб	К _к закладів	К _г закладів
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.	Білогірська селищна	Білогірський	576,54	57	18	19893	5383	54	62	3,11	1,07	1,97
2	Ямпільська селищна	Білогірський	199,69	17	7	7630	1896	19	20	2,2	1	1,65
3	Віньковецька селищна	Віньковецький	510,9	30	14	20750	6359	64	49	2,36	0,96	1,49
4	Зіньківська сільська	Віньковецький	142,1	6	4	4050	1501	15	12	2,96	0,84	1,87
5	Волочиська міська	Волочиський	456	40	18	34394	19574	196	44	1,27	0,96	0,8
6	Війтовецька селищна	Волочиський	395	29	17	11930	930	9	50	4,19	1,26	2,64
7	Наркевицька селищна	Волочиський	214,94	16	7	6603	1532	15	7	1,06	0,32	0,67
8	Городоцька міська	Городоцький	851,16	47	22	39068	16646	167	60	1,53	0,7	0,97
9	Сатанівська селищна	Городоцький	259,43	27	9	9654	2416	24	19	1,96	0,73	1,24
10	Деражнянська міська	Деражнянський	726,5	47	23	26347	10521	105	69	2,61	0,95	1,65
11	Вовковинецька селищна		187,99	15	6	4932	2370	24	17	3,44	0,9	2,17
12	Дунаєвецька міська	Дунаєвецький	661,18	51	26	39620	16260	163	55	1,38	0,83	0,87

Продовження Додатку І

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
13	Дунаєвецька селищна	Дунаєвецький	260,78	18	12	11524	2758	28	20	1,73	0,76	1,09
14	Маківська сільська	Дунаєвецький	103,63	8	3	7690	3457	35	9	1,17	0,87	0,73
15	Смотрицька селищна	Дунаєвецький	155,96	13	7	8241	1870	19	15	1,82	0,96	1,15
16	Ізяславська міська	Ізяславський	912,148	66	23	37013	17212	172	68	1,83	0,74	1,16
17	Плужненська сілька	Ізяславський	286,082	23	6	8043	2625	26	19	2,36	0,66	1,49
18	Камянець-Подільська міська	Камянець-Подільський	41,9	7	6	109 069	101728	1017	10	0,09	2,39	0,05
19	Гуменецька сільська	Камянець-Подільський	249,56	21	8	12634	1827	18	32	2,53	1,28	1,6
20	Довжоцька сільська	Камянець-Подільський	238,96	19	7	14060	4501	45	33	2,34	1,38	1,48
21	Жванецька сільська	Камянець-Подільський	229,64	18	6	7362	1347	13	30	4,07	1,31	2,57
22	Орининська сільська	Камянець-Подільський	155,9	13	4	6120	2527	25	21	3,43	1,33	2,16
23	Слобідсько-Кульчієвецька сільська	Камянець-Подільський	374,68	31	9	12790	767	8	50	3,9	1,33	2,47
24	Староушицька селищна	Камянець-Подільський	267,82	14	7	8395	2264	23	27	3,21	1,01	2,03
25	Красилівська міська	Красилівський	728,8	59	24	44403	21900	219	58	1,3	0,79	0,82
26	Антонінська селищна	Красилівський	402,3	36	13	12096	2349	23	57	4,71	1,42	2,97
27	Летичівська селищна	Летичівський	531,97	45	14	19838	10500	105	52	2,62	0,98	1,65

Продовження Додатку І

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
28	Меджибізька селищна	Летичівський	319,39	12	7	8960	1400	14	23	2,56	0,72	1,62
29	Новоушицька селищна	Новоушицький	853	59	22	29715	4285	43	86	3,1	1,01	1,82
30	Полонська міська	Полонський	533	30	11	33452	21548	215	53	1,58	0,99	1,
31	Понінківська селищна	Полонський	87	7	2	8406	7249	72	5	0,59	0,57	0,37
32	Славутська міська	Славутський	488	27	13	48278	35700	357	28	0,58	0,57	0,36
33	Берездівська сільська	Славутський	102,347	27	13	8726	1139	11	34	3,89	3,33	2,46
34	Ганнопільська сільська	Славутський	685,662	16	7	6747	804	8	24	3,56	0,35	2,24
35	Нетішинська міська	Славутський	236,35	14	6	40332	36691	367	18	0,44	0,76	0,28
36	Старокостянтинівська міська	Старокостянтинівський	1001,4	64	28	62428	35100	351	126	2,01	1,26	1,27
37	Староостропільська сільська	Старокостянтинівський	248,2	19	6	6644	1156	12	19	2,86	0,76	1,8
38	Старосинявська селищна	Старосинявський	662	45	17	20688	5448	54	57	2,75	0,86	1,74
39	Теофіпольська	Теофіпольський	555,6	41	18	22 700	6 680	67	70	3,08	1,26	1,94
40	Базалійська селищна	Теофіпольський	224,95	16	7	5171	1 723	17	28	5,41	1,24	3,42
41	Хмельницька міська	Хмельницький	406,81	12	8	276536	267914	2679	152	0,54	3,74	0,34
42	Чорноострівська селищна	Хмельницький	262,93	21	10	11954	882	9	19	1,58	0,72	1
43	Шаровечківська сільська	Хмельницький	198,45	18	7	9600	2447	24	20	2,08	1,01	1,31
44	Лісогренівецька сільська	Хмельницький	257,986	14	8	8503	2834	28	21	2,47	0,81	1,56

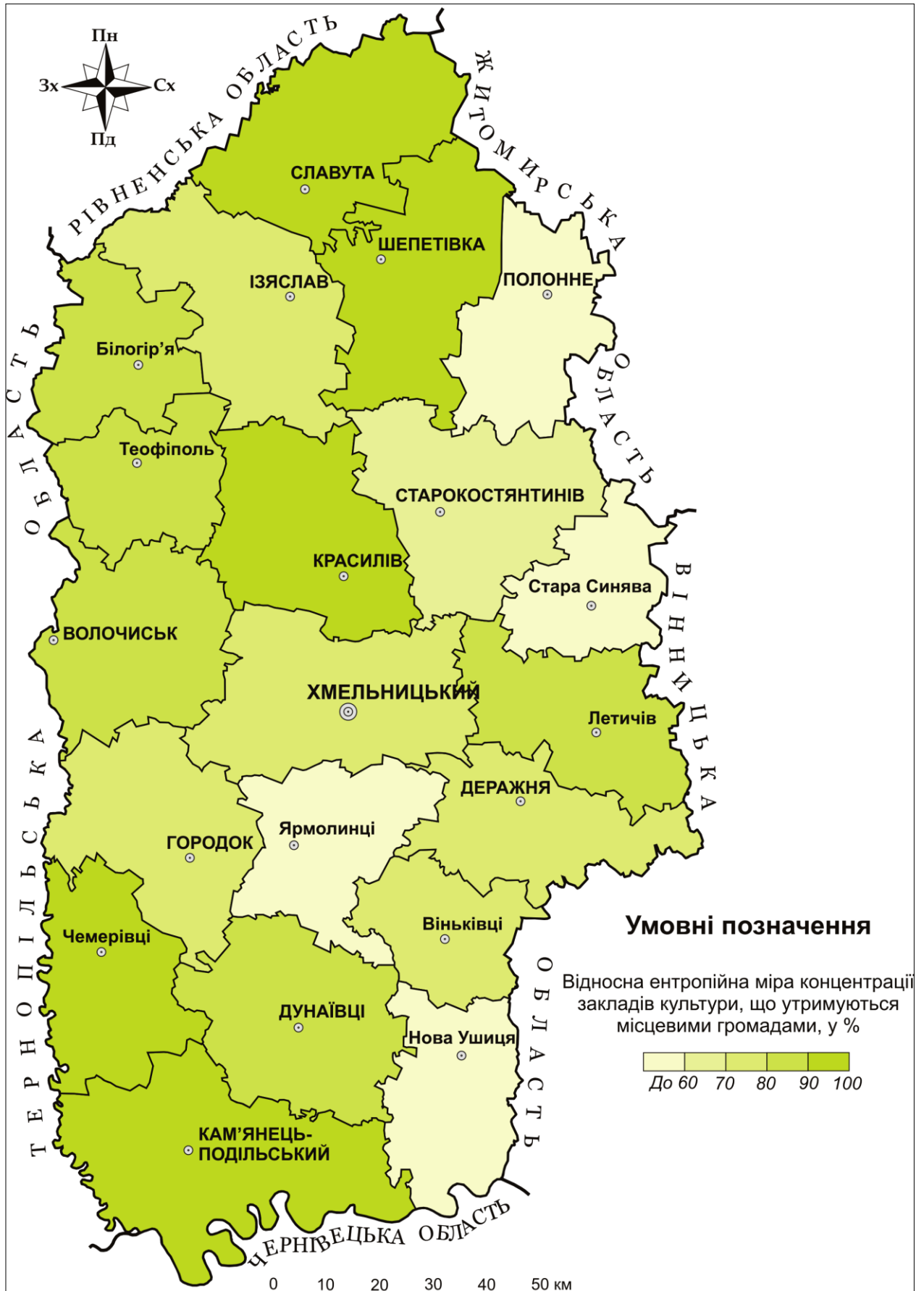
Продовження Додатку І

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
45	Копистинська сільська	Хмельницький	215,636	14	8	10044	1361	14	18	1,79	0,83	1,13
46	Гвардійська сільська	Хмельницький	146,8	8	4	6267	2156	22	15	2,39	1,02	1,51
47	Чемеровецька селищна	Чемеровецький	233,09	25	12	17356	5314	53	40	2,3	1,72	1,45
48	Летавська сільська	Чемеровецький	255,5	24	13	12466	1605	16	35	2,8	0,13	177,
49	Закупненська селищна	Чемеровецький	138,45	17	8	9966	1373	14	21	2,1	1,52	1,33
50	Шепетівська міська	Шепетівський	164,65	4	3	45403	43100	431	11	0,24	0,67	0,15
51	Грицівська селищна	Шепетівський	383,31	26	12	12626	3660	37	29	2,29	0,75	1,45
52	Михайлюцька сільська	Шепетівський	268,15	18	4	5812	1544	15	19	3,27	0,71	2,06
53	Судилківська сільська	Шепетівський	448,22	27	8	15859	5429	54	41	2,58	0,91	1,63
54	Ярмолинецька селищна	Ярмолинецький	834,78	56	28	31929	9027	90	80	2,5	0,96	1,58

* Складено і розраховано за даними Хмельницького обласного офісу реформ [171]

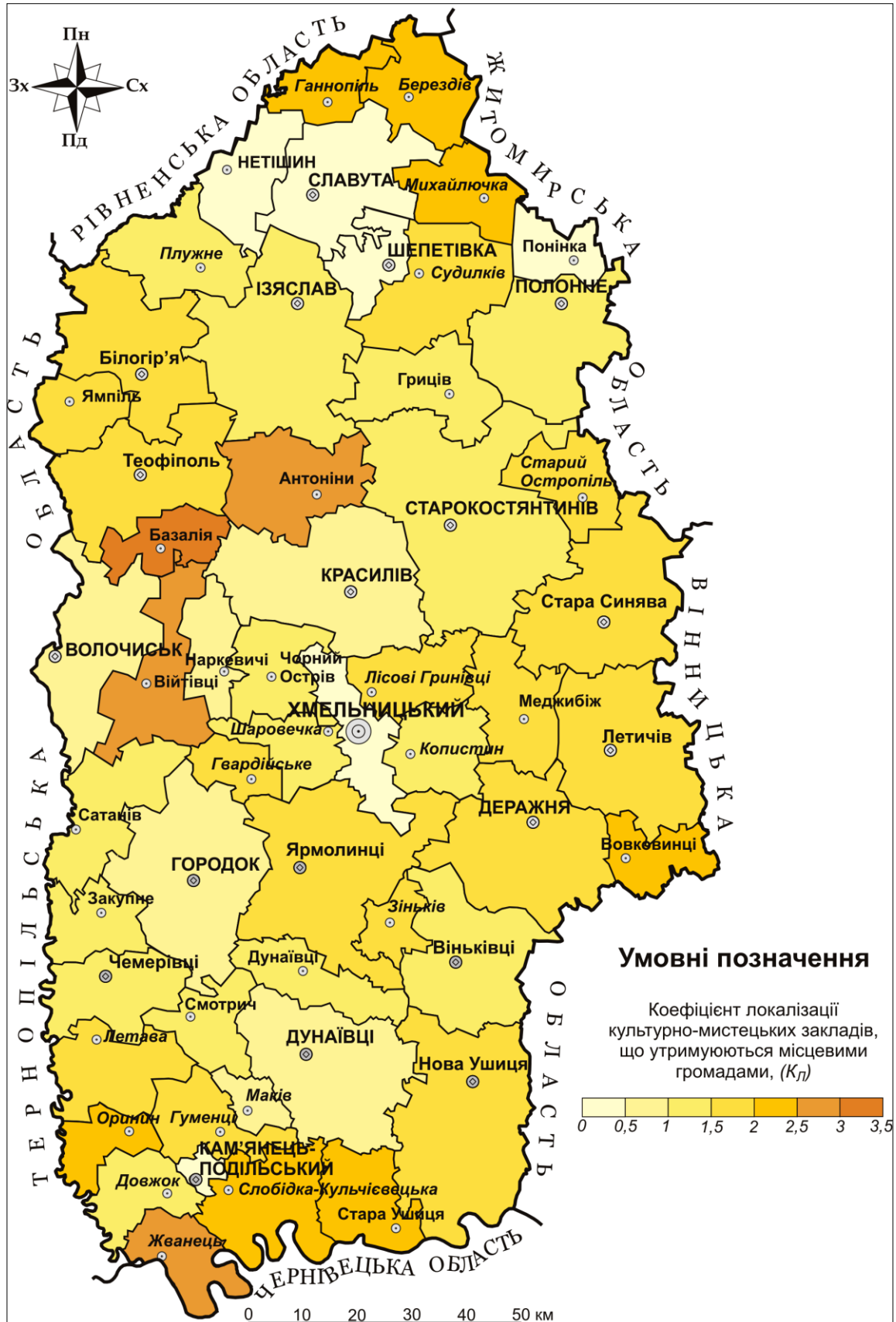
Додаток І

Відносна ентропійна міра концентрації закладів культури Хмельницької області, що утримуються місцевими громадами, станом на 01.01.2015 р.

Додаток К

Локалізація закладів культури і мистецтва Хмельницької області, що утримуються місцевими громадами станом на 01.01.2015 р.

УКРАЇНА

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
**УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ,
 РЕЛІГІЙ ТА ТУРИЗМУ**

вул. Грушевського, 87, м. Хмельницький, 29000, тел.факс: 79-59-74, тел: 79-50-45,
 E-mail: km@oblkultura.adm-km.gov.ua Код ЄДРПОУ 33902378

№ 02-26 № 01-386
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Задворного Сергія Ігоровича за темою
 «Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону
 (на матеріалах Хмельницької області)»
 на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
 за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія**

Розгляд результатів дисертаційного дослідження С.І. Задворного, аспіранта кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, дозволив зробити висновок, що вони є науково обґрунтованими та можуть безпосередньо використовуватись у практичній діяльності Управління культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької ОДА.

У науковому дослідженні проведена оцінка впливу загальних і регіональних передумов формування, функціонування і розвитку культурно-мистецької сфери Хмельницької області, всебічний аналіз її сучасної функціонально-компонентної, організаційно-управлінської та функціонально-територіальних структур. Зокрема, важливе значення має запропонована методика оцінки культурно-мистецького потенціалу території, підходи до формування інноваційного креативного культурно-мистецького кластеру та оптимізації базової мережі закладів культури і мистецтва в умовах реформування територіальної організації влади та місцевого самоврядування.

Матеріали дисертаційної роботи апробовані при розробці концепції «Програми розвитку культури і духовності на період до 2017 року».

Загалом, результати дисертаційного дослідження С.І. Задворного «Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області)» мають важливу теоретичну, науково-методичну і практичну значущість, впровадження яких сприяє покращенню соціокультурного обслуговування населення області.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Д 35.051.08 Львівського національного університету імені Івана Франка.

Начальник управління

І. Трунова

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ, РЕЛІГІЙ ТА ТУРИЗМУ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
 КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВА**

вул. Володимирська, 103, м. Хмельницький, 29013, тел./факс: (0382) 764520, тел.: (0382) 795551
 E-mail: onmccm@ukr.net Web: onmccm.org Код ЄДРПОУ 26294708

15.02.2016 № 39

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Задворного Сергія Ігоровича
 за темою: «Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону
 (на матеріалах Хмельницької області)»
 на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
 за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія**

Аналіз наукових результатів, отриманих дисертантом С.І. Задворним, свідчить, що вони мають високий потенціал для практичної апробації у діяльності Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва. Так, зокрема, особливу цінність становлять напрацювання щодо вдосконалення територіальної організації культурно-мистецької сфери Хмельницької області, створення культурно-мистецького бренду регіону та формування цілісного геокультурного простору.

Дані результати дисертаційного дослідження використовувались у процесі підвищення кваліфікації працівників культури, при розробці науково-методичних матеріалів для закладів культури в процесі децентралізації та перетворення їх в центри громад. Також велику роль результати дисертаційного дослідження відіграли в розробці культурно – мистецького бренду туристично-рекреаційних районів регіону.

Впровадження наукових та практичних результатів дисертаційного дослідження С.І. Задворного на тему: «Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області)» фахівцями Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва сприяють покращенню процесу розвитку галузі та реалізації культурних ініціатив.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду Д 35.051.08 Львівського національного університету імені Івана Франка.

В.о. директора ОНМЦКМ

А.В. Белеванцев

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

 вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, тел. (0352)43-60-02, факс (0352)43-60-55,
e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

 № 306-33/03 від " 10 " 03 2016 р.
 На № _____ від " _____ " _____ 2016 р.
Акт

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Задворного Сергія Ігоровича на тему: *«Територіальна організація культурно-мистецької сфери регіону (на матеріалах Хмельницької області)»*,
 поданого на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук
 за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія

Процес реформування і модернізації системи вищої освіти в Україні вимагає підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців. Зокрема, пріоритетним напрямком є напрацювання і впровадження актуальних та новітніх науково-методичних розробок у процес навчання майбутніх вчителів географії та менеджерів із організації туризму.

Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках тематики науково-дослідної роботи кафедри географії України і туризму «Географічні дослідження територіальних систем розселення і господарських систем» (№ державної реєстрації 0113 U 003331). Апробація матеріалів дисертації підтверджує їхнє наукове значення і доцільність внесення у зміст підготовки за спеціальностями «Географія» і «Туризмознавство».

Впродовж 2012-2015 років викладачами кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка впроваджено у навчальний процес матеріали дослідження Задворного С.І., зокрема теоретичні і методичні аспекти вивчення територіальної організації культурно-мистецької сфери, а також практичні аспекти організації культурно-пізнавального туризму.

Матеріали дисертації Задворного С.І. використовуються у процесі викладання фахових дисциплін «Економічна і соціальна географія України», «Географія сфери послуг України», «Географія туризму в Україні», «Туристичні ресурси України», «Етнокультурологія та антропологія», «Культурний сервіс і туризм», що сприяє формуванню та розвитку професійної компетентності майбутніх вчителів географії та фахівців сфери туризму.

Результати дисертаційного дослідження Задворного С.І. схвалено на засіданні кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол №9 від 01 лютого 2016 року).

 Проректор з наукової роботи та
 міжнародного співробітництва

Буяк Б. Б.

 Завідувач кафедри географії України і туризму
 доктор географічних наук, професор

Заставецька О. В.